विश्वनाथभट्टदेकाशी
योगतरंगिणी११६

काश्यां संग्रहीतं भग
वानलालेन · संवत्
२९

यो.त. टी.

संख्या तिरोधः

धी २

स्या दिति भावः तस्मात् पुरुषार्थ... त्स्यत्य चिरोगशांतिः कर्तव्ये तिविवेकः ३

देह:३

॥श्रीकृष्णसन्निर्जितप्रतिराम श्रीगणेशायनमः कपोलविगलल्लोलदानपानीयपिच्छिलम् भ्रमद्भ्रमरझंकारं वंदे हेरंबदाननं १ श्रीमत्त्रिमल्लभट्टेन नाम्ना योगतरंगिणी चिकित्सा लिख्यते भूरि गुरुभ्यः स्वपरार्थिना २ देहादुत्पद्यते पुंसः पुरुषार्थचतुष्टयम् न नीरोगः स कुत्रापि तच्छक्नोति ततश्चिकित्सया ३ क्वचिद्धर्मः क्वचिन्मैत्री क्वचिदर्थः क्वचिद्यशः कर्माभ्यासः क्वचिच्चेति चिकित्सा नास्ति निष्फला ४ अतो मम श्रमस्तावच्चिकित्सायां जयत्ययम् सच्छिष्यास्संप्रयुक्तेयं संहिता भुवि जृंभताम् ५ रोगपंकार्णवे मग्नं यः समुद्धरते नरम् कस्तेन न कृतो धर्मः का च पूजा न सा हि ते ६ जन्मांतरकृतं पापं व्याधिरूपेण बाधते तच्छांतिरौषधैर्दानैर्जपहोमसुरार्चनैः ७ हारितात् शल्यं शालाक्यमेवं कुमारभरणं तथा कायभूतक्रिया वाजीकरणं रसायनम् ८ वैद्यो व्याध्युपसृष्टश्च भेषजं परिचारकः एते पादाश्चिकित्सायाः कर्मसाधनहेतवः ९ ज्ञातशास्त्रः शुचिः शूरो लघुहस्तः कृतागमः दृष्टकर्मा कृती धर्मी स भिषक्पाद उच्यते १० आढ्यो रोगी भिषग्वश्यो दृष्टिमान् ज्ञापको रुजाम् असर्व

कायचिकित्सा ... प्रकारैरिक्तो भवति ... इति

एकः कर्दमपापद्यो

चत्वारः चिकित्सापादा वैद्यद्रव्यादिना ... दि शास्त्रानैव विवृणोति ज्ञातैत्यादिनाच तुर्णामिति विशेषः २ रोगी अपरो द्वितीयः पादः १ औषधकत्वविशेषादिः १

विधाचिकित्सा ४

रा ६ नेत्रोमभेदः १ कृष्ण

स्तुरांसंप ... रोमस्तु द्युतौ ... गीन स्यादित्यर्थः ... अन्यथा ... चिकि

त्वरुणः पथ्यशीलः पादः परो मतः ११ दोषकालबलोद्देशमात्राप्रकृतिरेतसाम् साम्यं यद्भेषजं तत्स्यात्पादः पादश्चिकित्सिते १२ अवहाशी जितस्वेदो हितो धर्मार्थकोविदः दृढदर्शी किमेदस्थः पादः स्यात्परिचारकः १३ वातः पित्तं कफश्चेति त्रयो दोषाः समासतः विकृताविकृता देहं घ्नंति ते वर्तयंति च १४ चयप्रकोपप्रशमाः वायोर्ग्रीष्मादिषु त्रिषु वर्षादिषु च पित्तस्य श्लेष्मणः शिशिरादिषु १५ ते व्यापिनोपि हृन्नाभ्योरधोमध्योर्ध्वसंश्रयाः वयोऽहोरात्रभुक्तानामंतमध्यादिगाः क्रमात् १६ जांगलं वातभूयिष्ठमानूपं तु कफोल्बणम् साधारणं सममलं त्रिधा भूदेशमादिशेत् १७ मात्राश्चतुर्विधा त्वेषा समा मंदा च तीक्ष्णका विषमा चेति संप्रोक्ता तल्लक्षणविशेषतः १८ शुक्रार्तवस्थैर्जन्मादौ विषेणेव विषक्रिमेः तैः स्युः प्रकृतयस्तिस्रो हीनमध्योत्तमाः पृथक् १९ मलायत्तं बलं पुंसां शुक्रायत्तं तु जीवितम् अतश्चिकित्सितं कार्यं संरक्ष्यमलरेतसी २० जातमात्रश्चिकित्स्यस्तु नोपेक्ष्योऽल्पतया गदः वह्निशस्त्रविषैस्तुल्यः स्वल्पोपि विकरोत्ययम् २१ यावज्जीवं चिकित्स्यस्तु नोपेक्ष्यो भिषजा गदः कदाचिद्दैवयोगेन दृष्टारिष्टोपि जीवति २२ चिकित्सितं शरीरं यो न निष्क्रीणाति दुर्मतिः स यत्करोति सुकृतं

तत्सर्वंभिषगाचरेत् २३ नैवकुर्वीतलोभेनचिकित्सापण्यविक्रयम् ईश्वराणांवसुमतांलिप्सेतार्थं
तुवृत्तये २४ रोगमादौपरीक्षेत ततोनंतरमौषधम् ततःकर्मभिषक्कुर्याज्ज्ञानपूर्वंचिकित्सकः
२५ कर्मप्रकोपजाःकेचित्केचिद्दोषप्रकोपजाः कर्मदोषोद्भवाःकेचिन्मनःकायस्थितागदाः २६
कर्मक्षयात्कर्मकृतादोषजाःस्वस्वमौषधैः कर्मदोषोद्भवायांतिकर्मदोषक्षयात्क्षयम् २७ य
थाशास्त्रंतुनिर्णीतोयथाशास्त्रंचिकित्सितः नशमंयातियोव्याधिःसज्ञेयःकर्मजोबुधैः २८
पुरोपक्रमभेषजैःशांतास्तेज्ञेयाःकर्मदोषजाः विज्ञेयादोषजास्त्वन्येकर्मजावाप्यसंकराः २९
रोगास्तुदोषवैषम्यंदोषसाम्यमरोगता निजागंतुविभेदेनतेचरोगाद्विधामताः ३० एभिःत्रि
एभिर्जायतेशरीरेधातवःसमाः साचिंत्याविकाराणांकर्मतोद्विजजांमतम् ३१ स्वेहत्स्प २ कृष्ण
चितान्दोषान्सामान्रसपथानुगान् रसमामंपाचयित्वाकुर्याद्दोषान्पृथक्पृथक् ३२ सप्त
पाचनैर्जयेत्तान्नचेद्दोषान्विपाचयेत् दोषपाकोधातुपाकोन्मरणंसर्वथान्नरणाम् ३३ विकार
नामाकुशलोनजिह्रीयात्कदाचन नहिसर्वविकाराणांनामतोऽस्तिध्रुवास्थितिः ३४ दर्शन

स्पर्शनप्रश्नैर्व्याधिज्ञानंत्रिधामतम् आतुरादिदृशास्पर्शाच्छीतादिप्रश्नतोपरम् ३५ स्वभावाद्व्या
धयःसाध्याःकेचिद्याप्याउपेक्षिताः साध्यायाप्यत्वमायांतियाप्याश्चासाध्यतांतथा ३६ निवृत्तोऽपि
पुनर्व्याधिःस्वल्पेनायातिहेतुना दोषैर्मार्गीकृतेदेहेशोषःसूक्ष्मइवानलः ३७ व्याधेस्तत्त्वपरि
ज्ञानंवेदनायाश्चनिग्रहः एतद्वैद्यस्यवैद्यत्वंनवैद्यःप्रभुरायुषः ३८ नास्तिरोगोविनादोषैर्यस्मा
त्तस्माद्विचक्षणः अनुक्तमपिदोषाणांलिंगैर्व्याधिमुपाचरेत् ३९ यथाहतीसटाचार्यः
वातस्यपित्तस्यकफस्यचापिविकारिणःकायवतांहिकोपे प्रकोपहेतुःकुपितस्यलिंगंचि
कित्सितंचेतिनिरूपणीयम् ४० रूक्षैःशीतैःकषायैःकटुभिरनशनैर्वेगसंधारणैश्चव्या
यामैश्चव्यवायैःप्लवनरसबलवद्विग्रहैर्जागरैश्च श्यामानीवारकंगुप्रभृतिभिरशनैर्ल्लसद्भिः
पर्यादेभुक्तेजीर्णेचजंतोरितिभवतितनोर्मारुतस्यप्रकोपः ४१ कट्वम्लोष्णविदाहितीक्ष्णल
वणक्रोधोपवासातपस्त्रीसंपर्कतिलातसीदधिसुरासुक्तारनालादिभिः भुक्तेजीर्यतिभो
जनेचशरदिग्रीष्मेसतिप्राणिनांमध्याह्नेचतथार्द्धरात्रिसमयेपित्तप्रकोपोभवेत् ४२

तत्सर्वं भिषगश्नुते २३ नैवकुर्वीत लोभेन चिकित्सापण्यविक्रयम् ईश्वराणां वसुमतां लिप्सेतार्थं
तु वृत्तये २४ रोगमादौ परीक्षेत ततोनंतरमौषधम् ततः कर्म भिषक्कुर्यात् ज्ञानपूर्वं चिकित्सितम्
२५ कर्मप्रकोपजाः केचित्केचिद्दोषप्रकोपजाः कर्मदोषोद्भवाः केचिन्मनःकायस्थितागदाः २६
कर्मक्षयात्कर्मकृता दोषजाः स्वस्वभेषजैः कर्मदोषोद्भवायांति कर्मदोषक्षयात्क्षयम् २७ य
थाशास्त्रं तु निर्णीतो यथाशास्त्रं चिकित्सितः न शाम्यति यो व्याधिः स ज्ञेयः कर्मजो बुधैः २८
पुरोपक्रमभेषजैः शांतास्ते त्रेधाः कर्मदोषजाः विज्ञेया दोषजास्त्वन्ये कर्मजा वाप्यसंकराः २९
रोगास्तु दोषवैषम्यं दोषसाम्यमरोगता निजागंतुविभेदेन ते च रोगा द्विधा मताः ३० एभिः त्रि
पराभिर्जायते शरीरे धातवः समाः साचिंत्या विकाराणां कर्मतो द्विजजां मतम् ३१ स्वहेतुप २ कृष्ण
चितादोषान्सामान्रसपथानुगान् रसमामं पाचयित्वा कुर्याद्दोषान्पृथक्पृथक् ३२ सएव
पाचनैर्जेयान्नचरोगान्विपाचयेत् दोषपाको धातुपाको मरणं सर्वधान्वराणाम् ३३ विकार
नामकुशलो न जिह्रीयात्कदाचन नहि सर्वविकाराणां नामतोऽस्ति ध्रुवा स्थितिः ३४ दर्शन

स्पर्शनप्रश्नैर्व्याधिज्ञानं त्रिधा मतम् आयुरादि दृशा स्पर्शाच्छीतादि प्रश्नतोऽपरम् ३५ स्वभावाद्व्या
धयः साध्याः केचिद्याप्या उपेक्षिताः साध्या याप्यत्वमायांति याप्याश्चासाध्यतां तथा ३६ निवृत्तोऽपि
पुनर्व्याधिः स्वल्पेनापीति हेतुना दोषमार्गीकृते देहे शेषः स्वल्प इवानलः ३७ व्याधेस्तत्त्वपरि
ज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ३८ नास्ति रोगो विना दोषैर्यस्मा
त्तस्माद्विचक्षणः अनुक्तमपि दोषाणां लिंगैर्व्याधिमुपाचरेत् ३९ पथ्याहृतान्याचार्यैः
वातस्यापि पित्तस्य कफस्य चापि विकारिणः कायवर्ता हि कोप प्रकोपे हेतुः कुपितस्य लिंगं चि
कित्सितं चेति निरूपणीयम् ४० रूक्षैः शीतैः कषायैः कटुभिरनशनैर्वेगसंधारणाद्यैर्व्या
यामैश्चाप्यपायैः प्रतरणबलवद्विग्रहैर्जागरैश्च श्यामानीवारकंगुप्रभृतिभिरशनैस्तल्लसीद्भिः
पर्याये भुक्तजीर्णे च जंतोरिति भवति ततो मारुतस्य प्रकोपः ४१ कट्वम्लक्षारविदाहितीक्ष्णल
वणक्रोधोपवासातपस्त्रीप्रसक्तिव्रत्तातसीदधिसुरासूक्तारनालादिभिः भुक्ते जीर्यति मा
ध्ये च शरदि ग्रीष्मे सति प्राणिनां मध्याह्ने च तथार्द्धरात्रिसमये पित्तप्रकोपो भवेत् ४२

गुरुमधुरातिशीतदधिदुग्धनवान्नपयस्तिलविकृतीक्षुभक्षलवणातिदिवाशयनैः समविषमाशनाध्य
शनपायससर्पिष्कैस्तैरपि च कफः प्रकुप्यति मध्याह्ने दिनादिके च ४३ इति प्रकोपकारणैः प्रकोपमेत्य
सर्वगाः समीरणाद्यास्तनौ रुजः सृजन्ति जन्तुषु ४४ वातपित्तकफकोपकारणान्यत्र चिंतयेदिह सूत्र ३
संग्रहे प्रोच्यते तदिह सांप्रतं मया रूपपरीक्षणमनेन कारयेत् ४५ द्दशिरशिरसि च शंखकर्णनेत्र
नेत्रांतरेषु भ्रुवि हृदि हनुमन्यास्कंधमूर्धार्धसंधौ रुगतितनिशि दिवा न्यास्यादकस्मात् सुप्त
ता भवति च भुजजंघास्तब्धसंकोचता च ४६ कटिविटपपृष्ठे क्रोष्टि च पृष्ठे जठरव घ
रावस्ताः कुक्षिकक्षांतरेषु प्रसरति गुरुशूलं नाभिवस्तिस्तनेषु त्रिकवलिगुदगुह्योपांतपक्षद्वये ३
षु ४७ वदने विरसता स्याद्दुर्बलः कर्कशांगो भवति वपुषि कंपो रात्रिनिद्राविनिर्तैः त्वचि च परु पूर्व
षतास्यात्क्षमात्मवैषम्यमंगेनरैरिति पवनविकारे लक्षणं लक्षणीयम् ४८ भ्रममदमुखशोषस्वे
दसंतापमूर्छामुखनयननखत्वङ्मूत्रविट्पीतता प्रलपनमतिसारश्चारुचिश्च ज्वरश्च लडति च
शिशिरेच्छा पित्तरोगस्य लिंगम् ४९ अंगस्य गौरवमपास्तमनोऽतरोग्नेर्हृल्लेशता च हृदयस्य मुखं

पूर्व ४

कफवातौ कफवातौ द्वौ रसौ मधुरसुवे आद्याद्यास्तु यो मधुराम्ललवणास्ते वर्द्धि समीयते गच्छतः शमं यातित्यर्थः तथा वातकफौ अन्त्यौ त्रिलिकटु तिक्त
कषायैः प्रकोप समीयते तथैव पित्तं आद्याद्यावरैस्त्रिभिः आद्यो मधुरो रसस्तत्परे शम्ललवणौ वर्द्धिकरद तिक्त कषायैः शमं यातित्यर्थः आद्याद्यावितिः
अन्त्याद्यौ त्रयो कटुतिक्त कषायाः मधुराम्ललवणाद्रुतिर्द्धौ आद्यौ मधुराम्लौ तौ कफमेलपूर्वकं च समानयतः तथाद्यौ त्रिकौ मधुराम्ललवणौ अध्यम अन्त्य
द्यौ आद्यौ लवण लवणकटू कालादि तरे मधुरतिक्त कषायाः एतौ त्रिकौ मध्यम अल्पं पित्तं प्रकोपशमौ क्रमेण नयतं इत्यर्थः आद्यम अन्त्य नय अन्त्यौ मितिमधुरर

प्रसेकः आलस्यमास्यमधुरत्वमकांडकंडूरापांडुताऽनपनयो रतिलोमहर्षः ५० प्रज्ञाधृतिर्वमथुपीनसकास
तंद्रानिद्राद्यपच्छलचुतापनमुल्बणाश्च स्यादोषकं रसनारदमदृतालु घ्राणोत्तमा श्रवणशक्तिकांत
रेषु ५१ श्लेष्मोल्बणो भवति लिंगमिदं नराणां संसर्गजेषु च गदेषु भवेद्विदोषम् तथा चोक्तम् कफवातौ
वातकफौ यातः पित्तं च वृद्धिशमौ त्रिभिरोषैस्त्रिभिर्दोषैस्त्रिभिरापपरैस्तदन्यथा अल्पाधावाध्यमाधा
त्यावंसं कोपशमौ मतं मध्यमध्येतौ मध्यं प्रयोगान्न्यतस्त्रिकौ रात्र्यहोरात्रिमध्यांते पुनश्चाल्पाद्यम दि ४
ध्यमे मध्ये चांते तथा दोषेच दोषेणोत्पातिरूक्ष्मात भुक्ते जीर्यति जीर्णान्ने जीर्णे भुक्ते च जीर्यति
जीर्णाजीर्णेति भुक्ते च दोषेणोत्पाति वल्लरूकं कफपित्तानिलाः पूर्वमध्यांते च व्यवस्थिताः देहाहोरात्र
वयसां संधिष्वपि कफानिलौ आदावंते च दोर्विदंपविसर्गादानयोर्नृणाम् मध्ये मध्यवलं चैते क्रोष्टमा
दोषनिर्दिशेत् इति चरकात् हेत्वादि रूपाकृति सात्म्यजातिभेदैः समीक्ष्यातुरसर्वरोगान् चिकि
त्सितं कर्षराधरणाद्यं कुर्वीत वैद्यो विधिवत्सुयोगैः दिव्यौषधीनां बहवः प्रयोगा वंदारकाराणाभिवधि
स्फुरंति ज्ञात्वेति संदेहमपास्य धीरैः संभावनीया विविधप्रयोगाभावाः स्वाभाविकागंतुककोपिको

रसाद्यौ वातौ मध्ये पित्तं शमे नयति अन्त्यौ कफे प्रकोपय ति एवमाद्यौ रसाः अन्त्यौ वा ते समयति म ध्याः पित्तं कफ कोपमतौ अर्थः

नृणां रोगा भवेयुः किल्बिककर्मदोषजाः तच्छेदनार्थं दुरितापहारिणः श्रेयो मया प्रोक्तयोगवरान्नियोजयेत् पूर्वार्जिताघात्
तत्र तावदनिलः शाम्यते स्निग्धनास्तिपरिखेकनिरूहैः भुक्तमात्रवतदेन नराणां मोदनेन मधुमासरसेन दाह्य
पाणि फलपानियत्ताचस्वसनेनरूधिभिः स्तुतिभिश्च सर्पिषाचामितयापयसा च स्वादुना भवति पित्तनिवृ
त्तिः लंघनेनवमनेन पथ्यान्नप्राशनेन शिरसः प्रविरेकैः कटुफलादिकवलैरहिमाभिरद्भिस्तत्र शाम्यतेति
कफः चिकित्साकलिकातः इति योगतरंगिण्यां गूढार्थदीपिकायां तरंगः १ प्रथमः अथ परिभाषा
न मानेन विना युक्तिर्द्रव्याणां जायते क्वचित् अतः प्रयोगसिद्ध्यर्थं मानमत्रोच्यते मया मानं च द्विविधं प्रोक्तं
कालिंगं मागधं तथा कालिंगान्मागधं श्रेष्ठमिति मानविदो विदुः त्रसरेणुर्बुधैः प्रोक्तस्त्रिंशता परमाणुभिः
त्रसरेणुस्तु पर्यायो नाम्ना वंशी निगद्यते जालांतरगतैः सूर्यकरैर्वंशी विलोक्यते षड्वंशीभिर्मरीचिः स्यात्ता
भिः षड्भिश्च राजिका तिसृभी राजिकाभिश्च सर्षपः प्रोच्यते बुधैः यवोऽष्टसर्षपैः प्रोक्तो गुंजा स्यात्तच्चतुष्ट
यम् षड्भिश्च रक्तिकाभिः स्यान्माषको हेमधान्यकौ माषैश्चतुर्भिः शाणः स्याद्धरणः स निगद्यते टंकः स
एव कथितस्तद्द्वयं कोल उच्यते क्षुद्रको वटकश्चैव द्रंक्षणः स निगद्यते कोलद्वयं च कर्षः स्यात्स प्रोक्तः
पाणिमानिको अक्षः पिचुः पाणितलं किंचित्पाणिश्च तिंदुकम् विडालपदकं चैव तथा षोडशिका मता ६ कृष्ण

करमध्यो हंसपदं सुवर्णं कवलग्रहः ॥ उदुंबरं च पर्यायैः कर्ष एव निगद्यते ॥ स्यात्कर्षाभ्यामर्द्धपलं शुक्तिरष्टमिका मता ॥ शु
क्तिभ्यां च पलं ज्ञेयं मुष्टिराम्रं चतुर्थिका प्रकुंचः षोडशी बिल्वं पलमेवात्र कीर्त्यते पलाभ्यां प्रसृतिर्ज्ञेया प्रसृतं च
निगद्यते प्रसृतिभ्यामंजलिः स्यात्कुडवोऽर्द्धशरावकः अष्टमानं च स ज्ञेयः कुडवाभ्यां च मानिका शरावोऽष्टपलं
तद्वत् ज्ञेयमत्र विचक्षणैः शरावाभ्यां भवेत्प्रस्थश्चतुःप्रस्थैस्तथाढकं भाजनं कंसपात्रं च चतुःषष्टिपलश्च
सः चतुर्भिराढकैर्द्रोणः कलशो नल्वणोऽर्मणः उन्मानं च घटो राशिर्द्रोणपर्यायसंज्ञितः द्रोणाभ्यां शूर्पकुं
भौ च चतुःषष्टिशरावकः शूर्पाभ्यां च भवेद्द्रोणी वाहो गोणी च सा स्मृता द्रोणीचतुष्टयं खारी कथिता सूक्ष्म
दर्शिभिः चतुःसहस्रपलिका षण्णवत्यधिका च सा पलानां द्विसहस्रं च भार एकः प्रकीर्तितः तुलापलशतं
१ ज्ञेयं सर्वत्रैवैष निश्चयः माषटंकाक्षबिल्वानि कुडवः प्रस्थमाढकं राशिर्गोणी खारिकेति यथोत्तरचतु
र्गुणाः गुंजादिमानमारभ्य यावत्स्यात्कुडवस्थितिः द्रवार्द्रशुष्कद्रव्याणां तावन्मानं समं मतं प्रस्थादिमा
नमारभ्य द्विगुणं तद्द्रवार्द्रयोः मानं तथा तुलायास्तु द्विगुणं न क्वचित्स्मृतं मृद्वृक्षवेणुलोहादेर्भांडं यच्चतु
रंगुलं विस्तीर्णं च तथोच्चं च तन्मानं कुडवं वदेत् यदौषधं तु प्रथमं यस्य योगस्य कथ्यते तन्नाम्नैव स
योगो हि कथ्यते क्वचिदन्यथा इति मागधपरिभाषा यवो द्वादशभिर्गौरसर्षपैः परिकीर्तितः यवद्वये

५ नगुंजास्याद्विगुंजोवल्लउच्यते माषोगुंजाभिरष्टाभिःसप्तभिर्वाभवेत्क्वचित् स्याच्चतुर्भिर्माषकैःशाणःसनिष्कःटं
कएवच गद्याणोमाषकैःषड्भिःकर्षःस्याद्दशमाषकः चतुःकर्षैःपलंप्रोक्तंदशशाणाभिधंबुधैः चतुःपलैश्च
कुडवंप्रस्थाद्याःपूर्ववन्मताः इतिशार्ङ्गधरात् इतिकालिंगपरिभाषा त्रुटिःस्यादणुभिःषड्भिस्ताःषड्लिक्षाः
समीरिता ताभिःषड्भिर्भवेद्यूकाषड्यूकाभिर्यवोमतः जालांतरगतैःसूर्यकरैर्वंशीविलोक्यते तस्यनामांत
रंत्रैयंत्रसरेणुरजस्तथा अथकुडवोत्रेयात् रजोभिस्त्रीशिराश्चिकतालाभिःषोडशभिस्तथा सर्षपश्चभवेद्गौरस्ते
र्यावोतंडुलंविदुः तद्द्वयंधान्यकंमाषंतत्त्रयंरक्तिकामता रक्तिकाद्वितयेनापिवल्लःप्रोक्तोविशारदैः चतुर्भिश्चा
ट्टिकोत्तैःस्यादेवंमानपरंपरा इतियोगतरंगिण्यांपरिभाषाकथनंनामद्वितीयस्तरंगः अथयुक्तायुक्तकं
नवान्येवहियोज्यानिद्रव्याण्यखिलकर्मसु विनाविडंगकृष्णाभ्यांगुडधान्याज्यमाक्षिकैः गुडूचीकुट
जोवासाकूष्मांडश्चशतावरी अश्वगंधासहचरःशतपुष्पाप्रसारिणी प्रयोक्तव्याःसदैवार्द्राद्विगुणान्नै
वकारयेत् शुष्कंनवीनंयत्द्रव्यंयोज्यंसकलकर्मसु आर्द्रंचद्विगुणंयस्यस्यादेषसर्वत्रनिः
श्चयः कालेऽनुक्तेप्रभातंस्यादंगेऽनुक्तेजटाभवेत् भागेऽनुक्तेहिसाम्यंहिपात्रेऽनुक्तेतुमृन्मयं ५ तृ.स.
एकमप्यौषधंयोगेयस्मिन्यत्पुनरुच्यते मानतोद्विगुणंप्रोक्तंतद्द्रव्यंतत्त्वदर्शिभिः ॥ ७

मानतोद्विगुणंप्रोक्तंतद्द्रव्यंतत्त्वदर्शिभिः गुणहीनंभवेद्वर्षादूर्ध्वंतद्रूपमौषधम् मासद्वयात्तथाचूर्णं
हीनवीर्यत्वमाप्नुयात् हीनत्वंगुटिकालेहौलभेतेवत्सरात्परम् हीनाःस्युर्घृततैलाद्याश्चतुर्मासाधि
कात्तथा ओषध्योलघुपाकाःस्युर्निर्वीर्यावत्सरात्परम् पुराणाःस्युर्गुडक्षौद्रासवाधातवोरसाः
व्याधेरयुक्तंयद्द्रव्यंगणोक्तमपितत्त्यजेत् अनुक्तमपियद्युक्तंयोजयेत्तत्रतद्बुधः शार्ङ्गधरात् वज्रा
भावेतुवैक्रांतःस्वर्णाभावेतुमाक्षिकम् हेममाक्षिकजंसत्त्वंमतंहेमसमंगुणैः विमलंमाक्षिकेऽप्येवंध्रुवं
रजतवद्गुणैः मुक्ताभावेक्षिपेन्नूनंमुक्ताशुक्तिंचतद्गुणाम् अभावेभस्मसत्त्वस्यकांतलोहंप्रयोजयेत् कांता
भावेतीक्ष्णलोहमित्युक्तंरसदर्पणे अभावेमधुनोयोज्यागुडोजीर्णश्चतद्गुणः सिताभावेभवेत्खंडःशा
ल्यभावेचषष्टिका असंभवेतुद्राक्षायाःप्रदेयंकाश्मरीफलम् वृक्षाम्लंनभवेद्यत्रदाडिमाम्लंनियोजयेत्
वेतसाम्लस्यचाभावेहरिमंथाम्लमादिशेत् अभावेचंदनस्यापिभिलेपद्रक्तचंदनम् अभावेसीतिपित्तानां
रसादेर्भावनाविधौ त्रिफलाष्टिककषायेणतद्गुणाभावनाभवेत् गोरस्तैः मेदाजीवककाकोलीद्वन्द्वाभावे
प्रयोजयेत् पृष्ठीविदार्यश्वगंधावल्लीवाराहिकानवाः वैद्यालंकारात् फलमामसपुष्पंचत्यजेद्बिल्वादि
तसदाद्राक्षाबिल्वशिवादीनांफलंमुख्यंगुणोत्तरम् आदिशब्दाद्बिभीतकीपर्पटकादेरपिग्रहः अतः

संमार्जनैर्मेदास्थानेयोज्याण्यानिका वहिः संमार्जनैर्मेदाघ्नजमोदे वगढ्यते अंतः संमार्जनेयोज्यंवस्था
स्थानेकुलिंजनं वहिः संमार्जनैस्तैव प्रयोज्याचमनोर्मिभिः कुस्मजीरकसंयोगोनकर्त्तव्या भस्य भेजजे
तस्यस्थानेविधातव्याजीरकः कुधान्येः सदा सारभ्रस्वदिरादीनां निंवादीनांत्वचः स्मृताः फलंच दा
डिमादीनां पटोलादेर्दलंमतम् भद्रश्रीन्नकारात् क्वचित्पत्रं क्वचिन्मूलं क्वचित्पुष्पं क्वचित्फलम् क्वचि
द्वीजं क्वचिद्वल्कं क्वचित्क्वाथं क्वचिज्जलम् क्वचिन्नालंयोजनीयं क्षीरं चारं क्वचित्तरं पंचैकंस्याव
धुस्येवपथ्यायां प्रयोजयेत् अर्धं सिद्धरसस्यं तैलघृतयो लोहस्यभागो ध्मः सीसिद्धारिवलेहच
र्णगुटिकादीनां तथासमः योदीयते भिषग्वरायसरस्वानिर्दिश्य धन्वंतरिं देहारोग्यसुखाप्तये
निगदितोभागोऽसधन्वंतरिः क्रीतद्रव्यस्य भेषज्यभागस्त्वेकादशोमतः कीशाभ्यां घृते वै षे ६
ष्टभागः सकथ्यते गृहीत्वाधिकमीशांशाद्यासमीचीनभेषजम् दापयेल्लुब्धहृदयः स कौमु
स्याद्विश्वासघातकः वैद्यालकारात् इतियोगमुक्तादिकथनं अतरंगः स्नेहाद्याश्च कथ्यंते येऽगा
रोगापघातकाः स्नेहश्चतुर्विधः प्रोक्तो घृतंतैलंवसातथा मज्जाचतं पिबेन्मर्त्यः किंचिदभ्युदिते रवौ

स्थावरोजंगमश्चेति द्विधायोनिः स्नेह उच्यते तिलतैलं स्थावरेषु जंगमेषु घृतंवरम् द्वाभ्यांत्रिभिश्च
तुर्भिस्तैर्यमकस्त्रिवृतो महान् पिवेत्त्र्यहं चतुरहं पंचाहं षडहं तथा सप्तरात्रात्परं स्नेहः सात्मी भवति से
वितः देशकालाग्निवयसां बलं दृष्ट्वा प्रयोजयेत् हीनांच मध्यमां ज्येष्ठां मात्रां स्नेहस्य बुद्धिमान्
अमात्रया तथा काले मिथ्याहारविहारतः स्नेहः करोति शोफार्शः स्नेहनिद्राविसंज्ञताः [illegible]पादी
प्तान्ने[illegible]मात्रा स्नेहस्य परसंमिता मध्यमा च त्रिकर्षा स्यात्[illegible] केवलं
पैत्तिके सर्पिः वातिके सैंधवान्वितम् पेयं बहुकफे चापि व्योषक्षारसमन्वितम् रूक्षक्षत
विषार्त्तानां वातपित्तविकारिणाम् हीनमेधास्मृतीनां च सर्पिःपानं प्रशस्यते कृमिको
ष्ठानिलाविष्टाः प्रवृद्धकफमेदसः पिवेयुस्तैलसात्म्याश्च तैलं दार्ढ्यार्थिनश्च ये व्यायामकर्शि धौ ४
ताः शुष्करेतोरक्ता महारुजः महाग्निमारुतप्राणा वसायोग्या नरा मताः क्रूराशयाः
क्लेशसहा वातार्त्ता दीप्तवह्नयः मज्जानमापिवेयुस्ते सर्पिर्वा सर्वतो हितम् शीतकाले दि
वा स्नेहमुष्णकाले पिवेन्निशि वातपित्ताधिके रात्रौ वातश्लेष्माधिके दिवा [illegible] नस्याभ्यं

जत्रुगंडूषमूर्धकर्णाक्षितर्पणे: तैलं घृतं वा युंजीत दृष्ट्वा दोषबलानलम् घृते कोष्णं जलं पेयं
तैले यूषः प्रशस्यते वसामज्ज्ञोर्विधौ मंडमनुपानं सुखावहम् वृद्धबालकृशा रूक्षाः क्षीणा
स्राः क्षीणरेतसः वातार्त्तास्तिमिरार्त्तश्च तेषां स्नेहनमुत्तमं रूक्षस्य स्नेहनं स्नेहैरतिस्निग्धस्य
रूक्षणं भक्तच्छंदो मुखस्रावो गुदे दाहः प्रवाहिका तंद्रातीसारपांडुत्वं भृशं स्निग्धस्य लक्षणं
श्यामाकचणकोद्दालकभक्तपिण्याकसक्तुभिः रूक्षणं कारयेद्दत्तैर्यथादोषं यथाबलम्
स्नेहव्यापत्सु शीतैर्वेगाघातप्रजागरात् दिवास्वप्नमभिष्यंदि रूक्षान्नं च विवर्जयेत्
शार्ङ्गधरात् अथ स्नेहपाकः विधिः शास्त्रे त्रपालो वल्कमपि प्रभवासरे पूजयित्वा तैलस्या ७ कृष्ण
ज्यस्य किंवा रचयतु निपुणाः संस्कृतिं संप्रदायात् आदौ वह्निं प्रदद्यात् घृतबधिशानैकैः शब्द
फेनक्षयः स्यात्स्यफ्राम पिंडेके तद्दशाभिरलघुभिर्नोति पीनोर्विशोध्य एवं संस्थाप्य घृतं
विधिवदथ पचेद्वासरादग्निमानात् क्वाथे दुग्धे च कल्के तदनु सुरभिभिः शोधनीये विशो
ध्यम् कस्तूरीचंदनमंशो जलजजलदसटीरक्तपाटीरकुष्ठलवंगजिष्ठातुरुष्कागुरुनखरद

सपदमाहजनकवाज१

लवंगतकंकोलमुस्तैः सारसंगृह्य तैलं कृत्वा कटाहे विमलदृढतरे मंदमंदानलेस्तत्पक्वे निःफेन
भावं व्रजति किल यदा शोसभावं ततस्तु मंजिष्ठाराशिलोध्रैर्जलधरतनुकैः साम्लैः सामृप्यैः स
चीपुष्पाघ्रिनीरैरूपहितमथितैस्तैल गंधं जहाति तैलस्यंदुकलाशकैकविकसाभागास्तु तस्यां
शिकाये चान्ये पिवरापयोदरजनी द्विविरोधायुपः आम्रजंबूकपित्थानां बीजपूरकबिल्वयोः
शोधनं तिलतैलस्य पल्लवानां तु पंचकम् जलस्नेहौषधीनां च प्रमाणं यत्र नोदितम् तत्र स्या
दौषधात्स्नेहः स्नेहात्क्वाथश्चतुर्गुणः स्नेहाच्चतुर्गुणं क्वाथ्यं सदा स्नेहं स विज्ञो चतुर्गुणं जलं
जलं दत्वा क्वाथः क्वाथ्यसमो मतः चरकात् उक्तं च कल्काच्चतुर्गुणः स्नेहः स्नेहात्क्वाथश्चतुर्गु
णः क्वाथ्याच्चतुर्गुणं वारि क्वाथः क्वाथ्यसमो मतः मंदे चतुर्गुणं देयं कठिने षड्गुणं जलम्
कठिनात्कठिने द्रव्ये वारि षोडशभागिकं स्नेहकल्को यदांगुल्या वर्तितो वर्त्तिवद्भवेत् वह्नौ क्षि
प्तश्च नो शब्दस्तदा सिद्धिं विनिर्दिशेत् अन्यत्तः शब्दव्युपरमे प्राप्ते फेनस्योपशमे तथा गंधव
र्णरसादीनां संपत्तौ सिद्धिमादिशेत् घृतस्यैवं विपक्वस्य तैलस्य कुशलो भिषक् फेनोद्गमे

तैलस्य शेषं च तद्वदादिशेत् पाकस्तस्माद्बलीतः अकल्कपायद्द्रव्याणां कठिनानां विचारतः क्वाथो
विधीयते ऽन्येषां कल्क एव भिषग्द्रुतः वैद्यालंकारात् आदौ संचारयेत्स्नेहं पुनर्द्रव्यकल्कं ततः क्रमा
त् ततोऽन्यत्सुरभिद्रव्यमेष स्नेहविधौ क्रमः मतिमुकुरात् क्षीरं स्नेहसमं दद्याद्नुक्ते स्नेहसंविधौ
शाकद्रवं मांसरसं मत्स्यं सौवीरकादिकम् स्नेहाद्दशगुणं देयं जलं चाद्विगुणं क्षिपेत् अश्रीवृष्टिः
कर्त्तव्यः पाकोगंधाबुकं ततः चंद्रकस्तूरिकादीनां सहस्रांशं प्रयोजयेत् पुष्याणि गंधनिर्यासं
सिद्धे शीते ऽवतारिते चस्कात् द्रव्यतिषे भवेत्कल्कः क्वाथो निःक्षिपितो मतः स्नेहपाकस्त्रिधा
पाकोध प्रोक्तो मृदुर्मध्यः खरस्तथा ईषत्सरसकल्कस्तु स्नेहपाको मृदुर्भवेत् मध्यपाकस्य संसिद्धिः क ८
ल्केनीरसकोमले ईषत्कठिनकल्कश्च स्नेहपाको भवेत्खरः तदूर्ध्वं दग्धपाकः स्याद्दाहकृन्निः कुंकुम
प्रयोजनः अतिपाकश्च निर्वीर्यो वह्निमाद्यकरश्च सः नस्यार्थं स्यान्मृदुः पाको मध्यमः स
र्वकर्मसु अभ्यंगार्थे खरः प्रोक्तो युञ्ज्यादेवं यथोचितम् घृततैलगुडादींस्तु साधयेन्नैकवास
रे प्रकुर्वन्त्युषितास्ते हि विशेषान्मधुरासंचये शार्ङ्गधरात् इति स्नेहपाकविधिः ४ तरंगः ॥

अथ पंचकर्माणि तत्र स्वेदः स्वेदश्चतुर्विधः प्रोक्तस्तापोष्मस्वेदसंज्ञितौ उपनाहोद्रवः स्वेदाः
सर्वे वातार्तिहारिणः स्वेदौ तापोष्मजौ प्रोक्तौ श्लेष्मघ्नौ समुदीरितौ उपनाहस्तु वातघ्नः पित्तसंगे
द्रवो हितः महाबले महाव्याधौ शीते स्वेदो महान्मतः दुर्बले दुर्बलः स्वेदो मध्ये मध्यतमो मतः
स्वेद्याः सर्वे त्रयोपि हि भगंदर्यर्शसां तथा अश्मर्याश्चातुरो जंतुः समये शास्त्रकर्मणः यन्त्रात्स्वेद्यो
गतेऽप्यस्य मूढगर्भे गदे तथा कालप्रसूतां कालेवाप मूढा स्वेद्या नितंबिनी सर्वान्स्वेदान्निवाते च
जीर्णाहारस्य कारयेत् स्विद्यमानशरीरस्य हृदयं शीतलैः स्पृशेत् स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य शीतै
राच्छाद्य चक्षुषी अजीर्णी दुर्बलो मेही क्षतक्षीणः पिपासितः अतीसारी रक्तपित्ती पांडुरोगी
तथोदरी मद्यार्त्तो गर्भिणी चैव न हि स्वेद्या विजानता एतानपि मृदुस्वेदैः स्वेदसाध्यानुपाचरे
त् मृदुस्वेदं प्रयुंजीत तथा हृन्मुष्कदृष्टिषु अतिस्वेदात्संधिपीडा दाहस्तृष्णा क्लमो भ्रमः पित्ता
सृक्पिडिकाकोपस्ततः शीतैरुपाचरेत् तेषु तापाभिधः स्वेदो वालुकावस्त्रपाणिभिः प्रस्तरे
रमृसिक्ते च कापैरल्लकवेष्टितैः अथवा वातनिर्नाशिद्रव्यक्वाथरसादिभिः उष्णैर्घटं प्रपूर्य

कंवलादिवेष्टितैः १

पृ॰

स्वा पार्श्वे छिद्रं विधाय च विमुखास्यं त्रिखंडं च धातुजं काष्ठजं तथा षडंगुलास्यं गोपुच्छां नाडीं पुंस्या
ऋ त्रिंशुंडिका सुखा परिवृत्तमभ्यक्तं गुरुप्रावरणावृतं हस्तिशुंडिकया नाड्या स्वेदयेद्वातरोगिणम् पुरु
षायाममात्रां वा भूमिमुत्कीर्य खादिरैः काष्ठैर्दग्ध्वा तथा भुज्य क्षीर धान्याम्लवारिभिः वातघ्नपत्रै
राच्छाद्य शयानं स्वेदयेन्नरम् एवं माषादिभिः स्विन्नैः शयानः स्वेदमाचरेत् तथोपनाह स्वेदं च
कुर्याद्वातहरौषधैः प्रदिह्य देहं वातार्त्तं क्षीरमांसरसान्वितैः अम्लपिष्टैः सलवणैः सुखोष्णैः स्ने
हसंयुतैः उपनाहं मांसेर्जीवनीयगणेन च दधिसौवीरकक्षीरैर्वीरतर्वादिना तथा कुल
त्थमाषगोधूमैरतसीतिलसर्षपैः शतपुष्पादेवदारुशेफालीस्थूलजीरकैः एरंडमूलबीजैश्च ६
रास्नामूलकशिग्रुभिः मिशिकृष्णाकुठेरैश्च लवणैरम्लसंयुतैः प्रसारण्यश्वगंधाभ्यां बलाभ्यां दश कृष्ण
मूलकैः गुडूच्या वानरीबीजैर्यथालाभं समाहृतैः क्षुण्णैः स्विन्नैश्च वस्त्रेण बद्धैः संस्वेदयेन्न
संक्षेपं रं महाशाल्वणयोगोऽयं सर्वानिलार्त्तिहृत् द्रवस्वेदस्तु वातघ्नद्रव्यक्वाथेन पूरितम् कटाहे
कोष्ठकं वापि स्नेहपूर्णे विशेदवगाहयेत् नाभेः षडंगुलं यावन्मग्नः कोष्णस्य धारया कोष्णया स्वे
द्योः सिक्तः स्निग्धः स्निग्धतनुर्नरः एवं तैलेन दुग्धेन सर्पिषा स्वेदयेन्नरम् एकांतरं द्व्यंतरं वा

स्नेहयुक्तोऽवगाहने शिरामुखैर्लोमकूपैर्धमनीभिश्च तर्पयेत् शरीरे बलमाधत्ते युक्तः स्नेहावगाहने
जलसिक्तस्य वर्धंते यथा मूलेंऽकुरास्तरोः तथा धातुविवृद्धिर्हि स्नेहसिक्तस्य जायते नातः परतरः
कश्चिदुपायो वातनाशनः कार्पासास्थिकुलत्थिका तिलयवैर्माषातसी यष्टिकामुद्गैरंडपुनर्नवा
युगुलैकधान्याम्लसिक्तैः स्वेदोऽयं हि भवेत्तु धेनिगदितो वातामयानां हितो हन्यात्पन्न रुजं त्रि
कगतां पार्श्वाघ्रिकं घस्मरगाम् शीतकालेऽपरमस्तभोऽरक्तनिग्रहे दीप्तेऽग्नौ मार्दवे जाते स्वेदनाद्वि
रतिर्मता इतिषष्ठः स्वेदविधिः ५ तत्रादौ अथ वमनम् शरत्काले वसंते च प्रावृट्काले च देहिनाम्
वमनं रेचनं चैव कारयेत्कुशलो भिषक् बलवंतं कफव्याप्तं हृल्लासादिनिपीडितम् तथा वमनसा
त्म्यं च धीरचित्तं च वामयेत् विषदोषे स्तन्यरोगे मंदाग्नावश्लीपदेऽर्बुदे हृद्रोगकुष्ठवीसर्पमेहाजीर्णभ्र
मेषु च विदारिकापची कासश्वासपीनसवृद्धिषु अपस्मारज्वरोन्मादे तथा रक्तातिसारिषु ना
सा ताल्वोष्ठपाके च कर्णस्रावेऽधिजिह्वके गलशुंडयामतीसारे पित्तश्लेष्मगदे तथा मेदोगदेऽरुचौ चैव
वमनं कारयेद्भिषक् न वामनीयस्तिमिरी न गुल्मी नोदरी कृशः नातिवृद्धो गर्भिणी च न स्थूलो

न तृष्णातुरः मदार्त्तो बालको रूक्षः क्षुधितश्चानिरूहितः उदावर्त्त्यूर्ध्वरक्ती च दुश्छर्दिः केवला
निली पाण्डुरोगी कृमिव्याप्तः पठना स्वरघातकः एतेप्यजीर्णे कुपिता वाम्या ये विषपीडिताः कफ
व्याप्ताश्च ते वाम्या मधुकक्वाथपानतः सुकुमारं कृशं बालं वृद्धं भीरुं च वामयेत् पीत्वा यवागूमाकं
ठं क्षीरतक्रदधीनि वा असात्म्यैः श्लेष्मलैर्भोज्यैर्दोषानुत्क्लेश्य देहिनः स्निग्धस्विन्नाय वमनं
दत्तं सम्यक् प्रवर्त्तते वमने च सर्वेषु सैंधवं मधु वा हितम् बीभत्सं वमनं दद्याद्विपरीतं विरेचनं
क्वाथद्रव्यस्य कुडवं श्रपयित्वा जलाढके अर्द्धभागावशिष्टं च वमनेष्ववतारयेत् क्वाथपानेन
व प्रस्था श्रेष्ठा मात्रा प्रकीर्त्तिता मध्यमा च शिमिता प्रोक्ता त्रिप्रस्था च कनीयसी कल्कचूर्णा १०
वलेहानां त्रिपलं श्रेष्ठमात्रया मध्यमं द्विपलं विद्यात्कनीयस्तु पलं भवेत् वमने चापि वेगाः कृष्ण
स्युरष्टौ पित्तांता उत्तमाः षड्वेगा मध्यवेगाश्च चत्वारस्त्ववरा मताः वमने च विरेके च तथा श्रो
णितमोक्षणे अर्द्धत्रयोदशपलं प्रस्थमाहुर्विचक्षणाः कफं कटुकतीक्ष्णोष्णैः पित्तं स्वादुहिमै
र्जयेत् सुस्वादुलवणाम्लोष्णैः संसृष्टं वायुना कफम् कृष्णाराठफलं सिंधु कोष्णं कोष्णजलेन पिबेत्

पटोलवासानिंबैश्च पित्ते शीतं जलं पिबेत् सश्लेष्मवातपीडायां सक्षीरं मदनं पिबेत् अजीर्णी
कोष्णपानीयं सिंधु पीत्वा वमेत्सुधीः वामनं पाययित्वा तु जानुमात्रासने स्थितम् कंठमेरंडना
लेन स्पृशंतं वामयेद्भिषक् प्रसेको हृद्ग्रहः कोठः कंडूः छर्दिति भवेत् अतिवांते भवेत्तृष्णा हिक्का हृत्
रो विसंज्ञता जिह्वानिस्सर्पणं चाक्ष्णोर्व्यावृत्तिर्हनुसंहतिः रक्तच्छर्दिष्ठीवनं च कंठपीडा च जायते
वामनस्यातियोगेन मृदु कुर्याद्विरेचनं वमनातः प्रविष्टायां जिह्वायां कवलग्रहः स्निग्धाम्ललवणो
ह्यैर्घृतक्षीररसैर्हितैः फलान्यम्लानि खादेयुस्तस्य चाग्रे तथा नराः निःसृतां तु तिलद्राक्षाक
ल्कलिप्तां प्रवेशयेत् व्यावृत्ते चाक्ष्णोर्घृताभ्यक्ते पीडयेच्च शनैः शनैः हनौ मोक्षे स्मृतः स्वेदो रक्तच्छर्दि
विधिः पुनः धात्रीरसांजनोशीरलाजचंदनवारिभिः क्वाथं कृत्वा पाययेच्च सघृतक्षौद्रशर्करम्
ग्राम्यं त्यनेन नश्यत्यस्माद्याः पीडाश्छर्दिसमुद्भवाः हृत्कंठशिरसां शुद्धिर्दीप्ताग्नित्वं च लाघवं कफ
पित्तविनाशश्च सम्यग्वांतस्य चेष्टितम् ततः पराह्णे दीप्ताग्निर्मुद्गषष्टिकशालिभिः हृद्यैश्च जांग
लरसैः कृत्वा यूषं च भोजयेत् तंद्रानिद्रास्यदौर्गंध्यं पाण्डुत्वं गरहृद्गरं सुवांतस्य न पीडा भव

स्नेहकाले च न अजीर्णं शीतपानीयं व्यायामं मैथुनं तथा स्नेहाभ्यंगौ प्रदेहांश्च दिने तं वर्जयेत्सु
धीः इति वमनविधिः ५ तरंगः अथ विरेकः स्निग्धस्विन्नस्य वांतस्य दद्यात्सम्यग्विरेच
नम् अवांतस्य त्वधः स्रस्तो ग्रहणीं छादयेत्कफः मंदाग्निं गौरवं कुर्याज्जनयेद्वा प्रवाहि
काम् अथवा पाचनै रामं बलासं च विपाचयेत् पित्ते विरेचनं युंज्यादामोद्भूते गदे तथा
उदरे च तथाध्माने कोष्ठशुद्धौ विशेषतः दोषाः कदाचित्कुप्यंति जिता लंघनपाचनैः ये तु
संशोधनैः शुद्धा न तेषां पुनरुद्भवः बालवृद्धावतिस्निग्धः क्षतक्षीणो भयान्वितः श्रां ३१
तस्तृषार्त्तः स्थूलश्च गर्भिणी च नवज्वरी नवप्रसूता नारी च मंदाग्निश्च मदात्ययी
शल्यार्द्दितश्च रूक्षश्च न विरेच्या विजानता जीर्णज्वरी गरव्याप्तो वातरक्ती भगंदरी अ
र्शःपांडूदरग्रंथिहृद्रोगारुचिपीडिताः योनिरोगप्रमेहार्त्तगुल्मप्लीहव्रणार्द्दिताः विद्र
धिच्छर्द्दिविस्फोटविषूचीकुष्ठसंयुताः कर्णनासाशिरोवक्त्रगुदमेढ्रामयान्विताः प्लीह
शोथाक्षिरोगार्त्तकृमिक्षारानिलार्द्दिताः शूलिनो मूत्रघातार्त्ता विरेकार्हा नरा मताः

वह्निपित्तो मृदुः प्रोक्तो बहुश्लेष्मा च मध्यमः बहुवातः क्रूरकोष्ठो दुर्विरेच्यः स कथ्यते मृद्वी मात्रा मृ
दुकोष्ठे मध्यकोष्ठे तु मध्यमा क्रूरे तीक्ष्णा मता द्रव्यैर्मृदुमध्यमतीक्ष्णैः मृद्वी द्राक्षापयश्चंचुतैलै एरंडतैलैः २
रपि विरिच्यते मध्यमस्त्रिवृता तिक्ताराजवृक्षैर्विरिच्यते क्रूरः स्नुक्पयसा हेमक्षीरीदंतीफलादि
भिः मात्रोत्तमा विरेकस्य त्रिंशद्वेगाः कफांतकृत् वेगैर्विंशतिभिर्मध्या हीनोक्ता दशवेगकैः द्विप
लं श्रेष्ठमाख्यातं मध्यमं च पलं भवेत् पलार्द्धं च कषायाणां कनीयस्तु विरेचनम् कल्कमोदक
चूर्णानां कर्षं मध्वाज्यलेहतः कर्षद्वयं पलं वापि दद्याद्रोगाद्यपेक्षया पित्तार्त्ते त्रिवृच्चूर्णं द्राक्षाक्वा
थादिभिः पिबेत् त्रिफलाक्वाथगोमूत्रैः पिबेद्व्योषं कफार्दितः त्रिवृत्सैंधवशुंठीनां चूर्णमम्लैः
पिबेन्नरः वातार्दितो विरेकाय जांगलानां रसेन वा एरंडतैलं त्रिफलाक्वाथेन द्विगुणेन वा
पक्वं पीतं पयोभिर्वा न चिरेण विरिच्यते त्रिवृताकौटजं बीजं पिप्पलीविश्वभेषजम् समृद्वी
कारसं क्षौद्रं वर्षाकाले विरेचनम् त्रिवृद्दुरालभातिक्त्यशर्करामुस्तचंदनं द्राक्षांबुना सयष्टि
ह्याह्वं शीतलं च घनात्यये पिप्पलीनागरं सिंधुश्यामात्रिवृतया सह लिहेत्क्षौद्रेण शिशिरे

वसंते च विरेचनम् त्रिवृता शर्करा तुल्या ग्रीष्मकाले विरेचनम् अभया मरिचं शुंठी विडंगामल
कानि च पिप्पली रसप्लं त्वकू पत्रं मुस्तमेव च एतानि सम भागानि दंत्यत्र त्रिगुणा भवेत् त्रि
वृदष्टगुणा ज्ञेया षड्गुणा च सिता भता मधुना मोदकान् कृत्वा कर्षमात्र प्रमाणतः एकैकं भक्षयेत्प्रा
तः शीतं चानुपिवेज्जलम् तावद्विरिच्यते जंतुर्यावदुष्णं न सेवते पानाहारविहारेषु भवेन्नियंत्र
णः सदा विषमज्वरमंदाग्निपांडुकासभगंदरान् वाताम्लकुष्ठगुल्मार्शो गलगंडभ्रमोदरान् वि
दाहप्लीहमेहांश्च यक्ष्माणं नयनामयान् वातरोगांस्तथाध्मानं मूत्रकृच्छ्राणि चाश्मरीम् पृष्ठपा
र्श्वोरुजघनजंघोदररुजं जयेत् सततं शीलनादस्य पलितानि विनाशयेत् अभयामोदको प
रो रसायनमनुत्तमम् इत्यभयामोदकः मदीयं मृद्वीका कुटरोहिणी जलधरः शम्याक मज्जा १२
शिवा कृष्णामूलपटोलिका त्रिवृद्दिला कृष्णीयपत्रे समं संक्वाथ्याम्बु निपीत एष मलगणाः संरेच कृष्ण
येदल्पतां दत्वाग्निमगिनसे विनिमिलागृह स्थितमानवम् पीत्वा विरेचनं शीतजलैः सं
सिच्य चक्षुषी सुगंधि किंचिदाघ्राय तांबूलं शीलयेद्वरम् निवातस्थो न वेगांश्च धारयेन्न

मदीयं त्र्यो[?] वैरला मुस्त विडंग पत्र मरिच समभक्त लवंग सर्वेभ्यो द्विगु त्रिवृता कंदं प्रवलमलहरं मुख्यकं वंधम्

स्वपेत्तथा शीतांबुनस्पर्शो क्वापि को ष्णं नीरं पिवेन्मुहुः वलासौ षधपित्तानि वायुश्चैतेयथा व्रजे
त् रेकात्तथा मलं पित्तं भेषजं च कफो व्रजेत् दुर्विरिक्तस्य नाभेस्तु स्तब्धत्वं कुक्षिशूलता पुरी
षवातसंगश्च कंडूमंडलगौरवम् विदाहो रुचिराध्मानं भ्रमश्छर्दिश्च जायते तं पुनः पाचनैः स्नेहैः
पक्त्वा संस्नेह्य रेचयेत् तेनास्योपद्रवा यांति दीप्ताग्निर्लघुता भवेत् विरिक्तस्यातियोगेन मूर्छा भ्रं
शो गुदस्य च शूलं कफातियोगः स्यात् मांसधावनसन्निभम् मेदोनिभं जलाभासं रक्तं वापि
विरिच्यते तस्य शीतांबुभिः सिक्त्वा शरीरं तंडुलांबुभिः मधुमिश्रैस्तथा शीतैः कारयेद्वमनं मृ
दु सहकारत्वचः कल्केन दध्ना सौवीरकेण वा पिष्टेनाभिप्रलेपेन हंत्यतीसारमुल्वणम् अजा
क्षीरं विलेवा पि वैष्किरं हारिणं तथा शालिभिः षष्टिकाभिः स्वल्पं मसूरैर्वापि भोजयेत् शीतैः सं
ग्राहिभिर्द्रव्यैः कुर्यात्संग्रहणं भिषक् लाघवे मनसस्तुष्टौ अनुलोमं गते निले सुविरिक्तं नरं ज्ञात्वा
पाचनं पाययेन्निशि इंद्रियाणां वलं बुद्धिप्रसादो वह्निदीप्तिता धातुस्थैर्यं वयस्स्थैर्यं भवेद्रेच

मदीयं शिवा कृष्णामूलं त्रिकटु कम जाजी जलधरस्त्रिवृत्धात्री भसीतरूप पटु विडंगाः मरसुमंदलंकृष्ठं हिंगु ज्वलनपतिसपिष्यमङुलं

जैरेणवगुडेर्मेलहरीमिदं हस्वरूपयसा ॥

जेपालं रहितं त्वगं कुरसत्ताभिर्भिते माक्षिके निद्दिष्टं अप्रहस्तु स्तोयविमलं खल्वे सवासे सोर्द्दितं । लिप्तं नूतन खर्परेषु विगतस्नेहं रजः सन्नि भंनिं कुकांतु विभावितं च वहुधाः कुकाउ गाछं भवेत्

नसेवनात् प्रवातसेवां शीतांबुस्नेहाभ्यंगाम जीर्णताम् व्यायामं मैथुनं चैव न सेवेतविरेचि
तः शालिषष्टिकमुद्गाद्यै पेयाद्यं भोजयेत्कृतो जयपालविशुद्धि सागं वारसैः शाल्योदन हितं
शार्ङ्गधरात् शंभोर्बीजं सटंकं व लिमरिचयुतं व्योषचूर्णं चतुल्यं पालेनेकं भवीजं समशिखिस
हितं मर्द्दितं यामेमेकं भुक्तं गुंजा द्विमात्र शिशिरजलयुतं स्पत्तसंतमष्टमुद्धारिच्छाभेदीरसोयं प्रव
लमलहरः सर्वरोगैकहर्त्ता सारसंग्रहात् जेपालेन समैः सूतवोवटंकेरागंधकैः नारस्य
साप्रसो माषमात्रः सर्पिः सितायुतः हंतिसंग्रहमानाहमामशूलं नवज्वरम् वेलाज्वरैवि १३
रेकेण शीतलांबु निषेवणात् नारायणः रसरत्नप्रदीपात् शुंठीतीक्ष्णामरीचटंकणवृति कृष्ण
प्रोक्तं समं तत्रि धा कुंभीबीजयुतं विमर्द्य स भवेदिच्छाविभेदीरसः वल्लः शार्करयाधितो
पचुलुकेपुंसः सुखेरेच्चये न्निःशेषं मलदोषमेघविनिहंत्युद्यैश्चयंभंहरिः इतिपो॰ विरेक
विधि॰ ७ तरंगः अथ वस्तिविधिः वस्तिर्द्विधानुवासाख्यो निरूहश्च ततः परम् यः स्ने

निस्तुषाः शुद्धजेपाला मरिचं तु द्विभागिकं । निंबुमर्द्दितं चैव आभांतेस्माद्धिरेचनं

हैर्दीयते स स्यादनुवासननामकः कषायक्षीरतैलैर्वा निरूहः स निगद्यते वस्तिभिर्दीयते य
स्मात्तस्माद्वस्तिरिति स्मृतः मृगगोशूकरगवां महिषस्यापि वा भवेत् मूत्रकोशस्तु वस्तिः स्यात्तदलाभे
न्यचर्मजः नेत्रं कार्यं सुवर्णादिधातुभिः वृक्षवेणुभिः नलैर्दंतैर्विषाणाग्रैर्मणिभिर्वा विधीयते आतु
रांगुष्ठमानेन मूले स्थूलं विधीयते कनिष्ठिकापरिणाहमग्रे च गुटिकामुखम् मुद्गच्छिद्रयुतं व
र्षे गोपुच्छसदृशाकृति षडंगुलमितं तच्च किंवास्याद्वादशांगुलं योजयेत्तत्र वस्तिं च वद्धा पविं धानु
तः उत्तमस्य पलैः षड्भिर्मध्यमस्य पलैस्त्रिभिः पलेनार्द्धेन हीनस्य युक्ता मात्रानुवासने भोजयि
त्वा यथाशास्त्रं कृतचंक्रमणां ततः उत्सृष्टानिलविण्मूत्रं योजयेत् स्नेहवस्तिना सुप्तस्य वामपार्श्वे
वा वामजंघाप्रसारिणः आकुंचितान्यजंघस्य नेत्रं स्निग्धं गुदे न्यसेत् वामेन पाणिना वस्ति
कंठमालंब्य धीरधीः वस्तिं संपीडयेत्सव्येनात्यधोवेगोन्यपाणिना जृंभाकासक्षवादींश्च वस्ति
काले न कारयेत् त्रिंशन्मात्रामितः कालः प्रोक्तो वस्तेस्तु पीडने जाते विधाने तु ततो कुर्यान्निडं

यथासुखं संतैलः सपुरीषश्च स्नेहः प्रत्येति यस्य तु उपद्रवं विना चैव स सम्यगनुवासितः अनेन वि
धिनोद्दिष्टाः सप्त वा षट् च बस्तयः अनायाते त्वहोरात्रे स्नेहे संशोधनैर्हरेत् अतिसंक्षेपतः प्रोक्तो
बस्तिरेषोनुवासनः अथ निरूहः निरूहबस्तिर्बहुधाभिधते कारणांतरैः तैरेव तस्य नामानि
कृतानि मुनिपुंगवैः निरूहस्यापरं नाम प्रोक्तमास्थापनं बुधैः स्वस्थानस्थापनाद्दोषधातू
नां स्थापनं मतम् निरूहस्य प्रमाणं च प्रस्थं पादोत्तरं मतं मध्यमं प्रस्थमुद्दिष्टं हीनं च कुडवास्त्र
यः अतिस्निग्धः क्लिष्टदोषः क्षतोरस्कः कृशस्तथा आध्मानच्छर्दिहिक्कार्शः कासश्वासप्रपी १४
डितः गुदशोफातिसारार्त्तो विषूचीकुष्ठसंयुतः गर्भिणी मधुमेही च नास्थाप्यश्च जलोदरी
वातव्याधावुदावर्त्ते वातासृग्विषमज्वरे मूर्छातृष्णोदरानाहमूत्रकृच्छ्राश्मरीषु च वृद्ध्यसृग्द
रमंदाग्निप्रमेहेषु निरूहणं गुडतिक्तिडीककुडवस्तु भवेदपि चात्र मूत्रकुडवद्वितयं च मिसिपाठ
रामठकसिंधुयुतं तन्न निरूहणं तु विहितं मुनिभिः इति निरूहबस्तिः अतः परं प्रवक्ष्यामि बस्ति

मुत्तरसंज्ञितम् द्वादशांगुलमानेन नेत्रं वा समकर्णिकं मालतीपुष्पवृंताभं छिद्रं सर्षपनिर्गमं
पंचविंशतिवर्षाणामधो मात्राद्विकार्षिकी तदूर्ध्वं पलमात्रा हि स्नेहस्योक्ता भिषग्वरैः स्थित
स्य जानुमात्रे च पीठे न्युब्जशलाकया स्निग्धया मृदु मार्गं च ततो नेत्रं नियोजयेत् अनुवासक्रमः
सर्वो ह्यन्योत्रापि निवेदितः स्त्रीणां दशांगुलं नेत्रं स्थूलं प्रोक्तं कनिष्ठया मुखछिद्रं तन्नयोज्य
योन्यंतश्चतुरंगुलं द्व्यंगुलं मूत्रमार्गे तु सूक्ष्मनेत्रं नियोजयेत् मूत्रकृच्छ्रविकारेषु बालानामेक
मंगुलं योनिमार्गेषु नारीणां स्नेहमात्रा द्विपालिका द्विकार्षिकी च बालानां मूत्रमार्गे निरूपि
ता बस्तौ शुक्ररजः पुंसां स्त्रीणामार्त्तवजा रुजः हन्यादुत्तरबस्तिस्तु नोचितो मेहिनां क्वचित्
नेत्रसंतर्पणार्थं च नेत्रबस्तिं प्रकल्पयेत् वातातपरजोहीनदेशे चोत्तानशायिनः नेत्रद्वंद्वे
परित्यज्य सार्द्धं च द्व्यंगुलं सर्वतश्चाषचमसीं जलं दत्वा प्रमर्द्दयेत् तेन पिंडेनालवालं दृढं सं
धिविवर्जितं कृत्वा नवनीतेन भृक्तभागद्रवे शौचे पूरयेच्चूर्णपापक्ष्मपरितं नैव जायते नेत्रप
यत्नं कुर्वीत विकासस्तु तथैव च बस्तौ कफसन्निरोधे मात्रा पंच शतं विदुः कफवाते कृशे रोगे स

स्मात्राशतंमतं। दृष्टिरोगे चतुःशतमधिमंथे सहस्रकं। षट्क्रुति कुटिले ह्रस्वे स्याद्द्वादशशतीमता
पित्तरोगे नवशतं सहस्रं वातरोगिणां एकाहं वा त्र्यहं वापि पंचाहं वेष्यते यथा द्रक्ते पागतो नीत्वा
नील्यं विलोकयच्च सुखं निरीक्षयेत् सम्यक् नेत्रवस्तिविधिस्त्वयम् निर्वृतिर्व्याधिशांतिश्चति
या लाघवमेव च सम्यग्योगे सुखं सुप्तिर्वैशद्यं वर्णपाटवं शूलपाकाश्रुपातगुरुतामोगध्वं स्याद्
तितर्पिते रूक्षाविलं सरक्तं च नेत्रं स्याद्धीनतर्पितम् रूक्षः स्निग्धः क्रमश्चात्र प्रयोज्यः संप्र
दापतः वरुदात्रेयात् अभ्यंगः परिषेकश्च पिचुर्वस्तिरिति क्रमात् तैलं मूर्ध्नि चतुर्धैवं
बलवद्युत्तरोत्तरं एतेषां च परा मात्रा यावत्स्रावश्च नेत्रयोः स्वेदो भिरिवतोदश्च केशभूमि
षु जायते स्नेहं पिचुपूतं कृत्वा प्रदद्यान्मस्तकोपरि ऊर्ध्वजत्रुविकारेषु पिचुतैलं प्रशस्यते १५ कृष्ण
शिरोवस्तिश्चर्मकृतो द्विमुखो द्वादशांगुलः शिरः प्रकामाणांतं कृत्वा चर्मैवं घनपट्टएतत् अ
प्यवासंधितो यं च चमसीभिः प्रयोजयेत् ततस्तैलं न्यसेत्तत्र यावत्स्यात्पूरणं तो भवेत् तावद्धार्य
स्तु यावत्स्यात्कर्णनासामुखस्रुतिः वेदनोपशमो वापि मात्राणां वा सहस्रकं विना भोजनमे

मात्राणां त्रिचतुःपंचषट्सप्तवसुनंदने ॥ शीतेः स्नेहः क्रमाद्याति धातुषु स्नेहणानै ४

वात्र शिरोवस्तिर्विधीयते विमोच्याथ शिरोवस्तिं पुगयत्तु विमर्द्दयेत् इति शिरोवस्तिः दक्षजानु
करावर्त्तं कुर्याच्छोटिकया युतं निमेषोन्मेषकालो यथा मात्रा स्मृता बुधैः अथ कर्णस्य गाहो निरवते
क्रपोहमन्मयपात्रे किंवा पक्वकुस्तूलके ताम्रादिजे पवापात्रे किंवा पाषाणसंभवे आकंठमग्नो निव
सेदहरं प्रातरेव हि रोमांतिषु कूपेषु स्थित्वा मात्राशतत्रयं ततः प्रविशति स्नेहश्चतुर्भिर्गच्छति त्वचम्
पंचभिश्च भजेद्रक्तं षड्भिर्मांसं प्रपद्यते मेदः सप्तभिस्सपृशते षड्भिरस्थि च कुर्जत् नवभिर्याति मज्जानं
ततो मात्रा न कारयेत् ततस्तु हरते रोगान्वातपित्तकफोद्भवान् स्रोतसां मार्दवकरः कफवातविनाश
नः धातूनां पुष्टिजननो बलवर्णकरः परः वातरोगान् शीर्षाश्च जेयदृक्षविशेषतः इत्यवगाहः
रसाद्यैः पूरणं कर्णभोजनात्प्राक्प्रशस्यते तैलाद्यैः पूरणं कर्णे भास्करेऽस्तमुपागते स्वेदयेत्कर्णदेशं तु परि
वर्त्तनशायितः मूत्रैः स्नेहरसैः कोष्णैः पूरयेच्च ततो भिषक् स्वस्थस्य पूरणे स्नेहे मात्राशतमवेदने शत
त्रयं श्रोत्ररोगे शिरोरोगे तथैव च कर्णं प्रपूरयेत्सम्यक् स्नेहाद्येर्मात्रया क्ताणा नोच्चैः श्रुतिर्न बाधिर्यं
स्यान्नित्यं कर्णपूरणात् इति पारिजाते कर्णपूरणमात्रे निद्राकरो देहसुखश्च चक्षुष्यः पादरो

क्रा पादत्वग्गुडुकत्तीश्च पादाभ्यंगः प्रशस्यते मंदोसमे सुपर्यंके गतः स्वस्थतमो नरः उत्तानशायी सं
भूय तैलाभ्यंगं समाचरेत् तद्विशेषान स्वाभ्यंगः शिरो नासाऽक्षितापजित् शिरोभ्यक्तेन तैलेन नो
गः किंचिदुपस्थ शेत् तेषां विघ्नोधनं चक्षुरायुः कीर्त्ति प्रज्ञां हरेत् श्रोत्राक्षि वेदले पित्तश्रमसत्तड्दा
हम्भहनुत् वातपित्ते कफरक्ते संनिपाते तथैव च मदमूर्छाप्रलापेषु तृष्णाजीर्णज्वरेषु च संतर्पू
सतता जीर्णे मार्गश्रांते विशेषतः बाले वृद्धे तरुणे तैलाभ्यंगः सदोत्तमः कृष्णात्रेयात् इति
ष्णा॰ वत्तिविधिः ८ तरंगः अथ नस्यम् नस्यं तत्कथ्यते धीरैर्नासाग्राह्यं पदोषधं नावनं नस्यक
र्मेति तस्य नामद्वयं मतम् तस्य भेदद्वयं प्रोक्तं रेचनं स्नेहनं तथा रेचनं कर्षणं प्रोक्तं स्नेहनं वृंहणं
मतं कफपित्तानिलध्वंसे पूर्वमध्यापराह्णके दिनस्य गृह्यते नस्यं रात्रावप्युत्कटे गदे नस्यं त्यजे १६
द्दुर्दिने दोभोजने चापतर्पितः तथानव प्रतिश्यायी गर्भिणी गरदूषितः अजीर्णादित्तवस्तिश्चपी कृमुर्म
तस्नेहोदकासवः क्रुद्धः शोकाभिभूतश्च तृष्णार्त्तो वृद्धबालकौ वेगावरोधी स्नातश्च स्नातुकामश्च
वर्जयेत् आसप्तवर्षस्य बालस्य नस्यकर्म समाचरेत् अशीतिवर्षाद् ऊर्ध्वं तु नावनं नैव दीयते अथोवि

नस्यं रेचनं ग्राह्यं तैलैः सुतीक्ष्णकैः तीक्ष्णभेषजसिद्धैर्वा स्नेहैः क्वाथैस्तथा रसैः नासिकारंध्रयोरेकैकश्च
द्विबिन्दवः प्रत्येकं रेचने योज्य मुख्य मध्याल्पमात्रया नस्यकर्मणि दातव्यं शाणैकं तीक्ष्णभेष
धं हिंगुस्याद्यवमात्रं तु माषैकं सैंधवं मतं क्षीरं त्वेवाष्टशाणं स्यात् तथा नीरं तु त्रिकार्षिकम् कार्षि
कं मधुरद्रव्यं नस्यकर्मणि योजयेत् षडंगुलाद्विवक्त्राया नल्या चूर्णं तथा धमेत् तीक्ष्णं कालमितं
वक्त्रवातैः प्रधमनं हितम् नस्यं स्यात् शुंठिभृंगी पिप्पली सैंधवेन वा जलपिष्टेन तेनाशु कर्णना
सा शिरोगदाः मन्याहनुगलोद्भूता नश्यंति भुजपृष्ठजाः मधूकसारकृष्णाभ्यां वचामरिचसैं
धवैः नस्यं कोष्णजलैः पिष्टैर्दद्यात् संज्ञाप्रबोधने अपस्मारे तथोन्मादे सन्निपाते पतंत्रके सैंध
वं श्वेतमरिचं सर्षपाः कुष्ठमेव च वस्तमूत्रेण पिष्टानि नस्यं तंद्रानिवारणं रोहितमत्स्यपित्तेन भा
वितं मरिचं वचा कंकोलं चेति चूर्णं वै देयं प्रधमनं बुधैः अथ वृंहणं मर्शश्च प्रतिमर्शश्च
द्वौ भेदौ स्नेहने मतौ मर्शस्तर्पणी मात्रा मुख्या शाणोः स्मृताष्टभिः मध्यमा च चतुःशाणो हीं
ना शाणमिता मता एकैकस्मिंस्तु मात्रेयं देया नासापुटे बुधैः मर्शश्च द्वित्रिवेलं तु दष्णोदोष

वलावलं स्फोतरेकं तेरेवा नस्यं हृक्षुमिच्चत्तरा: त्र्यहं पंचाहमथवा सप्ताहं वा सुयंत्रितः मर्शः शि
रो विरेकेच व्यापदो विविधाः स्मृताः दोषोत्क्लेशात् क्षयाच्चापि विज्ञेयास्ताः यथाक्रमम् शिरोना
साक्षिरोगेषु सूर्यावर्त्तार्धभेदके दंतरोगे बलेहीने मन्या बाहुरुजे गदे मुखशोषे कर्णनादे वातपि
त्तगदे तथा अकालपलिते चैव केशश्मश्रुप्रपातने युज्यते बृंहणं नस्यं स्नेहैर्वा मधुरद्रवैः
यथा॰ सशर्करं पयः पिष्टं भक्ष माज्येन कुंकुमं नस्य प्रयोगतो हन्याद्वातपित्तभवा रुजः भ्रू
शंखाक्षि शिरः कर्णा सूर्यावर्त्तार्धभेदकाः नस्यस्यात्तिलतैलेन तथा नारायणेन वा माषादि
ना वा सर्पिर्भिस्तद्वेषजसुसाधितैः तैलं कफस्याद्धृतेच्चकेवलपवनेच्चसा दद्यान्नस्यं सदा
पित्ते सर्पिर्मज्जानमेव वा माषात्मगुप्तारास्नाभिर्बलारुचकैरा हिंगुः कृताश्वगंधया क्वाथो
हिंगुसैंधवसंयुतः कोष्णो नस्य प्रयोगेण पक्षाघातसकंपकं जयेदर्दितवातंच मन्यास्तंभा
वबाहुके प्रतिमर्शस्य मात्रातु द्वित्रिविंदुमिता मता प्रत्येकशो नासिकयोः स्नेहनेतिविनि
क्षितं स्नेहे ग्रंथिद्वयं यावन्निमग्नं चोद्धृतं ततः तर्जन्या श्रवस्त्वेवत्तस्याद्यः सविंदुरुदाहृतः २८ कृष्ण

एवं विधैरष्टसंख्यैर्विंदुभिः शाणउच्यते संद्येमर्शनस्यस्य प्रतिमर्शोद्विविंदुकः समयाः प्रतिम
र्शस्य बुधैः प्रोक्ताश्चतुर्दश प्रभाते दंतकाष्ठांते गृहान्निर्गमने तथा व्यायामाध्वव्यवायांते वि
रामे श्रोतंजने कृते कवलांते भोजनांते दिवास्वप्नोत्थिते तथा वमनांते ततः सायं प्रतिमर्शः प्रयु
ज्यते प्रतिमर्शेन शाम्यंति रोगाश्चैवोर्ध्वजत्रुजाः विभीतनिंबकंभारीशिवाशेलुश्चकाकिनी
एकैकं तैलनस्येन पलितं नश्यति ध्रुवम् द्वितीयो॰ नस्यविधिः ३ तरंगः अथ धूमपानम्
धूमस्तु षड्विधः प्रोक्तो शमनो बृंहणस्तथा रेचनः कासहश्चैव वामनो व्रणशोधनः शमनस्य
तु पर्यायो मध्यः प्रायोगिकस्तथा बृंहणस्य तु पर्यायो स्नेहनो मृदुरेचनः रेचनस्य तु पर्यायो
शोधनस्तीक्ष्ण एव च अधूमार्हाः श्रमत्वे तुशीती भीतश्च दुःखितः दत्तवस्ति विरिक्तश्च
रात्रौ जागरितस्तथा पिपासितश्च दाहार्त्तस्तालुशोषी तथोदरी शिरोभितापी तिमिरी छ
र्दी ध्मानप्रपीडितः क्षतोरस्कः प्रमेहार्त्तः पांडुरोगी च गर्भिणी रूक्षः क्षीणो व्यवहृतक्षीर

दोऽघ्नतास्यः भुक्तान्नं दधिमत्स्याश्च बालो वृद्धः कृशस्तथा । अकाले चातिपीतश्च धूमः कुर्या
दुपद्रवान् धूमो हृच्छ्राको दूर्ध्वं हृच्छतेशीतितो न च कासश्वासप्रतिश्यायमन्याहनुशिरोरुजः
वातश्लेष्मविकाराश्च हन्याद्धूमः सुयोजितः धूमप्रयोगात्पुरुषः प्रसन्नेन्द्रियवाङ्मनाः दृढकेश
द्विजश्मश्रुः सुगंधिवदनो भवेत् वदनेन पिबेद्धूमं वदनेनैव संत्यजेत् नासिकाभ्यां ततः पीत्वा मुखे
नैव वमेत्सुधीः शरावसंपुटे दिप्ताकल्कं मनःशिलादि पितम् छिद्रे नेत्रं निवेश्याथ व्रणान्तेनैव धू
पयेत् एलादिकल्कं शमनं स्निग्धं सर्जरसं मदः रेचनं तीक्ष्णकल्कं च कासघ्नं तु द्विकोषणं
वामने स्नायुचर्माद्युद्धाद्धूमस्य पानकं व्रणे निंबवचाद्यं च धूपनं तु प्रशस्यते अन्येपि धूमा ३६ धूम
गेहेषु कर्त्तव्या रोगशांतये मयूरपिच्छं निंबस्य पत्राणि वृहतीफलं मरिचं हिंगु मांसी च बीजं का
र्पाससंभवं छागरोमाहिनिर्मोकं विष्ठा वैडालकी तथा गजदंतश्च तच्चूर्णं किंचिद्घृतविमिश्रि
तं गेहेषु धूपनं दत्तं सर्वान्बालग्रहान्जयेत् पिशाचान्राक्षसान्हत्वा सर्वज्वरहं भवेत् ॥
इत्यपराजिता धूपः नेत्राणि धातुजान्याहुर्नलं वंशभवान्यपि चतुर्विंशात्यंगुलानि खंडानि

त्रीण्युक्तितः योजितानि त्रिखंडेयं नलिका न त्रसंस्थिता इतियोः धूमपानविधिः ॥ नरंगः
अथ रक्तस्रुतिः शरत्काले स्वभावेन कुर्याद्रक्तस्रुतिं नरः त्वग्दोषा ग्रंथिशोफाद्या न स्युः रक्तस्रु
तेर्युतः विस्रता द्रवता रागः स्पंदनं लघुता तथा भूम्यादिपंचभूतानामेते रक्ते गुणाः स्मृताः
इंद्रगोपप्रभं तप्ये प्रकृतिस्थमसंहतं अन्यत्सर्वं भवेद्दुष्टं हि विज्ञेयं रुधिरं नृणां शोथे दाहेंगपा
के च रक्तवर्णे असृजः स्रुतौ वातरक्ते तथा कुष्ठे सपीडे दुर्जये निले पाणिरोगे श्लीपदे च विषदु
ष्टे च शोणिते ग्रंथ्यर्बुदापचीक्षुद्ररोगरक्ताधिमंथिषु विदारीस्तनरोगेषु वपुषश्चापि गौर
वे रक्ताभिष्यंदतंद्रायां पूतिघ्राणास्यदेहतेव यकृत्प्लीहविसर्पेषु विद्रधौ पिडिकोद्गमे कर्णौष्ठ
घ्राणवक्त्राणां पाके दाहे शिरोरुजि उपदंशे रक्तपित्ते रक्तस्रावः प्रशस्यते शुक्ररोगक्षमं गौर्वा
जातो कोलाबुकैरपि अथवापि शिरावेधैः रक्तमोक्षः प्रशस्यते पंचकर्मविशुद्धस्यापी तस्ने
हस्य चार्शसां सर्वांगशोषयुक्तानामुदरश्वासकासिनां छर्द्यतीसारकुष्ठानां पांडूनां स्विन्न

देहिनां ऊनषोडशवर्षस्य गतसप्ततिकस्य च आघातस्रुतरक्तस्य शिरामोक्षो न शस्यते गृह्णाति
शृंगिका तत्र अंगं दशांगुलमितं बलात् जलौका हस्तमात्रं च तुंबं च द्वादशांगुलं पदमंगुलमात्रं तु शिरास
र्वांगशोधनी रक्तदुष्टेच शिरापि व्याधिर्नैव प्रकुप्यति अतःस्राव्यमावश्यं रक्तं नातिक्रमोहितः
अंधमाक्षेपकं तृष्णां तिमिरं च शिरोरुजं पक्षाघातं श्वासकासौ हिक्कां दाहं च पांडुतां कुरुते
ति स्रुतं रक्तं मरणं वा करोति हि देहस्यात्यत्तिरसृज्जा देहस्तेनैव धार्यते विना तेन व्रजेज्जीवो रक्ते
स्रुते मोहो बुधः शीतोपचारैः कुपिते स्रुतरक्तस्य मारुते कोष्णेन सर्पिषा शोथं सव्यथं परिषेच
येत् क्षीणस्य रक्तक्षिप्रोरभ्रहरिणच्छागमांसजः रसः सम्यक् स्थितः पानं क्षीरं वा षष्टिका हिता
पिडाशांतिर्लघुत्वं च व्याधे रुद्धकसंक्षयः मनःस्वास्थ्यं भवेच्चिह्नं सम्यग्विस्राविते सृजि व्याया
मं मैथुनं क्रोधं शीतस्नानप्रवातकान् एकाशनं दिवानिद्रां क्षारामृकटुभोजनं शोकं वापि म
दाजीरां त्यजेद्यावद्बली भवेत् फेनिलं भवेत्तत्त्वोनिस्तो दि पवनादसृक् विस्रुतं श्यावपी
तामं कोष्णं पित्तेन जायते मंदगं बहलं स्निग्धं मांसपेशीप्रभं कफात् द्विदोषदुष्टे संसृष्टं त्रिदुष्टं

१६
कृष्ण

पूतिगंधकं सर्वलक्षणसंपन्नं कांजिकाभं च जायते विषदुष्टं भवेच्छ्यावं नासिकोन्मार्गगं त
था विस्रं कांजिकसंकाशं सर्वकृच्छ्रकरं भवेत् शार्ङ्गधरात् इतियो० रुधिरमोक्षणविधिः ११
तरंगः अथ नाडीपरीक्षा सद्यःस्नातस्य भुक्तस्य तथा स्नेहावगाहिनः क्षुत्तृषार्तस्य सुप्तस्य
नाडी सम्यङ् न बुध्यते अंगुष्ठमूलभागे या धमनी जीवसाक्षिणी तच्चेष्टया सुखं दुःखं ज्ञेयं काय
स्य पंडितैः स्त्रीणां भिषग्वामहस्ते पादे वामे च यत्नतः शास्त्रेण संप्रदायेन तथा स्वानुभवेन
वै परीक्षेद्यत्नवद्भ्यासाभ्यासादेव जायते अग्रे वातवहा नाडी मध्ये वहति पित्तला अंते श्लेष्म
विकारेण नाडी ज्ञेया विचक्षणैः सर्पजलौकादिगतिं वदंति विबुधाः प्रभंजनेन नाडीं पित्तेन
काकलावकमंडूकादेस्तथा चपलां राजहंसमयूराणां पारावतकपोतयोः कुक्कुटस्य गतिं धत्ते
धमनी कफसंगिनी मुहुः सर्पगतिं धत्ते मुहुर्भेकगतिं शिरा वातपित्तसमुद्भूतां प्रवदंति विच
क्षणाः सर्पहंसगतिं तद्वद्वातश्लेष्मवतीं वदेत् हरिहंसगतिं धत्ते पित्तश्लेष्मान्विता धरा ॥

काष्ठकुट्टोयथाकाष्ठंकुट्टते चातिवेगतः स्थित्वा२ वहंत्येषानाडीसन्निपाते भवेद्ध्रुवं कदाचिच्छीतात
स्पंदते चैकमानेन त्रिंशद्वारंयदा धरा स्वस्थाने नतदा नूनं रोगी जीवति नान्यथा स्थित्वा२
वहतिया साक्षेप्या प्राणघातिनी जिह्वं२ कुटिलं२ व्याकुलं२ स्थित्वा२ वहति भ्रमनी या तिनाश
चसूक्ष्मा नित्यंकंठस्फुरति पुनरप्यंगुलीं संस्पृशेद्वा भावैरेवं बहुविधतरैः सन्निपातादसाध्या
सर्वंपित्तगतिंप्रभंजनगतिंश्लेष्मगतामाविभ्रती स्थानस्वं न भ्रमणंमुहुर्विदधती चक्राधिरू
ढेवया भीमत्वंदधती कलापिगतिका सूक्ष्मत्वमातन्वतीनो साध्यां धमनीं वदंति सुधियो ना
डीगतिज्ञानिनः गंभीरायाभवेन्नाडी साभवेन्मांसवाहिनी ज्वरवेगेन धमनी सोष्णावेग
वती भवेत् कामात्क्रोधाद्वेगवहा क्षीणा चिंताभयप्लुता मंदाग्नेः क्षीणधातोश्च नाडी २० कृष्ण
मंदतरा भवेत् असृक्पूर्णा भवेत्कोष्णा गुर्वी सामा गरीयसी लघ्वी भवति दीप्ताग्नेस्तथा
वेगवती मता चपला क्षुधितस्यापि तृप्तस्य वहति स्थिरा शीघ्रा नाडी मलापातदिनाद्र्धऽ

भिन्नसमोज्वरः दिनैकंजीवितंतस्य द्वितीये म्रियते ध्रुवं मरणोऽमरणोर्यक्षुद्भवेदेकदिनेन च इति
प० नाडीपरीक्षा श्रृतम्ः अथजिह्वापरीक्षा पीता जिह्वा खरस्पर्शा स्फुटिता मारुताधिके रक्त
श्यावाभवेत्पित्ते कफेश्वेतातिपिच्छिला कृष्णा संकंटका शुष्का सन्निपाताधिके तु सा मिश्रितैर्मि
श्रिता ज्ञेयाऽ स्थिलक्षणवर्जिता अथमूत्रपरीक्षाविधिश्च कार्या रोगिमूत्रस्य तत्त्वतः तृणे
नदत्वा तैलस्य बिंदुं तत्र तिलाघवात् विकाशि चेत्तैलमथाम्बुमूत्रे साध्यः स रोगी न विकाशि चे
त्तत् स्यात्कष्टसाध्यस्त्वलगत्त्वसाध्यो नागार्जुनेनैव कृता परीक्षा चर्यटितः नीलं च रक्तं कुपि
ते च वायौ पीतारुणं तैलसमं च पित्ते स्निग्धं कफात्पल्वलवारितुल्यं स्निग्धाप्रसक्ते रुधिर
प्रकोपे मातुलुंगरसाभासं सौवीराभं जलोपमं प्रपाकरहितानां च मूत्रं चंदनसन्निभं अजी
र्णेप्रभवेद्रोगे मूत्रं तंडुलतोयवत् नवज्वरे धूम्रवर्णं बहुमूत्रं प्रजायते पित्तानिले धूम्रज
लाभमुष्णं श्वेतं मरुच्छ्लेष्मणि बुद्बुदाभं तच्छ्लेष्मपित्ते कलुषं सरक्तं जीर्णज्वरे सन्निपाते च

पीतं स्यात्संनिपातोदीपशिखावर्णात्तु वर्णं विधिज्ञेन विचारणीयं पूर्वस्यां वर्धते विंदुर्यदा शीघ्रं
सुखी भवेत् दक्षिणस्यां ज्वरो ज्ञेयस्तथा रोगः क्रमाद्भवेत् उत्तरस्यां यदा विंदोः प्रसरश्च प्र
जायेत आरोग्यता तदा रोगिपुरुषस्य न संशयः वारुण्यां प्रसरेद्विंदुः सुखारोग्यं तदा भवेत्
ईशान्यां वर्धते बिंदुर्ध्रुवं मासेन नश्यति आग्नेय्यां तु तथा ज्ञेयं नैरृत्यां प्रसरेद्यदा छिद्रितं
च भवेत्पश्चाद्ध्रुवं च मरणं भवेत् वायव्यां प्रसरेद्विंदुः सुधायां पिपि विनिश्यति विकासितं ह
लं कूर्मसैरिभाकारसंयुतं करंडमंडलं चापि नरं मूर्धविवर्जितम् गात्रखंडं च मांस्त्रं च
खड्गमुसलपट्टिशं शंखचक्रलगुडं चैव तत्पैव त्रिवृत्तः पश्यं विकृतरूपं नरं दृष्ट्वा न कुर्वीत क्रि २१ कृष्ण
यां क्वचित् हंसकारंडताडागं कुमलं गजचामरं छत्रं च तोरणां हर्म्यं संपूर्णं दृश्यते यदि
आरोग्यता ध्रुवं ज्ञेया तदा कुर्यात्प्रतिक्रियां तैलबिंदुर्यदा मूत्रे चालनी सदृशो भवेत् कु
लदोषो ध्रुवं ज्ञेयः प्रेतदोषसमुद्भवः नराकारं प्रजायेत यदा स्यान्मस्तकद्वयं भूतदोषं

विजानीयाद्भूतविद्यां तदाचरेत् इति मूत्रपरीक्षा १ तरंगः अथ मलम् रूक्षं त्रा
त्रुटितं फेनिलं रूक्षं धूम्रं मलं वाततो मले हरितपीतं च दुर्गंधं पित्ताद्दुष्टमले पीतं भवेत् शीतं शुक्लं मलं सां
द्रं स्निग्धं स्यात्कफकोपतः वातश्लेष्मविकारे च जायते कपिशं मलं बद्धं संत्रुटितं पीतं श्यामं पि
त्तानिलाद्भवेत् पीतं श्यामं श्लेष्मपित्तात् दीयत्तां च पिच्छिलम् श्यामं त्रुटितपीताभं बद्धं श्वेतं त्रि
दोषतः दुर्गंधः शिथिलश्चैव विष्ठा लोमाय भवेत् तदाजीर्णं मलं वैद्यैर्दोषज्ञैः परिभण्यते
कपिलं गुटिकायुक्तं पदिवर्चो विलोक्यते प्रक्षीणामलदोषस्तादृषितः परिकथ्यते सितमह
तं स्निग्धं मलं ज्ञेयं जलोदरे श्यामं लोपतामवात पीतं सकटिवेदनम् अतिकृष्णं चातिशुभ्रं अति
पीतं तथा रक्तं मसृणं यमलं किंतु भृशोष्णं मलं स्यादेव ध्रुवम् इति मलपरीक्षा २ तरंगः अथ दृष्टिः
रूक्षा धूम्रा तथा रौद्रा चला वात ज्वलत्यपि दृष्टिर्यदा तदा वातरोगं रोगविदो जगुः दीपेव विदंसंत
प्तं पीतं पित्तेन लोचनं जलाद्र्यं ज्योतिर्हीनं स्निग्धं मंदं कफेन तत् द्वंद्वदोषे भवेन्मिश्रवर्णं
तं संविलोचनं श्यामवर्णं च निर्भग्नं तंद्रामोहसमन्वितं रोद्रं च रक्तवर्णं च भवेद्यत्र त्रिदोषतः

एकं चतुर्पदाभीमं द्वितीयं मिलितं भवेत् त्रिभिर्दिनैस्तथा रोगी स यातिं यममंदिरं ज्योतिर्विहीनं सह
सा रोगिणो यस्य लोचनं दृष्टिक्षुभ्रं स निपतं प्रयाति यमशासनं सस्तं कृष्णवर्णं चिरोद्भवे प्रद्योतपदा
इति लिंगैर्विजानीयान्मृत्युरेव न संशयः एकदा चिरं चेतन्यो भ्रमस्फुरितलारकः एकरात्रेण निपतं
परलोकपर्यं व्रजेत् यामनात् क्षुद्रोष्ठः श्याम कोठ प्यासित रदत तिः शीतता सा प्रदेशः शोणा
त्सर्वकेनत्रो तुलितकरपदः श्रोत्रपातिसंयुक्तः शीतश्वासो थवा श्वसनसमुदयः शीतगात्रः
सकंपः सोद्वेगो निःप्रपंचः प्रभवति मनुजः सर्वथा मृत्युकाले इति योगतरंगिण्यां १४ हस्तपरीक्षा
तरंगः श्रीकृष्णाजपति ज्वरव्याप्तशरीरस्य ऊष्माभवति दारुणः तदूष्मा वहिरायाति वक्त्रोत्तिष्ठ
तिकेवलं वातपित्तकफानां च द्वित्रिदोषस्य लक्षणं जानीयाद् यतो वैद्यो निश्चयात्सर्वलभाजः
वातेवस्त्रे सौरभं घ्राणतः स्यात्सो ष्णपित्ते मत्स्यतुल्यं विगंधं पाकं घ्राणं श्लेष्मणः संप्रकोपाद् द्वे
द्वे दोषतुल्यवेशो हेत्रकताच अथ धातुशोधनं तत्रपारदः जयेदयं सौहितपाप्यजपा न्यादा मेहा
पातक जान्दहोष न भद्रस्ततः शोधनमस्य कार्यं मौर्ये रक्षेन्न सुखाय सूतः अतः सुनोतो २२

कृष्ण

२१

वहिस्तव्यतां गोमध्यां दुस्सर्पप्रतिमप्रकाशाः शस्तो यथा रसः परिपांडुरक्रमृच्छित्रो यथैव ज्योतिस्स
कर्मसिद्धौ स्वाभाविकाः सं त गुणा रसे स्मिन्नागाग्निवंगामलनामधेयाः नागाद्भवंगुल गंडरोगाः कु
च्छवंगान्मरणं विशेषा मलेन मूर्च्छा दहनेन दाहो वीर्यच्युतिः स्याद्रसकृच्छलात् स्यात्कंचुका ज्ञोप्य
मथो दरणि ततो विशुद्धो भिमतो रसेंद्रः शुभे ऽह्नि पुंढपरीक्षितस्य सम्यक्कुमारी वटकार्चनं च वि
धाय रक्षां निजमंत्रपूतां कर्मारभेदस्य रसस्य तद्ग्नः निशाक्षिका धूमरजोमृपिष्टा विकंचुकः स्याद्विवे
न सूतः वराश्च नालान्तलकन्यकाभिः सर्वस्वरणाभिर्मदितस्तु सूतः स्विन्नो वशोधे रथ दोलिकायां दि
नं मलो धैर्य रहितस्त्रिभिः स्यात् ऊर्ध्वपातनमाह तच्छंशता मेखणाविमर्द्यसूतं जंबीरनीरेण ततः प्रगा
ढं संरुध्य भांडद्वयगर्भमध्ये पिष्ठं ततः संपुटमत्रसांततः निवेश्यचुल्ल्यां तु शनैः प्रदीपप्रमाणमग्निं
च तले विदध्यात् ततः शिरस्यस्य जलार्द्रमेकं वस्त्रं क्षिपेद्यत्न मनुष्णमेव वारत्रयेणाग वंग संज्ञो न
स्तः प्रदिष्टो ह्ययमूर्ध्वपातः कदर्थनेनैव नपुंसकत्वं प्रादुर्भवेदस्य रसस्य पश्चात् वलप्रकर्षाय च
दोलिकायां स्वेद्यो जले सैंधव चूर्णगर्भे वंध्या हिलमोचुजमार्कवानां सतिक्तकानां द्रवसंप्रपके

स्विन्नः स्थिरत्वं लभते ग्नितोयसकांजिके दीप्तियुतो नितीद्रुताः रससत्वप्रदीपतः ऊर्ध्वं च मत्स्याक्षरजला
रव्याश्च कापाली काल्लिका तथा श्यामा कपालिका चेति पारदे सप्तकंचुकाः मलदोषो वह्निदोषो भूदोषो योऽन्य
त्तदोषकौ शैलदोषश्च पंचामी दोषाः स्तेत समीरिताः मद्रूपश्चाश्मरूपश्च जलरूपः पयोनिभः पंचवर्णः
कृष्णवर्णास्तैलवर्णाश्च कंचुकः मद्रूपा कंचुकः कुष्ठं जाड्यं पाषाणदोषतः चलीपलितखालित्यवारि
दोषात्प्रजायते दद्रूश्च गजचर्माणि करोत्येव कपालिका कामलां पांडुरोगं च तथा कुष्ठं जलोदरम्
प्रमेहं श्वेतकुष्ठं च कुरुते श्यामकंचुकः मर्मच्छेदं वस्तिशूलं काली कुर्यादसंशयं कपाली वीर्यहानिं च
कुरुते तन्निवारयेत् मूर्छयेद्वह्निसंयुक्तो मलयुक्तश्च तापयेत् तेजोनाशं च भूदोषा पुन्मत्तश्चांगभं २२ कृष्ण
जनं कुर्यात् जाड्यं शैलदोषस्तस्मात्संशोधयेद्रसम् रसश्चतुर्विधो ज्ञेयो ब्रह्मक्षत्रविडंत्यजः श्वेतो
रक्तस्तथा पीतः कृष्णो वर्णाद्विधीयते ब्राह्मणः कल्पते कल्पगुटिकायां च बाहुजः धातुवादे तथा
वैश्यः शूद्रश्च तरकर्मसु स्ततः शोध्यो निशापांमदिच [illegible] पके पिष्टके चेष्टिकायां धूमलिंपाक
तोये ध्वधितल शिरसे सोरसे शिग्रुपंके वज्रीदुग्धेऽर्कदुग्धे हुतभुजि लशुने चापि पालाशपंके

:

सोर्ध्वाधः पातनैर्वै लशुनपटुमतिस्वेदयेदारनाले दिनद्वयं रप्रमर्द्यद्रसाधिपं समीरितो बध्यं
प्रतिप्रह प्रहस्मानसो भिषक् एकेन लशुनेनापि शुद्धो भवति पारदः तप्तखल्वमासमेकं पिष्टो न
वसासंयुतः स्तपादमितं सर्वं प्रक्षिप्य शोधनो [illegible] धम [illegible] माशा पुनः केपि कथयंति मनीषिणः
सहस्रं निःफलसंनिघृष्टो रसो भवेद्वह्निसमप्रभावः सद्योव्यराजीलवणाः सचित्रः सरामठो विं
शतिवासराणि रसचिंतामणौ सदुग्धजांडस्थपटस्थितोपि सिद्धो भवेत्कूर्मपुटेनतोधः अभ्यां
कृताक्कज्जलिकानुपानैः सर्वामयघ्नो रसगंधकाभ्याम् गंधकशोधनं भृष्टाविशुद्धोपसुजीर्णो
गंधोदीप्तिप्रदः कांचनभृंगदद्रुः वदंति चैनं त्रिविधं सुवर्णसमं शितं चापि मतं रसेंद्रे [illegible]
प्रपन्नो हरते विकारान्चक्रलया रेवचरतां ददाति मतोम्नतिनाशयति प्रकर्षात्जीर्याद्रसेंद्रो गारि न
प्रभावः स्वर्णादिकर्मत्रितयं सुखं च स्तताहुतेः षड्गुणजारणाच्च अजीर्णनाशं च यथा तथा च
भूमोस्य रूपं प्रतिमानुरूपम् सूतप्रमाणासिकतास्य यंत्रे दत्वा वलिं मधु टिते भांडे तैलावशेष

१ त्ररसंनिकुंज्यात्मनार्घिकायंप्रविलोक्यमूयः श्रावड्रगंगंधकमल्यमल्यंद्विपदेसोजीर्णबलिर्वली
स्यात् रसश्चसर्वेश्च नित्या जितापमसंशाप्यहंतिगद जेवन इति मडुगंधकजारणा विधिः ५
विलोलिते स्वर्णाजलेविशुद्ध वस्त्रपदत्वा नवनीतगर्भे चूर्णोशिलातालकगंधकानांसंपन्नगानां
समभागिकानो कर्षप्रमाणांचततो स्ववर्ति प्रज्वालयेत्त द्गलितंघृतंस्या अनेनकुर्यात्द्रसनायकं
स्यसर्वत्रपिष्टीं बलिजारणाय पिष्टीकरणाम भोगारसस्यत्रय एकभागागंधस्यमाषः पवना
शनस्य संमर्द्यगाढंसकलंसुभांडेतांकज्जलींकाचकृतेनिदध्यात् संरुध्यमृत्कर्पटकैर्घटितांतमु
खेसचूर्णांगुटिकांचदत्वा क्रमाग्निनात्रीणिदिनानिपक्त्वातांवालुकायंत्रगतां ततःस्यात् रसं कुष्ठ
वंधकपुष्याहृणामीशाजस्यभस्मप्रेपाज्यंसकलामयघ्नं निजानुपानेमरणंजरांचहंत्यस्यव
ल्लःक्रमसेवनेन निखिलक्षयभक्षणादस्ततरंव्रणकुष्ठभगंदरमेहहरम् बलदीप्तितिभुक्ति
समृद्धिकरंरसभस्मसमस्तगदापहरम् इतिभस्मसूतः इष्टिकापांसुपक्कापांसुखातंचतुरं

गुलं कृत्वाकुचिनसंलिप्तंतस्यांतःपिष्टिकांक्षिपेत् निंबुद्रवाद्री गंधो स्यामुखेदेयाद्विकार्षिकः
मुखंसंरुध्यमुद्रेणपदद्यात्स्लावपुटं ततः शीतेतैस्यापरिपुनःपुटंदेयंततोधिकं एवंद्वित्रिचतुःकुर्याद्या
वजीर्यतिगंधकः जीर्णेपुनस्ततोदेयायेवजीर्यतिषड्गुणः मूर्छितोविधिनानेनभवत्येवरसेश्वरः
रसमर्दनं जंबीरनिंबूनीरेणमर्दितोस्वेदादिनं ऊर्ध्वपातनयंत्रेणागृह्यः स्यान्निर्मलोरसः
कंचुकैर्नागवंगाद्यैर्विमुक्तोरसकर्मणि योज्यःसांबुपटस्विन्नःपूर्वाभावभिषग्वरैः इति हिंगुला
कृष्टिः बलाद्रवविभूधात्री सस्यघ्नीजिह्विकावुभिः मर्दितस्तत्पभागेनगंधकेनसमन्वितः वेष्टि
तोहिंगुनाघकलाद्वीरोक्तनदधिस्यजे चूर्णगर्भेप्रदेयोयमंतर्लवणमीशाजः प्रध्मातःशनकैर्व
द्धोरसोभवतिनान्यथा वक्त्रस्यावपुषःस्थैर्यंकरोत्यखिलरोगजित् इतिरसबंधनम्
राजिकाकलिनीकंदतुलसीरक्तचित्रकैः मृणालिपत्तुकत्तैश्च स्वर्णाद्रीद्रवसूतकः सास्ये
रसःस्यात्पटुशिग्रुतुल्ये सराजिकेःसाघ्रणाकेस्त्रिरात्रेपिष्टस्ततःस्विन्नतनुःसुवर्ण

मुखान्यंखादतिसर्वधातून् मुखकृतिः अजीर्णनाशायसमज्जपुत्रे स्वघस्त्रिरात्रं पञ्चकांजि
कप मात्राधिकेन्नतसमतामुपैति यावन्नतावद्रसनाधिकारी इत्यजीर्णनाशनम् सैंधुद्रसलि
लाहरौ भांडमध्येशरावकं दत्वा छिद्रपद्मेन दयानीरावियोगिनी तस्यां विडावृत्तः सूतो देयो
लोहाढतेमुखे शनैर्धमीतो गसत्येषकांचनसत्त्वमंतांगतम् स्वल्पयस पित्तता प्याक्तंशनैर्देयं
समावधि देहार्थधातुवादार्थं प्रयच्छेत्सत्यवुद्धयः इति सुवर्णजारणम् पिष्टं पाशुपञ्चप्र
गाढ ममलं जृंबुना चैकशः सूतं धातुपुतं स्फुटीकवलितं तंसंपुटे रोधयेत् अंतस्थ लवंगा
स्य तस्य च तले प्रज्वाल्य वह्निं हठाद्दुस्तं ग्राह्यमथं दुकुं दधवलं भस्मोपरिस्थं शनैः तद्वल्ल २५
हितयं लवंगसहितं प्रातः प्रपन्नोऽचये सूर्ध्वं स्त्रवयति ह्रियामम सकृत्पयः जलं शीतलमप्र
पत्कृत्यिच वस्सरावधि विधिविंशा रामासिंकेमासिके शैलोऽयं गरलं मगेंद्रकुटिलो भूतं चता
कालिकं इति लवणाभेदी सुधानिधिः उक्तयमृतं विवर्जविद्ध्यात् भैस्य सूतं केनकांथ

रसश्वरसकश्चैरयेनाग्नि सहनीकृतो। देहलोहमयी सिद्धिर्दासीभवतितत्क्षणात्

पिष्टं संवेष्टये कोलभवेन तत्तु मांसेन पश्चाद्विपचेद्द्वियामम् धत्तूरवीजोद्भवतैलगर्भे संव
कृतो याति मुखस्थितोयं संभोगकाले द्रुततां करोति वीर्यस्य दुग्धं भजतां जनानां इति हिरण्यग
र्भगुटिका रसरत्नप्रदीपात् सूतः पंचपलः स्वदोषरहितस्तत्तुर्यभागो वलिर्द्वौ टंकौ नवसादर
स्य तुवरीकर्षश्च संमर्दितः कूप्यां काचकृतोस्थितश्च सिकतायंत्रे त्रिभिर्वासरैः पक्कोवह्निभिरु
द्भवत्यरुणाभाः सिंदूरनामा रसः वातसन्दोद्रपिप्पल्यपिचकफरुजि अरणासाग्निसूर्णं पित्ते
सेलासितास्यादुर्गावत्ति वहतीनागराद्री मतौउ पुष्टैसाज्यत्रियामा हरनयनफलाभ्रास्मंती
पुष्यवंतं किंवाकांतालनाढभरणा रसपतेः स्यादनुपानमेतत् अपहरति रोगवृंदं द्रढयतिका
यं महद्वलं कुरुते पुत्रप्रदातानिश्चसूतेसिंदूराख्यो रसः पुंसां स्मरस्यायुनीनागस्गहनदावानः
लशिखासरवावेहस्तेजोचैलरुचिरतावल्लिमुदिरः अपिप्रौढस्त्रीणामतुलवलहारी
निधुवने रसः सिंदूराख्यः सकलरसराजो विजयते इति वसंतराजात् सिंदूररसः ॥

यंत्रेसुसिद्धेडमरूसमाख्येनिधायसूतस्यपलानिपंच वल्मीकमृत्स्नाखटिकेष्टकानांसगैरिका
णांलवणीपुत्तानां ससैंधवानां समभागिकानांचूर्णं ढकंचोपरितस्यदद्यात् अमूनरध्राम
हिषीभवेनपिष्टरसोनस्यशरावमेकं समक्रमेणात्रनिधायखंडैरुद्धाद्येतदुपरिजेविसंधि
चूर्णप्रलिप्तोदरमूर्ध्वभांडंसंस्थाप्यसंमुद्रदृढंसुचुल्ल्यां प्रज्वालयेद्वह्निमधःक्रमेणसंस्था
प्ययंत्रोपरिवस्त्रमार्द्रं वह्निंप्रदद्याद्दिनषट्कमत्रतंस्वांगशीतंपरिगृह्यबुध्या तंद्रोणपुष्प्याः
पयसाप्रपिष्टंकूप्यांविदध्यान्नवसादरंच कर्षप्रमाणंप्रहरत्रयंचवह्निंप्रदद्याद्यशीतलांगं २६
निष्कास्यकूपींसिकतामयंत्रादास्फोट्यकंठस्थमसंप्रगृह्य कर्पूरनामारसनायकोयंव कुष्ठ
ल्लःपुराणेनगुडेनभुक्तः निवर्त्तिभाजासरुजाचपथ्यशीलेनसर्वामयनाशनःस्यात्
फिरंगकरिकेसरीसकलकुष्ठकालानलोऽखिलव्रणाविनाशकृद्रणजगर्त्तपूर्त्तिप्रदः
सुवर्णसमवर्णकृद्वलहुताशतेजस्करःसमस्तगदतस्कररसपतिःसकर्पूरकः योद्रसर्व

स्वालर्परसः स्वर्णाद्याधातवःसर्वेद्रवीभूताःसुयोजिताः शुद्धिंतिवक्ष्यमाणोक्तद्रव
द्रव्येतत्क्रमात् तैलेतक्रेगवांमूत्रेकांजिकेचकुलत्थजे त्रिफलाक्वाथतोयेचसंशोध्याःसर्व
धातवः इतिधातुशुद्धिः स्यात्तीक्ष्णलोहयोःशुद्धिरजसोवपुटैस्त्रिभिः रंभाजलेनघन
स्यपिशितमूलत्वगंबुना पुनस्तत्पुटितभिर्भृतंवाह्णीकांबुनितद्रजः भावितंमार्कवद्रवैःस
प्तधापुटितंततः मत्स्याक्षीसलिलेस्तावद्यावन्नीरैर्नितिंभजेत् तत्कुष्ठक्षयमंदाग्निपांडु
कासादिकान्नाशयेत् नाशयत्यनुपानैःस्वैर्जरांचपलितंतथा शुद्धिमारणयोरेवपादुक्ते
मितन्न्यूनगणाम्र इतिरससप्रदीपात् शुद्धंहृतंदरदगंधकयोगतःसेंढद्धयेनवारितरमुष्य
दिनप्रकाशंलोहंनिहंत्यनिलपित्तकफासरोगान्युक्तानुपानसहितंनहितास्यकस्य
अथवाशुद्धंदाडिमजैःक्वाथैरनेलपक्कतांगतं सवरावारिभिर्घृष्टंनवसादरसंयुतैः

इत्यचपत्रस्वल्पांतरेपि

तद्दग्धं गंधकं तस्यार्धं सूतं नियोजयेत् कुमारीवारिभिः खल्वे मर्दितं गोलकीकृतं छुच्छुंमे
रंडजैः पत्रैर्वेष्टितं तंतुभिस्तथा संपुटे स्थापयित्वा च वेष्टितं च मृदा पुनः कुसूलधान्यम
ध्यस्थं दिनानि किल विंशतिः उद्धृत्य च ततो लोहचूर्णितं सुधया समं सर्वामयहरं सम्य
ग्रसायनमनुत्तमं पांडुखंडपतित्वं पंचपपतिं रोगां स्त्रिरोगांस्त्वरात् कासं नाशयति भ्र
मं तमप्यतिश्लेष्मामपान्वादिति अर्शोगुल्मसमस्तपीनसश्वासप्रमेहान् च दाराभ्र
म्लहपति प्रभूतगुरा कृत्वा लोहं परं मादिते इति लोहमारणं वा अथ सर्वस्वात् शुद्धः स्यात्ता २७
लकः स्विन्नः कूष्मांडसलिलेन ततः चूर्णोदके प्रपक्वः तैले भस्मीभूतो न दोषकृत् बीज कृष्ण
पूररसैः पिष्टा जपानीरैर्मितः शिला सप्ताहं स्विन्नः शुद्धा रसको नरवारिणा अथ तावि
प्रासमं तुल्यं स दौद्रं टंकणां घ्रियुक् त्रिधे वं पुटितं शुद्धं वा तिभ्रांति विवर्जितं भावि
तावि मता घर्मे जरज्जंबीरवारिणा मेषशृंगं पुनाघस्त शुद्धा ककौटिका जलैः

तुर्यांशसैंधवोपेतं माक्षिकं मर्दयेद्दृढं बीजपूराम्बुना दिग्धं सम्यक् पात्रे खपलोहजे अमूद्रव्य
द्रवैः पिष्टा दरदो माहिषेणात् दुग्धेन सप्तधा पिष्टः म्लेच्छीभूतो विशुध्यति गोदुग्धधात्रीफल
भृंगद्रवैः पिष्टं शिलाजतु दिनैकं लोहजे पात्रे शुद्धिमाप्नोति निश्चितं त्रिदिनं कांजिके स्विन्नः
शुद्धः स्यात् द्विषतिंदुकः अत्ता गिनदग्धे गोमूत्रे निर्वापितमेघामलं पक्व रशातविधं शुद्धं भव
ति सर्वधा पादांशशालिसंयुक्तम भ्रं वध्वा च कंबले त्रिरात्रं स्थापयेन्नीरे तत्क्लिन्नं मर्दये
त्करैः कंबलाद्गलितं श्लक्ष्णं वालुकारहितं च यत् तद्धान्याभ्रमिति प्रोक्तं सीदृं दस्य सि
द्धये कंकुष्ठं गैरिकं शंखाः कासीसं टंकणं तथा नीलांजनं शुक्तिभेदाः चुल्लकाः सवराटकाः
जंबीरवारिणा स्विन्नाः क्षालिताः कोष्णवारिणा शुद्धिमाप्नोति समी ये ज्या भिषग्भिर्योग
सिद्धये इति तालकादिशुद्धिः शुद्धसूतसमं स्वर्णं खल्वे कृत्वा तु गोलकं ऊर्ध्वाधो

गंधकं दत्वा सर्वतुल्यं निरुध्य च त्रिंशद्वन्योपलैर्देयं पुटान्येवं चतुर्दश निरुत्थं जायते भस्म
गंधो देयः पुनः रचिंतामणेः रसेन भस्मना वाथ रसेनाम्लेन पेषयेद्दल हिंगु हिंगुलसिंदूरशि
लाः साम्येन समं लेपयेत् सम्यग्घ कांचनपत्रं वैद्यः दिनं कृत्वा घोषानके तेभांडस्य तले दत्वा भस्मनापू
रयेद्दृढं अग्निं प्रज्वालयेद्गाढं धुनिश्चासंस्वांगशीतले उद्धृत्य सावशेषं चेत्पुनर्देयः पुटद्वयं
अनेन विधिना स्वर्णं निरुत्थं जायते ध्रुवं इति एतद्रसायनं बल्यं वृष्यं शीतं च पापादिजित्
स्वर्णं स्वर्णासवर्णी वर्णी जनकं सर्वदोषान्मृत्युकृत् बल्यं वृष्यं मनुष्याणां वार्ष मस कृत्तदुद्धर्जितं
वंहरणं निःशेषामय संघसंहृतिकरं तेजस्करं शुक्रकृच्छ्रघ्नं रोगजरापहं च सुधापानोप २५
मं प्राणिनां इति स्वर्णमारणं विधाय पिष्टीं सूतस्य रजतस्यापि मल्लयेत् तालं गंधं कूप्स
समं पश्चात् म्लेच्छपेन्निंबुजद्रवैः द्वित्रैः पुटैर्भवेद्भस्म योज्यमेतत्प्रसादिषु तारं शीतं क

तालेन वंगं दरदेन तीक्ष्णं नागेन निष्कं शिलया च नागं गंध्याश्मना चैव निहंति शुल्वं तारं च माक्षीकरसेन हन्यात् ॥१॥

षायमम्लं मधुरं दोषत्रयोच्छेदनं स्निग्धं दीपनमग्निकृत् क्षिगद जिह्वा हृत्प्रमेहप्रणुत् मेदोमेदि
मद्रास्य पात्यय करं कांताद्युरारोग्यकृत् घ्नमापस्मृतिपांडु भ्रमपलित प्लीहज्वरघ्नं सरम् ॥
तारमारणगुणाः राजरीतिस्तथा घोषं ताम्रवन्मारयेत्पृथक् इति पित्तलकांस्यमारणम्
त्रिंशद्भिः पुटैर्नागो वासारसविमर्दितः सत्रिलोभस्मतामेति तद्रजः सर्वमेहनुत् इति नाग
वंगं सतालमर्कस्य पिष्ट्वा दुग्धेन तं पुटेत् शुद्धाभ्रकस्य भवेद्वल्कैः सप्तधा भस्मतां व्रजेत्
आयुःप्रदाता बलवीर्यकर्त्ता रोगापहर्त्ता मदनस्य धर्त्ता वंगेन तुल्यं न च किंचिदन्यद्रसा
यनं श्रेष्ठतमं नराणां बल्यं दीपनपाचनं रुचिकरं प्रज्ञाकरं शीतलं सौंदर्यैकविवर्द्धनं हु
तजरं नीरोगताकारणं धातुःस्थैर्यकरं क्षयरकरं सर्वप्रमेहापहं वंगं भक्षयतो नरस्य
न भवेत्स्वप्नेऽपि शुक्रक्षयः इति वंगगुणाः ताम्रपादांशतः सूतं तत्तुल्यं गंधकं क्षिपेत् ॥

कन्यारसेन संपिष्य ताम्रपत्राणि लेपयेत् । निक्षिप्य हंडिकामध्ये शरावेण निरोधयेत् । हंडिकापटुना पूर्णा पचेद्यामत्रयं भिषक् । स्वांगशीतं विचूर्ण्याथ वांतिदाहविवर्जितं सर्वदा

घृहतं ताम्रं सर्वरोगेषु योजयेत् । अन्यः प्रकारः सूक्ष्मं ताम्रदलं विमर्द्य पटुना क्षारेण राजवीरं जैर्नीरैर्घस्त्रमिदं स्नुगर्कपयसा लिप्तं धमेत्सप्तधा । निर्गुंड्यंबु हिमं रसेंद्रकलितं दुग्धा

घ्रागंधेन तत्तुल्येनाथ मृतं भवेत्सुपुटितं पंचामृतेन त्रिधा वांतिभ्रांतिविवर्जितं ज्वररु २९

जः कुष्ठानि पांडूमयश्वासं मेहगुदांकुरानि लगदानुक्तानुपानैर्जयेत् । गुंजामात्रमिदं

ततोद्विगुणितं [illegible] क्रमात् वर्धमानं शिवानोवत्सरात् ।

इति ताम्रः । दुग्धत्रयं कुमार्यं वृगवां मूत्रं वटं मार्गमजारक्तमेभिरभ्रं सुमर्दितं

शतधा पुटितं भस्म जायते पद्मरागवत् । निश्चंद्रिकं भवेत्तत्तु शुद्धदेहे रसायनम् । रोगान्

पालक जीर अजामत्र

हंति द्रुत पलितवपुर्वीर्यवृद्धिं विधत्ते तारुण्याद्यं रमयति शतं योषितां नित्यमेव दीर्घायुष्कान् जन

यति सुतान्सिंहतुल्यप्रभावान्मृत्योर्भीतिं हरति च सदा सेवमानेन तस्मात् गौरीतेजः परममृतं

वातपित्तक्षयांतं प्रज्ञोद्बोधि प्रशमितगति जरं वृष्यमायुष्यमग्र्यं वल्यं स्निग्धं रुचिरमकफं दीप

नं शीतवीर्यं तत्तद्योगात्सकलगदजिद्व्याभ्रसूतं द्रुवेधि वपुःस्तंभकारी जरामृत्युहारी म

हारोग्यकारी महाकुष्ठदारी मतोमेघएकः सुयोगेषु योज्यः सदा सूतराजस्य तुल्यो गु

णेन इत्यभ्रमारणं व्याघ्रीकंदगतं वज्रं दोलायंत्रेण पाचितं सप्ताहं कोद्रवक्वाथे

कौलत्थे विमलं भवेत् त्रिःसप्तकृत्वस्तत्तप्तं खरमूत्रेण सेचयेत् मत्कुणैस्तालकं पि

ष्ट्वा तेन लेपं तु दिशां क्षिपेत् प्रध्मातं वाजिमूत्रेण सिक्तं पूर्वक्रमेण च भस्मीभवति तत्

द्रुक्तं वज्रवत्कुरुते तनुं इति वज्रमारणं वैक्रांतं वज्रवच्छोध्यं ध्मातं तद्रूपमूत्रके हिमं

तरं

तद्रसमसंयोज्यं वज्रस्थाने विचक्षणैः वैक्रान्तमारणं पश्चाज्जननिर्भञ्जितिं वैक्रान्तो विकृतिं व्रजे
त् वज्रसंज्ञं हितं योज्यो यो मसर्वत्रैनेतरत् भावयेच्चूर्णितं वज्रं दिनैकं कांजिकेन च रंभा
स्वरसेनजैनीरे मूलकोत्थेश्चमलेपत् तुर्याशटंकणेनैव क्षुद्रमत्स्यैः समं पुनः॥ महिषी
मलसंमिश्रान्विधायास्याघोल कान् खराग्निनाधमेत्सद्यः सत्वं मुंचति कांस्यवत्
सर्वसर्वीबपसंतंभंस्रकव्यर्भूलंभेतना इत्यभ्रसत्वं ताभ्रभ्रभवभ्रनागान्निशापिष्ठा
न्संमेनतान् गुडगुग्गुलुलाक्षोर्णामत्स्यपिण्याकटंकणैः इत्येतैश्चसंयोज्य मर्दयित्वा
धमेत्सुखं मुंचंतितामवत्सत्वं तन्मुद्राजलपानतः नश्यतिजंगमविषं समस्तं चापय
पिसर्वधा इतिभुजंगसत्वं सर्वेषामुपधातूनां रसानां सत्वमारणं कर्तव्यं भस्म
स्तेनगंधकेनाग्निगर्भकं इति सर्वसत्वमारणं येधातवोपध्युपपूर्वकाश्च रसाश्च

३
कृष्ण

भल्लातकवदेष्यसाध्याः मुंचंति सत्वं मिलिता गणेन गुडादिकेनेहनसंशयोऽस्ति यत्रोपरस
भागोऽस्ति रसेतत्सत्वयोजनं कर्तव्यं तत्फलाधिक्यमिच्छतानिश्चितात्मना इति योगरसादि
शोधनविधिर्नाम ११ तरंगः अथात्र स्वरसः कल्कः क्वाथश्च हिमफाण्टकौ तेषाः कथ्य
याः पंचैते लघवः स्युर्यथोत्तरं आहतात्तत्क्षणाकृष्टाद्द्रव्यात्क्षुण्णात्समुद्धरेत् वस्त्रनि
ष्पीडितोयश्च स्वरसो रस उच्यते कुडवं चूर्णितं द्रव्यं प्रक्षिप्तं द्विगुणे जले अहोरात्रस्थितं
तस्माद्भवेद्वा रसउच्यते आदायशुष्कं द्रव्यं वा स्वरसानामसंभवे जलेष्टगुणितेसाध्यं
पादशिष्टं च गृह्यते स्वरसस्य गुरुत्वाच्च पलमर्द्धं प्रयोजयेत् निशोषितं चाग्निसिद्धं प
लमात्रं रसं पिबेत् मधुश्वेतागुडक्षारान् जीरकं लवणानि च घृततैलं च चूर्णादीन्कोल
मात्रान्रसे क्षिपेत् सपया अमृतायारसः क्षौद्रयुक्तः सर्वप्रमेहजित् हरिद्राचूर्णयुक्तो

वासो धात्र्याः समाक्षिकइत्यादि ॥१॥ पः षिंडश्चार्द्रकाष्ठानां सकल्क इति कीर्तितः वस्त्रेणैव च
साद्रो कल्को ह्यवदिपेषितः मात्रापिचुमिता तावद्द्विगुणं माक्षिकादिकम् यथा सपंचांग
पचेत् क्षुद्रापुटपाकेन तद्रसः पिप्पलीचूर्णसंयुक्तः कासश्वासामयापहः पानीयं षोड
शगुणं क्षुसाद्रव्यात् क्षिप्तं निक्षिपेत् मृत्पात्रे क्वथितं ग्राह्यमष्टमांशावशेषितम् स्मृतः क्वा
थः कषायश्च निर्यूहश्चेति नामभिः गुडूचीधान्यकारिष्टपद्मकारक्तचंदनं गुडूच्या
दिरयं क्वाथः सर्वज्वरहरः स्मृतः अथ यवागूः आम्राम्रातकजंबूत्वक् कर्षांपे ३१
विपचेन्नरः यवागूः शालिभिर्युक्तां तां भक्त्वा ग्रहणीं जयेत् अथ यूषः कल्कद्रव्य कृष्ण
पलं शुंठी पिप्पली चार्धकार्षिकी वारिप्रस्थेन विपचेत् सद्रवा यूष उच्यते यथा
कुलत्थयवकोलैश्च मुद्गैर्मूलकशुंठकैः शुंठीधान्यकयुक्तैश्च यूषः श्लेष्मानिलापहः

सप्तमुष्टिक इत्येष सन्निपातज्वरान् जयेत् असौ च प्रक्रियात्रैव प्रोच्यते नातिविस्तरम् य
वागूः षड्गुणजले सिद्धा स्यात् शर्करा घना तंडुलैर्मुद्गमाषैश्च तिलैर्वा साधिता हिता यवागूर्ग्रा
हिणी बल्या तर्पणी वातनाशिनी विलेपी च घना सिक्थैः सिद्धा नीरे चतुर्गुणे विलेपी तर्प
णी हृद्या मधुरा पित्तनाशनी द्रवाधिका स्वल्पसिक्था चतुर्दशगुणे जले सिद्धा पेया बुधैर्ज्ञे
या पूर्व्वः किंचिद्घनस्ततः पेया लघुतरा ज्ञेया ग्राहिणी धातुपुष्टिदा यूषो बल्यस्ततः कंठ्यो
लघुपाकः कफापहः इति पेयायूषौ जले चतुर्दशगुणे तंडुलानां चतुःपलं विपचेत् स्राव
येन्मंडं स भक्तो मधुरो लघुः नीरे चतुर्दशगुणे सिद्धो मंडस्त्वसिक्थकः शुंठीसैंधवसंयुक्तः
पाचनो दीपनो लघुः इति भक्तमंडः धान्यत्रिकटुसिंधूत्थयुक्तस्तत्रैव साधितः स च
अष्टगुणे तैलाभ्यां स मंडोऽष्टगुणः स्मृतः दीपनः प्राणदो वस्तिशोधनो रक्तवर्धनः

ज्वरजित्सर्वदोषघ्नो मंडोष्टगुणउच्यते इत्यष्टगुणः सुकंडितैस्तथाभृष्टैर्वाट्यमंडो यवै
र्भवेत् कफपित्तहरः कंठ्यो रक्तपित्तप्रसादनः इतिवाट्यमंडः लाजैर्वा तंडुलैर्भृष्टैर्लाजमंडः
प्रकीर्त्तितः श्लेष्मपित्तहरो ग्राही पिपासाज्वरजिन्मतः लाजमंडः अथफांटः क्षुण्णे
द्रव्यपले सम्यक्जलमुष्णं विनिक्षिपेत् मृत्पात्रे कुडवोन्मानं ततस्तु स्रावयेत्पटात् सः
स्याच्चूर्णद्रवः फांटस्तन्मानं द्विपलोन्मितम् मधुश्वेतागुडादींस्तु क्वाथवत्तत्र निक्षिपेत्
सपथ्या मधूकपुष्पं मधुकं चंदनं सपरूषकं मृणालं कमलं लोध्रं गंभारी नागकेसरम् ३२
त्रिफलासारिवाद्राक्षाद्यावान्कोष्णजले क्षिपेत् सितामधुयुतः पेयः फांटो वासो हि हिम
मोथवा वातपित्तं तथा दाहं तृष्णां मूर्छां मतिभ्रमान् रक्तपित्तं मदं हन्यान्नात्र कार्या
विचारणा अथहिमं क्षुण्णं द्रव्यपलं सम्यक्षड्भिर्नीरपलैः प्लुतम् निशोषितं हिमः

सः स्यात्तथा शीतकषायकः तन्मानं फांटवज्ज्ञेयं सर्वत्रैव विनिश्चयः आम्रजंबौ च वल
कुंभं चूर्णीकृत्यजले क्षिपेत् हिमः सः स्यात् पिबेत्प्रातः सक्षौद्रं रक्तपित्तजित् अथचूर्णादि
अत्यंतशुष्कं यद्द्रव्यं सुपिष्टं वस्त्रगालितं तत्स्याच्चूर्णं रजः क्षोदस्तन्मात्रा कर्षसंमिता चू X
र्णे गुडः समो देयः शर्करा द्विगुणा मता चूर्णेषु भर्जितं हिंगु जीरकं चेति केचन श्रीः ४
वटकाश्चाथ कथ्यंते तन्नाम गुटिकावटी सितां चतुर्गुणां दद्याद्वटीषु द्विगुणो गुडः
सर्वचूर्णसमः कार्यो गुग्गुलुर्मधु तत्समं द्रवश्च द्विगुणो देयो मोदकेषु भिषग्वरैः
कर्षप्रमाणा तन्मात्रा बलं दृष्ट्वा प्रकल्पयेत् अथावलेहः क्वाथादेर्यत्पुनः पाकाद्घ
नत्वं सा रसक्रिया सोवलेहश्च लेह्यश्च तन्मात्रा स्यात्पलोन्मिता सितां चतुर्गुणां
४× मोदकोवटिकापिंडी गुडवर्त्तिस्तथोच्यते लेहवत्साध्यतेदग्नौ गुडो वा शर्करा थवा गुग्गुलुर्वा क्षिपे

दपाचूर्णाच्च द्विगुणोगुडः द्रवश्चतुर्गुणोदेय इति सर्वत्र निश्चयः दुग्धमिक्षुरसोयूषं प
चमूलकषायकः वासाक्वाथश्चतेषां गणमनुपानप्रशस्यते अथगणाः एकाहरीत
कीयोज्याद्वौ चयोज्यौ विभीतकौ चत्वार्यामलकान्याहुः सिताचद्विगुणाभवेत् त्रिफ
लामेहशोथघ्नी कुष्ठहर्त्री रसायनी सर्पिर्मधुभ्यांसंयुक्ता सैवनेत्रामयापहा इति त्रि
फला पिप्पलीमरिचंशुंठी त्रिभिस्त्र्यूषणमुच्यते दीपनंश्लेष्ममेदोघ्नं कुष्ठपीनस
नाशनं त्रिकटु पिप्पलीरमूलचव्यचित्रकनागरैः कोलमात्रप्रमाणाख्यां पंचको ३३
लमिदंमतं पाचनंदीपनंरुच्यंशूलगुल्मोदरापहं पंचकोलं त्रिगंधमेलात्वक्प [illegible]
त्रैश्चातुर्जातंसकेसरैः त्रिगंधंचचतुर्जातंतीक्ष्णोष्णंलघुपित्तकृत् वर्ण्यंरुचिक
रंतीक्ष्णंविषश्लेष्मामयापहं त्रिगंधचतुर्जातं काकोलीक्षीरकाकोलीजीव

कर्षभकौतथा मेदाचान्या महामेदा जीवंतीमधुकंतथा मुद्गपर्णीमाषपर्णी
जीवनीयगणोमतः जीवनीयगणः स्वादुर्गर्भसंधानकृद्गुरुः स्तन्यकृद्बृंहणोवृष्यस्नि
ग्धःशीतस्तृषापहः रक्तपित्तक्षयंकासज्वरदाहानिलान्जयेत् इति जीवनीयगणः
द्वेमेदे द्वे च काकोल्यौ जीवकर्षभकौ पुनः ऋद्धिर्वृद्धिश्चतैः सर्वैरष्टवर्गउदाहृतः ५
अष्टवर्गो बुधैः प्रोक्तो जीवनीयसमोगुणैः इत्यष्टवर्गः सिंधुसौवर्चलंचैवबि
डं सामुद्रिकं गडं एकद्वित्रिचतुःपंचलवणानि क्रमाद्विदुः मधुरं सृष्टविण्मूत्रं स्नि
ग्धं सूक्ष्मं बलापहं वीर्योष्णंदीपनंतीक्ष्णं कफपित्तविवर्द्धनं इति पंचलवणाम्
सर्जिकायावशूकश्च क्षारद्वयमुदाहृतं ज्ञेयोवह्निसमोक्षारो सर्जिकायावशूक

कंजो ऽक्षाराश्चान्येपि गुल्माशोग्रहणीरुक्छिदः सराः पाचनाः कृमियुक्त्वग्वाः शर्कराश्मरि
नाशनाः चौरि दशामृतसन्निपाते शोथे त्वक्पंचकं तथा तत्तद्योगे तथान्यांश्च वदिष्यामि
गुणान्पुरः इति स्वरसादि ॥ ७ अथ स्वरूपनिरूपणाय तत्तद्दोषप्रतीकाराय चैरोगाः संक्षेप
तः परिगण्यन्ते तेच ज्वरोतिसारो ग्रहणी द्वयोर्जीर्णो विषूचिका सालसाच विलंबीच कृमिरु
क्पांडु कामलाः हलीमकं रक्तपित्तं राजयक्ष्मा धुरःक्षत कासो हिक्का तथा श्वासः स्वरभेदस्त्व
रोचकः छर्दिस्तृष्णा च मूर्छा च तथा पानात्ययादयः दाहास्यपश्चतथोन्मादोऽपस्मारोथा ३४
निलामयः वातरक्तमुरुस्तंभश्चामवातोथ शूलरुक् पक्तिजं शूलमानाहमुदावर्त्तोथ गु
ल्मरुक् हृद्रोगं मूत्रकृच्छ्रं च मूत्राघातस्तथाश्मरी प्रमेहो मधुमेहश्च पिडकाश्च प्रमेहजाः
मेदोदोषोदरं शोथो वृद्धिश्च गलगंडकः गंडमालापचीग्रंथिरर्बुदं श्लीपदं तथा विद्रधि
र्व्रणशोथौ च द्वौ व्रणौ भग्ननाडिको भगंदरोपदंशौ च शूकदोषस्त्वगामयः शीतपि

त्तमुदर्दश्च कोठकं चाम्लपित्तकं विस्फोटश्च विसर्पश्च तथैव च मसूरिकाः क्षुद्रास्यकर्णना
साक्षि शिरः स्त्रीबालकामयाः विषंचेत्यप्रमुख्याः संग्रहेऽस्मिन्प्रकीर्त्तितः तत्र प्रथमं ज्वरल
क्षणं देहेंद्रियमनस्तापी सर्वरोगाग्रजो बली ज्वरः प्रधानो रोगाणामुक्तो भगवता पुरा दक्षाऽ
पमानसंक्रुद्धरुद्रनिश्वाससंभवः ज्वरोष्टधा पृथक्द्वंद्वसंघातागंतुजः स्मृतः मिथ्याहारवि
हाराभ्यां दोषा ह्यामाशयाश्रयाः बहिर्निरस्य कोष्ठाग्निं ज्वरदाः स्यू रसानुगाः श्रमोरति
र्विवर्णत्वं वैरस्यं नयनप्लवः इच्छाद्वेषौ मुहुश्चापि शीतवातातपादिषु जृंभांगमर्दो गुरुता रोम
हर्षोरुचिस्तमः अप्रहर्षश्च शीतं च भवत्युत्पत्स्यति ज्वरे स्वेदावरोधः संतापः सर्वांगग्रहणं श्र
मः युगपद्यत्र दृश्यंते स ज्वरो व्यपदिश्यते सामान्यज्वरः वेपथुर्विषमो वेगः कंठौष्ठमुखशोष
णं निद्रानाशः क्षवः स्तंभो गात्राणां रौक्ष्यमेव च शिरोहृद्गात्ररुग्वक्त्रवैरस्यं गाढविड्कता
शूलाध्मानं जृंभणं च भवंत्यनिलजे ज्वरे वेगस्तीक्ष्णोतिसारश्च निद्राल्पत्वं तथा वमिः
कंठौष्ठमुखनासानां पाकः स्वेदश्च जायते प्रलापो वक्त्रकटुता मूर्छा दाहो मदस्तृषा पीत

विण्मूत्रनेत्रत्वं पैत्तिके भ्रम एव च । स्तैमित्यं स्तिमितो वेग आलस्यं मधुरास्यता शुक्लमूत्रपुरीषत्वं
स्तंभतृप्तिस्तथैव च गौरवं शीतमुत्क्लेदो रोमहर्षोतिनिद्रता प्रतिश्यायोरुचिः कासः कफजे चोक्ष्ण
शुक्लता तृष्णामूर्छाभ्रमोदाहः स्वप्ननाशः शिरोरुजा कंठास्यशोषो वमथू रोमहर्षोरुचि
स्तमः पर्वभेदश्च जृंभा च वातपित्तज्वराकृतिः स्तैमित्यं पर्वणां भेदो निद्रा गौरवमेव च
शिरोग्रहः प्रतिश्यायः कासः स्वेदाप्रवर्त्तनम् संतापो मध्यवेगश्च वातश्लेष्मज्वराकृतिः
लिप्ततिक्तास्यता तंद्रा मोहः कासोरुचिस्तृषा मुहुर्दाहो मुहुः शीतं श्लेष्मपित्तज्वराकृतिः
सामान्यतो विशेषात्तु जृंभात्यर्थं समीरणात् पित्तान्नयनयोर्दाहः कफान्नान्नाभिनंद ३५
नं सर्वलिंगसमावाप्यः सर्वदोषप्रकोपजे रूपैरन्यतराभ्यां च संसृष्टं द्वन्द्वजं विदुः कुसुम
क्षणे दाहः क्षणे शीतमस्थिसंधिशिरोरुजा सास्रावे कलुषे रक्ते निर्भुग्ने चापि लोचने
सस्वनौ सरुजौ कर्णौ कंठः शूकैरिवावृतः तंद्रा मोहः प्रलापश्च कासः श्वासोरुचिर्भ्रमः
तद्वच्छीतं महानिद्रा दिवा जागरणं निशि सदा वा नैव वा निद्रा महास्वेदोऽथ नैव वा

गीतनर्तनहास्यादिविकृतेहाप्रवर्त्तनम् परिदग्धा खरस्पर्शा जिह्वा स्रस्तांगता परं ष्ठीव
नं रक्तपित्तस्य कफेनोन्मिश्रितस्य च शिरसो लोठनं तृष्णा निद्रानाशो हृदि व्यथा स्वेद
मूत्रपुरीषाणां चिराद्दर्शनमल्पशः कृशत्वं नातिगात्राणां प्रततं कंठकूजनम् कोठा
नां श्यावरक्तानां मंडलानां च दर्शनं मूकत्वं स्रोतसां पाको गुरुत्वमुदरस्य च चिरा
त्पाकश्च दोषाणां सन्निपातज्वराकृतिः अथ भल्लातकमतात्तु षोडश सन्निपाताः लि॰ ह्रस्व
णाकोल्बणैः षट् पुनर्हीनमध्याधिकैश्च षट् समेनैको विकारास्ते सन्निपातास्त्रयोदश तंद्रा
तंद्राभ्रमः कासस्तापः शोषो ज्वरोऽरुचिः आनाहो गात्रसंभेदः श्वासकंपभ्रमभ्रमाः विद्रा
ख्ये सन्निपाते स्याल्लिंगं पित्तानिलोल्बणे १ संतापो हृच्छिरःपार्श्वहृदि शोषो गलग्रहः दाहोऽ
तः शीतता बाह्ये निष्ठीवः कफपित्तयोः हिक्काप्रमीलकः श्वासो निद्राकं॰ प्रतापकः तृष्णापु
शीतसंभेदो वदने तिक्तताऽरुचिः कफपित्तालके चैवं लोहिताभल्लसंज्ञके २ हृन्नाशो जठरे
ग्रहः कंपिवत्स्या श्च हृयनं शिरोगौरवमालस्यं निद्रा शीतज्वरो रुजा मन्यास्तंभः प्रभवति
तृष्णा पार्श्वविनिग्रहः सन्निपाते शर्करारव्ये कफवातोल्बणे भवेत् ३ मूर्छाग्लानिज्वरो

हिक्का तृष्णा दाहो बलक्षयः उरःसादोतिनिद्रा च स्फुरणांगदृक्निःसृतिः प्रवदन्ति प्रलापश्च विप्रा भूत्रंशो
णितप्रभं पिटिकोद्भवं शूलं वस्ति कर्षः प्ररोदनं दाहः सर्वांगसंभेदो दर्शनस्पर्शनिग्रहः लिंगवि
स्फुरकारव्यतुसंनिपातनिलाग्रता ४ वहिरंतज्वरो दाहः शीतयोगात् कफानिलौ कुरुतः कुपितौ श्वा
सकासहिक्काप्रमीलकान् पर्वभेदं विसूचीं च प्रलापं गौरवं क्लमं नाभिपार्श्वे रुजा तस्याधिन्नः
श्वासः प्रवर्त्तते स्रोतोभ्यः शोणितावर्त्तिः शूलः श्वासस्तम्भाभृशं स्यादेहारात्रजीविस्वपित्तोध
शीघ्रकारिणा ५ तंद्रा शीतज्वरो दाहो हृद्ग्रहो मधुरास्यता अरुचिर्गौरवालस्यमम्लस्य निष्ठीवनं
भृशं तृषिर्मूर्छा वमिस्तृष्णा हृषिवाक्श्रोत्रनिग्रहः कफस्य निग्रहात्पित्तं कुपितं सोपद्रवं ज्वरं
पित्तस्य निग्रहात्कुक्षौ मेदोमज्जास्थितोनिलः हृद्वहिरापासं कृत्वा हृत्सुपवासतः अत्र
चेत्स्मातिमुक्तो वा त्रिरात्रं नैव जीवति भवेत्कफादिकं रूपं संनिपातकफात्वयो ६ मध्यक्षीणाः
धिकाः कुर्युः पित्तवातकफाः क्रमात् मध्यदाहज्वरं नित्यं स्वल्पभूलो विसंतताम् मन्यापार्श्वहृदयं
कंठमस्तकवदनरुजा हिक्का गौरवं ग्लानिर्वाक्सर्गतनुसर्गाति प्रमीलकंकटीतादकासश्वासं
च जत्रुरुक् उत्पाधकरी मूलेचमूलशांतिगताअपि कुर्वंतिकर्णमूलास्याः पिटकाकर्णमूलगां

३६ कुम्भ

व्यालाकृतिः संविज्ञेयः स्त्रहास्वांक्तसिद्धाति ७ मध्यक्षीणाधिकायत्र कुर्युर्वातादयः क्रमात्
स्वस्वरूपं स्वशक्त्या च जिह्वास्तब्धांमुकर्कशा कंठकूजनमात्स्य मुखमालक्तकोपमं सकफाणिगलं
च सफक्तकंठोष्ठतालुता अंतर्दाहं गुदभ्रंशो वा कुठोशंधूष्टिनिग्रहम् सरक्तकफनिष्ठीवं कृधातोवेम
हुः २ प्रमीलश्वासकासानां प्रत्यहं परिवर्द्धनं अनिषिद्धा मुनेश्लानिः पार्श्वे वाणाहतोपमे कफ
स्याकृष्यमाशास्यहृत्पादप्रवर्त्तनं पार्श्वघातंयथाकांडेस्तुघत्तेभिघत्तेभृशं एषकर्कटकोनाम
संनिपातः सुदारुणः ८ वृद्धमध्यमहीनास्तु कुर्युर्वातादयः क्रमात् शकपद्माभिघातं च पत्र
लिंगं स्वकं र कंपमूर्छाभ्रमायासविलापारतिमोहनं संमोहकइतिख्यातः संनिपातोतिकष्ट
दः ६ हीनप्रवृद्धमध्यास्त्वाप्यत्र वातादयः क्रमात् कुर्वंत्येतानेकगदं स्वस्वलिंगं च शक्तितः
कफपित्तास्रजोस्वेदो निर्गमः स्फोटसंभवः सर्वस्रोतः प्रपाकश्च संग्राम ज्वरो मतः १०
प्रवृद्धहीनमध्यस्थायत्र वातादयः क्रमात् स्वस्वलिंगं प्रकुर्वंति विलापायासकंपनम् मन्या
स्तंभं च मदं च मूर्छामोहारतिभ्रमं संनिपातः स विज्ञेयस्तैः क्रकचसंज्ञितः ११ मध्यप्र
वृद्धहीनास्त्रियत्र वातादयः क्रमात् स्वस्वरूपं प्रकुर्वंति स्तब्धांगस्तब्धदृष्टिताम् अंतःपार्श्वे

पक्वं शीर्णहृल्लेखामांसगात्रोदरेषु च प्रपुस्त्रावं गुरुस्रोतोभ्यां शीर्णदंतगतिर्नृणां मर्मान्तरहतस्येव श्र
पनं च विशेषतः पाकलाख्यः स विज्ञेयः संनिपातः सुदारुणः ३२ वक्त्रावाताद्यापत्रस्वैः स्वैः लिंगैः
समन्विताः उष्णासपरतां कृष्णं मूकतां स्तब्धतां तथा आस्यदंतस्य तन्नीशं सर्वांगत्वे विसंज्ञता
जीवनं च स्रेहतीति सज्ञेयः कूटपाकलः कूटपाकस्तिनं दृष्ट्वा व्याहरेत्सुस्पष्टकृपः गूढंम्रतेपि शा
चांघे विमोसृवो भिवीहितैम ३३ इतिसंनिपाताः दोषेप्रकोपनष्ठेम्ना सर्वसंपूर्णलक्षणः
संनिपातज्वरोसाध्यः कृच्छ्रसाध्यस्ततोन्यथा सप्तमे दिवसे प्राप्ते दशमे द्वादशेपि वा पुनर्घो
रतरो भूत्वा प्रशमं याति हंति वा पित्तकफानिलवृद्ध्या दशदिवसद्वादशाहसप्ताहात् हंति
विमुंचति पुरुषं त्रिदोषजो धातुमलपाकात् सप्तमीद्विगुणा चैव नवम्येकादशी तथा ए ३८
षा त्रिदोषमर्यादा मोक्षाय च वधाय च ज्वरस्य पूर्वं ज्वरमध्ये वा ज्वरांतेतो वा श्रुतिमूलशोथः
क्रमादसाध्यः खलु कृच्छ्रसाध्यः सुखेन साध्यो मुनिभिः प्रदिष्टः श्रमःप्रकुपिता दोषा उरः स्रोतो
नुगामिनः श्रामा विवत्सगत्यिता वृद्धिं प्रयांते गताः जनयंति महाघोरं अभिन्यासं ज्वरं दृढ
तेन संजायते रोगी गतसर्वक्रियः पः प्रत्याख्येयः स मृत्युर्न कश्चिदेवात्र सिध्यति अभिघा

तभिषंगाभ्यामभिघाताभिशापतः आगंतुर्जायते दोषैर्यथास्वं तं विनिर्दिशेत् श्यावास्यताविष
२ दोहे कृते तथातीसार एव च भक्तारुचिः पिपासा च तोदश्च सह मूर्छया ओषधीगंधजे मूर्छा शिरोरुग्वमथुस्त
था कामजे चित्तविभ्रंशस्तंद्रालस्यमभोजनम् भयात्प्रलापः शोकाच्च भवेत्कोपाच्च वेपथुः अभिचा
राभिशापाभ्यां मोहस्तृष्णा च जायते भूताभिषंगादुद्वेगो हास्यरोदनकंपनं कामशोकभयाद्वायुः क्रोधा
त्पित्तं त्रयो मलाः भूताभिषंगात्कुप्यंति भूतसामान्यलक्षणाः दोषोल्पोहितसंभूतो ज्वरोत्सृष्टस्य वा
पुनः धातुमन्यतमं प्राप्य करोति विषमज्वरम् यः स्यादनियतात्कालाच्छीतोष्णाभ्यां तथैव च वेग
तश्चापि विषमः स ज्वरो विषमो मतः संततः सततोन्येद्युस्तृतीयकचतुर्थकौ संततं रसरक्तस्थः सततं
रक्तधातुगः अन्येद्युष्कं प्रकुरुते दोषः पिशितधातुगः मेदोगतस्तृतीयाख्यमस्थिमज्जागतः पुनः
कुर्याच्चातुर्थिकं घोरमंतकं रोगसंकरं सप्ताहं वा दशाहं वा द्वादशाहमथापि वा संतत्या यो विसर्गी स्यात्सं
ततः स निगद्यते अहोरात्रे सततकौ द्वौ कालावनुवर्त्तते अन्येद्युष्कस्त्वहोरात्रमेककालं प्रवर्त्तते
तृतीयकस्तृतीयेह्नि चतुर्थेह्नि चतुर्थकः इत्यादयस्तु विज्ञेया ज्वरा नानाविधा बुधैः श्वासो मूर्छा
रुचिश्छर्दिस्तृष्णातीसारविड्ग्रहाः हिक्का कासांगभेदाश्च ज्वरस्योपद्रवा दश तंद्रालालाप्रसेक
स्रस्तब्धतो गुरुताशाता हृल्लासो मलभ्रमस्सर्वं सामज्वरलक्षणं सामेन भेषजं देयं निरामे

यो०त०

तद्विचारतः दाहः स्वेदो भ्रमस्तृष्णा कंपो विड्भेदसंज्ञता कूजनं चास्य वेगोऽयमाकृतिर्ज्वरमोक्ष
णे दोषप्रकृतिवैकृत्यं लघुता ज्वरदेहयोः इंद्रियाणां च वैमल्यं दोषपाकस्य लक्षणं निद्रा
नाशो हृदिस्तंभो विष्टंभो गौरवारुची अरतिर्बलहानिश्च धातूनां पाकलक्षणं हतप्र
भेंद्रियं क्षाममरोचकनिपीडितम् गंभीरं तीक्ष्णवेगार्त्तं ज्वरितं परिवर्जयेत् हिक्काश्वा
सतृष्णायुक्तो मूढो विभ्रांतलोचनः संततोच्छ्वासिहीनश्च क्षीणः पतेज्ज्वरपीडितः देहो लघु
र्व्यपगतक्लमो मोहतापः तापो मुखे करणसौष्ठवमेव्यथत्व स्वेदः क्षवः प्रकृतियोगिम
नोऽन्नलिप्सा कंडूश्च मूर्ध्नि विगतज्वरलक्षणानि इति योगतरंगिण्यां ज्वरनिदानं निरू

रूपणं १८ तरंगः प्रथमं ज्वरचिकित्सा ज्वरे लंघनमेवादावुपदिष्टमृते ज्वरात् क्षया ३८

निलभयक्रोधकामशोकश्रमोद्भवात् आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान्पिधापय कुम्

न् विदधाति ज्वरं दोषस्तस्माल्लंघनमाचरेत् अनवस्थितदोषाग्नेर्लंघनं दोषपा
चनं ज्वरघ्नं दीपनं कांक्षारुचिलाघवकारकम् बलाविरोधिना चैनं लंघनेनोपपाद

श्रीराम

येत् बलाधिष्ठानमारोग्यं यदर्थोऽयं क्रियाक्रमः चक्रदत्तात् न लंघयेन्मारुतजे ज्वरे च क्षये
तृषे चक्षुधिते च जंतौ न गुर्विणी दुर्बलबालवृद्धान्भीतांस्तृषार्त्तानपि सोर्ध्ववातान् आसप्तरा
त्रात्तरुणं ज्वरं माहुर्मनीषिणः मध्यं द्वादशरात्रं तु पुराणमत उत्तरम् ज्वरितं ज्वरमुक्तं वा दिनां
ते भोजयेल्लघु श्लेष्मक्षयप्रवृद्धोष्मा बलवाननलस्तदा वातजः सप्तरात्रेण दशरात्रेण पैत्ति
कः श्लेष्मजो द्वादशाहेन ज्वरः पाकं प्रपद्यते दोषाणामेव सा शक्तिर्लंघने या सहिष्णुता नहि
दोषक्षयेक कश्चित्सहते लंघनं महत् नवज्वरे दिवास्वापस्नानमैथुनभोजनं क्रोधप्रवातव्या
याम कषायांश्च विवर्जयेत् निर्वातभवनावास मुष्णवारि निषेवणं अभ्यरिजलयतिः क्रोध
कामशोकेचरोगिणां कुर्याद्दोषपसंपत्त्यै शीघ्रं वैद्यो विचक्षणः चक्रदत्तात् कफमेदोनि
लामघ्नं दीपनं वस्तिशोधनं कासश्वासज्वरहरं पथ्यमुष्णोदकं सदा पच्यमानं निर्वेगं
निःफेनं निर्मलं भवेत् अर्धावशिष्टं भवति तदुष्णोदकमुच्यते तत्पादहीनं वातघ्नमर्धहीनं तु

पित्तजित् कफघ्नं पादशेषं च पाचनं लघुदीपनं शारदं चार्धपादोनं पादहीनं तु हैमनं शिशिरे च वसंते
च ग्रीष्मे चार्धावशेषितं विपरीतमतोन्यत्र वर्षास्वष्टावशेषितं भिन्नविष्ठे श्लेष्मघाते मारुते
चापकर्षति अजीर्णे जरमन्नाशुपीतमुष्णोदकं निशि धारापातेन भिन्ने च भिन्नं जरं पवनाहतं
शृतशीतं त्रिदोषघ्नं वा न्यातविशीतलं दिवाशृतं तु पत्तौ परात्रौ तन्मरुतां व्रजेत् रात्रौ शृतं तु
दिवा तत्तु गुरुत्वमधिगच्छति मूर्छापित्तोष्णदाहेषु विषोत्थे च मदात्यये श्रमक्लमपरीतेषु
मार्गोत्थे मेवे पीतपा ऊर्ध्वगे रक्तपित्ते च शीतमंभः प्रशस्यते अरोचके प्रतिश्याये प्रसेके श्वय
थौ क्षये मंदाग्नावुदरे कुष्ठे ज्वरे नेत्रामये तथा व्रणे च मधुमेहे च पानीयं मंदमाचरेत् ॥
मदनपालात् पानीयं शरदि वसंते च पानीयं नादेयं शरदि वसंते च नादेयं स्फुटम् । ३९ कृष्ण
क्वाथ्यद्रव्यपलं वारि द्विरष्टगुणमिष्यते चतुर्भागावशिष्टं च पेयं पलचतुष्टयम्
दीप्तानले महाकायं पाययेदंजलिं जलं अन्येत्वर्धपरित्यज्य प्रस्तं तु चिकित्सकाः
क्वाथ्यभागमनिर्दिष्टं त्वष्टभागावशेषितं पारंपर्योपदेशेन वृद्धवैद्याः पलद्वयं पाययं

सात्तुरं सायं पाचनं सप्तमेहनि वीर्याधिकं भवति भेषजमन्नहीनं हन्यात्तदामयमसंशयमाशु चैव
तद्वीनवद्भुवती मदबोधपीडा ग्लानिपरांसमुपातिवलक्षयं च ॥ अनुलोमो ऽनिलः स्वास्थ्यं क्षुत्तृष्णा
सुमनस्कता ॥ लघुत्वमिंद्रियोद्गार शुद्धिर्जीर्णौषधाकृतिः ॥ क्लमो दाहोंगसदनं भ्रमम्मूर्छा शिरो
रुजः ॥ अरतिर्बलहानिश्च सावशेषौषधाकृतिः ॥ औषधशेषे भुक्तो पीतश्च तथौषधं सशेषं [illegible]
न करोति गदोपशमं प्रकोपयत्यन्यदोषांश्च ॥ शीघ्रं विपाकमनुपातिबलेन हन्यादन्नावृतं न च
पुनर्वदनान्निरेति ॥ प्राग्भक्तसेवितमथौषधमेतदेव दद्याच्च भीरुशिशुवृद्धवरांगनाभ्यः ॥
वंगसेनात् ॥ गुडूचीपिप्पलीमूलनागरैः पाचनं स्मृतं पथ्यो वातज्वरे सर्वलिंगे सप्तमवासरे
वातज्वरे गुडूच्यादिः शालपर्णी बला द्राक्षा गुडूची सारिवा तथा ॥ आसां क्वाथं पिबेत्कोष्णं तीव्र
ज्वरविनाशनं शालपर्ण्यादिः किराताब्दामृतोदीच्यबृहती द्वयगोक्षुरैः सस्थिराकलशी
विश्वैः क्वाथो वातज्वरापहः किरातादिः काश्मरी सारिवा द्राक्षा त्रायमाणामृताभवः कषा
यः सगुडः पीतो वातज्वरविनाशनः काश्मर्यादिः अ[illegible]पेत्ते कटुफले द्रप[illegible]तिक्तामृतैः

शृतं जलं पाचनं दद्यात् ह्रीबेरमुस्ता तीक्ष्णा पित्तज्वरे नृणां पित्तज्वरे कट्फलादिः दुरालभा पर्पटकप्रियंगुभूनिंबा वासा कटुरोहिणीनां क्वाथं पिबेच्छर्करया वगाढं तृष्णास्रपित्तज्वरदाहयुक्तः योगशतात्
एकः पर्पटकः श्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः किं पुनर्यदि युज्येत चंदनोशीरधान्यकैः वृंदात् श्लेष्मज्वरे
वीजपूरशिफापथ्यानागरग्रंथिकैः शृतं सक्षारं पाचनं श्लेष्मज्वरे द्वादशवासरे भूनिंबनिंबपिप्प
ल्यसटीशुंठीशतावरी गुडूचीवृहतीचेति क्वाथो हंति कफज्वरं भूनिंबादिः आमलक्यभयाकृष्णा
चित्रकश्चेत्ययं गणः सर्वज्वरकफातंकभेदी दीपनपाचनः आमलक्यादिः कट्फलं पौष्करं कृष्णा
शृंगी च मधुना सह कासश्वासज्वरहरः श्रेष्ठो लेहः कफांतकृत् इति चातुर्भद्रावलेहिका वृंदात् छि
न्नोद्भवां बुधरधन्वयवासविश्वैर्दुःस्पर्शपर्पटकमेघकिरातितिक्तैः मुस्ताटरूषकमहौषधधन्व ४०
यासैः क्वाथं पिबेदनिलपित्तकफज्वरेषु पथ्यकूरत्रिभिस्त्रयैः क्वथितैः क्वाथैर्वातादिष्वेयोगाः योगशतकात् कृष्ण
गशतकात् अमृतारिष्टकुचंदनपद्मकधान्योद्भवः क्वाथः ज्वरहृल्लासच्छर्दितृष्णादाहा
रुचीर्हन्यात् सर्वज्वरे ऽमृतादिः अथ वातपित्तजे पर्पटाद्यमृतादीच्यकैरातैः साधितं जलं

पंचभद्रमिति प्रोक्तं वातपित्तज्वरापहं शार्ङ्ग॰ त्रिफलाशाल्मलीरास्नाराजवृक्षाटरूषकैः शृत
मंबुहरेत्तूर्णं वातपित्तोद्भवं ज्वरं अथ वातश्लेष्मजे क्षुद्राशुंठीगुडूचीनां कषायः पौष्करस्य च कफ
वाताधिके पेयो ज्वरे चापि त्रिदोषजे क्षुद्रादिः आरग्वधकणामूलमुस्तातिक्ताभयाकृतः क्वाथः
शमयति क्षिप्रं ज्वरं वातकफोद्भवं इत्यारग्वधपंचकं अथ पित्तश्लेष्मजे अमृतारिष्टकटुकामुस्ते
न्द्रयवनागरैः पटोलचंदनाभ्यां च शृतं पिप्पलिचूर्णयुक् अमृताष्टकमेतच्च पित्तश्लेष्मज्वरा
पहं इत्यमृताष्टकं शार्ङ्ग॰ पटोलं चंदनं मूर्वा पाठा तिक्तामृता गणः पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्दिदाहकंडू
विषापहः पटोलं पिचुमंदं च त्रिफला मधुकं बलां साधितोऽयं कषायः स्यात् पित्तश्लेष्मभवे ज्वरे
अथ संनिपातजे त्रिरात्रं पंचरात्रं वा दशरात्रमथापि वा लंघनं संनिपातेषु कुर्याद्वारोग्यदर्शना
त् कंटकारीद्वयं शुंठी धान्यकं सुरदारु च एभिः शृतं पाचनं स्यात् सर्वज्वरनिवारणं शालपर्णीपृ
श्निपर्णीवृहतीद्वयगोक्षुरैः विल्वाग्निमंथस्योनाकपाटलाकाश्मरीयुतैः दशमूलमिति ख्या
तं क्वथितं तज्जलं पिबेत् पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं संनिपातज्वरापहं शा॰ भार्ङ्गी भूनिंबनिंबै

जलदकटुवचाब्दोमवासाविशालारास्नानंतापटोली सुरतरु रजनीपाटलाटुंटुकाभिः ब्राह्मीर
दार्वीगुडूचीत्रिवृदतिविषयापुष्करंगायमाणैः पाठाव्याघ्रीकलिंगैस्त्रिफलसहियुतैः कल्पितै
स्तुल्यभागैः काथोह्यात्रिंशकाख्यस्त्रिकदशकलितान्संनिपातान्निहन्यति श्वासंमूलंच
हिक्काकसनगुदरुजाध्मानमन्यारुजश्च ऊरुस्तंभांत्रवृद्धीगलिगदमरुतंसर्वसंधिग्र
हार्त्तिंहन्यादेकोपिसिंहोगजनिवहमिवप्रस्फुरद्दानधारं द्रुत्यारोग्यदर्पणाद्गणादिः भूनिं
बदासदशमूलमहौषधाब्द तिक्तेंद्रबीज धनिकेभकणाकषायः तंद्राप्रलापकसनारुचिदाह
मोहश्वासादियुक्तमखिलज्वरमाशुहन्यात् अष्टादशांगः क्रियायास्तुगुणाःऽलाभेत्रिपो ४१
मन्याप्रयोजयेत् एवंसर्वाशांतेवगार्यानक्रियासंकरोहितः वं॰ निंबाब्ददारुकटुकात्रिफ श्रीकृष्ण
लारुरिद्राद्रक्षापटोलदलनिःकथितःकषायः पेयस्त्रिदोषजनितज्वरनाशनायकाथः
समभगपथ्यादशमूलजोवा कलिकातः दार्व्यब्दतिक्ताफलत्रिकंवदुक्षापटोलीरजनी
सनिंबा काथंविदध्याज्ज्वरसंनिपातनिःक्षतंनष्टसिविबोधनाय वो॰ कटुफलंपौ

ष्करंभंगीव्योषंपासमकारवी अल्लाचूर्णीकृतंचैतन्मधुनासहलेहयेत् एषोऽवलेह्यिकाहंतिसंनिपातं
सुदारुणं हिक्कांश्वासंचकासंचकंठरोधंचघर्घरं एतद्याज्यंकफोद्रेकेचूर्णमार्द्रकजैरसैः अष्टांगाऽवले॰
दशमूलीसटीशृंगीपौष्करंसुरदारुभं शुंठीकुटजबीजंचपटोलंकटुरोहिणी अष्टादशांगइत्येषसंनि
पातज्वरापहः कासहृद्ग्रहपार्श्वार्त्तिश्वासहिक्कावमीहरः दशमूलाद्यष्टादशांगः चिरज्वरेवातकफो
ल्वणेवात्रिदोषजेवा दशमूलमिश्रः किराततिक्तादिगणः प्रयोज्यः शुध्यर्थिनेवात्रिवृताविमिश्रः
किराततंनागरमुस्तगुडूची चेत्यपंचगणः इतिचतुर्दशांगः वं॰ भूनिंबकारवीतिक्तावचाकट्फलजं
रजः उद्धूलनंत्रिदोषोत्थेस्वेदेभिषग्दजेज्वरे मरिचंपिप्पलीशुंठीपथ्यालोध्रंसपुष्करं भूनिंबकटु
काकुष्ठकारवीप्रयवाःसटी एतानिसमभागानिसूक्ष्मचूर्णानिकारयेत् प्रस्वेदकंठरोधेचसंधिस्तं
दनमिष्यते एतदुद्धूलनंश्रेष्ठंसंनिपातहरंपरं स्वेदोद्गमेभृष्टकुलत्थचूर्णैरुद्धूलनंशस्तमितिब्रुवं
ति जीर्णंधिशकृद्धालर्लगणास्यभांडस्वेदापहंमुंडनमुत्तमंहि वं॰ यवानिकास्वचाशुंठीपिप्पलीकारवी
तथा एतैरुद्धूलनंशस्तंत्रिदोषोत्थेज्वरेनृणां अंतःस्यास्तरणंशस्तंसंनिपातभवेनृणां २

उद्धूलनं २ ४३

सारसंग्रहात् लंघनं वालुकास्वेदो नस्यं निष्ठीवनं तथा अवलेहो जनं चैव प्राक् प्रयोज्यं त्रिदोषजे खर्परं भ्रष्टदग्धस्थितं कांजिकसंसिक्तं वालुकास्वेदः शमयति वातकफामयं मस्तकशूलांगभंग
(3 सैंहि जन वीजं) दीन् सैंधवं श्वेतमरिचं सर्षपाः कुष्ठमेव च वस्तमूत्रेण पिष्टानि नस्यं स्यात्संज्ञाकरं गिरौ हि आर्द्र
कस्वरसे पेतं सैंधवं सकटुत्रिके आकंठं धारयेदास्ये निष्ठीवेच्च मुहुर्मुहुः शिशिरं स्वेजेगोमूत्र
कुष्ठमरिचसैंधवैः अंजनं स्यात्तु वा धाय सर्वमौत्तशिलानकैः रसस्थे रससंशुद्धिः रक्तस्थे
रक्तमोक्षणं मांसस्थे रेचनं शस्तं मेदःस्थे वापि हि स्तुतौ (जर्दस सरेचं) चनवमनं स्वेदः चास्थिस्थे स्वेदन
दुनं मज्जागुक्राश्रयं कष्टं समसाध्यं ज्वरं वदेत् योगरत्नावलीतिः सिद्धार्थकोवचाहिंगु करं
जःसुरदारु च मंजिष्ठा त्रिफला श्वेता कटभी वकटुत्रिकं प्रियंगुकुश्वशिरीषरजनिशदार्वीस (रघु ८)
मा शतः अजामूत्रेण संपिष्ट गोमूत्रेर्वा प्रचर्चितः सर्वज्वरं निहंत्याशु सिद्धार्थादिः प्रलेप (४२)
कः सिद्धार्थादिः रसविषमरिचमोहशाप्रियफलभस्मैकं चतुर्वसुभिः भागैर्मितमुक्त्वा (श्रीकृष्ण)
मिदम मितस्वेदशैत्यहरं सारसंग्रहात् तप्तायोलांघनं पंचतालुघृत त्रिदोषजे रुद्रोभि
के हस्ततलौ पादतलौ तालुभ्र एषु स्पानेषुलांघनं देयं १
मालकांगुनि ४

थेकस्य देवभोजनं गृहशांतयः मंत्ररक्षादिभिः कार्या संनिपातप्रतिक्रिया संनिपातज्वरस्यांते
कर्णमूले सुदारुणः शोथः संजायते तेन कश्चिदेव प्रमुच्यते नरस्तेन विना वह्नि ज्वरे वै सांनि
पातिके दोषः प्रशममायाति काथपाचनकादिभिः दोषे प्रशमिते ह्यत्र रक्तेनैव विलीयते तेन
संजायते शोफः कर्णमूलेति दारुणः तस्मात्तस्य प्रतीकारं कुर्याद्रक्तावसेचनैः जलौकाला
वुशृंगैश्च ततः स्यात्लेखनं हितं यदा पाको भवेत्तत्र व्रणवद्भेषजं तदा कर्कटस्य च मांसेन स्वे
दनं वपनं तथा कर्णमूलभवे शोथे हितादपि हितं मतं सिद्धार्थसैंधवं रक्ता गृहधूमविश्वैः
पिष्टैर्जलेनाथ निशया च सुसूक्ष्मं लेपो हितो रुधिरनाशकरः प्रतीतः शोफव्रणस्य शमनः
सरुजस्य कर्णे सार० कुलत्थकफलमूली कारवी च समांशकैः सुखोष्णं लेपनं कार्यं कर्णमूले
मुहुर्मुहुः वीजपूरकमूलं लकुचहिमं पत्तथैव च नागरं देवकाष्ठं च रास्ना वह्निश्च पेषितः
एभिः प्रलेपनं श्रेष्ठं गलशोथविनाशनं वं० शरपुंखा शिफा तुंबी सकुष्ठा विषमुष्टिभिः प्र
लेपाना हिंडनीभिः श्वयथो कर्णमूलजे सार० मुष्कं च स्फुटितां जिह्वां द्राक्षां पामधुपिष्टया
हिंडनी तुंबीनामशेषं १

प्रलेपयेत्सघृतया संनिपातज्वरेगदे पंचकोलकुलत्थानां मुमूलकविश्वयोः एकैकमुष्टिमादाय
पचेदष्टगुणे जले पंचमुष्टिक इत्येष वातपित्तकफापहः शस्यते गुल्मशूलेषु श्वासे कासे क्षयेज्वरे
पंचमुष्टिकयूषः संनिपाते प्रकंपते विलपंते च यो घृतं भोजयेत्पाययेद्वापि सवै घातको कथं व्रजेत्
संनिपातेषु संहार्त्ते यः सिंचेच्छीतवारिणा आतुरः स कथं जीवेत् स भिषग्वा कथं भवेत् मृत्युना
सह योद्धव्यं संनिपातं चिकित्सता यस्तु तत्र भवेज्जेता स जेता यमसंगरे॥ संनिपातार्णवे मग्नं यो
भ्युद्धरति मानवं कस्तेन न कृतो धर्मः कां च पूजां न सोर्हति अथ विषमज्वरे अभिचाराभिशापो
त्थौ ज्वरौ होमादिभिर्जयेत् दानस्वस्त्ययनातिथ्यैरुत्पातग्रहपीडजौ औषधीगंधविषजौ
विषपित्तप्रसाधनैः जयेत्कषायैर्मतिमान्सर्वगंधकृतं ज्वरं क्रोधजे पित्तजित्कामा अर्थाः
सद्वाक्यमेव च आश्वासेनेष्टलाभेन वायोः प्रशमनेन च हर्षणैश्च शमं याति कामशोकभयज्व
राः भूतविद्यासमुद्दिष्टैर्बंधावेशनताडनैः जयेद्भूताभिषंगोत्थं मनःसांत्वैश्च मानसं पं०
पटोलत्रिफलानिंबद्राक्षाशम्याकवासकैः क्वाथः सितामधुयुतो जयेदैकाहिकं ज्वरं १

४३
श्रीकृष्ण

गुडूचीधान्यमुस्ताभिश्चंदनोशीरधान्यकैः नागरैः सितामधुयुतः क्वाथस्तृतीयकज्वरनाशनः २
देवदारुशिवावासाशालिपर्णीमहौषधैः धात्रीयुतैः शृतं शीतं दद्यान्मधुसितायुतं चातुर्थिके ज्वरे श्वा
से कासे मंदानले तथा ३ मुस्तागुडूच्यमृता शुंठी धात्री क्वाथः समाक्षिकः पिप्पलीचूर्णयुक्सर्वविषम
ज्वरनाशनः ४ क्षुद्रा धन्याकशुंठीभिर्गुडूचीमुस्तपद्मकैः रक्तचंदनभूनिंबपटोलवृषपौष्करैः कटु
कैंद्रयवारिष्टभार्ङ्गीपर्पटकैः समैः क्वाथं प्रातर्निषेवेत सर्वशीतज्वरच्छिदं ५ शा० दार्वीदारुक
लिंगलोहितलताशम्याकपाठासठीशुंठीवीरकिरातवारणकणात्रायंतिकापद्मकैः उग्राधा
न्यकनागरार्द्रसरलैः श्रीघ्नवृषसिंहीशिवाव्याघ्रीपर्पटदर्भमूलकटुकानंतामृतापौष्करैः धातु
स्थं विषमं त्रिदोषजनितं चैकाहिकं द्व्याहिकं काथोहंति तृतीयकं ज्वरमयं चातुर्थिकं भूतजं आरो
निदिग्धिकानागरिकामृतानां काथं पिबेन्मिश्रितपिप्पलीकं जीर्णज्वरारोचककासशूलश्वा
साग्निमांद्यार्दितपीनसेषु यो० नष्टाग्न्यतिज्वरो यस्तु पश्चाद्रूक्षश्शरीरिणः मंदवेगानुबंध
स्तु स ज्ञेयो जीर्णतां गतः कासाजीर्णज्वरश्वासहृत्पांडुक्रिमिरोगनुत् जीर्णज्वरेग्निसादे

श्रीकृष्ण
४४

चशस्यतेगुडपिप्पली त्रिभिरथपरिवृद्धं पंचभिः सप्तभिर्वा दशभिरथविवृद्धं पिप्पलीवर्द्धमानं इति
पिबतिपयोयाप्तस्यन श्वासकासज्वरजठरगदार्शो वातरक्तोद्गताः स्युः ॥ ९० ऊर्णनाभिस्य जालेन
कण्ठजालग्राहयेत्ततः अजेयत्येत्रणगुलेशाहिकं तु ज्वरं जयेत् उलूकदक्षिणाःपक्षाःसितसूत्रेण
वेष्टितः वंधितोवामकर्णेतु हरत्यैकाहिकं ज्वरं भृंगराजजटा वद्धा कर्णे रात्रौ ज्वरापहा सर्वज्व
रहरीश्वेतमंदारस्यचमूलिका तुरंगरिपुमूलंवाश्वेतंशीतज्वरापहं विवस्त्रेरोगग्रामादेरीमूलि
काकर्णेवध्नात् चातुर्थिकं ज्वरं हंतिद्रोणपुष्पीरसांजनात् ॐ नमो भगवते रुद्राय नमः
क्रोधेश्वराय नमो ज्योतिःपतंगाय नमो नमः सिद्धरुद्र आज्ञापयति स्वाहा ॰ अनेनमंत्रेणास
प्तजप्तैस्तु सर्षपैः सप्तताडयेत् चातुर्थिकज्वरान्मुक्तो नरो भवति सर्वथा आरो॰ अथ रसमार्गि ४४
तो ज्वरचिकित्सा एकभागोरसोभागद्वयंशुद्धश्चगंधकः विषस्यचत्रयोभागाश्चतुर्भागाहिमा श्रीकृष्ण
वती जेपालजाःपंचभागाः निंबूद्रवविमर्द्दिताः कृमिघ्नप्रतिमावटःकार्याःसर्वज्वरच्छिदः
भृंगवेरेणहातव्याःवटिकैकादिनागमे जीर्णज्वरेतथा जीर्णेसामेवा विषमेतथा सर्वज्वर

निहंत्याशुदावोवनमिवानलः सर्वज्वरारिः सूतरां पंचलवणं शतपुष्पाद्विजीरकं द्वात्रयंस
मांशेन चूर्णमेभिःपलत्रयं शुद्धंसूतंपलंचाभ्रंगंधकंचपलंपलं आर्द्रकस्वरसैःखल्वेदिनमे
कंतुमर्द्दयेत् वीरभद्रोरसःख्यातोमोक्षकःसंनिपातजित् चित्रकाद्रिकासिंधूत्थमनुपानंजलैःस
ह पथ्यंक्षीरोदनंदेयंद्विवारंचरसोहितः संनिपातेवीरभद्रोरसः प्रताप्तमथनंद्यामिसघःप्रलयप
कारकं भस्मसूतंत्रिगंधंचतत्समंगारलौहं त्रिभिःसमं विनियोज्य मारीचंसर्वतुल्यकं वाराह
केकिमहिषपित्तैःसप्तविभावितं नागवल्यादिवसाल्याश्च ज्वालामुख्यार्द्रकद्रवैः एकविंशतिधा
भाव्यं प्रत्येकं घर्मशोषितं द्विगुंजामात्रनस्येन मृतमुत्थापयेद्ध्रुवं दध्यन्नंससितं पथ्यमुपचा
राश्चशीतलाः सर्वोदरगदघ्नोयमसाध्यमपिसाधयेत् अस्थिभल्लातिसनीराणि नाशयेत्यव
सर्वथा वृह्मास्त्ररसः रसंगंधंमृततान्रं त्रिकटु त्रिफलातथा कटुकाचत्रिवृद्दंती हेमाक्षीटंक
णंविषं एतानिसमभागानि सर्वांशंदंतिनीफलं चूर्णयित्वातुतत्सम्यक्मर्द्दयेद्धज्रिकाद्र
ना दंतीक्वाथैस्ततःसम्यकुर्वीटंकार्द्धमानतः विनोदविद्याधर इत्याख्यातस्तरुणज्वरं

मलंगुल्मंतथापांडुग्रहण्यर्शः कृमीन्जयेत् अजीर्णमामवातंच गुल्मोदरगदांस्तथा इतिविद्याधररसः
अंभोदकं ठवि भुकुरां समरिचं देयं इरक्तरसः पद्मो सागरलो चनेहिमरुचि भागैस्तथार्धोरविः खल्वा
तः खल्लुमद्दिये द्विविजैलैर्गुंजाप्रमाणो भितः प्राहुड ज्वरदंतिदर्पदलने पंचाननो सौरसः पथ्यं चदेयं दधि
भक्ततक्रं सिंधूत्थपथ्यासितया समेतं ना धान्यलेपो हिमतोयपाने दुग्धंच देयं मुमदाडिमीच रसमंजरी
तः पंचाननो रसः शुद्धं सूतं विषं गंधं धूर्त्तवीजं त्रिभिः समं चतुर्णां द्विगुणंव्योषं हेमक्षीरीविभावि
तं चत्वारिं घर्मभुक्तं चूर्णं गुंजाद्वयान्वितं जंबीरकस्य मज्जाभिरार्द्रकस्य रसेनवा महाज्वरां
कुशोनामसमस्तज्वरनाशनः एकाहिकं द्व्याहिकं वा त्र्याहिकं चचतुर्थकं विषमं च त्रिदोषोत्थं हंति
सद्यो न संशयः इतिमहाज्वरांकुशः सूतं गंधकमभ्रकं समलवं सूतार्द्धभागं विषं तत्तुल्यं जयपा ४५
लमम्लमर्दितं तत्तालकं वेष्टितं पत्रैर्मंजुभुजंगवल्लजनितैर्निक्षिप्य खातेपुटं दत्वा कुक्कुटसंज्ञ श्रीकृष्ण
कं सह द्रवैः संचूर्ण्य तत्र क्षिपेत् भागार्द्धं जयपालवीजममृतं तत्तुल्यमेकीकृते गुंजानागरसिंधु
चित्रकयुत सर्वान्ज्वरान्नाशयेत् शूल संग्रहणीगदं सजठरं दध्यन्नमस्से विना सर्वव्याधिमतां
न्नृणां हिततमः श्रीकृतो मणिनिर्मितः चिंतामणिः खंडकृत्वाचिरकृद्द्रसार्कदुग्धेन्यभांडके

गुंजाप्रमाणंनागराधौ बध चूर्णेनसह भक्षयेत् ३

सकांजिकेसगरलेकृत्वाचुल्ल्यां निधापयेत् स्वांगशीतः समुद्धृत्य श्लक्ष्णात्चूर्णीकृतंचतत् सूचिकाभरणो
नामरसोगुप्ततमो भुवि संज्ञानाशो विसर्गेच वल्लैः कांजिकपेषितः वृक्षनरंध्रेप्रयोक्तव्यो महामोह
प्रणाशनः रसदरद दिनेशं फेनगंधेन युक्तं मुनि दिन मितिखल्वे विम्बतोयेन घृष्टं ज्वरहर मिह
सूतं वल्लमात्रप्रमाणं प्रथमजनितदाहं पाययेदार्द्रकेण सर्वज्वरहरः अष्टौ तोलकमेतदर्धममलं
शंखकचूर्णं क्षिपेत्पश्चाद्दत्रनवा शाको वराशिखीसर्वं पुनः पेषयेत् तोयेस्तत्र कुमारिकादलभवैः पु
ष्कं गजाख्ये पुटे एकद्वित्रिचतुर्थशीतहरणः शीतांकुशोयं रसः महाशीतज्वरांकुशः गुंजाद्वयमितं
दद्यात्सितया सह वारिणा सजीरकेण दध्यन्नं पथ्यं शीतज्वरांकुशे सारसंग्रहात् तुत्थं टंकण
सूतकं विषवलिसत्वर्परं तालकं चूर्णं खल्वतले विमर्द्य गुटिकासत्कारवल्लीद्रवैः गुंजार्द्ध
मिताश्च सुद्दू सितया सापर्णखंडेनवा एकद्वित्रिचतुर्थकज्वरहरः शीतारिनामारसः रसकपुगल
भागं वेल्लजं भागमेकं द्वितयमपि सुखल्वे मर्द्दिये मंत्रलोन भवति घृतविमुक्तो निंबुनीरेणपा
रज्वरहरमधुकुल्या मालिनी प्राभवसंतः जीर्णज्वरे धातुगते ऽतिसारे रक्ताश्रिते रक्तविषप्रदो

षे घोरत्वयेपित्तकृतेच दोषेवलप्रदोदुग्धघृतंचपथ्यं पूर्वंनाशायलाभ्रुतथाद्रनीनशोणितम्
विषमंनेत्ररोगंच गजेंद्रमिवकेसरी लघुमालिनीवसंतः अर्कीभाग्या रसेंद्रा द्विगुणावलिपुताभ्र
शिता: कोलकाष्ठे:पत्रेलोहस्यपाच्या: सुमृदुहुतभुजागोमयस्यडित्स्ये रंभापत्रेनुपाता द्रुतमुपरि
दलंतन्मस्तेत्यपिटीयं हन्याज्जीर्णज्वरादित्रयमुदररुजंयक्ष्मशोषादिरोगान् पंचामृतपर्पटी
ह्रिं सें जीतं संग्रहरायामधुकृच्छ्रासुमज्वरे पांडुशोषरोगे शार्ङ्गीयुक्तितःशिघ्ररुग्गेण अनुपानम्
अथतैलानि सुवर्चिकानागरकुष्ठमूर्वालाक्षानिशोलोहितयष्टिकाभिः तेलंपचेत्षड्गुणतक्रसि
द्धमभ्यंजनाच्छीतविदाहजित्स्यात् दध्नःससारकस्यस्यात्मष्टतक्रेतक्रमुत्तमं इतिषट्तक्रंतैलं
लाक्षाहरिद्रामंजिष्ठाकल्कैस्तैलंविपाचयेत् षड्गुणेनारनालेनदाहशीतज्वरापहं लघुलाक्षादितैलं ४६
तैलेलाक्षारसक्षीरेपृथक्प्रस्थंसमंपचेत् चतुर्गुणेरितेक्वाथद्रव्यैरेतैःपलोन्मितैः लोध्रकट्फलमंजिष्ठा श्रीकृष्ण
मुस्तकेसरपद्मकैः चंदनोत्पलयष्ट्याह्वैस्तैलं गंडूषधारणात् दंतरोगाःप्रणश्यंतिलेपात्सर्वज्वरान्
जयेत् एतल्लाक्षादिकंतैलंपुष्टिदीप्तिबलप्रदं लाक्षाद्यंतैलं दशांशंलोध्रमादायदशांशांचसर्जि

वल्लभारोग

को किंचिद्वदरीपत्रंवापिषोडशधामतं वस्त्रपूतोरसोग्राह्योलाक्षायाःपादशेषितः लाक्षारसः
लाक्षामधुकमंजिष्ठामूर्वाचंदनसारिवा तैलंषड्चरणंनामेमर्दनाज्ज्वरनाशनं षट्चरणंतैलम्
लाक्षामूर्वाहरिद्रेद्वेमंजिष्ठाचेंद्रवारुणी बृहतीसैंधवंकुष्ठंरास्नामांसीशतावरी आरनालाढकेना
त्रतैलप्रस्थंविपाचयेत् तैलमंगारकंनाम सर्वज्वरविमोक्षणं इत्यंगारकंतैलं वं॰ अथज्वरचूर्ण ॥,
र्णानि त्रिफलारजनीयुग्मंकंटकारीसटीतथा त्रिकटुग्रंथिकंमूर्वागुडूचीधन्वयासकं कटुकापर्प
टं मुस्तंत्रायमाणाचवालकं निंबःपुष्करमूलंचमधुयष्टीचवत्सकः यवानींद्रयवाभार्गीशिग्रुबीजं
सौराष्ट्रीजा वचात्वक्पद्मकोशीरंचंदनातिविषावलाः शालिपर्णीपृश्निपर्णीविडंगंतगरंतथा चित्र
कोदेवकाष्ठंच चव्यंपत्रंपटोलजं जीवकर्षभकौचैवलवंगंवंशलोचनं पुंडरीकंकाकोलीपत्रकंजा च ४
तिपत्रकं तालीसपत्रंचतथासमभागानिचूर्णयेत् सर्वचूर्णस्यचार्धांशंकैरातंप्रक्षिपेत्सुधीः एतत्
सुदर्शनंनाम चूर्णंदोषत्रयापहं ज्वरांश्चनिखिलान्हन्यान्नात्रकार्याविचारणा पृथक्द्वंद्वागतुजा
अधातुस्थान्विषमज्वरान् संनिपातोद्भवांश्चापिमानसानपिनाशयेत् शीतज्वरैकाहिकादीन्

मोहं तंद्रां भ्रमं तृष्णां श्वासं कासं च पांडुं च हृद्रोगं हंति कामलां त्रिकपृष्ठकटीवातपार्श्वशूलनिवारणं शीतां
बुना पिबेद्धीमान्सर्वज्वरनिवृत्तये सुदर्शनं यथा चक्रं दानवानां विनाशनं तथा ज्वराणां सर्वेषां चूर्णमेतद्वि
नाशनं सुदर्शनचूर्णं कट्फलं मुस्तकं तिक्ता शटी शृंगी च पौष्करं मधुना चूर्णमेतेषां शृंगवेररसेन वा
लिहेज्ज्वरहरं कंठ्यं कासश्वासारुचिघ्नमिदं वायुं छर्दिं तथा शूलं हृत्यं चैव व्यपोहति कट्फलाद्यं चूर्णम्
॥ स्नेहोद्वर्तनाभ्यां च व्यायामस्नानमैथुनं गुर्वसात्म्यविदाह्यन्नं यच्चान्यज्ज्वरकारणं न विज्वरो
ऽपि सहसा सर्वाण्येतानि भजेन्नरः निवृत्तोऽपि ज्वरः शीघ्रं व्यापादयति दुर्बलम् इति दिङ्मात्रमाख्यातं
ज्वराणां हि चिकित्सितं सप्रत्ययं सानुभवं संप्रदायागुरोरिह इति योगतरंगिण्यां ज्वरचिकित्सि
तं नाम १९ तरंगः अथातीसारचिकित्सा संशम्याऽपां धातुमग्निं प्रवृद्धः शकृन्मिश्रो वायुनाऽधः जलीय धातुः ५ ८७
प्रणुन्नः सरत्यतीवातिसारं तमाहुर्व्याधिं घोरं षड्विधं तं वदंति एकैकशः सर्वशश्चापि दोषैः शोके श्रीकृष्ण
नान्यः षष्ठ आमेन चोक्तः हृन्नाभिपायूदरकुक्षितोदगात्रावसादानिलसन्निरोधाः विड्संगमा
ध्मानमथाविपाको भविष्यतस्तस्य पुरःसराणि अरुणं सफेनिलं रूक्षमल्पमल्पं मुहुर्मुहुः शकृदा
मं सरुक् शब्दं मारुतेनातिसार्यते पित्तात्पीतं नीलमालोहितं वा तृष्णामूर्छादाहपाकोपपन्नं ८

श्रीकृष्णाय नमः

९ गुंजा २

शुक्लं सांद्रं सकफं श्लेष्मणा तु विस्रं शीतं हृष्टरोमा च रोगी तैस्तैर्भावैः शोचतोऽप्यशनस्य बाष्पोष्मा वै वह्निमाविश्
य जंतोः कोष्ठं गत्वा क्षोभयेत्तस्य रक्तं तच्चाधस्तात्काकणंतीप्रकाशं निर्गच्छेद्वै विड्विमिश्रं ह्यविड्वा निर्ग
धं वा गंधवद्वातिसारः शोकोत्पन्नो दुश्चिकित्स्योऽतिमात्रं रोगो वैद्यैः कष्ट एष प्रदिष्टः तंद्रायुक्तो मोहसाद
प्रसेको विवर्णः कुर्यान्नैकरूपं त्वजस्रः सर्वोद्भूते सर्वलिंगोपपत्तिः कृच्छ्रोपायः प्रोक्त एषोऽत्र नूनं पुरी
षं भृशं दुर्गंधं पिच्छिलं चामसंज्ञितं शोथं शूलं ज्वरं तृष्णां श्वासकासमरोचकं छर्दिं मूर्छां च हिक्कां च
दृष्ट्वातीसारिणं त्यजेत् रक्तातीसारमाह स्यादसृक्स्रगुह्यगुदवंक्षणबस्तिशूले आमातिसारमनि
लप्रतिबद्धविड्कं दोषानुरूपविहितैरिह लंघनाद्यैः पेयादिभिस्तमवलोक्य भिषक्चिकित्सेत् प्राक्
पंचकोलकजलप्लुततंडुलाभिः पेयाभिरप्यथ यवागूलघुनाऽन्नमंडैः मुद्गोदनैर्मधुरदाडिमयूषयुक्तै
रामातिसारशमनैरुपदिष्टपथ्यैः मुस्तमोचरसलोध्रधातकीबिल्वपेशिगैरिकोदजैः समैः चूर्णितैः कलुवा ३
सगुडतक्रसेवितैः निम्नगाजलरयोऽपि रुध्यते वत्संगाधरचूर्णं विश्वाभयाघनवचातिविषामरादु
क्वाथोऽथ विश्वजलदातिविषाभृतो वा आमातिसारशमनः कथितः कषायः शुंठीघनप्रतिविषा३मृत

वल्लिजोवा सहरीतकीप्रतिविषास्त्वकंसवचंसहिंगुस्यकल्किंगापवं प्रतिपलकलिंगयवभ्रष्ट्रमिदं रुधिरा
तिसारगुदशूलहरं कल्किकातः गुडूची तिविषाधान्यशुंठीविल्वाद्वालकैः पाठाभूनिंबकुटजेभ्रंद
नोशीरपद्मकैः कषायःशीतलःपेयो ज्वरातीसारशांतये हृल्लासारोचकछर्दि पिपासादाहनाशनं
उत्पलंदाडिमत्वक्कूचपद्मकेसरमेवच पिवेत्तंडुलपेतो ज्वरातीसारशांतये उशीरंवालकंमुस्तंविल्वं
धान्यकमेवच समंगाधातकीलोध्रं विश्वंदीपनपाचनं हंत्यरोचकपिच्छामविबंधंसातिवेदनं सशो
णितमतीसारंसज्वरंवाथविज्वरं सवेदनंसुसंपक्वंदीप्ताग्नेःसुचिरोत्थितं नानावर्णमतीसारंपुटपा
केरूपाचरेत् स्निग्धं घनंकुटजवल्कमजंतुजग्धमादायतत्क्षणमतीवचपेषयित्वा जंबूपला
शपुटतंडुलधतोयसिक्तंबद्धंकुशेनचवहिर्घनपंकलिप्तं सुस्विन्नमेतदुपपीड्यरसंगृहीत्वा क्षौद्रे ५८ श्री कृष्ण
णयुक्तमतिसारवतेप्रदद्यात् कृष्णात्रिपुत्रमतपूजितएषयोगःसर्वातिसारहरणोस्वयमेवराजा क
श्रीपर्णिपर्णाच्छित्रदीर्घवृंतजलकूपिंडिकातंडुलवारिकल्किताततःस्वेदितादग्निविपाच्यातप्रस
पिवेदतीसारहरंसमाक्षिकं इत्युक्तपाकत्य नपावयादिनाकल्कीकृतेनोदरगेणातित्तिरिःप्रकल्पितः
पद्मी

पट
स्यात्पुटपाकजोरसःसशर्करःक्षौद्रयुतोतिसारजित् चिकि० शतंकुटजमूलस्यक्षुण्णंतोयार्मशेप
चेत् काथेपादावशेषेस्मिन्पृतलस्थंपुनःपचेत् सौवर्चलयवक्षारपिडसैंधवपिप्पली धातकींद्रयवा ६२
जाजीचूर्णंदत्वापलद्वयं लिह्याद्वदरमात्रंचशीतंक्षौद्रेणसंयुतं पक्वापक्वमतीसारंनानावर्णंसवेद
नं दुर्वारंग्रहणीरोगंजयेच्चैवप्रवाहिकां कुटजावलेहः कुटजस्यपलंग्राह्यमष्टभागावशेषितं
तथैवविपचेद्भूयोदाडिमोदकसंयुतं कुटजकाथतुल्यात्रदाडिमस्यरसोमतः यावल्लेपसिकाभासं
स्तंतमुपकल्पयेत् तस्यार्द्धकर्षंतक्रेणपिवेद्रक्तातिसारवान् अवश्यंमरणीयोपिनम्रियेतकदाचन
चरं लघुकुटजावलेहः यवानीपिप्पलीमूलचातुर्जातकनागरैः मरीचाग्निजलाजाजीधान्यसौ
वर्चलैःसमैः वृक्षाम्लधातकीकृष्णाविल्वदाडिमदीप्यकैः त्रिगुणैःषड्गुणसितैःकपित्थाष्टगुणी
कृतैः चूर्णोतिसारग्रहणीक्षयगुल्मगलामयान् श्वासकासारुचीर्हिक्कांकपित्थाष्टमिदंजये
त् इतिकपित्थाष्टकं यथामृतंभवेद्धारितंपीतोतीसारनाशनं अतीसारंनिहंत्येवशतभागामृतं
जलं यथामृतंतथाक्षीरमतीसारेषुपूजितं चिरोत्थितेषुतत्पेयंत्रिभागजलसाधितं अमृतं
स्या

वधूल्लवक्रशोफेराभंगांसेस्वेघशीघ्रयेत् गोदुग्धभावनां दत्वाष्टकांस वैत्रयोजयेत् रूफानिलहरीत्तघुर्मं दकरीचपित्तप्रदाविनाहज

तन्निराम्मेस्यात्सामेतीसारकेविधं सूतंगंधंत्रिकटुकंदीप्यकंजीरकद्वयं सौवर्चलं सैंधवंच रामठं विडमेवच शक्राशनस्य चूर्णेन तु चूर्णतुल्यप्रदापयेत् विंशंभंसंग्रहंशूलं हन्यामानातिसारजित् वाई चूर्णी वं· कर्षं गंधकपारदयुग्मौ कुर्पीस्तु भांकज्जलीं मर्द्दं अष्टगणामत्रपंचलवणां सार्द्धंच कर्षंप्रथकू तच्चशक्राशन चूर्णतुल्यनिहितं तत्सर्वमेकीकृतं स्वोरस्थाराभितं सकांजिकपलं मंदाग्न्यतीसारजित् वाई चूर्णी दीप्योद्यारत्रयाग्नित्रिकटुगजकणावेल्लभल्लातकोग्राद्रजीरेहिंगुकुष्ठारिक्तपटुरसंगंधाभ्रचूर्णितमांश्च एतेषातुल्यगांजिरजेउदितमतीसारशूलः हन्यात्तनाहंप्लीहप्रमेहानलहतिघुवहल्लोद् चूर्णंप्रशस्तं रत्नावलीतः स्नानावगाहाभ्यंगगुरुस्निग्धान्नभोजनं व्यायाममग्निसंतापमतीसा रीविवर्जयेत् वं· इतियोग· मतीसारचिकित्सा २· तरंगः अथसंग्रहणी अतीसारे निवृत्तेपि मंदाग्नेरहिताशिनः भूयःसंदूषितोवह्निर्ग्रहणीमपिदूषयेत् एकैकशःसर्वशश्चदोषैरत्यर्थ मूच्छितैः सादुष्टावहुशोभुक्तमाममेव विमुंचति पक्कंवासरुजंपूतिमुहुर्बद्धंमुहुर्द्रवं ग्रहणी रोगमाहुस्तमायुर्वेदविदोजनाः षष्ठीपित्तधरानामयाकलापरिकीर्त्तिता पक्कमाशयमध्यस्था

नरामेलप्रवल राग्विवद्विप्र दाग्रहणापध तिस्तत्तिद्वाद श्वसनकास मिलापहारसे कटुवशीतला शयनकृच्छ्रभंगा नता॥२॥

४८

श्रीकृष्ण

ग्रहणींतांविदुर्बुधाः उक्तंच अथामसंचयादेवजायतेग्रहणीगदः क्वचिदामंक्वचित्पक्कंसार्यतेविड्सरू गद्रवं पक्वाद्धापिदशाहाद्वाविंशतेर्वादिनात्परं मासाद्वापिभवेत्कोपोग्रहणीरुजिमानवे ग्रहणीमाश्रितं दोषमजीर्णवदुपाचरेत् अतीसारोक्तविधिना तस्यामंचविरेचयेत् वं· बिल्वादिभिःसरुजिपाचनमत्र शस्तं मुस्तादिभिर्भवतिसंग्रहणंततश्च स्यादीपनंतदनुच ग्रहणीविकारे कल्याणादिभिरितिग्रहणी चिकित्सा पाठाधान्ययवान्यजाजिहपुषाचव्याग्निसिंधूद्भवैः सक्षारस्यजमोदकीटरिपुभिः कृष्णाज टासंयुतैः सव्योषैःसफैत्रिकैः सत्रुटिभिस्त्वक्पत्रकैरौषधैरित्यत्तप्रमितैः सतैलकुडवैःसार्धत्रिवत्सुषिभिः एतेरामलकीरसस्यतुलयासार्द्धतुलार्द्धगुडात्तक्तैर्भिषजावलेहवदयंप्राग्भोजनाद्भक्षितः पेकेचित्त ग्रहणीगदाःसगुदजाःकासाःसशोषामयाःसश्वासाःश्वयथुस्वरोदररुजःकल्याणकस्ताञ्जयेत् कल्याणगावलेहः त्रिकंसेतक्रस्यद्विकुडवपलैःषड्भिरभयाःपलेःहस्वीःसार्द्धघृततिलजमुष्ट्याग्निकुडवैः समाषाणाजाजीमरिचचपलादीप्यकपलंभिहंत्येवाहंतग्रहणीमनलंदीपयतिच वं· भूनिंबकोटज कटुत्रिकमुस्ततिक्ताःकर्षीशकाःसशिखिमूलपिचुद्वयाश्च त्वकूकोटजीपलचतुष्कमितागुडांभः

पीतंन्नणामिह हरेद्ग्रहणीविकारान् ॥ चिकि॰ जातीफललवंगैला पत्रत्वक्नागकेसरैः कर्पूरचंदनतिलत्वक्
क्षीरी तगरामलैः तालीसपिप्पलीपथ्यास्थूलजीरकचित्रकैः शुंठीविडंगमरिचैः समभागैर्विचूर्णितैः
यावंत्येतानि चूर्णानि तावद्भंगांच दापयेत् सर्वचूर्णसमां दद्याच्छर्करां च भिषग्वरैः कर्षमात्रं ततः खादेत्
मधुना प्लावितं सुधीः अस्य प्रभावाद्ग्रहणी कासश्वासारुचिक्षयाः वातश्लेष्मप्रतिश्यायाः प्रशामं यां
ति सर्वथा ॥ जातीफलाद्यं चूर्णं तालीसाग्रानिशाभद्रमुस्तानिशाविल्वाजमोदाः सयवानजीतलवंगधात
कि विषा जातीफलं दीप्यकं पाठा मोचरसाम्लपंचलवणा जाजीद्वयं वत्सकं कृत्वा म्ला म्लवरापलाशत
रूजं मांस्यं बुधदेवालकं ऐंद्रीव्यसुवर्चलाद्यपदं कुष्ठं समैस्तैः समं वर्ध्यास्सर्वसमाजया खिलसमाम ५०
सं पिंडिकाभासिता चूर्णीयं ग्रहणी त्वपादिकसनश्वासारुचिप्लीहनुर्दुर्नामातिसृतिज्वरार्त्तिपवनस्फोटप श्रीकृष्ण
प्रमेहप्रणुत् तीव्रापस्मृतिपांडुगुल्मजठरश्लेष्माक्षयपित्तोद्भवोन्मादध्वंसविधायको विजयते सर्वो
मयध्वंसकः पाचनानांच विशेषतो हितकरः सुस्पष्ठवाणीप्रदः पुष्ट्यायुर्बलकांतिधीः स्मृतिमहामेधा
विलासप्रदः इति तालीसाद्यं चित्रकं पिप्पलीमूलं द्वौ क्षारौ लवणानि च व्योषं हिंग्वाजमोदां च

चव्यं चैकत्र कारयेत् गुटिका मातुलुंगस्य दाडिमस्य रसेन वा कृता विपाचयत्यामं दीपयत्याशु चानलं चित्रकादिगुटी ॥०
ग्रहणीरोगिणां तक्रं संग्राहि लघु दीपनं पथ्यं मधुरपाकित्वान्न च पित्तप्रकोपनं श्रीफलशलाटुकल्को नागरचू
र्णेन मिश्रितः सगुडः ग्रहणीगदमत्युग्रं तक्रभुजा शीलितो जयति ॥ द्वं॰ शुद्धाहिफेनवल्लिसूतकपर्दभस्महालाह
लोषणाविषमुष्टिसुवर्णबीजैः अंभोधिपंक्तिकरशैलधराघ्रविशांस्यंशैर्विचूर्णिततमे ग्रहणीकपाटः वल्लो
स्य हंति मधुना सह जीरकेण भुक्तोतिसारमपि संग्रहणीमुदग्रां आमं विपाच्य सहसा जनयत्यवश्यं वैश्वानरं जठ
रवर्त्तिनमर्त्तिभाजः इति ग्रहणीकपाटः रसेंद्रगंधाति विषाभयाभ्रं क्षारत्रयं मोचरसोवचा च जयाच जंबीररसे
न पिष्टं पिंडीकृतः स्याद्ग्रहणीकपाटः तस्यार्द्धमाषं मधुना प्रभाते शंखकभस्माभिप्लुतं निहंति उग्रं ग्रहण्यामय
मग्निमांद्यं क्षैण्यं त्वयं श्वासमुरःक्षतं च कपाटः रत्ना॰ पिच्छिलानि कठोराणि रूक्षान्यन्नानि पानिकेच आम गु ४
कृंतिनस्यवानि ग्रहणीरोगिभिः क्वचित् इति योग॰ २ संग्रहणीचिकित्सातरंगः पथ्य गदो क्षैः समस्तैरर्शांसि
तान्सहजानि च अर्शांसि षट्प्रकाराणि विद्याद्गुदवलित्रये दोषास्त्वङ्मांसमेदांसि संदूष्य विविधाकृतीन्
मांसांकुरानपानादौ कुर्वंत्यर्शांसि तान् जगुः विष्टंभोन्नस्य दौर्बल्यं कुक्षेराटोप एव च कार्श्यमुद्गारबाहुल्यं

सक्थिसादोदरविड्भुता ग्रहणीदोषपांडुत्वे राशंका चोदरस्य च पूर्वरूपाणि निर्दिष्टान्यर्शसामभिवृद्धये. गुदांकुरा बहुनिलाः
शुष्का श्चिमिचिमान्विताः म्लाना श्यावारुणा स्तब्धा विषमाः परुषाः खराः मिथो विस्फुरिताग्रा स्तीक्ष्णा विस्फु
रितानना: विंबीकर्कंधुखर्जूरीकार्पासीफलसंनिभाः केचित्कदंबपुष्पाभाः केचित्सिद्धार्थकोपमाः शिरःपार्श्वां
सकट्यूरुवंक्षणाभ्यधिकव्यथाः क्षवथूद्गारविष्टंभहृद्ग्रहारोचकप्रदाः तैरार्तो ग्रथितं स्तोकं सशब्दं सप्रवाहिकं
रुक्फेनपिच्छानुगतं विबद्धमुपवेश्यते कृष्णत्वङ्नखविण्मूत्रनेत्रवक्त्रश्च जायते गुल्मप्लीहोदराष्ठीला संभव
स्तत एव हि पित्तोत्तरा नीलमुखा रक्तपीतासितप्रभाः तन्वस्रस्राविणो रक्तास्तनवो मृदवस्तथा शुकजिह्वा
यकृत्खंड जलौकावक्त्रसंनिभाः दाहपाकज्वरस्वेदतृण्मूर्छारतिमोहदाः सोष्मरोगा द्रवनीलोष्णपीतरक्ता ५१
मवर्चसः यवमध्या हरितपीतहारिद्रत्वङ्नखादयः श्लेष्मोल्बणा महामूला घना मंदरुजः सिताः उत्सन्नो श्री.कृष्ण
पचिताः स्निग्धाः स्तब्धवृत्तगुरुस्थिराः पिच्छिलास्तिमिताः श्लक्ष्णाः कंडूढ्याः स्पर्शनप्रियाः करीरपनसा
स्थ्याभाः तथा गोस्तनसंनिभाः वंक्षणानाहिनः पायुवस्तिनाभिविकर्षिणः सकासश्वासहृल्लासप्र
प्रसेकारुचिपीनसाः मेहकृच्छ्रशिरोजाड्य शिशिरज्वरकारिणः क्लैब्याग्निमार्दवछर्दि सामप्रायविका

रदाः वसाभासकफप्रज्यपुरीषाः सप्रवाहिकाः नस्रवंति न भिद्यंते पांडुस्निग्धत्वगादयः सर्वैः सर्वात्मका
न्याहुर्लक्षणैः सहजानि च रक्तोल्बणा गुदे कीलाः पित्ताकृतिसमन्विताः वटप्ररोहसदृशा गुंजाविद्रुमसंनि
भाः तेत्यर्थं दुष्टमुष्णं च गाढविट्कप्रपीडिताः स्रवंति सहसा रक्तं तस्य चातिप्रवृत्तितः भेकाभः पीड्यते दुःखैः
शोणितक्षयसंभवैः हीनवर्णबलोत्साहो हतौजाः कलुषेंद्रियः विट् श्यावं कठिनं रूक्षमधो वायुर्न गच्छति
तनु चारुणवर्णं च फेनिलं चासृगर्शसां वाह्यायां वलौ जातान्येकदोषोल्बणानि च अर्शांसि सुखसा
ध्यानि न चिरोत्पतितानि च द्वंद्वजानि द्वितीयायां वलौ यान्याश्रितानि च कृच्छ्रसाध्यानि तान्याहुः परि
संवत्सराणि च सहजानि त्रिदोषाणि यानि चाभ्यंतरां वलिं जायंतेऽर्शांसि संस्थाय तान्यसाध्यानि निर्दि
शेत् हस्तादिशोथैः हृत्पार्श्वशूलैः छर्दिज्वरादिभिः तृष्णया गुदपाकेन निहन्युर्गुदजा नरं मेढ्रादिष्वपि
जायंते दुर्नामानि व्रणानिह तत्राशसामुपदिशंति चतुःप्रकारमारोग्यभेषजमगदेरपरं च शस्त्रैः क्षार
एा चान्यदनलेन चतुर्थमित्थमित्यागमैकृतिनः किल सम्मताद्याः स्यादौषधेरचिरजेष्वचिरोद्गतेषु
क्षारेण चान्नतजपित्तसमुद्भवेषु स्थूलेषु वातकफजेषु न तेन शस्त्रैः सतोधिकस्य च तेन महतः क्रिमि

स्ता चिकि० अर्शोतिसारग्रहणीविकाराः प्रायेण चान्योन्यनिदानभूताः सन्ने नले संति न संति दीप्ते
रक्षेदतस्तेषु विशेषतोग्निं पद्मापोरनुलोम्याय पद्मानि वलवद्धये अन्नपानौषधं सर्वं तत्सर्वं निःसमर्श
सि वातातिसारवद्भिन्नवर्चांस्यर्शांसि पाचयेत् उदावर्त्तविधानेन गाढविट्कानि चासकृत् प्रवृत्त
वहलास्राणि पित्तशोणितनाशनैः विड्विबंधे हितं तक्रं यवानीविश्वसंयुतं न प्ररोहंति गुदजाः प्रायस्तक्र
स्समाहताः तिलभल्लातकं पथ्यागुडश्चेति समांशकं दुर्नामश्वासकासघ्नं प्लीहपांडुज्वरापहं मरिचमहौ
षधचित्रकसूरणभागाः पथ्योत्तरं द्विगुणाः सर्वसमो गुडभागः सेव्योयं मोदकः प्रसिद्धफलदः ज्वलनं ज्व
वाता १ लयति जाठरमुन्मूलयति प्रभूतगुल्मादीन् निःशेषयति श्लीपदमर्शांसि च नाशयत्याशु मृल्लिप्तं ५२
सौरणं कंदं पक्त्वाग्नौ पुटपाकवत् अद्यात्सतैललवणं दुर्नामविनिवृत्तये नवनीततिलाभ्यासात्केस
रनवनीतशर्कराभ्यासात् सरदधिमथिताभ्यासाद्गुदजाः शाम्यंति रक्तवहाः शिरीषबीजं द्वौ क्षारौ
लांगली सैंधवं वचा स्नुही क्षीरेण पिष्टानि गवां पित्तेन भावयेत् अर्शांसि तेन लेपेन सप्तरात्रं पुनः पुनः
लिप्तान्येतानि सर्वाणि विनश्यंति न संशयः यथा सर्वाणि कुष्ठानि हतः खदिरबीजकौ तथैवार्शांसि सर्वाणि

भिलावा ३

वल्लकारुष्करोद्भूतः हरिद्राद्याः प्रयोगेण प्रमेहान्वषोडश क्षाराग्निभ्यां निवर्त्तंते तथा दश्या गुदोद्भवाः वंद्रः
भागाः षोडश वृद्धदारुसहिताः कंसेन कृताः कर्षशः दंतीचित्रकमूलतश्च तुलिताः सूरणात्तालमूलीयुतात् मुशाली
तालीसत्रिफलाविडंगमगधाविश्वापकुल्याजपाभल्लातैश्च चतुःपलैर्द्विपलिकैरेलालवंगात्वचोः
द्रव्यैतैः सकलैर्गुडद्विगुणितैः कुर्याद्भिषङ्मोदकान्येतैर्नित्यं क्षीणा भवंति गुदजान्प्लीहपांडामयाः
नो गुल्मग्रहणीगदोदररुजः कोष्ठेन शूलानि च श्वासश्लीपदशोफविद्रधिपयःकृच्छ्र्यर्बुदादीनि च ॥
इति सूरणपिंडः चिकि० पथ्यादलस्य गुरुणः पलपंचकं स्यादेकं पलं च मरिचादपि जीरकाच्च कृष्णात्
दुद्भवजपाच्च विकाग्निशुंठ्यः कृष्णादिपंचकमिदं पलतः प्रवृद्धं येतेरसूरपलाष्टकसंयुतैः स्याल्लंदस्य
स्तूक्षरपलाद्विगुणाः प्रकल्प्यः स्याद्यावभूककुडवार्धमतः समस्तात्षोज्यो गुडो द्विगुणितो वटकीकृत
श्च कांकायनेन मुनिना गदितः किलायं श्रेयस्करो वटको गुदामयघ्नः क्षाराग्निशस्त्रपतनैरपि
यत्नसिद्धाः सिद्ध्यंत्यनेन वटकेन गुदामयास्ते इति कांकायनवटकः कलि० सिंधूत्थदेवदाल्याश्च
बीजं कांजिकपेषितं गुदांकुरान्प्रलेपेन पातयेत् तुल्वणानि च शृंगिकणामरिचनागदलत्वगेलाः चूर्णीकृतं

मयिवर्द्धितमेतदंत्यात् खादेन्नरः समसितं गुदजाग्निमांद्यगुल्मारुचिप्रश्वसनकंठहृदामयघ्नं समशर्करंचू
सनागरारुष्कर वन्हिदारुकं गुडेन यामोदकमत्युदारं अशेषदुर्नामकरोगदारकं करोतिवृद्धं सहसैवदारकं ०
चतुःसमो मोदकः रत्ना॰ देवदालीकषायेणशौचमाचरतां नृणां किंवातकृमयस्तेषामिः कुतः स्युर्गुदजांकुराः
तथाप्यो लंघनं केचिद्दुर्नामघ्नं युधाजगुः तत्ससकृत्पिबतां दुर्नामभ्रमणां कुतः भागाः षट् रसस्य भागाष्टग
न्धकस्य लोहाभ्रयोः वह्निर्व्याग्निहन्तोषणात्रयरजो दंतीच भागैः पृथक् पंचस्युः स्फुटकंकरास्यच पव
दारस्य सिंधुरङ्गवाड्गाः पंचगवांजलं सुविमलं द्वात्रिंशदेतत्पचेत् स्नुग्दुग्धंचगवांजलावधिशा
नैः पिंडीकृतं तद्भजेदुर्नामोघोगुदकीलकाननजटाच्छेदे कुठारो रसः इत्यर्शःकुठारः रसरत्न यो गाऽ
न्यरोध स्त्रीपानं कटुकंचोत्कटासनं यथास्वदोषकृच्चान्नमर्शसः परिवर्जयेत् मृतसूतार्कलोहाऽ ५३
भ्र विषगंधं समं समं सर्वतुल्यांश भल्लातफलमेकत्र चूर्णयेत् द्रवैः सूरसाकंदोत्थैः खल्वेमर्द्यं दि श्रीकृष्ण
नत्रयं माषमात्रं लिहेदाज्यैरसाध्यार्शांसि नाशयेत् रसो नित्योदितो नाम्ना गुदरोगकुलांतकः
नित्योदितः कफकृतिनसेव्यानि पथ्यानि एषु शीघ्रैतैर्नरैः विना तक्रं समं गंधं विनान्नं लघुपाकि च इति योग

अर्शश्चिकित्सास्तरंगः अथाजीर्णं प्रकुलारससंभावात्रिभिर्दोषैरपाकतः भवंतिषडजीर्णानितेष्वपथ्या
दशान स्यच समस्यरक्षणंकार्यं विष्टम्भेवातनिग्रहः तीक्ष्णोपित्तप्रतीकारो मंदेश्लेष्मविशोधनं क्वाललवण
तोयेनवांतिरामे प्रशस्यते धान्यनागर सिद्धंवातोयं दद्याद्विदग्धके आमाजीर्णप्रशमनं शूलघ्नं बस्तिशो
धनं विष्टंभे स्वेदनंकार्यं पेयंवा लवणोदकं रसशेषेदिवास्वापोलंघनंवमनं तथा व्यायामप्रमदाध्ववाहन
रतक्लिन्नान्नतीसारिणः शूलश्वासवतस्तृषामदमहाहिक्कामरुत्पीडितान् क्षीणान् क्षीणकफान्
शिशून्मदहतान्वृद्धान्रसाजीर्णिनो रात्रौजागरितान्नरान्निरशनान्कामंदिवास्वापयेत् पथ्यापि
प्पलिसंयुक्तं चूर्णंसौवर्चलंपिबेत् मधुनोस्नादकेनापमत्वादोषगतिंभिषक् चतुर्विधमजीर्णंतुमंद
नलमथारुचिं आध्मानंवातगुल्मंच शूलंचाशुविनाशयेत् विडंगंनागरंकृष्णापथ्यावह्निविभीतकाः
वचागुडूचीभल्लातं विषंचात्रप्रयोजयेत् एतानिसमभागानिगोमूत्रेणैव पेषयेत् गुंजाभागुटिकाः
कार्याःदद्याद्दार्द्रकजैर्द्रवैः एकामजीर्णयुक्तस्य द्वेविषूच्यांप्रदापयेत् तिस्रोभुजगदष्टस्य चतस्त्रः
सन्निपातिनः गुटिकाजीवनीनाम्नासंजीवयतिमानवं संजीवनीगुटी मातुलुंगी जटाव्योषनिशाद्वी
जंकरंजकं कांजिकेनांजनंहन्याद्विषूचीमतिदारुणां विषूच्यांजनं पिप्पलीत्रिगुणाद्राक्षाभंगनेत्रंचतु

मम· वराचोषं चव्यत्रिवृदनलदीप्याः पटु चयः कणाम्लं जीरद्वयमजरपुष्पं कृमिरिपुः इदं संचूर्ण्यम्लैः प्लुतममलहिंग्वाद्यमरिचा
रत्नं धत्ते कृत्वाऽऽरोपच्युतिमति रुचिं चापि कुरुते॰ भुक्तमिति शिवः॥१॥

गुणां प्रदानी सा लं च गुणा सद्गुणाम्ल हरीतकी चित्रकं सपूगुणितं कुष्ठं चाष्टगुणं भवेत् एतद्वातहरं चूर्णं पीतमा
त्रं प्रशांतये पिबेदुष्णाम्बुना वा सुरया चोष्णवारिणा उदावर्त्तमजीर्णं च प्लीहोदराणि च अर्शांसि नियस्य
क्षीर्ये ते विषवायेन भक्षितं चूर्णमग्निमुखं नाम सर्वोपद्रवमाहरेत् इत्यग्निमुखं चूर्णं नेमिसिंहावलोकतः
हरीतकी नागरवह्निचव्यकणाकणामूलपञ्चगंधैः क्रमोन्नितांशैर्वडवानलाख्यं चूर्णं जयेद्वातकफाग्नि
सादान् इति वडवानलं त्रिकटुकमजमोदासैंधवं जीरके द्वे समधरणाघृतानामष्टमो हिंगुभागः॥
प्रथमकवलभुक्तो सर्पिषा चूर्णमेतज्जनयति जठराग्निं वातगुल्मं निहंति हिंग्वष्टकं रत्नाः सिंधूत्थपथ्या
मशधोद्भव वह्निचूर्णमुष्णः पुनापिवति यः खलु नष्टवह्निः तस्याभिवर्द्धयति चैतन्नवं वरान्नं भस्मीभव
त्यशितमात्रमपि क्षणेन लघुवैश्वानरं चूर्णं योगः पिप्पली पिप्पली मूलं धान्यकं कृष्णजीरकं सैंधवं च ५६
विडं चैव पत्रं तालीसकेसरान् दशांशिपलिका भागान्पंच सौवर्चलस्य च मरिचाजाजिशुंठीनामेकैकस्य श्रीकृष्ण
पलं पलं त्वगेला चार्द्धभागाः स्यात्सामुद्रात्कुडवद्वयं दाडिमात्कुडवं चैव द्विपलं चाम्लवेतसं एतच्चूर्णीकृ
तं श्लक्ष्णं गंधाद्यममृतोपमं लवणं भास्करं नाम भास्करेण विनिर्मितं श्लेष्मवातं वातगुल्मं शूलं मंदा

ग्न्यरोचकं अन्यानपि निहंत्याशु रोगाल्लवणभास्करः लवणभास्करः अर्कं स्नुही तिलाम्लस्य चिंचापामा
र्गरहिजं गृहीत्वा भस्म तस्मात्तु वस्त्रपूतं जलं हरेत् मृद्वग्निना पचेत्तत्तु पाकल्लवणतां व्रजेत् तत्तुल्या वेर
संग्राह्यौ क्षेत्रौ टंकणस्तथा सामुद्रं चापि गोदंतः कासीसं चापि सोरकं द्विगुणं पंचलवणं शंखद्रावरसेन
तु काचकूप्यां विनिक्षिप्य सप्ताहं लवणोपागतः संधितं सकलं चूर्णं वारुणीयंत्रमुद्धरेत् द्रुतं तेजो जलप्र
ख्यं स्वच्छं स्रवति तत्तदा सर्वान्धातून्द्रावयति वराटानपि शंखकान् अजीर्णस्याधमंदाग्नेः कावार्त्ती
द्रावणोपुनः गुल्मप्लीहोदरं शूलमष्ठधापि विनाशयेत् वैद्यजीवनहेतुश्च शंखद्रावो रसोत्तमः शंखद्रावः
नागरं कौटजं बीजं पिप्पली वृहतीद्वयं चित्रकं सारिवा पाठा क्षारं लवणपंचकं चूर्णं पिबासुरामंडद
धिकोष्णाम्बु कांजिकैः पिबेदग्निविवृद्ध्यर्थं कोष्ठवातहरं परं नागराद्यं चूर्णं पत्रलवंगपुष्पाणां भा
गोत्तरविवर्द्धिता मरिचं पिप्पली शुंठी चतुःपंचषडुत्तराः द्रव्याण्येतानि यावंति तावती सितशर्करा चूर्ण
मेतत्प्रयोक्तव्यमग्निसंदीपनं परं पत्रकाद्यं चूर्णं पलिकैः पंचकोलैस्तु घृतमस्तु चतुर्गुणं सक्षार

सिद्धमल्पाग्निं कफगुल्मं च नाशयेत् अपो योगाच्चिकित्सा विनोदात् अथ रसः शुद्धो रसः पलमितो द्विपलं गं
धकं मतम् पलार्द्धं लोहभस्म स्यात्ताम्रमर्द्धपलं मतं सर्वं कज्जलिकां कृत्वा लोहपात्रे विनिक्षिपेत् चुल्ल्यामग्निं
मृदुं दद्यात् घृतयोगेन घोनरदयेत् गोमयस्यालवालेषु पत्रं वाताक्षिजं क्षिपेत् स्थापयेच्चूर्णरसं तत्र पत्रं चोपरि विनि
क्षिपेत् वस्त्रशुद्धं ततः कृत्वा लोहपात्रे विनिःक्षिपेत् पुनस्तत्स्थापयेच्चुल्ल्यां मातुलुंगरसं ततः मानात्कृ
तपलं दद्यात् पंचकोलं तथैव च चूर्णस्य चतुर्लीं दत्वा सिद्धं तच्च समुद्धरेत् एकं तत्र त्रिकटुकं कृत्वा तत्समं टंक
णं मतं टंकणार्द्धं विषं दद्यान्मरिचं विषसंमितं भावना अर्कक्षीरैः सप्त दद्याद्विचक्षणः सिध्यते
वै रसस्तत्तु रसं भाव्य द्यावत्सकं सैंधवं माषमात्रं तु तक्रेण सह पाययेत् रसं क्रव्यादनामानं दद्यात्त
भोजनोपरि शीघ्रं तज्जारयेद्भुक्तं पुनर्भोजनमाचरेत् अनेनक्रमयोगेन सर्वव्याधिहरो रसः वैतो
रसार्णवतः द्विपलं गंधकं शुद्धं द्रावयित्वा विनिक्षिपेत् पारदं पलमानं तु मर्दितं मृत्वाप्यसौ पुनः
तोलमानेन तं मिश्रं पंचांगुलदले क्षिपेत् ततश्चूर्णयित्वा तेन लोहपात्रे विनिक्षिपेत् मृद्वग्निना
पचेत्तत्तु दर्व्या संचालयन्मुहुः पलमात्रे रसे सम्यक् दद्याज्जंबीरकस्य तु संचूर्ण्य पंचकोलोत्थैः कषायैः ५५ श्रीः

हस्तांघ्रिटंकणमरीचकयाः मृतं च जंबीरनीरपरिमर्दितमर्कयामं सानंदभैरवगुटी त्रियवप्रमाणा सर्वामयप्रशमनी विविधानुपानात् १ आनंदभैरववटी

साम्ले वेतसैः भावनाः किल दातव्याः पंचाशत्प्रमिताः पृथक् मघ टंकणचूर्णेन तुल्येन सह मेलयेत् तदर्द्धं
कृष्णलवणं मरिचं सर्वं तुल्यकं सप्तधा भावयेत्पक्वाच्च शाकक्षीरवारिणा ततः संशोष्य संपेष्य कूप्यां जठरे क्षिपे
त् अथ सर्वं गुरूणि मांसानि गुरूणि भोज्यान्यनेकशः भुक्तानि कल्पयेत्तं चतुर्वल्लमितो रसः कटुम्लतक्रेण सहितः पीत
मात्रो हि पाचयेत् पुनर्भोजयति क्षिप्रं क्षिप्तुं नर्मदवह्निता रसः क्रव्यादनामायं प्रोक्तो मंथानभैरवात् सिंहल
क्षोणिपालस्य भूरिमांसप्रियस्य च पुनर्भोजनकामस्य भैरवानंदयोगिना कृपादीपनमर्द्दु जत्रुगदहृद्दुष्टा
मसंशोधनस्तंदस्थौल्यनिवर्हणो गदरुरःशूलार्तिमूत्रापहः गुल्मप्लीहविनाशको वहुरुजां विध्वंसनो शा
तहा वातघ्नं छिन्नहोदरापहरणः गत्यादनामा रसः क्रव्याद्ः चिंचाश्वत्थस्नुही क्षारादपामार्गकतस्तथा
लवणं पंचसंगृह्य ततो लवणपंचकं सैंधवाद्यत्समादाय सर्वमेतत्पलद्वयं कर्षकर्षं विषं गंधं रसं टंक
णकं तथा हिंगुपिप्पलिशुंठीनां तथा मरिचजीरयोः द्वौ द्वौ कर्षौ पृथक्कार्यौ तथा द्वौ शंखचूर्णतः फलत्रय
चूर्णकं कर्षैकं द्विकर्षं तु लवंगतः एतत्सर्वं समासाद्य क्षालयित्वा चूर्णीकृतं शुभं भावयेदम्लयोगेन सप्तधा तु प्रय
त्नतः रसः शंखद्रावीनाम्ना सेवितः सर्वरोगजित् गुंजामात्रमिदं खादेद्वह्निदीपनपाचनं अजीर्णं
शंखक्षारवार्त्ताकुगजहरितिलापादि मार्गोपसाराः सर्ज्जी द्राविपदोदंतकणपटुगणस्तेलपक्वं विल्वमात्रं ः त्रिःशुंठी द्विमरीचं लवं
गंरसवलिगंधैलपथ्ये कुकर्षमात्रं ॥ ११ ॥ श्रेष्ठा मूत्रोच्चकर्षं कुडवमितसुचुक्रं च संमर्द्य जंभोभ्भो भिर्वीर्यं तु सप्ताह्रणाचरणाद्घनभावनीयं ५

वातसंभूतं पित्तश्लेष्मभवं तथा विषूचीं मन्दमानौ हन्यात्तत्र न संशयः शंखद्रावी रसो सार्धवितः पारदं च
विषं गंधं टंकणं समभागतः मरिचं स्यात् भागाः स्युर्द्वौ द्वौ शंखवराटयोः पक्वजंबीरजै गाढं रसैः सप्त विभा
वयेत्त गुंजाद्वयमितो देयो रसो ह्यग्निकुमारकः समीरणासमुद्भूतमजीर्णं च विषूचिकां दशोनद्दूप
पं सेवकफरोगनिकृंतनः अग्निकुमारो रसेंद्रचिंतामणेः कर्षं सूतं द्विभागं च त्रिभागं भस्मतीक्ष्णजं
त्रिभिः समं विषं योज्यं त्रिंशत्कटुभावितं द्विक्षात्रिकटुकं योज्यं लवंगैलेतु सप्तमे जातीफले जातिपत्रं
चार्धभागमितं मतं तथार्द्धं पंचलवणं स्नुह्यर्कौ चापि तित्तिणी अपामार्गश्च प्रत्येकं लवणांत्यपलाद्विकं
टंकणं चणकक्षारं सर्जिका हिंगुजीरकं हरीतकी सूततुल्या मर्द्ये दन्त्ययोगतः रसः पाशुपतो नाम प्रोक्तो श्रीकृष्ण
प्रत्यय कारकः गुंजामात्रा वटी कार्या सर्वाजीर्णविनाशिनी तालमूलीतक्रेण रोगादुदरामयनाशिनी ५८
मोचारसे नातिसारं ग्रहणीं तक्रसैंधवैः मलेनागरकं शस्तं हिंगुसौवर्चलान्वितं अर्शःसु तक्रेण पु
तं पिप्पल्या राजयक्ष्मणि वातरोगं निहंत्याशु शुंठीसौवर्चलान्वितं गुडूचीशर्करायोगात्पित्तरोगविनाशि
नी पिप्पलीक्षौद्रयोगेन श्लेष्मरोगान्निकृंतति अतः परतरं नास्ति धन्वन्तरिमतेस्थितं इति पाशुपतारसः ॥

दरदं च विषं गंधं त्रिकटु त्रिफलं समं जातीफलं लवंगं च लवणानि च पंच वै सर्वमेतत्कृतं चूर्णमम्लयोगेन सप्त
धा भावयित्वा वटी कार्या गुंजार्धप्रमिता बुधैः रसश्चादित्यसंज्ञोऽयमजीर्णघ्नश्च कारकः भुक्तमात्रं पाचयति
जठरानलदीपनः इत्यादित्यः सिंधोः सूतं गंधविषं तुल्यं मर्द्यं चार्द्रकद्रवैः अश्वत्थचिंचापामार्गक्षाराः
क्षारो च टंकणं जातीफलं लवंगं च त्रिकटु त्रिफलं समं खर्परं क्षारपंचकं हिंगुजीरं द्विभागिकं मर्द्येदम्ल
योगेन गुंजामात्रा वटी शुभा पाचनी दीपनी सद्योजीर्णादिविषूचिकाः हिक्कागुल्मं च मोहं च नाशयेन्ना
त्र संशयः रसेंद्रसंहितायां प्रोक्तो ह्यग्निमुखो रसः इत्यग्निमुखः शुद्धं सूतं गंधकं च पलमानं पृथक् पृ
हरीतकी च द्विपला नागरस्त्रिपलः स्मृतः कृष्णा च मरिचं तद्वत् सैंधवं त्रिपलं मतं चतुःपला च वि
जया मर्द्ये निंबुजद्रवैः पुटानि सप्त देयानि घर्ममध्ये पुनः पुनः अजीर्णारिरयं प्रोक्तः सद्यो
दीपनपाचनः भक्षयेद्द्विगुणं भक्ष्यं पाचयेद्रेचयेदपि अजीर्णारिः रसेंद्रचिंतामणेः ॥ उद्गारशुद्धिरुत्साहो
वेगोत्सर्गो यथोचितः लघुता क्षुत्पिपासा च जीर्णाहारस्य लक्षणं इत्यजीर्णतरंगः
अथ कृमिचिकित्सा ० ज्वरो विवर्णता शूलं हृद्रोगः श्वसनं भ्रमः भक्तद्वेषोतिसारश्च संजातकृमिलक्ष

शुद्धपारदगंधकामृतपटुश्रीपुष्पसटंकणं
हिंगुधारकपर्दकी ... सद्रसात्
जंबीरस्य परिप्लुतं दृढतरं संमर्द्य मुन्याह्वयैः क्षिप्त्वा
वल्लमितोऽग्निदीप्तिकृद्यं चंडाग्निनामा रसः

ॐ

रां प्रतिहन्ति निश्चयात् मुस्ताखुकर्णीफलदारुशिग्रुक्वाथः सकृष्णाकृमिशत्रुकल्कः मार्गद्वयेनापि चिरप्रवृत्तान्
कृमीन्निहन्यात् कृमिजांश्च रोगान् योगः निंबाजमोदा मेंतुघ्नवृक्ष बीजं सकृष्णा बीजं सहिंगुकं सम गुडं सघोन्नं
तु विनाशनं विशाला पत्राः फलं पक्वे तप्त लोहे परिक्षिपेत् तद्धूमो दंतलग्नानां कीटानां पातनो भवेत् पारसी
कयवानीका पीता पर्युषितवारिणा प्रातः गुडपूर्वं कृमिजालं कोष्ठगतं पातयत्याशु पलाशबीजं सरसं चि
वंचा मधुसंयुतं लिह्यात्स्वौद्रेण विडंगचूर्णं वा कृमिकृंतनं दाडिमत्वक्कृतः क्वाथस्तिलतैलेन संयुतः
त्रिदिनात्पातयत्येव कोष्ठतः कृमिजालकं ककुभकुसुमं विडंगं लांगलि भल्लातकं तथोशीरं श्रीवेष्ट
सर्जरसं चंदनमथ कुष्ठमथ मंदघात् एषसुगंधिधूपो मशककृमीनां नाशनः प्रोक्तः श्याम्या स्नुग् ५७
कुणानां शिरसि च गात्रेषु यूकानां राजमार्त्तंडात् भंडीपिष्टा ऽरनालेन मोमूत्रेणापि मुक्तकः कुनटी श्रीकृष्ण
कटुतैलेन योगो यूकानिवारणः वं॰ अथ रसः कृमेरा वर्द्धूर रसं गंधकाजमोदा विडंगं विषमुष्टि कांच कुचिला ३
पलाशबीजं च विचूर्णयेत् समानि कृष्णा सामधुना वलीढं पिबेत्कषाय घनजं तदूर्ध्वं रसोयमुक्तः कृमि
मुद्गराख्यः कृमीन्निहंति कृमिजांश्च रोगान् सुदीपयत्यग्निमयं त्रिरात्रात् रसप्र॰ इति यो॰ कृमिचि॰ अंतरे योः
मनशिला ४

श्रीकृष्ण

अथ पांडुः पांडुरः श्वासकासार्त्तः पीतत्वङ्नखलोचनः वम्यग्निसादक्षयथुसहितः पांडुरोगवान् फलत्रि
कामृता वासा तिक्ता भूनिंबनिंबजः क्वाथः क्षौद्रयुतो हन्यात् पांडुरोगं सकामलं लोहपात्रस्थितं क्षीरं सप्ता
हं पथ्यभोजनः पिबेत्पांड्वामयी शोषी ग्रहणीदोषपीडितः वं॰ त्रिफलाया गुडूच्या वा दार्व्या निंबस्य वार
सं प्रातः प्रातर्मधुयुतं कामलार्त्तः पिबेन्नरः वं॰ त्र्यूषणं त्रिफला मुस्तं विडंगं दहनः समाः नवायो रजसो
भागास्तच्चूर्णं मधुसर्पिषा भक्षयेत्पांडुहृद्रोग कुष्ठार्शः कामलापहं नवायसं चूर्णं रत्ना॰ त्र्यूषणं त्रिफ
ला मुस्तं विडंगो चव्य चित्रकौ दार्वीत्वक् माक्षिको धातुर्ग्रंथिकं देवदारु च एषां द्विपलभागान्वा चूर्णं कृत्वा
पृथक् पृथक् मंडूरं द्विगुणं चूर्णं जीर्णमंजनसंनिभं गोमूत्रे ऽष्टगुणे पक्वा तस्मिंस्तत्प्रक्षिपेत्ततः
उदुंबरसमान् कृपा दूट कांस्तान् यथोचितान् उपयुंजीत तक्रेण साम्यं जीर्णे च भोजनं मंडूरवटका ह्येते
प्राणदाः पांडुरोगिणां वटकाः यो॰ धात्री लोहरजो व्योष निशाक्षौद्राज्य शर्कराः लेहो निवारयत्या
शु कामलां उद्धतामपि अंजनं कामलार्त्तानां द्रोणपुष्पीरसः स्मृतः निशा गैरिक धात्रीणां चूर्णं चोप
रि लेपयेत् दग्ध्वा ऽक्षकाष्ठैर्मलमायसं तु गोमूत्रनिर्वापितमष्टवारं विचूर्ण्य लीढं मधुना चिरेण

कुंभाह्वयं पांडुगदं निहन्यात् वीरः वृन्दोक्तः अतिध्मातमयोभस्म मन्दं क्षौद्रयुतं लिहेत् पांडुरोगस्य ना
शाय कामलानां च सर्वशः यो० यवगोधूमशालीनां मृदुजांगलजै रसैः मुद्गाऽऽढकीमसूराद्यैः प्राये
भोजनमिष्यते पलानि चत्वारि रसस्य पंच गंधस्य सत्वस्य गुडूचिकायाः व्योषस्य चूर्णस्य च तालमू
ल्याः सशाल्मलेर्यष्टिपत्रैर्लेयं स्यात् पथ्यकृत्पथ्यकुंभहागनचायी लोहस्य सर्वं त्रिफलाजलेन चूर्णं
चतुःशक्तिमितं तदर्धाः स्युर्भामिनी मार्कवजद्रवस्य शिग्रूत्पुनर्नवायाश्च षोडशांशो तथाऽनलोत्था
गन्धकल्यकायाः मर्दद्रवस्यैतिरसोयमुक्तः पांडुत्वयुक्तासेगदादिहन्ती क्षौद्रेणवा शर्करया घृते
न कर्षार्धमेतस्य भजेत्प्रयत्नात् त्रैलोक्यनाथो रसः रसरत्नप्रदीपतः इति० पांडुकामलाकुंभका
मलाचिं०तरंगः अथ रक्तपित्तं क्षारकट्वम्लतीक्ष्णादेर्दग्धं पित्तं दहत्यसृक् तदूर्ध्वाधो ५८ श्रीः
विलेपीति रक्तपित्तं तदुच्यते रुग्विनिश्चयात् अधःप्रवृत्तं वमनैरूर्ध्वगं तु विरेचनैः जयेदन्य
तराद्यापि क्षीणस्य शमनैः पृथक् अतिप्रवृद्धदोषस्य पूर्वं लोहितपित्तिनः अक्षीणबलमांसा
ग्नेः कर्त्तव्यमपतर्पणं लंघितस्य ततो युक्त्या लेह्यान्नं चावचारयेत् पाचनं तर्पणं लेहान्सर्पीं
षि विविधानि च द्राक्षामधुककाश्मर्यसितायुक्तं विरेचनं यष्टीमधुकसंयुक्तं सक्षौद्रं वमनं

हितं पयांसि शीतानि रसाश्च जांगलाः शतीनषष्टिकाश्च सशालियष्टिकाः हितानि चैतानि सरक्तपित्त
चान्यान्यपि स्युः किल पित्तहानि वं० पक्वोदुम्बरकाश्मर्यः पथ्या खर्जूरगोस्तनी मधुना हंति
संलीढा रक्तपित्तं न संशयः दूर्वारसाब्जकिंजल्कमंजिष्ठासैलवालुकैः मूर्वालोध्रमुशीरं च मुस्ता
चंदनपद्मकैः द्राक्षामधुकपथ्याश्च काश्मीरं चंदनं सितं एतैः सिद्धैः कर्षमात्रैर्घृतप्रस्थं विपाच
येत् अजाक्षीरं तंडुलांबु पथ्यगदलाश्चतुर्गुणां तत्पानं वमतो रक्तं नावनं नासिकागते कर्णाभ्यां प्र
स्यगच्छेत्तु तस्य कर्णौ प्रपूरयेत् चक्षुर्गते च रक्ते तु पूरयेत्तेन चक्षुषी मेद्रपायुगते वापि सर्वत्रैव प्र
योजयेत् प्रवृत्तरोमकूपेभ्यस्त्वभ्यंगेन जयेद् घृतं शतावरी घृतं वं० तुलामादाय वासायाः पंच
द्विगुणे जले तेन पादावशेषेण पाचयेदाढकं भिषक् चूर्णीनाम भयानां तु खंडस्य द्वे तथा शतं
प्रतिभूते निदध्यात्तु क्षौद्रस्यार्धपलानि च वंशोद्भवायाश्चत्वारि पिप्पल्या द्विपलं तथा चातु
र्जातपलं तेषां चूर्णितं तत्र दापयेत् रक्तपित्तं निहंत्याशु कासश्वासं तथा क्षयं विद्रधिं जठरं गुल्मं
त्दक्ष्मौ हृद्रोगपीनसान् पलार्धं भोजनं चास्य पथ्यं चात्र भोजनं वासाहरीतकी रत्नावलीतः

मध्वाऽप्लुतमकर्त्सोप्यदितु स्यभागौ कृत्वा नरः पिबति पुराणतरः प्रभाते यद्रक्तपित्तमतिदारुणम्
मप्यवश्यमाशु प्रणाशमुपैति जलैरिव महीभुजः राजमार्तंडरसः तुलामादाय वासायाः पचेदष्ट
गुणे जले तेन पादावशेषेण पाचयेदाढकं भिषक् चूर्णानामभयानां तु खंडात्प्रस्थपलं तथा
द्विपलं पिप्पली चूर्णात्सिद्धे शीते च माक्षिकात् कुडवं पलमानं तु चातुर्जातं सुचूर्णितम् क्षिप्त्वा
वलेहमेतं वाऽद्रक्तपित्ती क्षतक्षयी कासश्वासगृहीतश्च यक्ष्मवांश्च विशेषतः वासाखंडः ॥
शतावरीमुंडतिका बलामृताफलात्रयं च पुष्करमूलभार्ङ्गी वचा च वासा खदिरं च मूसली पृथक्
पृथक् पंचपलानि मात्रा पक्त्वं जले द्रोणमिते चतुर्थांशं यावद्भवेत्केन च तेन पूतं निर्म[ ]तस्या
त्र निधाय धीमान्पलानि च द्वादश माक्षिकस्य तथा सुचूर्णस्य च लोहजस्य विघट्टितं खंड घृतं
सतुल्यं देयं पलं षोडशिकं विधिज्ञो विपाचयेल्लोहमये च पात्रे गुडेन तुल्यं च यदा भवेत्तदा ५९ श्रीकृष्ण
तु गाविडंगं मगधा च शुंठी द्विजीरकं कर्कटकं फलानां त्रिकं च धान्यं मरिचं सकेसरं पलेन
मात्रां विदधीत तत्र स्यकुसुघट्टितं चूर्णमिदं च तेन स्निग्धे कटाहे प्रतिधाय पुंजात्कर्षप्रमा

श्रीः

णां विदधीत चूर्णं प्रभातकाले च सुदुग्धपानं गुरूणि चान्नानि च भोजनानि रक्तं सपित्तं सहसा
निहंति रक्तप्रवाहं च सरक्तमूलं रक्तातिसारं रुधिरप्रमेहं तथैव वस्तौ विहितं नराणां भगंदरोऽर्शः
क्षयथू न्निहंति तथाम्लपित्तं किल राजरोगं विशेषतः कुष्ठरुजश्च गुल्मान्शूलप्रदं वच्मि तमप्र
दिष्टं इति खंडखाद्यलोहं रसः शुद्धपारदवल्लि प्रवालकं हेममाक्षिकं भुजंगरंगकं मारितं सक
लमेतदुत्तमं भावयेत्पृथगपद्रवैस्त्रिशः चंदनस्य कमलस्य मालती कोरकस्य वटपल्लवस्य
च धान्यवारणावुसा शतावरी शाल्मलीव टजपामृतस्य च रक्तपित्तकुलकंडनाभिधो जायते
रसवरोऽस्त्रपित्तिनां प्राणदो मधुयवद्वैरयं सेवितस्तु वसुकृष्णलैर्मितः नास्त्यनेन सममत्र
भूतले भैषजं किमपि रक्तपित्तिनां इति कुलकंडनः इति यो० रक्तपित्तचिकित्सानामषष्ठतरंगः
अथ क्षयः स्त्रीप्रसंगाधिक्याद्वा वायाद्यैः पीडितोऽपि यः प्रशुष्यति कासश्वासार्दितो रक्तं वमेच्छुक्ले च ज्वरी
अग्निमांद्यत्वयुक्तो रिरंसुर्मांसलोलुपः विस्वरश्छर्दिवान्दीनः संज्ञेयः क्षयपीडितः शालिषष्टि
क गोधूमयवमुद्गादयः शुभाः मद्यानि जांगलाः पक्षिमृगाः शस्ता विशुष्यतः सपिप्पलीकं सयवं

सकुलत्थं सनागरं दाडिमामलकोपेतं स्निग्धमाजेरसं पिबेत् तेन वर्धिनिवर्तंते विकाराः पीनसादयः द्रव्य
तो द्विगुणं मांस सर्वतो घगुरुंजलं पादस्थं संस्कृतं चाज्यं षडंगो यूष उच्यते सुश्रुतात् रास्नाकर्पूरतालीस
भेकपर्णी शिलाजतु त्रिकटु त्रिफला मुस्तं विडंगं दहनः समाः चतुर्दशांऽयसो भागास्तच्चूर्णं मधु
सर्पिषा लीढं कासं ज्वरं श्वासं राजयक्ष्माणमेव च बलवर्णाग्निपुष्टीनां वर्द्धनं दोषनाशनं
चतुर्दशांगलोहं द्विपंचमूली जलसिद्धमाज्यं वा साघृतं वाप्यथ षट्पलं वा हितं पयश्छागमलं
मब्रवाय: प्रयुंज्य तेनागावलाभिधानं भृंगीतामलकी फलत्रिक चेला छिन्नुं विदारी सटी जीवं
ती दशमूलं चंदन घनैर्नीलोत्पैलैलावचैः मद्वीका चषकवर्गी पौष्करयुतैः सार्द्धं पयपकुपालिके रक्ते
रोनशतानि पंच विपचेद्धात्रीफलानामतः उद्धृत्यामलकीफलानि तैलघृतयोः षड्भिः षड्भिः ६० श्रीः
पलैः भृष्ट्वा न्यर्द्धतुलां निधाय विधिवन्मीनां डिकायाः पचेत् शीते वराम धुनः पलानि कुडवं
वांश्यास्तुजा ततो मुष्टिर्मागधिका पलद्वय मयं प्राशः स्मृतश्च्यावनः नेशोषः साफल्यं वृजति
वपुः स्त्रीषु मागोपिजं तां स्वरघ्नान छर्दि स्त्रप्सचनन श्वासकासादयश्च नश्यत्यलक्ष्मीर्विघृत
चिर्दपि चेन व्यापदः संभवं सिप्रं पीयमादे तस्मान्नतिचनधिपो विभ्रति भ्रांतिमंतः च्यवनप्राशः

सरिवन४

चिकित्साकलिकातः वासकस्य रसप्रस्थं माक्षिकं सितशर्करा पिप्पली द्विपलं चैव दत्वा मंदाग्निना
पचेत् लेहीभूते ततः पश्चाद् घातन्द्रौद्रपलाष्टकं दत्वाऽवतार्य हे घो मात्रया लेहमुत्तमं निहंति
राजयक्ष्माणं दुर्नामानि महांत्यपि पार्श्वशूलं च हृच्छूलं ज्वरं चाशु व्यपोहति वासालेहम्
फलत्रिककाथविशुद्धमार्द्रो शुद्धं गुडूच्या दशमूलशुद्धं स्थिरादिकाकोलिगणादि सिद्धं शिलाजतु
स्यात् त्वपि सुप्रसिद्धं चरकात् हेमाद्याः सूर्यसंतापाद्रवंति गिरिधातवः जलाभं मृदु मृत्स्नाभं
तद्धदंति शिलाजतु तालीसपत्रं १ मरिचं २ नागरं ३ पिप्पली शुभा ४ यथोत्तरं भागवृद्ध्या त्वगेले चा
र्द्धभागिके पिप्पल्यष्टगुणा चात्र प्रदेया सितशर्करा कासश्वासारुचिहरं तच्चूर्णं दीपनं परं हृत्पा
ण्डुग्रहणीदोषप्लीहशोषज्वरापहं तालीसाद्यं चूर्णं मद्वीकायाः शतार्द्धं तु द्विद्रोणेऽपां पचेत्
चतुर्थशेषे तस्मिंस्तु पूते शीते प्रदापयेत् गुडस्यार्द्धतुलां दत्वा तत्सर्वं घृतभाजने विडंगपिप्प
ली कृष्णा त्वगेलापत्रकेसरं मरिचं चाभयकं चूर्णं सम्यक् कृत्वा विचक्षणः क्षिपेच्चूर्णं पलिकैर्भागैः
स्थापयेच्च त्रिसप्ताहं ततो यथाबलं पीत्वा कासश्वासगलामयान् हंति यक्ष्माणमत्युग्रं उरःसंधा

सोफर मोथा२

हरफारेवरी २

नकाख्ये मृद्वीकासवः वीरः पिप्पलीलोध्रमरिचं पाठाधात्र्येलवालुकैः चव्यचित्रकजंतुघ्नक्रमुको 6
शीरचंदनैः मुस्ताप्रियंगुलवली हरिद्राभिश्चिपलैर्पलैः पत्रत्वक्कुंकुष्ठतगरनागकेसरसंयुतैः भागैः
स्यादर्धपलिकैर्द्राक्षाम्रष्टिपलान्विपेत् पलानि दशधातक्या गुडस्य च शतत्रयं तोयमानीस्त्र चतु
ष्ठिभिर्वर्द्धयेत्तस्सर्वावहं ग्रहणीपांडुरोगार्शः कार्श्यगुल्मोदरापहः पिप्पल्याद्यरिष्टोयं लवपर्प्पकः
परं पिप्पल्यादिरिष्टः वीरः छागमांसतुला सम्यक् पचेद्द्रोणेंभसि पादशेषेण तेनैव सर्पिः प्र
स्थं विपाचयेत् मेदा द्विवृद्धि ऋषभमेदे तथा जीवककर्कटी काकोलीक्षीरकाकोल्योः कल्कैरेभिः प
लोन्मितैः सम्यक् सिद्धं घृतापीप्यशीतितस्मिन् प्रदापयेत् शर्करायाः पलान्यष्टौ मधुनः कुडवं क्षि
पेत् पलंपलं पिबेत्प्रातः पुंसां रोगाद्विमुक्तं वल्यं स्थौल्यकरं वृष्यं दीपनं मंदवह्निजित् छागल
घृतं हरितातं चंदनाद्यं नखवाप्यं यष्टीशैलेयं पद्मकं मंजिष्ठा सरलं दारु सघेलापूतिके
सरं पत्रं सिहूमुशीरं च कंकोलं वनिताबुदं हरिद्रासारिवे तिक्ता लवंगागुरुकुंकुमं त्वग्रेणुनलि
काश्चैव द्विस्तैलं मस्तुचतुर्गुणं लाक्षारससमं सिद्धं ग्रहघ्नं वलवर्णकृत् अपस्मारज्वरोन्माद

कुट३ फूलप्रियंगु शिलाजतु३ कपूर३

लोहवान२

तोपाँसीराट पसिद्धूर ह्री कृष्ण करंज२

कृत्यालक्ष्मीविनाशनं आयुःपुष्टिकरश्चैव वशीकरणमुत्तमं विशेषात् क्षयरोगघ्नं रक्तपित्तहरं परं
चंदनाद्यं तैलं मलायत्तं वलं पुंसां शुक्रायत्तं तु जीवितं तस्माद्यत्नेन संरक्षेद्वह्निर्गामलरेतसी हरीतकी
शतं मुंज्या द्यवानामाढकं तथा पलानि दशमूलस्य विंशतिश्च विनियोजयेत् चित्रकः पिप्पलीमूलम
पामार्गः सटीतथा कपिकच्छूः शंखपुष्पी भार्गी च गजपिप्पली बलापुष्करमूलं च पृथग्द्विपलमात्र
या पचेत्पंचाढके तोये यवैः स्विन्नैः सृतं नयेत् तच्चाभयाशतं दद्यात् क्वाथे तत्र विचक्षणः सर्पिस्तै
लाष्टपलकं क्षिपेद्गुडतुलां तथा पक्त्वा लेहत्वमानीय सिद्धं शीतं पृथक्पृथक् क्षौद्रं च पिप्पलीचूर्णं
दद्यात् कुडवमात्रया हरीतकीद्वयं खादेत्तेन लेहेन नित्यशः क्षयं कासं ज्वरं श्वासं हिक्काऽर्शोऽरुचि
पीनसान् ग्रहणीं नाशयत्येष वलीपलितनाशनः वलवर्णकरः पुंसामवलेहो रसायनं विहि
तोऽगस्त्यमुनिना सर्वरोगप्रणाशनः आगस्त्यहरीतकी शार्ङ्ग अथ रसः पारदं शोधितं गंधम
र्दकं च समं मतं तदर्धं दरदं दद्यात् तदर्धं च मनःशिला सर्वार्धं मृतलोहं च खल्वमध्ये विनि
क्षिपेत् द्विःसप्तभावनाः पाःशतावर्याः रसेन च ततः सिद्धो भवत्येष कुमुदेश्वरसंज्ञकः सितया

मम० लशुनांकोलगुडानां प्रत्येकं पंच भागाः स्युः ॥ कृष्णा मरीचेयाद्वै गुटिकै मास्यात्तत्स्वरूपां तक्र द्रुमनात ३

मरिचेनायगुंजाद्वि त्रिप्रमाणतः भक्षयेत्प्रातरुत्थाय पूजयित्वेष्टदेवतां यत्नमाणामुगंधं सेववातपित्तकफामया
न् ज्वरादीनखिलान्रोगान्यथा देत्यान् जनार्दनः संतताभ्यासयोगेन वलीपलितनाशनः कुमुदेश्वरो रसः
रसा० भस्मीभूतसुवर्णतार दिनकृत्स्व ताभ्र सत्त्वैः क्रमात्संवर्द्धितं त्रय त्रि मिहरांशो दृतः कटुफलैः
नि ४ नि गुंडीदशमूल वह्निरजनीवा शार्द्रकैर्भावितागोलीकृत्य विशोधितो निगदितः पंचामृताख्यो रसः
नानेनसदृशः कोपि रसोस्ति भुवनत्रये निहंति सकलान् रोगान् भवरोगमिवाच्युतः सर्वरोगहरः सूतः
तत्प्रोगानुपानतः अयं पंचामृतो न्नणां त्रिदशानामिवामृतं इति पंचामृतो रसः पणकुष्ठो हाटकं
चंद्रत्रयोवंगाहि कांततः चत्वारिस्सृतमभ्रं च प्रवालं मौक्तिके परि भावनागवदुग्धेक्षु वासास्त्री
कदलीनिभाः शतपत्रं श्वेतकंजमालत्याः कुसुमैस्तथा पश्चान्दगामदैर्भाव्यं सुसिद्धो रसराट् ६२ श्रीकृष्ण०
भवेत् कुसुमाकरविख्यातो वसंतपदपूर्वकः वल्लद्वयमिदं लस्य सिताज्यमधुना सह वलीपलि
तहन्मेध्यं कामदं सुखवर्धनं मेहघ्नं पुष्टिदं कांतं परं सौख्यरसायनं सिताचंदनसंयुक्तो मल्लपि
त्तादिरोगनुत् इति वसंतकुसुमाकरः स्वर्णं मुक्ता दरदमरिचं भागवृद्ध्या प्रयोज्यं खर्परे बद्धो
प्रथमनवनीतेन निंबुकेनाथ च यावत्स्नेहो व्रजति विलयं मर्दयेत्तावदेव गुंजामात्रं मधुचपलया

सुव०र्ग०१ वैक्रांतमभ्रं रविताप्य रूप्यं गंधं प्रवालं रसभस्मलोहं सौटंकणं कंबुकभस्म तुल्यं समं समैतेमितद्वयदं रजन्याः ॥ द्रवैर्विमर्द्यमुनिसंख्यया च मत्यागजाशीत
करेण पक्वात्० वल्लप्रमाणो मधुपिप्पलीभ्यां जीर्णज्वरे धातुगते प्रदेयः ॥ छिन्नेन्द्रवासत्वसिता घृतश्च सर्वप्रमेहे दुर्निवार्ज्जनीयः ॥ कृष्णा भ्रमरी भिहं
सर्वरोगवसंतः इति महामालिनीवसंतः सारः० रसं वज्रं हेमतारं नागं लोहं च ताम्रकं तुल्यांशं मारितं यो त्याञ्च माते
ज्यं मुक्ता माक्षिकविद्रुमं राजावर्त्तं च वैक्रांतं गोमेदं पुष्परागकं शंखं च तुल्यं तुल्यांशं समाहं चित्र लुंगी घुर्जेद्व
कद्रवैः मर्दयित्वा विचूर्ण्याथ तेनापूर्य वराटकान् टंकणं रविदुग्धेन पिष्ट्वा तन्मुखं चरेत् द्रे: रसोवस
मद्भांडे तान्सुखं पक्त्वा सम्यग्गजपुटे पचेत् आदाय चूर्णयेत्सम्यक् निर्गुंड्याः सप्त भावनाः २ तनामायंमा
आर्द्रकस्य रसैः सप्त चित्रकस्यैक विंशतिः द्रव्यैर्भाव्यं ततः शुद्धं देयं गुंजाचतुष्टयं देयरोगान्निहं लिनीवद्धन
त्याशु सत्यं शिववल्लवाधकं योजयेत्पिप्पलीक्षौद्रैः सघृतैर्मरिचैरथवा योष्टी रत्नगर्भोयं सर्व र्दकः० वकुमा
रोगहरो मतः रत्नपोट्टलीरसः रसभस्म त्रयो भागाः स्वर्णभस्मैकभागिकं मृततास्रस्यैक भागः लिनीवसंतः
शिलाया गंधकालकं तथा भागद्वयं शुद्धं मेलयित्वा विचूर्णयेत् वराटाः पूरयेत्तेन अजाक्षीरेण
टंकणं पिष्ट्वा तेन मुखं रुध्वा मद्भांडे तान्निरोधयेत् शुद्धं गजपुटे पक्त्वा चूर्णयेत्स्वांगशीतलं १
रसो राजमृगांकोयं पंचगुंजः क्षयापहः दशपिप्पलिकाः क्षौद्रं मरीचैकोनविंशतिः सघृतं दा
पयेत्सत्यं राजरोगप्रशांतये राजमृगांकः सारसं रसेन तुल्यं कनकं तयोस्तु साम्येन युंज्यान्नव

मौक्तिकानि रसप्रमाणेन विदिरं त्रिभागः क्षारस्य सर्वं तुषवारिणा तु संमर्द्य घस्रं सुविधाय गोलं
दिनं पचेत्तं लवणेन पूर्णे भांडे मृगांकोय मतिप्रगल्भैः चपाग्निमोचग्रहणीगदेषु साज्या
घृणाभिर्मधुपिप्पलीभिः वल्लोस्य देयो नततोधिकस्तु पथ्यं हितं शीतलमेव योज्यं त्याज्यं
सदा पित्तकरं विदाहि मृगांकः रसरत्नप्र॰ रसः कनकभागिकः कनकभागिकतालकः शिला
रसकगंधकारससमाः सतुत्थाइमे विमर्द्य पयसार्कवैः सकलमेदतैरस्यापरि द्रवैः प्रतिदिनं प
यक्षदिति भावयेद्बुद्धिमान् जयामुनिकलिप्रिया दहनभंगवासोद्भवैर्विभाव्य च रसे स्ततः सु
दृढगोलकं स्वेदयेत् मृगांकवदर्धार्द्रकद्रवभेरणातस पृथाविमर्द्य च कटुत्रयं त्रिभिरयं च पस्यां
तकृत् रसः कनकसुंदरो भवति सन्निपाते घ्ययं सहार्द्रकरसेस्तथा पवनगुल्मशूलादिहृत् सवि
श्वघृतयोजितः सकलमत्र पथ्यं हितं मृगांकवद्यापरं किमपिनैवयोज्यं क्वचित् कनकसुंदरः
रसर॰ शोकस्त्रियः क्रोधमनुष्यनंच संत्यजेद्दारान्विषयानभजेत्तु गुरुद्विजातित्रिदशांश्च पूज
यत्कथाश्च पुराणाः शृणुयाद्विजेभ्यः इति योगतरंगिण्यां क्षयचिकित्सा २७ तरंगः ॥ ६३

श्रीकृष्ण

अथ कासः प्राणो ह्युदानमन्वेत्य यदोर्ध्वमनुपसर्पति तदा संजायते कासः कंठहृन्नाभिकर्षणः पंचमूली
कृतः क्वाथः पिप्पलीचूर्णसंयुतः रसान्नमश्नतो नित्यं वातकासमुदस्यति भार्गीद्राक्षासठीश्रृंगीपि
प्पलीविश्वभेषजं गुडतैलयुतो लेहो हितो मारुतकासिनां बालाद्विबृहतीवासाद्राक्षाभिः क्वथितं जल
पित्तकासापहं ज्ञेयं शर्करामधुसंयुतं पुष्करं कट्फलं भार्गी विश्वपिप्पलिसाधितं पिबेत्क्वाथं कफो
द्रेके कासश्वासे च हृद्ग्रहे प्रस्थं बिभीतकानामस्थीनि विहाय स्याद्यदेद्जाम्हूल लेहवद्दवलेहयं
मधुना सहितो इति कासहरः वं॰ मरिचं कर्षमात्रं स्यात्पिप्पली कर्षसंमिता अर्द्धकर्षं यवक्षारः
४ वल्कलमत्र ग्राह्यं कर्षयुग्मं च दाडिमात् एतच्चूर्णीकृतं युंज्याद्दष्टकर्षगुडेन हि शाणप्रमाणां गुटिकां कृत्वा वक्त्रे
निधारयेत् अस्याः प्रभावात्सर्वेपि कासा यांत्येव संक्षयं इति मरिचादिगुटिका शार्ङ्ग॰ रसगंध
कणापथ्याकलिद्रुफलवासकाः भार्गीचित्रकमाद्रद्रुमेतद्दर्द्यरजद्रवैः पिष्टं विंशतिमेकांतात्
कुर्यात्स्वेदॆद्रणगोलकान् कर्षप्रमाणानेतस्य तमेकं प्रातरुत्थितः अघामासत्रयं दद्राक्वाथं दद्या

कणायुतं पिबेत्तु कासाच्छ्वासाच्च परिमुच्यते भार्गोत्तरवटिका: भार्गी रसस्य शोधकस्य द्वावेको
लोहभस्मनः एतच्चूर्णं द्रवैर्भावितं मर्द्येनो कदलीद्रवै देले पातये कोमयगते तत्र पेवा परियोजयेत् ततः
पिप्पली द्रवै रेभिर्मर्द्दयेत्तत्पृथक्पृथक् भार्गीमुंडी मुनिवरा जयानिर्गुंडिका द्रवैः गोभिवासक कन्या
द्रद्रवैः अर्कपुरल्लघु श्रृंग धंरवपरैनाम्ना पर्पटीति रसो भवेत् सर्वरोगहरः स्वेः स्वे रनुपानै
र्द्विमाषकः तांबूलीपत्रसहितः कासश्वासहरः परः सकणाः सुरसा क्वाथोऽनुपानं वासगोजलं
इति पर्पटीरसः रस० पारदं शोधकं शुद्धं मृतं लोहं च टंकणं रास्ना विडंगं त्रिफला देवदारु कटुत्रयं०
अमृता पद्मकं क्षौद्रं विषं तुल्यानि चूर्णयेत् त्रिगुंजः सर्वकासघ्नो ज्वरशोथकफान्हनेत् पारदादि ६४
चूर्णी योगः० रात्रिद्वय शिलाधूमपाना कासं क्षतिः कातः जलपानादपि तथा क्रमेणाच्छणादधि श्रीसुन्दर
च वासायां विद्यमानायामाशायां जीवितस्य च रक्तपित्ती कफी कासी किमर्थमवसीदति सारसं०
मैथुनं स्निग्धमधुरं दिवास्वापं पयो दधि पिष्टान्नपायसादीनि कासी धूमं च वर्जयेत् इति योग०

कासचिकित्सा तरंगः अथ हिक्का अपानात् ध्वंगात् क्षुद्रा हिक्का पंचकफान्विता अन्नजा यमला
क्षुद्रा गंभीरा महती ति च नारी पयः पिबन्मधुलोचंदन घृतं सुखोष्णं च ससैंधवं वा पिबं तथा सैंधवमं
बुना वा निहंति हिक्कां नवं नुनावनेन नारा पश्यतियात्० प्रबालाहूं वामाक्षिकेणावलीढं कृष्णा चूर्णं शिर्के
राद्युं च किंवा सर्पिः कोष्णं क्षीरमुष्णं रसो वा हन्यादिक्षो पानतः प्रत्व हिक्काः सुपुष्पात्० शिखिपिच्छ
भस्म कृष्णा चूर्णं मधुमिश्रितं मुहुर्लीढं हिक्कां हरति प्रबलां श्वासं चैवातिदुस्तरां छर्दिं चिकित्सा दीपात्
कोलमज्जांजनं लाजास्तिक्ता कांचनगैरिकं कृष्णा धात्री सिता शुंठी कासीसं दधिनाम च पाठल्पाः
सफलं पुष्पं कृष्णा खर्जूरमस्तकं षडेते पादिकालेहा हिक्काघ्ना मधुसंयुताः मधुकं मधुसंयुक्तं पिप्पली
शर्करान्विता नागरं गुडसंयुक्तं हिक्काघ्नं नावनत्रयं स्तन्येन मक्षिकाविष्ठा नस्ये वाऽलक्तकांबुना योज्या
हिक्काभिभूतस्य स्तन्यं वा चंदनान्वितं मधुसौवर्चलोपेतं मातुलुंगरसं पिबेत् हिक्कार्त्तो मधुना लिह्या
च्छुंठीं धात्रीकणान्वितां कृष्णामलकशुंठीनां चूर्णं मधुसितान्वितं मुहुर्मुहुः प्रयोक्तव्यं हिक्काश्वासनि

वारणं हिक्काश्वासौ पिवेद्दुर्गं सविश्वा मुस्तवालिका नागरं वासिता भार्गी सौवर्चलसमन्वितं ॥ दशमूली
जलपुते सूतं हिक्कियुवोजयेत् कासश्वासहरः सर्वो विधिरत्रापि युज्यते रसरत्नप्र: पाटलाफलतोयेन द्रोण
राम्बुसमन्वितं हेमभस्म निहन्त्येव हिक्काः पंचापि दुस्तराः कटुकागैरिकाभ्यांच मुक्ताभस्म तथैव च वीज
पूरस्य तोयेन ताम्रं तद्वत्समाहितं हेममुक्तार्ककान्तानां भस्म तुल्यमितं वरं वीजपूररसद्रोण सौवर्चल
समन्वितं हन्ति हिक्काशतं सत्यमेकमात्रा प्रयोगतः काकपाप्रस्व हिक्कानां हरो रोग घनस्त्यते वोकृष्ण
दशमूलीकषायेणमधुनाम्लसमन्वितं कान्तायोभस्म हिक्कानां पंचकोपंचतां नयेत् वसंतराजा०
इतियोग हिक्काचिकित्सा २६ तरंगः अथश्वासः येर्निमित्तैर्भवेद्धिक्का श्वासस्तैरेव जायते ॥ ६५
कुलत्थनागरव्याघ्री वासाभिः क्वथितं जलं पीतं पौष्करसंयुक्तं श्वासकासनिवारणं ॥ गुडशुंठी श्रीः
शिवामुस्तै धारयेद्गुटिकां मुखे श्वासकासेषु सर्वेषु विभीतत्वचपि केवलं शार्ङ्ग भार्गीजटापलशतं
सलिलार्मणाभ्यां युक् पंचमल तुलया सहितं विपाच्य पादस्थिते तु शतमत्र हरीतकीनां पक्त्वा
मुज्वलगुडस्य शतेन साकं उत्तार्य तत्र शिशिरे मधुनः पलानि चत्वारि च द्विगुणितानि पलत्रयंच

श्रीगुरुः

व्योषत्रिजातमकेसरपत्रकाणां मेषां पलं खलु निधेयमथोपयोज्यं श्वासं च कासमपि शोष
मथातिहिक्कामेकाहिकं ज्वरमथो तरपीनसं च हन्यादुसायनमिदं हि पुरंदरस्य प्रोक्तं सहस्रकरपुत्र
भिषग्वराभ्यां । भार्गीहरीतकावलेहः वीरसिंहावलोकतः रसः रसं गंधविषं चैव टंकणं च मनःशिला
एतानि टंकमात्राणि मरिचं चाष्टटंकणं एकैकं मरिचं दत्वा खल्वे सम्यग्विमर्दयेत् त्रिकटुं कव्युचदत्वा
पश्चाच्चूर्णयेत् सर्वमेकत्र संयोज्य काचकूप्यां विनिक्षिपेत् श्वासे कासे च मंदाग्नौ तथा श्लेष्मा
मयेषु च गुंजामात्रं प्रदातव्यं पर्णखंडेन धीमता संनिपाते च मूर्छायामपस्मारे तथा पुनः अतिमोह
समापन्ने नस्यं दद्याद्विचक्षणः रसः श्वासकुठारोयं सर्वश्वासविकारजित् श्वासकुठारः सार
संग्रहतः इति योः श्वासचिकित्सा २७ तरंगः अथस्वरभेदः अत्युच्चभाषणविषाध्ययनाभिघात संक्षोभकैः प्रकुपिताः पवनादयस्तु ... (cont.)

वदरीपत्रकल्कं वा घृतभृष्टं ससैंधवं स्वरोपघाते कासे च लेहमेनं प्रयोजयेत् ० व्याघ्रीस्वरसविपक्वं रास्नावाट्या
ट गोक्षुरव्योषैः सर्पिः स्वरोपघातं हन्यात् कासं च पंचविधं व० रसभस्माकिलोहस्य भावितस्य त्रिसप्तधा कुष्ठ
फल रसैर्मुक्ता तुल्या कार्या वटी शुभा मुखस्था हरते सर्वं स्वरभंगमसंशयं गोरक्षनाथेन दिता स्वरभंगिकृ
पालुभिः इति स्वरभेदचिकित्सा तरंगः अथारोचकः वस्तिं समीरेण पित्ते विरेको वमनं कफे कुर्याद्रो
चके तुष्ट्या हर्षणं मनसस्तथा अम्लिका गुडतोयं च त्वगेला मरिचान्वितं अभक्तच्छंदरोगेषु शस्तं कवल
धारणं जिह्वाकंठविशोधनं तदनु च स्यात् छुच्छुंगवणान्वितं सिंधूत्थं हितमत्र चाथ मधुना शस्तो रसो दाडि
मः अग्नमुखो धकरार्पजीर्णाशिमनान्याहुस्तथा भेषजान्यत्रारोचकरोगवल्लभमहुस्तत्तल्प्रदानानि
च० इत्यरोचकचिकित्सातरंगः अथच्छर्दिः दुष्टैर्दोषैः पृथक्सर्वैर्बीभत्सालोकनादिभिः छर्दयः पं ६६ श्री
च विज्ञेयास्ताः पृथक्कुलदोषात्मताः दधिस्वरससंयुक्तं पिप्पलीं माक्षिकान्वितां मुहुर्मुहुर्नरो लीढ्वा
छर्दिभ्यः प्रतिमुच्यते मुष्टि० कोमलकरंजपत्रं सलवणमम्लेन संयुक्तं पः स्वादति दिनवदने छर्दिं
कथितस्य कृत्रह० सारसम० पलालवणगजकेसरकोलमज्जालाजाप्रियंगुघनचंदनपिप्पलीनां
चूर्णानि माक्षिकसितासहितानि लीढ्वा छर्दिं निहंति कफमारुतपित्तजातां रत्नावली कषायो भृष्ट
मुद्गानां सलाजमधुशर्करः रंभाकंदरसो वापि मधुना छर्दिनाशकृत् अश्वत्थवल्कलं शुष्कं दग्ध्वा नि
र्वापितं जले तद्वारिपानतो हन्ति छर्दिं जयति दुस्तरां पुराणसर्णगोणाया वा खंडयच्चातदं वुवे पिवेच्छ
र्दिहरं किंवा मधुना मक्षिका मलं वृं० दुग्धकरंजस्य वीजं खंडीकृतं पुनः मुहुर्मुहुर्नरो भुक्त्वा छर्दिं
जयति दुस्तरां पर्पटक्वाथमादाय शीतलं पाययेन्नरं वमिं हंति महाघोरां सपित्तभ्रमसंयुतां म्र
शंखयुग्मरसंटकाह्वं समरिचं मधु संहतो मनुजः पीत्वा छर्दिभ्यः किल मुच्यते अजाजीधान्य
पथ्याभिः संहतैः सकटुत्रिकैः एतैः सार्द्धं भस्मसूतः सद्यो वांतिं विनाशयेत् ० मयूरपिच्छभूतेन भ
स्मना विहिता गुले रंभा छर्दिहरा चित्रमभिसावस्तु शक्तयः रसरत्नप्र० इति छर्दिचिकित्सा
नाम तरंगः अथ तृष्णा० सततं यः पिवेद्वारि न तृप्तिमधिगच्छति पुनः कांक्षति तोयं च तं तृष्णा
र्दितमादिशेत् वीर० तृष्णा विदह्यातु देहे च पुरीसंछर्दिपेसा गाधिको देकेन विलोमनं चात्र हितं वि
धेयं स्याद्दाडिमाम्रातकमातुलुंगैः सुवर्णरूप्यादिभिरग्नितप्तैर्लोष्ठैः कृतं वा सिकतोपलैर्वा २१

जलं सुरैवा कुंभमध्ये नृतप्तं सशर्करं क्षौद्रयुतं हिमं वा कसेरुशृंगाटकपद्मबीजं बिसेक्षुसिद्धं ससितं चवारि
कर्पूरयुक्तो श्वा मपिपित्तजातां निहंति पीतं शिशिरीकृतं च कं० अरुणाभ्यंदनचंदनबालकैर्नलदपद्मकत
न्यकृतांशकैः शिरसिलेपनमाचरेत्तां तृष्णां तदुपयात्युपशांतिमसंशयं नीलाब्जकुष्ठमधुलाजवटा
वरोहैः श्लक्ष्णीकृतैर्विरचिता गुटिका मुखस्था तृष्णां निवारयति तत्क्षणमेव तीव्रां मर्त्यः स्पृहामि
व प्रेतः परमार्थचिंता राज० रसः रसगंधककर्पूरैः सैलाशीलमरिच्चकैः ससितैः क्रमवर्द्धितैः
सूक्ष्मचूर्णं — मुखे त्रिगुंजाप्रमितं खादेत्पिबेत्पयो हिमं तांबुलं भ्रांतं निहंत्येव माक्षिकेन प्रका
शितं सारसं० सद्योद्भवाम्रजं वृक्ष्यं पिबेत्क्वाथं रसान्वितं सतक्षौद्रं मधुनाकुर्पाद्रूरुग्भाक्षिशिरास्थि
तः रसस्य तच्चिंतामोहमाप्नोति मोहात्प्राणान्विमुंचति तस्मात्सर्वास्वावस्थासु नैक चिद्वारिवा ६७
र्यते पानीयं प्राणिनां प्राणा विश्वमेतच्च तन्मयं अतोत्यंतनिषेधेपि न क्वचिद्वार्यते जलं घोरोपद्रव श्रीकृष्ण
संयुक्ता तृष्णा मरणमाश्रितः० इतियो० तृष्णाचिकित्सानाम ३५ तरंगः अथ मूर्छाभ्रमनिद्रादि
सुखदुःखव्यपोहितु नरः पतति काष्ठवत् मोहः संमूर्छासा प्रोक्ता दोषैः सान्नमुहा विषैः स्मृत०

सेकावगाहो मणयः सहाराः शीतोपचारा व्यजनानिलाश्च पुष्पाण्यनेकानि सुगंधवंति बिसानि शस्तानि
च मूर्छितेषु सिताप्ययं त्विक्षुरसप्लुतानि द्राक्षा मधूकस्वरसान्वितानि खर्जूरकाश्मर्यरसैः श्रुतानि सिद्धा
नि सर्पींषि सजीवनानि सिद्धानि वर्गे मधुरे पयांसि सदाडिमा जांगलजा रसाश्च तथा प्रवालोहित शालि
यवाश्च मूर्छासु पथ्याश्च सदा सतीनाः नासावदने रोधेन नस्यैर्मरिच निर्मितैः नरं जागरयेद्धूमो मूर्छितं
मंदमारुतैः तीक्ष्णांजनाभ्यंजनधूमयोगैस्तथा नखाभ्यंतरतोत्रयोगैः वादित्रगीतानुनयैरपूर्वैर्विस्मा
पनैर्गुप्तफलानघर्षैः आभिः क्रियाभिर्यदि नाप्तसंज्ञः सानाहृत्वालाश्वसन श्वरवर्ज्यः प्रबुद्धसंज्ञं
वमनान्वलोमिस्तीक्ष्णो विशुद्धं लघुपथ्यभुक्तं पथ्यास्वच्छज्वरघ्नानि कषायाण्युपयोजयेत् ० सर्वमू
र्छीप्रतितानां विषजानां विषापहं वीर० रस० कणामधुयुतं सूतं मूर्छायामनुशीलयेत् शीतसेका
वगाहादि सर्वदा पीड नेहहात् ० रस० इतियो० मूर्छा ३६ चिकित्सानाम ३६ तरंगः ० अथ पाना
त्ययः अयुक्त्या मद्यपानेन वहुनास्यात्मदात्ययः दाहमूर्छावमिभ्रांति वैकल्यविष्वेद्धितैः ॥

मंथः खर्जूरमृद्वीकावृक्षाम्लाम्लीकदाडिमैः परूषकैः सामलकैर्युक्तो मद्यविकारनुत् मथितं
गाढदधि ससितं सैलं कर्पूरसंमिश्रं आस्वाद्य पीतमभ्युक्तपयक्ति पानात्ययरोगं सस्तस्त्विच घनसारं
वारिमीनां डिकायाः परिमिलितममंदं दाडिमीबीजतोयैः पिबति यदि मनुष्यस्तस्य पानात्
त्ययाख्यश्चिर मति मदिराक्षीसुवनाश्लेषसाध्यः इति पानात्ययचिकित्सातरंगः अथ दाहः
त्वक्प्राप्तः स पानोष्मा पित्तरक्ताभिमूर्छितः दाहं प्रकुरुते घोरं पित्तवत्तत्र भेषजम् शतधौत
घृताभ्यक्तो लिह्यात्सक्तु सिताघृतं कोलामलकसंयुक्तैर्दाडिमाम्लैश्च बुद्धिमान् छादयेत्तस्य
सर्वांगमारनालार्द्रवाससा लामज्जेनाथयुक्तेन चंदनेनानुलेपयेत् चंदनाकुकुणा संपादिता
लवंतोपवीजनैः शैवालकदलीपत्रैः शिरस्येश्चापीतच अंतर्दाहप्रशामयेद्दिते श्वान्येश्च ६८
शीतलैः फलिनीलोध्रसेव्याबुहेमपत्रकुटनटं कालीयकरसोपेतं दाहशस्त्रप्रलेपनम् श्रीकृष्ण
ह्रीवेरपद्मकोशीर चंदनोदकवारिणा संपूर्णामवगाहेत द्रोणीं दाहार्दितो नरः इति योगः
दाहचिकित्सातरंगः अथोन्मादः मदयन्त्युद्धता दोषा यस्मादुन्मार्गगामिनः मानसोयम

तो व्याधिरुन्माद इति कीर्त्तितः रुग्विनिश्चपाल चौरैर्नरेंद्रपुरुषैररिभिस्तथान्यैर्वित्रासितस्य
धनबांधवसंक्षयाद्वा गाढं क्षते मनसि च प्रियया रिरंसोर्जायेत चोत्कटतरो मनसो विकारः ॥
वातिके स्नेहपानं च प्राग्विरेकश्च पित्तजे कफजे वमनं कार्यं परो बस्त्यादिकः क्रमः यच्चान्यदुच्यते
किंचिदपस्मारचिकित्सिते उन्मादे तच्च कर्त्तव्यं सामान्याद्दोषदूष्ययोः सिद्धार्थको हिंगुवचाकरंजौ
देवदारु च मंजिष्ठा त्रिफला श्वेता कटभीत्वक् कटुत्रयं समांशानि प्रियंगुश्च शिरीषो रजनीद्वय
वस्तमूत्रेण पिष्टोयमगदः पानमंजनं नस्यमालेपनं चैव स्नानमुद्वर्त्तनं तथा अपस्मारवि
षोन्मादकृत्यालक्ष्मीज्वरापहं भूतेभ्यश्च भयं हंति राजद्वारे च शस्यते सर्पिरेतेन सिद्धं वा गोमू
त्रेण तदर्थकृत् इति सिद्धार्थकाद्यगदः दशमूलस्य तु सघृतयुक्तं मांसरसेन वा ससिद्धार्थकचूर्णं
वा केवलं वा नवं घृतं उन्मादशांतये पेयो रसो वा काकमाचिजः प्रयोज्यं सार्षपं तैलं नस्याभ्यंज
नयोः सदा आश्वासयेत् सुहृद्वाक्यैर्धर्म्यैरर्थविनाशनं दर्शयेदद्भुतं कर्म ताडयेद्वा कशादिभिः
सुवद्धं विजने गेहे त्रासयेद्दहिभिर्भिषक् विशाला त्रिफला कौंती देवदार्वेलवालुकं स्थिरानंत

हरिद्रे द्वे सारिवे द्वे प्रियंगुकं नीलोत्पलैलामंजिष्ठा दंती दाडिमकेसरं तालीसपत्रं बृहती मालतीकुसुमं नवं विडंगं पृ
श्निपर्णी च कुष्ठं चंदनपद्मकौ एतैः कर्षमितैः कल्कैर्विशाल्या त्रिफलाभिरेव च जलेन चतुर्गुणेन पक्त्वा घृतप्रस्थं विपाचयेत् अज
पुत्र अपस्मारे ज्वरे कासे शोषे मंदानले क्षये वातरक्ते प्रतिश्याये तृतीयकचतुर्थके वम्यर्शोमूत्रकृच्छ्रे च विसर्पोपह
तेषु च कंडूपांडुगामयोन्माद विषमेहगरज्वरेषु च भूतोपहतचित्तानां गद्गदानां मेचतसां शस्तं स्त्रीणां च वंध्यानां ध
न्यमायुर्बलप्रदं अलक्ष्मीपापरोगघ्नं सर्वग्रहनिवारणं कल्याणकमिदं सर्पिः श्रेष्ठं पुंसवप्रसाधने इति कल्या
णघृतम् ब्राह्मीरसः स्यात्सवचः सकुष्ठः सशंखपुष्पः ससुवर्णचूर्णः उन्मादिनामुन्मदमानसानामपस्मृतौ भूत
हतात्मनां हि नस्यंजने पानविधौ च शस्तो ब्राह्मीरसोयं सवचादि चूर्णः ची० हिंगुसौवर्चलव्योषैर्द्विपलांशैर्घृताढकं
चतुर्गुणे गवां मूत्रे सिद्धमुन्मादनाशनं हिंग्वाद्यं घृतं चं० कृष्णधत्तूरजैर्बीजैः पंचभिः पर्पटीरसः साज्यो योज्यः
प्रशांत्यर्थमुन्मादस्यास्य नस्यके रस० इति योग० उन्माद [illegible] तरंगः अथ अपस्मारः तमः प्रवेशः संरंभो दोषोद्रेको
हतस्मृतिः अपस्मार इति ज्ञेयो गदो घोरश्चतुर्विधः रु० पूर्वं युंज्यादपस्मारे छर्दनादीनि बुद्धिमान् वातिकं वस्तिभिः
प्रायः पैत्तं प्रायो विरेचनैः कफजं वमनैः प्रायेस्त्वपस्मारमुपाचरेत् ततस्तीक्ष्णां प्रयुंजीत भिषक् कल्पक प्रबोधनं ॥
सर्वतः शुद्धदेहस्य स्यादुन्माद हरी क्रिया चं० करंजदारु सिद्धार्थ कटभीरामठं वचा समंगा त्रिफला व्योम प्रियंगु ध्वसमां

शतः वस्तमूत्रेण संपिष्ठा नस्यपानांजनादिषु योज्यो योगोयमुन्मादे ऽपस्मारे भूतयोनिषु मतिकरंजादिः वीर
पुष्पाह्लं तंडुल पित्तमपस्मारघ्नमंजनात् तदेव सर्पिषा युक्तं धूपनं परमं स्मृतं यः खादेत् क्षीरभक्ताशी माक्षिकेण
वचारजः अपस्मारं महाघोरं सुचिरोत्थं जयेद्ध्रुवं योगर० अथ रसः रसः सतालः सशिलः सलोहः स्रोतोंजनं
सार्कमिदं समांशं पिष्टं न मूत्रेण समं समस्तैस्त्रिफलाद्विभागो घवलीः पचेच्च लोहचूर्णं हंति घृतेन माषोऽप
स्मारमस्योन्मदमानसत्वं पिबेन्नु मूत्रेण हिंगुयुक्तं सर्पिर्न मूत्रेरुचकेन सार्द्ध भूतोन्मादेषु सर्वेषु रसो
यं भूतभैरवः स्वर्णबीजैः पंचभिर्वा जैरस्य सर्पिर्विमिश्रितः भूतभैरवः रस० योबंनिष्ठागाढदहनो वि
डंगं मुस्ता पटु व्याधिरजः सपर्पटं पीयूषयोदन्युतं द्विगुंजमपस्मृतिघ्नं पयश्चोदनाशिनः इत्यपस्मार
चि० ३६ तरंगः अथ वातः स्वहेतु कुपितो वातो यद्यदंगं गरेहावली तत्तदाक्षिप्य बहुरुजः कुरुते ऽशीतिमाम
पान् अभ्यंगः स्वेदनं वस्तिर्नस्यं स्नेहविरेचनं स्निग्धाम्ल लवणं स्वादु वृष्यं वातामयापहं माषात्मगुप्त
कैरंडवाट्यालकभृतं पिबेत् हिंगुसैंधवसंयुक्तं पक्षाघातनिवारणं पंचमूलीकृतः क्वाथो दशमूली
कृतोऽथवा रूक्षस्वेदस्तथा नस्यं मन्यास्तंभे प्रशस्यते योगर० वाजिगंधा बला शिग्रुर्दशमूली महौषधं

६६

श्रीकृष्ण

हृन्मध्यनरवैयारस्नच गणोमारुतनाशनः माषवला पुष्कशिंबीकत्तृणरास्नाश्वगंधोरुबूकाणां क्वाथःप्रातःपीतोरा
मठलवणान्वितःकोष्णः अपहरतिपक्षवातंमन्यास्तंभंसकर्णनादरुजं दुर्जयमर्दितवातं समाहाज्जयतिच्चाऽ
वश्यं माषादिः दलमर्धपलंवापिरसोनस्यसुकुट्टितं हिंगुजीरककौसिंधूत्थैः सौवर्चलकटुत्रिकैः चूर्णितैर्मा
षमात्रैस्तुएवान्पाचविलोड्य च यथाग्निभक्षितंप्रातरेरंडस्नेहसंयुतं दिनेदिनेप्रयोक्तव्यंमासमेकंनिरंतरं
वातरक्तेनिहंत्येवमर्दितंचापतंत्रकं सर्वांगैकांगरोगंच गृध्रस्यापस्मारकावपि रसोनसप्तकम् कंदःसार्षपतै
लेन्वलभुनंभंगोवरकं सर्वाघ्नमार्धांसिंधूत्थंसंधितंदिनसप्तकं संचूर्णंपिघर्मभक्षेत्तुप्रातःस्वादेद्यावत्तं
घ एवंनिर्गंधितामेत्यसर्वव्वातामयान्जयेत् स्निग्धभोजीमासमेकं सेवनाद्वातजिद्भवेत् अजीर्णमातपं ७०
रोषमतिनीरंपयोगुडं रसोनमश्नन्पुरुषस्त्यजेदेतन्निरंतरं मद्यंमांसंतथाम्लंच रसंसेवेतनित्यशः श्रीकृष्ण
रसोनपंचकं आमाशयस्थेत्वनिलेप्रशस्तं प्राक्रूक्षलंघनंदीपनपाचनंच प्रच्छर्दनंतीक्ष्णाविरेचनंच
पुराणमुद्गापवशालिपत्र पूतीकपथ्यासदिपुष्करणि बिल्वंगुडूचीसुरदारुशुंठी विडंगवासातिविषा
कणाश्च क्वाथास्त्रयःसामसमीरणाघ्नाः चित्रेकंच्यवोपाठा कटुकीतिनिशाभया वातव्याधिप्रशमनो
योगःपञ्चरणःस्मृतः आमाशयगतेवातेछर्दितायथाक्रमं देयःषड्चरणोयोगःसप्तरात्रंसुखांबुना

सर्वधाकोष्ठगेवाते प्रशमेयातिदेहिनः कार्योवस्तिगतेवाते विधिर्बस्तिविशोधनः श्रोत्रादिषुप्रकुपिते
कार्यश्चानिलहाक्रमः त्वङ्मांसासृक्शिराप्राप्तेकुर्याच्चासृग्विमोक्षणं स्वेदोपनाहाग्निकर्मबंधनो
न्मर्दनानिच स्नायुसंध्यस्थिसंप्राप्तेकुर्याद्वातेविचक्षणः निर्गतेस्थिगतेवातेपाणिमंथेनदारिते नाडी
दत्वाग्स्थनिभिषक्चूषेत्पवनंबली शुक्रप्राप्तेनिलेकार्यंशुक्रदोषचिकित्सितं कार्पासास्थिकुलत्थि
कातिलयवैरंडार्कमाषातसीवर्षाभूसणबीजकांजिकस्नेहैरेकीकृतैर्वापृथक् स्वेदःस्यादितिकूर्परो
दरहनुस्फिक्पाणिपादांगुलीगुल्फस्तंभकटीरुजोविजयतेसामाःसमीरोद्भवाः नवनीतेनसंयुक्ता
खादेन्माषंडरीर्नरः दुर्वारमर्दितंहंति सप्तरात्रान्नसंशयः माषातसीयवकुरंटककंटकारीगोकंटटुंटुक
जटाकपिकच्छुतोयैः कार्पासकास्थिसणबीजकुलत्थकोलक्वाथेनवस्तुपिशितस्य रसेनवापि प्रोक्षणाच्च
मागधिकयाप्रतयुष्ययाच्चसैरंडमूलसपुनर्नवयासरण्या रास्नामृतोवल्लीलताकटुकेर्विपक्वंमाष
स्वमितदववालुकहारितैलं अर्दिंगशोषमपतानकमाढ्यवातमाक्षेपकंसभुजकंपशिरःप्रकंपम् ०
नस्येनवस्तिविधिनापरिषेचनेन हन्यात्कटीजघनजानुशिरःसमीरान् ० इतिमाषतैलम् ०१०० गंधर्वमूलक्षीरराकुबेराद्यभवोद्भवः॥ सर्वगात्रोमर्दनतः
स्वेदाच्च्युतानिलरुःस्वहृत्॥ १॥

वलामूलकषायस्य दशमूलीकृतस्य च पक्वोलूखलस्थानां काथस्य पयसस्तथा अथ चत्वारो भागा स्तैलाद्देन्ये तेभ्यः कृतः पचेद्वा पयमधुरं गणां सैंधवं सपुतम् तथागुरु सर्जरसं सरलं देवदारु च मंजिष्ठा चंदनं
त्रिदल ३ कुष्ठं मेला कालानुसारिवा मांसी शैलेयकं पत्रं तगरं सारिवा वचा शतावरी अश्वगंधा शतपुष्पा पुनर्नवा
तत्साधुसिद्धं सौवर्णे राजते मन्मये थवा प्रक्षिप्य सकलेस म्यक् कुर्युः प्रस्थापयेद्बुधः बलातैलमिदंख्या
तं सर्ववातविकारनुत् यथाबलं भिषक् मात्रां सूतिकायै प्रदापयेत् या च गर्भार्थिनी नारी क्षीणशुक्रश्च
यः पुमान् क्षीणधातु मर्महते मथिते पीडिते तथा भग्नेषु मासभिपन्ने च सर्वथैनं प्रयोजयेत् सर्वानाक्षेपका
दींश्च वातव्याधीन्व्यपोहति प्रत्यग्रधातुः पुरुषो भवेच्च स्थिरयौवनः राज्ञामेतद्धि कर्तव्यं राजमान्यैस्तथा
नरैः इति बलातैलं बिल्वाग्निमंथः स्योनाकः पाटला पारिभद्रकः प्रसारिण्यश्वगंधा च बृहती कंटकारिका ७१
बला चातिबला चैव श्वदंष्ट्रा सपुनर्नवा एषां दशपलान्भागान् चतुर्द्रोणेंभसा पचेत् पादशेषं परिस्राव्य श्रीकृष्ण
तैलपात्रं प्रदापयेत् शतपुष्पा देवदारु मांसी शैलेयकं वचा चंदनं तगरं कुष्ठं मेला पर्णीचतुष्टयं रास्ना
तुरगगंधा च सैंधवं सपुनर्नवं एषां द्विपलिकान्भागान्पेषयित्वा विनिक्षिपेत् शतावरी रसं चैव तैलतुल्यं
माचीभंगार्क निर्गुंडी कुंटी धुस्तूराग्निमंथकैः महानिंबाद्भिश्च प्रत्येकं तैलतुल्यैः पचेन्मृदु ॥१॥ पयश्चतुर्गुणं गव्यमाजं वात्र क्षिपेत्
ततः रास्नाश्वगंधा सिंधुमिसिरक्तजटावचाः ॥२॥ बोलं पत्रं ग्रंथिकं च बलु मुस्ता पुनर्नवा ॥ इंद्रावं अंसर्जरसं मंजिष्ठा व बृहतीद्वयं ॥
एतत्कल्कं पचेत्सम्यक् सुगंधिद्रव्यपाकतः ॥ सिद्धं तैलं वातहरं पुष्टिकृद्राजवल्लभं ॥४॥ इत्यष्टकं तैलम् ॥

प्रयोजयेत् पा२

प्रदापयेत् अजं वा यदि वा गव्यं क्षीरं दत्वा चतुर्गुणं पाने वस्तौ तथाभ्यंगे भोज्ये नस्ये प्रदापयेत् अश्वो वातसंभ
ग्नो गजो वा यदि वा नरः ॥ पंगुर्वा भग्नहस्तो वा भग्नपादो प्रवा नरः ॥ अधोभागे च ये वाताः शिरोमध्यगताश्च ये दंतशूलं हनु
स्तंभे मन्यास्तंभे पतंत्रके एकांगग्रहरोगे वापि सर्वांगग्रहरोगतथा क्षीणेंद्रियान्नष्टशुक्रान्ज्वरग्रस्तांश्च ये नराः लालाजिह्वा
श्च बधिरा विस्वरा मंदमेधसः मंदप्रजाश्च या नार्यो या च गर्भं न विंदति वातार्ता वृषणौ यस्य अंत्रवृद्धिश्च दारुणा एतन्नारा
यणं तैलं शस्तं सर्वत्र सर्वदा मध्यनारायणं तैलम् तैलाढकं समं तुल्यं तु हरिहेमनिर्गुंडिभास्करशिफा स्नुत साधुसि
द्धं धत्तूरकुष्ठहलिनी विषहेमदुग्धा रास्नाहयारि कटभी मरिचोपचित्रा मांसी वचा दहनसर्षपदेवदारु दार्वी निशा
रुक्जतु त्रिफला समांगाः पिष्ट्वा द्विपलमिता विषगर्भमेतत्तैलं समस्तपवनामयनाशनं स्यात् कनकं च सनि
र्गुंडी तुंतुनी सपुनर्नवा वातारिश्चाश्वगंधा च प्रपुन्नाटश्च चित्रकं सोभांजनं काकमाची कलिहारी तु निंबकं इंद्रि
री च महानिंबो दशमूली शतावरी कारवेल्ली सारिवा च श्रीपर्णी च विदारिका काकजंघा तथापामार्गस्तथा चापि प्र
सारिणी चतुःपलं प्रतिद्रव्यं समेषां समाहरेत् रसस्तेष द्विपक्वाथं क्वाथतुल्यं च तकृन्तस्तशः तैलं कृसतिलोद्भूतं
सार्षपं चोरुबूकजे पचेदेकत्र सर्वं तु तैलं सिद्धं तत्र बुद्धिमान् त्रिकटु त्रिफला भार्गी च रास्ना कुष्ठं घनस्तथा कारवी दीवका

षंचद्वौहारौलवणानिच तुरुष्कंकटूफलंपाठाभार्गीचिनवसादरं गंधकंपौष्करंमूलंशिलाऽऽलकसटीतथा प्रत्येकं
कर्षमात्राणिकल्कीकृत्यात्रनिक्षिपेत् प्रसूतंचविपचेद्घोरेस्नुह्याश्चूर्णीकृतंभिषक् विषगर्भमिदंतैलंसर्ववातामयाऽ
पहं कुब्जपंग्वोरुजंघानांसंधीनांचरुजंजयेत् गृध्रसींचशिरोवातंसर्वांगस्फुटनंतथा दंडापतानकाक्षिलाःकर्णना
दंचशूल्यतां कंपनंचाक्षिभागांचबाधिर्यंविपुलंतथा गंडमालापचींग्रंथिशिरःकंपापतंत्रकं वनमध्यगतेसिंहेपला
यंतेयथामृगाः तथादेहगतेतैलेपलायंतेनिलामयाः इतिबृहद्विषगर्भम् समूलपत्रशाखस्यजातसारस्यप्रसा
रिणीं कुट्टयित्वापलशतंकटाहेसमधिश्रयेत् वारिद्रोणसमायुक्तंचतुर्भागावशेषितं कषायसममात्रंतु॰
तैलमत्रप्रदापयेत् दध्नस्तत्राढकंदद्याद्द्विगुणंचाम्लकांजिकं भेषजानितुपेष्याणितत्रमानिसमावपेत्. ७२
शुंठीपलानिपंचैवरास्नापाठापलद्वयं यवक्षारपलेद्वेचसैंधवस्यपलद्वयं द्विपलंपिप्पलीमूलंचित्रकस्य
पलद्वयं प्रसारिण्याःपलेद्वेचद्वेपलेमधुकस्यच एतत्सर्वंसमालोड्यशनैर्मृद्वग्निनापचेत् एतत्कुब्जेभग्ने
शस्तंनस्यकर्मणिशस्यते पानेबस्तौचदातव्यंनक्वचित्प्रतिषिध्यते अशीतिंवातरोगाणांतैलमेतदपोहति
एकांगग्रहणंवापिसर्वांगग्रहणंतथा अपस्मारंतथोन्मादंवृद्धिंमंदवह्नितां त्वग्गताश्चापियेवाताः

शिरासंधिगताश्चये अस्थिसंधिगताश्चयेच मज्जांतरेस्थिताः सर्वान्वातामयान्नूनंनाशयत्येवसर्व
पा नरंहयंगजंवापिवातजर्जरितंतथा सद्यःप्रशमयेत्तैलमेतन्नात्रविचारणा इंद्रियस्यप्रजननंवंध्या
नांचप्रजाकरं वृद्धानांबालकानांचस्त्रीणांराज्ञांहितंपरम् पंगुर्वापीठसर्पीवापीत्वैतत्संप्रधावति ॥
प्रसारिणीतैलम् बलाश्वगंधाबृहतीश्वदंष्ट्रास्योनाकवाट्यालकपारिभद्राः क्षुद्राकलिंगातिबलाग्निमं
थोरास्नारणीकःकपिकच्छुरश्च निर्गुंडिकैरंडकुरंटकानांमूलानिवर्षासहणीयुतानि मूलंविदध्याद
स्पपाटलानांसंकुचपादांशतंपृथक् हुतानां द्रोणेरपामष्टभिरेवपक्त्वा पादावशेषेणरसेनतेन तैलाढका
श्चांसहदुग्धमत्रगव्यंनिदध्याद्यवाजमत्र दद्यात्प्रसंस्थैववशतावरीणांतैलेनतुल्यंपुनरेवतत्र ॥
पक्त्वादिनैकंकृतवस्त्रपूतंकल्कानिचैषांद्विसमावपेच्च रास्नाश्वगंधामिसिदारुकुष्ठपर्णीश्चतं
क्षागुरुकेसराणि सिंधूत्थमांसीरजनीपुंगंचशैलेयकंपुष्करचंदनानि एलासयष्टीतगरावद्पत्रं॰
भृंगाष्टवर्गीचजयाप्तलाश्री स्थौणेयकश्रीवकचोरकाख्यंमूर्वात्वचाकटूफलपद्मकंच मृणालजाती
फलकेतकीचसनागपुष्पंसरलंमुराच जीवंतिकाचंदनकंदुभीरं दुरालभावानरिकानखंच ॥

केवृत्तिकं तालशिरः सतिक्तं खर्जूरमुस्तं समभागमेभ्यः एतैः समे सार्धपलप्रमाणे भागानथाद्यो किलका

लमेघ्याः एणाः कुरंगो हरिणो मयूरो गोधाशशाः शल्लकचक्रवाको वर्त्तीरलावो वरतित्तिरिश्च सस्तारसंक्रौं

चककंकुवराः अजाः सकूर्मा हु मांसमेवं समाल्लिपेद्यात्र यथेष्टलाभः रोहितकोपाशखनेत्रनामाकं

साठकोमद्गुरभंगिकेच पाठीनकालीयकतोशिकाम्ल संशोखरोयकुक्कुरादयश्च येचापितोये भ्रमि

मारमुख्या लभ्याश्च येच भगताभुजंगाः अन्येचये भूचरखेचराश्च प्रमात्रमीषां समशोत्रयोज्याः

सुताम्रपात्रेष्वथ मृत्तिकाजे कर्पूरकस्तूरिमगांडजंच दद्यात्सुगंधाय वदंति केचित् स्वदेहदौर्गंध्यविनाश

नाय वदंति केचिद्द्विजः समंतं शुभेतिथौ च दानमुहूर्त्तलग्ने संतोष्य विप्रानभिवंद्य जार्थिनश्च सुभाजने ७३

त्रं ४ पवित्रं धृतं तैलमेव पानेच नस्ये च निरूहणोच भोज्ये प्रयोज्यं तत एवनूनं अभ्यंगमादौ हि सदा प्रशस्तंति कीकृह

वायते कर्मसु केषुचिन्न उन्मादशोषक्षतरक्तपित्तश्वासभ्रमच्छर्दिषु मूर्छितेषु कासाग्निवाताहतशूल

दंतकृमीन्स्य पुष्पाहसतोदहान् सतालुशूलं श्रवणादिशूलं वाधिर्यमैद्यं ज्वरपीडितंच मंदेंद्रियत्वंच

तथाग्निमांद्यं प्रनष्ट शुक्रत्व मपांगकंडूः निहंति नित्यं स्वगुणप्रभावात् कटिग्रहापस्मृतिगृध्रसीं च

पक्षाभिघातं चरणाभिघातं हस्ताभिघातंच शिरोग्रहंच कुष्ठानि सर्वाणि च सर्वगुल्मान्भगंदरं शूलमुरःक्षतंच

पक्षाघातमुग्रं सकलप्रमेहान्नासार्तिकर्णप्रभवान्विकारान् वातादिजातान्किलभूतजातान्कृत्यादिजा

तान्ग्रहजान्विकारान् रोगः सनास्त्येव नरस्य देहे नानेन शांतिं समुपैति योहि सद्यो व्रणानस्थि विचूर्णितिं

वा नाडीव्रणान्वापि च योजयित्वा सुवर्णवर्णो वितनोति रूपं नारायणाख्यः किल तैलराजः वंध्यः पुमान्

वापि वरांगना वा सुपुत्रमाप्नोति विलेपतोस्य सिध्यंत्यनेनैव च निर्योजितेन निर्दग्धः प्रहतो पि वद्धः ८

अन्यस्य कावा भणितिर्नरस्य रोगस्य जंतोरपरस्य वापि नारायणोक्तं यदिदं सुतैलं नारायणं नाम मत दोषघ्न

तः प्रसिद्धम् इति महानारायणं तैलम् माषक्वाथवलाक्वाथरास्नायादशमूलजे यवकोलकुलत्था

नां छागमांसरसे पचेत् प्रस्थं तैलस्य च प्रस्थं क्षीरं दद्याच्चतुर्गुणं रास्नात्मगुप्तासिंधूत्थशताह्वैरंडमु

स्तकैः जीवनीयवलाव्योषैः पचेदक्षमितैर्भिषक् हस्तकंपे शिरःकंपे वाहुकंपे ववाहुके वस्त्यभ्यंजन

पानेषु नावनेच प्रशस्यते योजयेत माषतैलमिदं श्रेष्ठमूर्ध्वजत्रुगदापहं इति माषादितैलम्

रास्नामृतैरंडसुराह्वनिम्बं तुल्येन गात्रं पुरुषाणि विमर्द्य स्वेदत्समीरांसशिरोगदेच नाडीव्रणेचापिभगं

त्रिकटुत्रिफलामुस्तं विडंगं चव्यचित्रकौ वचैलापिप्पलीमूलं हपुषासुरदारु च तुंबुरुं पौष्करं कुष्ठं विषा च
रजनीद्वयं वाथिकाजीरकं शुंठी पत्रं च सदुरालभं सौवर्चलं विडं गजचुरो द्विरदपिप्पली सैंधवं च
समानेतान्तुल्यं दत्वा च गुग्गुलुं साधयित्वा विधानेन कोलमात्रां वटीं चरेत् घृतेन मधुना वापि भक्षयेत्
तामहर्मुखे आमं हन्यादुदावर्त्तं अंत्रवृद्धिं गुदक्रिमीन् महाज्वरोपसृष्टानां भूतोपहतचेतसाम्
आनाहं च तथोन्मादं कुष्ठानि गुदजानि च शोफप्लीहामयं देहे कामलाम पचीं तथा नाम्ना द्वात्रिंशको
ह्येष गुग्गुलुः कथितो महान् धन्वंतरिकृतो योगः सर्वरोगनिषूदनः द्वात्रिंशको गुग्गुलुः ॥ अथ
आभाश्वगंधाहपुषागुडूचीशतावरीगोक्षुरकं च रास्ना श्यामा सटी घोषवती प्रवानीसनागरा चे ७४
तिसमं विचूर्ण्य तुल्यं वरं कौशिक मत्र देयं गव्यं च सर्पिस्तु ततो ऽतिमान् अर्द्धाक्षमात्रं तु ततः प्र श्रीकृष्ण
योगस्तत्रानुपानं सुरयाथ यूषैः कोष्णांबुना वा पयसा रसेन मांसस्य वा कोमलवस्तजस्य कुटिग्रहे
गृध्रसि बाहुपृष्ठ हनुग्रहे जानुनि पादयुग्मे संस्थि च भग्ने त्वास्थिगते च वाते मज्जागते कोष्ठगते तथा वा
पि रोगान् जयेद्वातकफानुविद्धान्वातेरितान् हृद्ग्रहयोनिदोषान् भग्नास्थिविद्धेषु च खंजवात

2 सुखंशाल्यमल्लं खलतलनिहितं मर्द्दयेद्दत्तोलं पाषाणैः शार्ङ्गवेरैः कलितवसुगुरोर्गोटतापं विदध्यात् । चक्रीं सक्यां शशावद्वय जठरगतो चैल मल्लैपगाढ
त्रयोदशांगं प्रवदंति सिद्धाः त्रयोदशांगो गुग्गुलुः ॥ नागरं पिप्पलीमूलं पिप्पली चव्य चित्रकौ भृष्टं रामा एलां तुला
हिंगु वजमोदा च सर्षपाजीरकद्वयं रेणुकेंद्रयवा पाठा विडंगं गजपिप्पली ॥ कटुका तिविषा भार्गी वचामूर्वे पंचदिनभिः
ति भागतः प्रत्येकं शाणमानानि द्रव्याणीमानि विंशतिः द्रव्येभ्यः सकलेभ्यश्च त्रिफला द्विगुणा भवेत् सावधानः २
एभिश्चूर्णीकृतैः सर्वैः समो देयोत्र गुग्गुलुः एकं पिंडं ततः कृत्वा धारयेद्घृतभाजने गुटिकाः शाणमात्राः
स्तु कृत्वा ग्राह्या यथोचिताः गुग्गुलुर्योगराजोयं त्रिदोषघ्नो रसायनं मैथुनाहारपानानां त्यागो नैवात्र
विद्यते सर्वान्वातामयान्कुष्ठं अर्शांसि ग्रहणीगदं प्रमेहं वातरक्तं च नाभिशूलं भगंदरं उदावर्त्तं क्षयं गु
ल्ममपस्मारमुरोग्रहं मंदाग्निं श्वासकासांश्च नाशयेदरुचिं तथा रेतोदोषहरः पुंसां रजोदोषहरः
स्त्रियाः पुंसामपत्यजनको वंध्यानां पुत्रदस्तथा रास्नादिक्वाथसंयुक्तो विविधं हंति मारुतं काको
ल्यादिश्रृतात्पित्तं कफमारग्वधादिना दार्वीश्रृतेन मेहांश्च गोमूत्रेणाच्च पांडुतां मेदोवृद्धिं च मधुना
कुष्ठं निंबश्रृतेन च छिन्नाक्वाथेन वातास्रं शोथं मूलकजाच्छृतात् पाटलीक्वाथसहितो विषं मूष

गोधूमौ नामजीरे कटु जरठकरौ नागरं धान्यसैंधं पट्टी घृष्टानि तुल्यं त्रिगु
णा मरिच कुक्कुटकरास्यात् मसमाक्षं ॥ त्रि त्रि जंभा द्रव्यं भक्ति मितमति खंड
प्रोक्तं जंबीरा मलं तानि ततं हिंगु जं सुरस मसहितं रोगिणां भक्षणीयं
॥ ॥ चिंतामणिरसः सोयं वातस्तोमे कफे ज्वरे ॥ मंदाग्नि मर्शसि तिंच
घति पथ्यशिनः नराणा ॥२॥ ७१

कजंजपेत् त्रिफलाक्वाथसहितो नेत्रार्त्तिं हंति दारुणां पुनर्नवादिक्वाथेन हन्यात्सर्वोदराण्यपि योगराजगु
ग्गुलुः॥ चित्रकं पिप्पलीमूलं यवानी कारवी वचा विडंगान्यजमोदा च जीरकं सुरदारु च चव्यैलासै
धवं कुष्ठं रास्ना गोक्षुर धान्यकं त्रिफला मुस्तकं व्योषं उशीरं यवाग्रजम् तालीसपत्रं पत्रं च लव
गं सर्जिकासटी दंती गुडूची हपुषा वाजिगंधा शतावरी प्रत्येकं कर्षमात्रं स्याच्चूर्णं कर्षमपाम् तम्
एतानि सुभिषक् चैव सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् यावंत्येतानि चूर्णानि तावन्मात्रो हि गुग्गुलुः संमर्दस
र्पिषा गाढं स्निग्धे भांडे निधापयेत् ततो मात्रां प्रयुंजीत यथेष्टाहारवानपि योगराजोयमाख्यातो यो
गोयममृतोपमः आमवातादिवातादीन्कृमीन्दुष्टव्रणानपि प्लीहगुल्मोदरानाहदुर्नामानि विनाश
येत् अग्निं च कुरुते दीप्तं तेजोवृद्धिं बलं तथा वातरोगान्जयत्येष संधिमज्जगतानपि पादग्रहं
क्रोष्टुशीर्षं मन्यास्तंभं हनुग्रहं दुष्टमुक्तं च दुष्टास्रं गृध्रसीमर्दितं निग्रहं कर्णग्रहं कर्णशूलं शिरः
शूलं मरुत्कृतं॥ रास्नाक्वाथेन हं सेव्यः केवलो वा प्रशस्यते इति योगराजगुग्गुलुः सारसंग्रहात् ॥१०॥

शंभुर्नागोबलिः खं रविशशिनिभः गुडूची एकरोगेषु तुल्यं भागश्च षड्विंशतिमस्मत मैवमर्दनीयं सुरक्षेत्र पामं पश्चात्तु वासास्त्रिकं
शिशिर चराभं गर्भधात्रि कार्द्र निर्गुंडी जैमिनीरार्क करभ सलिले भावयेत् त्रिस्त्रिरेतत् ॥१॥ गाढं संमर्दनाद् द्रवति मधुतदा वातविध्वंसनोयं
जंघोरुस्कान् पानाद्यसमपतिसकलान् वातरोगान्समस्तान् गुल्मं कासं कफं चोदरमतिशयितं सन्निपातं प्रसूतिमग्नेर्मांद्यं हितान्नो

रास्नाद्विगुणभागाः स्यादेकभागास्तथापरे धन्वयासबलैरंडदेवदारुसटीवचाः वासकोनागरं पथ्या चव्यमुस्तापुनर्नवा
गुडूचीवृद्धदारश्च शतपुष्पा च गोक्षुरः अश्वगंधा प्रतिविषा कृतमालः शतावरी कृष्णा सहचरश्चैव धान्यकं बृहतीद्वयं एभिः
कृतं पिबेत् क्वाथं शुंठीचूर्णेन संयुतं कृष्णाचूर्णेन वा योगराजगुग्गुलुनाथवा अजमोदादिनाथापि तैलेनैरंडजेन वा॥
सर्वांगकंपकुब्जत्वपक्षाघातावबाहुके गृध्रस्यामामवाते च श्लीपदे चापतानके अंत्रवृद्धौ तथाध्मानजंघाजानुगते
र्दिते शुक्रामयेपमेद्रे रोगे वंध्यायोन्यामयेषु च महारास्नादिराख्यातो ब्रह्मणा गर्भकारणम् महारास्नादिः॥
सूत हाटक वज्राणि ताम्रं लोहं च माक्षिकं तालं नीलांजनं तुत्थं अहिफेनं समांशकं पंचानां लवणानां च भागमेकं
विमर्दयेत् वज्रीक्षीरैर्दिनैकं तु रुध्वा धोम्ल धरे पचेत् मासैकं मर्दिकं रोमैर्लोहपात्रे तमाशने पिप्पलीमूलजं क्वा
थं सकृष्णमनुपाययेत् सर्वान्वातविकारांस्तु निहंत्याक्षेपकादिकान् वातनाशनो रसः शुद्धसूतं मृतं लोहं ता
प्यं गंधकतालकं पथ्याग्निमंथं निर्गुंडी त्र्यूषणं टंकणं क्षिपेत् तुल्यांशं मर्दयेत्तद्वल्व दिनं निर्गुंडिकाद्रवैः मुंडिद्र
वैर्दिनैकं तु द्विगुंजां वटिकां कृतां भक्षयेद्वातरोगार्त्तो नाम्ना स्वच्छंदभैरवः रास्नामृतादेवदारुशुंठीवातारिजं शृतं
सगुग्गुलुं पिबेत्कोष्ण मनुपानं सुखावहं भूतभैरवो रसः इति योग॰ वातचिकित्सा॰ तरंगः॥ ॥

यत्रमरमदधातोः नस्येमिकृ शिवातोः तार्प्यां केमारूपारदं बलमाभ्रश्रीकृ दीपतेवल्लबल्ला तरोपिभवज मनलेरसवद्गुरकौकुनाली नीलो च
पत्रेना जा पतेतेन स्पूर्वस्कोन देपी नेष जौनिम कृहतालारदशमुक्कोजनाका त्रिमोकौ नहि चेत विचमहोपथ्यारसंवा पानेर

अथ वातरक्तचिकित्सा वाहनाभिरतस्यास्रग्दूषयित्वाऽनिलो बली स्पर्शाज्ञत्वं मंडलानि स्फोटनानि विषूचि
कां करोत्यंगुलिर्वैकल्पं वातरक्तमिदंस्मृतं कालातिक्रांतमेतत्तु कुष्ठं भवति दुर्धरं रत्नाकरे वातशोणितिनो
रक्तं स्निग्धस्य बहुशो हरेत् अल्पाल्पं रक्ततापुक्तं पथ्यदोषस्य पावलं वं० वासागुडूचीचतुरंगुलानामेरंड
तैलेन पिबेत्कषायं क्रमेण सर्वांगजमप्यशेषं जयेदसृग्वातभवं विकारं त्रिफलानिंबमंजिष्ठवचाकटुक
रोहिणी वत्सादनीदारुनिशा कषायं नवकार्षिकं वातरक्ते तथा कुष्ठे पानं रक्तमंडलं कृच्छ्रकापालिकं कु
ष्ठं पानादेवापकर्षति नवकार्षिकः वं० नीलमहिषलोचनोदरसन्निभवर्णस्य गुग्गुलो प्रस्थं प्रक्षिप्य
तोयराशौ त्रिफलां च यथोक्तपरिमाणं द्वात्रिंशच्छिन्नरुहापलानि देयानि पक्तेता विबुधैः मृद्वग्निना ७६
प्रविपेच्च दर्व्यासं घट्टयन्मुहुर्यावत् अर्द्धक्षयितं तोयं जातं ज्वलनस्य संपर्कात् अवतार्य वस्त्रपूतं पुन श्रीकृष्ण
रपि संपादयेदयःपात्रे सांद्रीभूते तस्मिन्नवतार्य हिमोपलप्रख्ये त्रिफलाचूर्णार्द्धपलं त्रिकटोश्चूर्णं
षडक्षपरिमाणं कृमिरिपुचूर्णार्द्धपलं कर्षं कर्षं त्रिवृद्दंत्योः पलमेकं तु गुडूच्या दत्वा सं चूर्णयेत्तेन

उपयुज्याच्चानुपानं यूषं तोयं सुगंधि सलिलं च इष्टाहारविहारी भेषजमुपयुज्य सर्वकालमिदं तनुरो
धि वातशोणितमेकजमप्यद्वंद्वजं चिरोत्थं च जयति स्रुतं परिशुष्कं स्फुटितमाजानुगं चापि व्रणकासगुल्म
कुष्ठश्वयथूदरपांडुमेहांश्च मंदाग्निं च चिरोत्थं प्रमेहपिटिकाश्च नाशयत्याशु सततं निषेव्यमाणः कालवशा
७३ द्धतिसर्वगदान् अभिभूय जरादोषं वितरति कैशोरकं रूपं कैशोरको गुग्गुलुः वं० मंजिष्ठामुस्तकुटज
गुडूचीकुष्ठनागरैः भार्ङ्गीक्षुद्रावचानिंबनिशाद्वयफलत्रिकैः पटोलकटुकामूर्वाविडंगासनचित्रकैः शताव विजयसार
रीत्रायमाणाकृष्णेंद्रयववासैकैः भृंगराजमहादारुपाठाखदिरचंदनैः त्रिवृद्वरुणकैरातवाकुचीकृतमालकैः
सारवाटकमहानिंबकरंजातिविषांबुभिः इंद्रवारुणिकानंतासारिवापर्पटैः समैः एभिः कृतं पिबेत्क्वाथं कणा सां ३४
गुग्गुलुसंयुतं अष्टादशसु कुष्ठेषु वातरक्ते तथार्दिते उपदंशे श्लीपदे च प्रसुप्तौ पक्षघातके मेदोदोषे नेत्र
रोगे मंजिष्ठादिः प्रशस्यते महामंजिष्ठादिः क्वाथ० मंजिष्ठारिक्षवासात्रिफलदहनकंदैहरिद्रागुडूचीभू
निंबो रक्तसारः खदिरकटुकावाकुची व्याधिघातः मूर्वादंती विशालाकृमिरिपुजटिलावायसी रास्न

पाठाश्यामानंतापटोलैः समरिचमगधैःसाधितोयंकषायः पीतोहन्यात्समस्तान्सकलतनुगतान्कुष्ठजातान्वि
कारान्कंडूविस्फोटकादीनलसकविषमश्वित्रपामादिदोषान् इत्यपरोमार्गाज्ञिवः योगर॰ भूनिंबाब्दद
निंबवत्सककरणत्रायंत्यनंतामृतातिक्ताभीरुफलत्रिकप्रतिविषामूर्वाविशालाजलैः पाठापर्पटसा
रिवाद्वयनिशायुग्मच्छिकापद्मकैः सोशीरैः सपटोलचंदनवचासम्याकसप्तच्छदैः इत्येभिर्गणितैर्ज
लाढकगुणितैःप्रस्थंपचेत्सर्पिषोगव्यस्यामलकीरसद्विगुणितंनाम्नामहातिक्तकं हंत्येतन्मलगंड
मंडलरुजंकंडूंसपांडूामयंशोफश्लीपदवातरक्तविकृतीः कुष्ठानिचाष्टादश सारसंग्र॰ मरिचंत्रि
वृतादंतीक्षीरमार्कशकृद्रसः देवदारुहरिद्रेद्वेमांसीकुष्ठंसचंदनं विशालाकरवीरंचहरितालंमनः
शिला चित्रकंलांगलीचापि विडंगंचक्रमर्दकं शिरीषंकुटजोनिंबः सप्तपर्णामृतास्नुही शम्पाको
नक्तमालश्चखदिरः पिप्पलीवचा ज्योतिष्मतीचपलिका विषस्यद्विपलंभवेत् आढकंकटुतैलस्य
गोमूत्रंचचतुर्गुणं मृत्पात्रेलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निनापचेत् एतत्तैलं विशेषेणनाशयेत्कुष्ठजान्गदान्॰

वातरक्तेसंवान्याधिनपामाविस्फोटचर्चिकाः ॥+ नाशयेत्संगजाश्चोदकवलीपलितपुष्कल ॥ रवक्ककेलिश्चाध्दितैलेयोगारत्नं

७६

श्रीः

सारिवासर्जमंजिष्ठायष्टिसिक्थैः पयोऽन्वितैः तैलंपक्त्वाप्रयोक्तव्यंपिंडाख्यंवातशोणिते पिंडतैलेवंदात् ॥
अथरसः शुद्धंसूतंचतुर्गंधंपलंपामंविचूर्णयेत् मृतताम्राभ्रलोहानांदरदंचपलंपलं सुवर्णरजतंचैवप्रत्ये
कंदशनिष्ककं माक्षिकंमृतवज्रंचतालसत्वंपलद्वयं जंबीरोन्मत्तवासाभिः स्नुह्यर्कविषमुष्टिभिः मर्दयेत्पाऽरि
जैर्द्रावैः प्रत्येकेनदिनंदिनं एवंसप्तदिनंमर्द्यतद्गोलंवस्त्रवेष्टितं वालुकायंत्रगंस्वेद्यंत्रिदिनंलघुवह्निना ॥
आदायचूर्णयेच्छ्लक्ष्णंपलैकंपोजयेद्विषं द्विपलंपिप्पलीचूर्णंमिश्रंसर्वेश्वरोरसः द्विगुंजोलिह्यतेक्षौद्रैः
सुप्तिमंडलकुष्ठनुत् वाकुचीदेवकाष्ठंचकर्षमात्रंविचूर्णयेत् लिहेदेरंडतैलाक्तंअनुपानंसुखावहम् ॥ १
सर्वेश्वरः रसा॰ कनकभुजगवल्लीमालतीपत्रमूर्वारसगदकुनटीभिर्मर्दितैस्तैलयोगात् अपहरति
रसेंद्रः कुष्ठकंडूविसर्पान्स्फुटितचरणरंध्रप्राप्तमलत्वंनराणां अस्यैतैलस्यलेपेनवातरक्तंप्रशाम्यति ॥
चिंतामणिः दिवास्वप्नाग्निसंतापव्यायामंमैथुनंतथा कटूष्णगुर्वभिष्यंदिलवणाम्लानिवर्जयेत् ॥
इतियो॰ वातरक्तचि॰ ४१तरंगः अथाऽऽमवातः वेद्धनेवायुनानुन्नआमोयातिकफाशयम् ॥ १

लभ्यते स्वचनाडीभिरामवातो य मीरितः कट्यूरुजानुजंघासु पृष्ठे भस्त्र रुजाकरः लंघनं स्वेदनं तिक्तो दीपना नि
कटूनि च विरेचनं स्नेहपानं च बस्तयश्चामवाते रूक्षः स्वेदो विधातव्यो वालुकापुटकैस्तथा उपनाहाश्च कर्तव्या
स्तेपि स्नेहविवर्जिताः सटी शुंठ्यभयाचोग्रा देवदारु विषामृता कषायमामवातस्य पाचनं रूक्षभोजनं चि
त्रकं त्रिफला पाठा कलिंगातिविषामृता देवदारु वचामुस्त नागरातिविषाभया पिवेदुष्णांबुना नित्यमा
मवातस्य भेषजं रास्ना गुडूची मेरंड देवदारु महौषधं पिवेत्सर्वांगगो वाते सामे संध्यस्थि मज्जगे रास्नापंच
कं रास्नामृतारग्वधदेवदारु त्रिकंटकैरंडपुनर्नवानां क्वाथं पिवेच्चूर्णमिश्रं जंघोरुपृष्ठत्रिकपार्श्वशूली नागर ६
रास्नासप्तकं पिंडितं गुग्गुलोः प्रस्थं कटुतैलं पलाष्टकं प्रत्येकं त्रिफला प्रस्थं सार्द्धद्रोणे जले पचेत् पाद
शेषं ततः पूतं पुनरग्नावधिश्रयेत् त्रिकटु त्रिफला मुस्तं विडंगं सुरदारु च गुडूच्यग्नि त्रिवृद्दंती वचा सूरण ७८
मानकं पारदं गंधकं चैव प्रत्येकं शुक्तिसंमितं शुद्धं सहस्त्र प्रसारं कनकस्य फलं द्वयोः त्वगंकुरविनि श्रीकृष्ण
र्मुक्तं सिद्धं संचूर्ण्य निक्षिपेत् ततो माषद्वयं जग्ध्वा पिवेत्तप्तजलादिकं अग्निं च कुरुते दीप्तं प्रलया
नलसोदरम् धातुवृद्धिं वयोवृद्धिं रलं च विपुलं तथा आमवातं शिरोरोगं कटिवातं भगंदरम् जानुजंघा

वातं

श्रितं वातं सकटीग्रहमेव च अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं च साध्मानं तिमिरं तथा सिंहनाद इति ख्यातो रोगवारणाद
र्पहा वं तुलार्द्धोणं रसोनस्य तदर्द्धं नुं चितास्तिलाः पात्रं तु गव्यतक्रस्य पिष्टद्रव्यैः समं क्षिपेत् ऊषणं धा
न्यकं चव्यं चित्रकं गजपिप्पली अजमोदा लवंगला च ग्रंथिकं च पलांशकं शर्करायाः पलान्यष्टौ पंचाजाज्याः प
लानि च कृष्णाजाज्याश्च चत्वारि राजिका यास्तथैव च पलप्रमाणं दातव्यं हिंगुत्रलवणान्यपि आर्द्रक
स्य च चत्वारि सर्पिषो द्वे पलानि च तिलतैलस्य तावंति शुक्तस्यापि च विंशतिः सिद्धार्थकस्य चत्वारि द्वि
गुणं मधुकस्य च एकीकृत्य दृढे भांडे धान्यराशौ निधापयेत् द्वादशाहात्समुद्धृत्य प्रातः खादेद्यथाबलं सुरा
सौवीरकं चापि मधु चापि पिवेन्नरः जीर्णे पथ्येपि तं भोज्यं दधिपिष्टविवर्जितं षण्मासोपयोगेन सर्व
व्याधिहरो भवेत् अशीतिर्वातजा रोगाश्चत्वारिंशच्च पित्तजाः विंशतिः श्लेष्मजास्तद्वन्नश्यंत्यस्योपसेवना
त् योनिशूलं प्रमेहांश्च कुष्ठोदरभगंदरान् अर्शोगुल्मक्षयांश्चापि जयेद्बलरुचिप्रदः महारसोनपिंडः
योगः महारास्नादिना जग्धो योगराजो हि गुग्गुलुः आमवातं कटीपृष्ठजानुजंघाग्रहं जयेत् अत्रा
पि वातनाशनो रसः दधिमत्स्यगुडक्षीरपोतकीमाषपिष्टकं वर्जयेदामवातार्त्तो मांसमानूपजं चपल

अभिष्यंदकराण्येवचान्ये गुरुपिच्छिलाः वर्जनीयाः प्रयत्नेन साम्भवातार्दितैर्नरैः हितंयोषंचकोलस्यंचलाप
हरिमंथयोः यवान्नंकोरदूषान्नंपुराणांशालिषष्टिकं लावकानांतथामांसं हितंतत्रोणसेवितं पटोलंगोक्षुरंचै
ववरुणंकारवेल्लकं वास्तुकंशाकमारिषशाकंपौनर्नवंहितम् वं इत्याम्बवातचिकित्सा ॥ अथशूलम् ०
दोषैःपृथक्समस्तामद्वंद्वैःशूलोष्टधाभवेत् सर्वेष्वेतेषुशूलेषुप्रायेणपवनःप्रभुः ख॰ भवेद्विधोधान्पाति
प्रायभजनाच्छूलमनिलप्रधानंतान्यषौत्रिभिरप्यसमस्तैश्चयुग्मैः अजीर्णेनित्यस्मिन्भवतिजठरेकुक्षियुग
लोहृदिप्रौढोटोपारुग्गतिनमलानांविसरणं लंघनंवमनंस्वेदःपाचनंफलवर्तयः क्षारचूर्णानिगुटिकाःश
स्यंतेशूलशांतये आशुकारीहिपवनस्तस्मात्त्वरयाजयेत् वातस्यानुजयेत्पित्तंपित्तस्यानुजयेत्कफं वाताऽऽ
मर्कंहंत्यचिरेणशूलंस्नेहेनयुक्तस्तुकुलत्थयूषः ससैंधवव्योषयुतःसलावःसहिंगुसौवर्चलदाडिमाढ्यः
विश्वमेरंडमूलंवाक्वाथयित्वाजलंपिवेत् हिंगुसौवर्चलोपेतंसद्यःशूलनिवारणम् वामयेत्पित्तशूलाऽऽ
र्तंपटोलनिंबरसादिभिः पश्चाद्विरेचयेत्सम्यक्पित्तहृद्भिर्विरेचनैः गुडशालिपवाःक्षारंसर्पिर्दुग्धविरेचनम्
जांगलानिचमांसानिभेषजंपित्तशूलिनः धात्र्यारसंविदार्यावात्रायंतीगोस्तनांबुना पिबेत्सशर्करं२

सं० ७८

श्रीकृष्ण

सद्यःपित्तशूलनिवारणं श्लेष्मशूलहरीपेयापंचकोलेनसेधिता विदारीदाडिमरसःसव्योषलवणान्वितः
क्षौद्रयुक्तोनिहंत्याशुशूलंदोषत्रयोद्भवं आमशूलेप्रदातव्यंलघुवैश्वानराभिधं वं॰ कणाचूर्णस्यकुडवं
घृतपलंहविषस्तथा पलषोडशकंखंडंशतावर्याःपलाष्टकं पलषोडशकंचैवशिवायाःस्वरसस्यच ॥ ०
क्षीरप्रस्थद्वयंसार्धंलेहीभूतंतदुद्धरेत् त्रिजातमुस्तधान्याकंशुंठीमांसीद्विजीरकं अभयामलकंचैवचूर्णं
द्वादशिकार्षिकं तदर्धमाक्षिकंभागंसारंखादिरमेवच मधुत्रिफलसंयुक्तंखादेत्सिद्धाम्यपावलं शूलारोचक
हृल्लासछर्दिपित्ताम्लरोगनुत् अग्निसंदीपनोह्येषखंडपिप्पलिकामता इतिखंडपिप्पली ६०
भागोरसस्यभागश्चहेम्नःपिष्टिंविधायच तयाद्वादशभागानिताम्रपत्राणिलेपयेत् ऊर्ध्वाधोगंधकं
दत्वापलमात्रंसमंततः क्षारस्यमृगशृंगस्यचूर्णंयोज्यंसमंततः सिंचेन्मतस्याक्षिनीरेणरुध्वापाम्यचतु
र्यामं पचेच्छूलहरःसूतोभवेत्त्रिपुरभैरवः माषाम्यच्छाज्यसंयुक्तोदेयोस्यपरिणामजे अन्येष्वेरंडतैलेन
हिंगुत्र्यपुतोहितः त्रिपुरभैरवः शिवावचाहिंगुविडाकलिंगंरुचकंसमं कर्षमुष्णांबुनापेयं अनुपा
नेहिशूलिभिः क्षारंकपर्दीद्विरसैघवेचव्योषंजंसमर्घभुजंगवल्याः रसेनगुंजाप्रमितःप्रदिष्टःसमीरशू

नेमहरिः प्रचंडः शूलगजेकसरी रसवरनिगमानां केवेतसाम्ले विर्भस्यासुसमभितिपयोगतक्रावयेदुस्तंभैतैः ॥ क
मकभुजगवल्ली कंटकारिजयाद्भिः कृमलशमिकवासामुष्टिराक्ष्रीवुपूरैः अरूणसहरशाके मातुलान्याथ२
योज्यः पटुगणास्त्वसाभावेय दाद्रिकाद्भिः दहनवहूलतसं शोवन्नमात्रो निहंति प्रवलपक्तशूलं तद्विकारान्२
शेषान् अग्निमुखः रसः इतियोगः शूलचिकि ४३ तरंगः अथपरिणामशूलं अन्नेजीर्यतियच्छूलं त
देवपरिणामजं साध्मानाटोपविसामूत्रवंधमयविचेतथा लंघनंप्रथमंकुर्याद्वमनंसविरेचनं वस्तिकर्माऽ
परंचात्र पक्तिशूलेप्रशस्यते नागरतिलगुडकल्कंपयसासंसाध्ययःपुमानद्यात् उग्रंपरिणामशूलं सप्ताऽ ति६
हान्नाशमायाति शंभूकजंभस्मपीतं जलेनोष्णेनतत्क्षणात् पक्तिजं विनिहंत्येवशूलं विष्णुरिवाऽसु ८ः
रान् लोहकिट्टपलाष्टेन्यगोमूत्राढ्काढकेपचेत् क्षीरप्रस्थेचतत्सिद्धंपक्तिशूलहरंपरं क्षीरमंडूरः श्रीः
कृताभयालोहचूर्णालिघृतसमधुशर्करं परिणामभवंशूलंसद्योहंतिनसंशयः विडंगंचित्रकंचव्यं त्रिफला
मूषणानिच नवभागानिचैतानिलोहकिट्टसमानिच गोमूत्रंद्विगुणंदत्वामूत्राद्विगुणकंगुडः शने
र्मृद्वग्निनापक्त्वासुसिद्धं पिंडुतांगतं स्निग्धभांडेविनिक्षिप्य भक्षयेत्कोलमात्रया प्राक्मध्यांतेक्रमे
णैवभोजनस्यप्रयोजितः योगोयंशमयत्याशु पक्तिशूलंसुदारुणं कामलांपांडुरोगंचशोथमेदोग्निनाऽ
नि२

र्शांसि शूलार्त्तानांकृपाहेतोस्तारयाप्रकटीकृतः तारामंडूरः वं अश्मंतविडंगंधंपलांशंमद्ये हुतम् ॥
मरीचंपिप्पलीशुंठी हिंगुचैवद्वयंद्वयं पलाष्टकंपटूनांच चिंचाक्षारंपलाष्टकं सम्यवारंशंखभस्मजंवीरर
सेनभावितं पलाष्टकंचसंयोज्यतत्सर्वं निंबुकद्रवैः दिनंमर्द्यकोलमात्रं भक्षयेत्सर्वशूलनुत् अ
जीर्णादवमंदाग्निमसाध्यमपिसाधयेत् शूलदावानलोख्यातोयंरसोऽजीर्णादिरोगहा शू सारः
इतिश्रीपरिणामशूलचि ४४ तरंगः अथोदावर्त्तः वातविण्मूत्रजृंभाणां क्षवोद्गारवमीद्रियैः
क्षुत्तृष्णाश्वासनिद्राणां धृत्योदावर्त्तसंभवः हरीतकीयवक्षार पीलुनीत्रिवृतातथा साज्यंचूर्णं पिबेर
द्वामुदावर्त्तनिवर्त्तकं हिंगुकुष्ठवचास्व र्जि विडंचेतिद्विरुत्तरं पीतंमद्येनतच्चूर्णमुदावर्त्तहरंपरं
मदनंपिप्पलीकुष्ठं वचागौराश्चसर्षपाः गुडक्षारसमायुक्ताः फलवर्त्तिःप्रशस्यते खंडपलंत्रिवृता
समसुपकुल्यासकर्षचूर्णितंश्लक्ष्णं प्राग्भोजनस्यसमधुविडालपदकंलिहेत्प्राज्ञः एतन्नाहगुरु
शीरपित्तश्चकेपचविनियोज्यं स्वादुनंपयोरोथंचूर्णंनाराचकोनाम्ना वं सुरांसौवर्चलवतीं२
शैरपित्तश्चकेपच विनियोज्यं स्वादुनंपयेरोथं चूर्णं नाराचकोनाम्ना वं सुरांसौवर्चलवतीं२
मूत्रेविनिहंतपिवेत् पंचमूलीशृतंक्षीरंद्राक्षारसमथापिवा मूत्रकृच्छ्राश्मरीवध्येप्रयुंजीतभिषग्व

रः स्नेहस्वेदैरुदावर्त्तजं भाजं समुपाचरेत् अभ्युमोद्दाभ्युजे कार्यः स्निग्धस्वेदनपूर्वतः सर्वजे सूत्रवर्त्या
च चूर्णाच्चर्यानयेत् तवं उद्गारजे क्रमात्स्नेहिकं धूममाचरेत् छर्द्दिघाततयोदाबं नातं स्नेहादिभिर्जयेत्
भुक्तो घावर्त्तिनं वै घोरमेयं त्सहकोतया राठ धूमविडव्यानगुडमूत्रैर्विपाचितः गुदं गुल्हसमावर्त्ति विवं
धानाहमस्तलनुत आमाशयमलमयो गुरुत्वं हृल्लासरुद्गारविघातनं च स्तंभः कटीपृष्ठपुरीषमूत्र
शूलोथमूर्च्छा शकृतोवमिश्च श्वासश्च पक्काशयजे भवंति तथालसोक्तानिचलक्षणानि तत्राहितं परिक्षि
पं दीपनं मूलं रूपद्रुतं शकृन्मूत्रं मतिमानुदावर्त्तिन उत्सृजेत् अत्र त्रयोदशरसः इतियो उदावर्त्त
चिकि ४५ तरंगः अथ गुल्मः हृद्वस्त्योरंतरे ग्रंथिः संचारी यदि वाऽचलः स गुल्मः पंचधा दोषैः सर्वैः
श्चासृग्भवो पि च ॥ लंघनं दीपनं स्निग्धमुष्णं वातानुलोमनं बृंहणं च भवेदन्ने तद्धितं सर्वगुल्मिनाम् ॥ ८१ श्रीकृष्ण
स्वर्जिकाकुष्ठसहितः क्षारः केतकजो पिबा पीतस्तैलेन शमयेत् गुल्मं पवनसंभवं सुखोष्णजांगलरसः सु
स्निग्धो व्यक्तसैंधवः कटुत्र्यूषसमायुक्तो हितः पाने च गुल्मिनां काकोल्यादिसुसिद्धेन सर्पिषा पित्त
गुल्मिनां जयेच्च शीतलैरेवा प्रचारैः पित्तनाशनैः त्रिफला त्रिवृता दंती दशमूलं पलोन्मितं जले च

तुर्थांशशेषं तच्चतुर्भागस्थितेरसे सर्पिरेरंडजं तैलं क्षीरं चैकत्र साधयेत् संसिद्धो मिश्रकस्नेहः सद्यो हन्ति कफगु
ल्मनुत् कफवातविकारघ्नः कुष्ठप्लीहोदरेषु च प्रयोज्यो मिश्रकस्नेहो योनिशूलेषु चाधिकं मिश्रकस्नेहः
क्षारद्वयानलव्योषनीलीलवणपंचकं चूर्णितं सर्पिषा पेयं सर्वगुल्मोदरापहं तिलक्काथेन गुडव्योषहिंगुभा
र्गीयुतो भवेत् पीतो रक्तभवे गुल्मे नष्टपुष्पे च योषितां सक्षारत्र्यूषणं मद्यं प्रपिबेद्रक्तगुल्मनुत् पलाशक्षा
रतोयेन सिद्धं सर्पिः पिबेच्च सा नादेयी कुटजार्कः शिग्रुः बृहतीस्नुग्विल्वभल्लातकव्याघ्री किंशुकपारिभद्रकज
टाऽपामार्गनीपाग्निकान् वासामुष्ककपाटलाः सलवणा दग्ध्वा जलेपाचितान् हिंग्वादिप्रतिवापमेतदुदितं गुर
ल्मोदराष्ठीलिषु नादेयीक्षारः क्षीरं वज्रतरूद्भवं दशपलं तावत्पयो ऽर्कजं प्रत्येकं पलपंचकं च लवणात् क्षारं च पंचा
लर्कं विंशत्यार्कदलैर्युतं पवितेरा भिस्तेश्च तुर्भिः पलैर्भिल्लांडे गुरुमाहितो गजपुटे वह्नौ विपक्वीकृतं संचूर्णापायकटु
त्र्यं त्रिपलमेण्यकं पलं रामठं सर्वं वस्त्रपुनीतमेतदमलेपात्रे सुखं स्थापयेत् वज्रक्षारमिदं निहंति सकलान् गुल्मा
५१ नुदराणां पीतं तत्क्रमपुतं विभातसमये कर्षप्रमाणं क्रमात् मंदाग्निं सविशूचिकामरुचितामापांडुतां क्षीणतां
श्वासं कासमजीर्णशोषमपवनव्याधीन् बलासोद्भवान् वज्रक्षारमिदं निवार्य भिषजां कीर्तिं विधत्तेतरां मांसश्च

वल्लूरं शुष्कमांसं स्यादित्यमरकोशः ॥६

वर्पातिस्फुरं घटिकेयांहृदि किमन्नं पुनः वज्रक्षारः हिंग्वग्रथिक धान्य जीरकवचाचव्याग्निपाठासटीवृक्षाम्लं तव
णत्रयं त्रिकटुकं क्षारद्वयं दाडिमम् पथ्यापोष्करवेतसाम्लहपुषा जाजीपत्तेदेभिः कृतं चूर्णं भावितमेतदार्द्रक
रसेस्याद्वीजपूरस्यच आध्मानगृहणीविकारगुरुजान्गुल्मानुदावर्त्तकान्प्रत्याध्मानमदोदराश्मरियुतां स्त
णीद्वयारोचकान् ऊरुस्तंभमति भ्रमंच मनसोवाधिर्यमष्ठीलिकान्प्रत्यष्ठीलिकिकामयापहरते प्राकूर
पीतमुष्णांवुना हृत्कुक्षिवंक्षणकटीजठरांतरेषु वस्तिस्तनांसफलकेषुचपार्श्वयोश्च शूलानिनाशयतिवात
वलासजानि हिंग्वाद्यमाधमिदिमश्विनसंहितायां हिंग्वाद्यंचूर्णम् वल्लूरंमूलकंमत्स्यान्शुष्कशाकानि
वैदलं नखादेदालुकंगुल्मीमधुराणिफलानिच विश्वाहिंगुविडैःसार्धंक्वाथोदोभिहितोरसः गुल्मानशेषान्
प्लीहानंविद्रधीनपिनाशयेत् शंखद्रावोजयत्याशुपथ्यासैंधवसंयुतः दुःसाध्यानपिगुल्मांश्चपथ्यलोपद्र
वोत्कटान् इतियोग॰ गुल्मचिकि॰ ६६ तरंगः अथहृद्रोगः शोकपित्तादिसंदोषा विगुणाहृदयंगताः हृदि
बाधांप्रकुर्वंतिहृद्रोगंतंप्रचक्षते रु॰ घृतेनदुग्धेनगुडांभसावापिवंतिचूर्णंककुभत्वचोये हृद्रोगजीर्णज्वर
रक्तपित्तंहत्वाभवेयुश्चिरजीविनस्ते हिंग्वग्रगंधाविडविश्वकृष्णा कुष्ठाभयाचित्रकयावशूकं पिवेद्धृसो

वर्धलपुष्कराद्यंयवांभसाशूलहृदामयघ्नं कृमिजेचपिवेन्मूत्रं विडंगामयसंयुतं हृदिस्थिताःपतंत्येवमधस्था
कृमयोन्नृणां वं वाह्लीकविश्वदहनामयपावशूककपथ्यावचाग्विडकणाःक्वचैर्निहन्यात् सृतःसपुष्करज
टोयवव्वारिपीतोहृद्रोगमग्निविकलत्वमतिप्रवृद्धं रसर॰ इतियोग॰ हृद्रोगचि॰ ६७ तरंगः अथमूत्रकृच्छ्रम्
पपकूसमेस्तेस्तेःमुक्तवेगरोधाभिघाततः अत्रमर्पाश्चायधेतिस्यान्मूत्रकृच्छ्रोरुजाकरः मूत्रकृच्छ्रःसयःकृच्छ्रात्
न्मूत्रयेद्वस्तिरोधकृत् अभ्यंजनस्नेहनिरूहवस्तिस्नेहोपनाहोत्तरवस्तिसेकान् स्थिरादिभिर्वातहरैश्चसिद्धान्
दद्याद्रसांश्चानिलमूत्रकृच्छ्रे अमृतानागरंधात्रीवाजिगंधात्रिकंटकं प्रपिवेद्धातरोगार्त्तःशूलवान्मूत्रकृच्छ्रवान्
सेकावगाहाःशिशिराःप्रदेहाःश्रेष्ठोविधिर्वस्तिपयोविकाराः द्राक्षाविदारीक्षुरसैर्घृतंच कृच्छ्रेषुपित्तप्रभवेषु
नल८ कार्यम् कुशःकाशःशरोदर्भइक्षुश्चेतितृणोद्भवं पित्तकृच्छ्रहरंपंचमूलंवस्तिविशोधनं एतत्सिद्धंपयःपीतंमे
ढ्रगं हंतिशोणितं मूत्रेणासुरयावापिकदलीस्वरसेनवा कफकृच्छ्रविनाशायसूक्ष्मांपिप्पलीतुटिंपिबेत् यवक्षार
समायुक्तं पिवेत्तक्रंप्रकामतः मूत्रकृच्छ्रविनाशायतथैवाश्मरिनाशनं तत्राभिघातजेकुर्यात्सद्योव्रणचिकि
त्सितम् तेयंकृत्वाविवंधोश्मशिलाजतुसमादिकं एलाश्मभेदकशिलाजतुपिप्पलीनां चूर्णानितंडुल

शिवाशिवा लसवोल्लघंकरणाः सर्जिकाः समाः ॥ हिंगुरोनगुडे नाध्यः प्लीहगुल्मादिनाशनाः ॥ १

[illegible]

जलेन लुलिता निपीता दद्याद्गुडेन सहिता न्यवलोऽप्यधीमानासन्नमृत्युरपि जीवति मूत्रकृच्छ्री निदिग्धिकारसो
वापि सक्षौद्रः कृच्छ्रनाशनः सितातुल्यो यवक्षारः सर्वकृच्छ्रविनाशनः वंदः प्रत्येकं तोलमादाय सूतं ताम्रं
तथाभ्रकं द्विगुणं गंधकं चैव कृत्वा कज्जलिकां शुभां मुस्तादाडिमतोयेन केतकीस्तनवारिणा सहदेव्याः
कुमार्याश्च पर्पटोशीरयोरपि तालमूल्याश्च वर्याश्च भावयित्वा दिने दिने तिक्ता गुडूचिकासत्वं पर्पटोशी
रमागधी श्रीगंधसारिवाश्चैषां समानं चूर्णकं क्षिपेत् द्राक्षाफलकषायेण सप्तधोपरि भावयेत् षा
षामुद्गं विधायाथ वटीकार्या चणोपमा महाचंद्रकलानाम्ना रसेंद्रोयं निरूपितः अम्लपित्तप्रशम
नः प्रदरध्वंसकारकः अंतर्बाह्यमहादाहविध्वंसनघनाघनः ग्रीष्मकाले शरत्काले विशेषेण प्रशस्
यते रसमूर्छारक्तपित्ततापज्वरवलानलः मूत्रकृच्छ्राणि सर्वाणि प्रमेहानपि दुस्तरान् हरत्येषरसो
नूनं महाचंद्रकलाभिधः सारसः इति मूत्रकृच्छ्रचि० ४८ तरंगः अथ मूत्राघातः मूत्रनाडीगतैर्दो ८३
षैरल्पमल्पं सवेदनं यदा प्रवर्त्तते मूत्रं मूत्राघातः स उच्यते तद्भेदा वातकुंडलिकादयः १३ पटोलाघा श्रीकृष्ण
ति वक्षकान्त्रपारिभद्राग्निलादपि क्षारोदकेन मदिरां त्वगेलोषणसंयुतं पिबेद्गुडोदकं सम्यग्लिह्याद्वैताव
एष कृच्छ्रकृ० त्रिफलाकल्कसंयुक्तं लवणं वापि यः पिबेत् निदिग्धिकायाः स्वरसं पिबेद्वातांतर स्तुतम्
त

जलं कुंकुमकल्कं वा सक्षौद्रं पर्युषितं निशि स्त्रीणामतिप्रसंगेन शोणितं यस्य सिच्यते मैथुनोपरमस्तस्
स्य बृंहणीयो विधिर्हितः चित्रकं सारिवां चैव बला कालानुसारिवा द्राक्षा विशाला पिप्पल्यस्तथा च
त्रिफला भवेत् तथैव मधुकं दद्यात् पुष्पाण्यामलकानि च घृताढकं पचेदेतैः कल्कैरक्षसमन्वितैः क्षीर
द्रोणे जलद्रोणे तत्सिद्धमवतारयेत् शीतं परिस्रुतं चैव शर्कराप्रस्थसंयुतं तुगाक्षीर्याश्च तत्सर्वं मतिमा
न्परिमिश्रयेत् ततो मितं पिबेत्काले यथादोषं यथाबलं वातरेताः पित्तरेताः श्लेष्मरेताश्च यो नरः रक्तरेताः
ग्रंथिरेताः पिबेदिच्छन्नरोगतां सर्पिरेतत्प्रयुंजीत स्त्रीगर्भं लभते चिरात् असृग्दोषे योनिदोषे मूत्र
दोषे तथैव च प्रयोक्तव्यमिदं सर्पिश्चित्रकाद्यं सदा बुधैः इति चित्रकाद्यं घृतं अत्रापि चंद्रकलारसः
प्रशस्यते तराम् इति मूत्राघातचि० ४९ तरंगः अथाश्मरी निरुध्य मूत्रमार्गं या पातनं जनयेद्दृ
ढं कटिबस्तिप्रदेशेषु साश्मरीति निगद्यते रसः विशोष्य बस्तिगतं सशुक्रं मूत्रं सपित्तं पवनः कफं
वा यदा तदाश्मर्युपजायते तु क्रमेण पित्तेष्विव रोचना गोः रुग्विः वरुणस्य त्वचं श्रेष्ठां शुंठीगोक्षुर
संयुतां पंचक्षारगुडं दत्वा क्वाथयित्वा तु तां पिबेत् अश्मरीं वातजां हंति चिरकालानुबंधिनीं वीरतरु

इतिकीगोक्षुरादिक्वाथःपाषाणभेदक्वाथश्चभ्यासकानां॥क्वाथः
विवल्यादिकल्काथतांसशर्करेक्षुमूलिकाश्च द्रवैः ४

सहचरद्वयदर्भवत्सादनीगुंद्रानलकुशकाशाग्निमंथमोरटावसुकवशिरभल्लूककुरंटकेंदीवर कपोतवंक्रा
श्वदंष्ट्राश्चेति वीरतर्वादिरित्येषगणोमारुतनाशनः अश्मरीशर्करामूत्रकृच्छ्राघातरुजापहः वीरतर्वादि
मुस्तुवीरतावीदिकंक्काथंतत्पंचसमन्वितं भिनत्तिपित्तसंभूतामश्मरींक्षिप्रमेवतु वरुणात्वकृशिला
भेद शुंठीगोक्षुरकैःकृतः कषायःक्षीरसंयुक्तःशर्कराप्रभिनत्त्यपं क्षारोनिपीतस्तिलनालजातःसमा
क्षिकःक्षीरयुतस्त्रिरात्रात् हंत्यश्मरींसीधुविमिश्रितंवानिपीयमानंरुचकंप्रयत्नात् गोपालकर्कटी
मूलंपिष्टंपर्युषितांभसा पीयमानंत्रिरात्रेणपातयत्यश्मरींहठात् राजमार्तंडतः एलोपकुल्या
मधुकाश्मभेदकौंतीश्वदंष्ट्रावृषकोरुबूकैः श्रृतंपिबेदश्मजतुप्रधानंसशर्करंचाश्मरिमूत्रकृच्छ्रे ॰ ८४
पोगशः निर्गुंडिकाक्विविलिस्ततताम्रंविमर्घगोलंसिकतारव्ययंत्रे पत्कास्यवल्लःकिलमातुलुंगी॰ श्रीः
जलेनिहंत्यश्मरियोगमुग्रम् त्रिविक्रमेरसः रसस्अत्रापिचंद्रकलेव इत्यश्मरीपन्तरंगः क्रीः ६०
अथप्रमेहाः दशाबद्धचापिचत्वारःकफपित्तसमीरजाः साध्यायाप्याअसाध्यास्तेप्रमेहाःक्रमशोन
णां श्यामाककोद्रवोद्दालगोधूमचणकाढकी कुलत्थाश्चहिताभोज्येमेहिनांदेहिनांसदा सौवीर

कंसुरासुक्तंतैलंक्षीरंगुडंघृतं अम्लेक्षुजरसान्पिष्टंप्रमेहेतानिवर्जयेत् वेद फलत्रिकंदारुनिशांविशालां
मुस्तांचनिःक्वाथ्यनिशांशकल्कं पिवेत्कषायंमधुसंप्रयुक्तंसर्वप्रमेहेषुचिरोत्थितेषु योगशः न्यग्रोधोदुं
मूं बराश्वत्थस्योनाकारग्वधासनं आम्रकपित्थंजंबूचप्रियालंककुभंधवं मधूकंमधुकंलोध्रंवरुणंपारि
भद्रकं करंजंत्रिफलांशक्रंभल्लातकफलानिच एतानिसमभागानिसूक्ष्मचूर्णानिकारयेत् न्यग्रोधा
घमिदंचूर्णंमधुनासहलेहयेत् फलत्रयाद्वनुपिबेत्तेनमूत्रंविशुध्यति एतेनविंशतिर्मेहामूत्रकृच्छ्राणियानि
निच प्रशमंयांतिवेगेन पिडिकाचनजायते न्यग्रोधाद्यंचूर्णं शिलाजतुनरःपीत्वाप्रातःक्षीरसि
तायुतं मुच्यतेसर्वमेहेभ्यस्त्रिसप्तदिवसैर्नरः शराविकाद्याःपिडिकाःसाधयेच्छोफवद्भिषक् पक्वाश्चि
किसेद्व्रणवत्संधिमर्मसमुद्भवाः वेल्लव्योषफलत्रयत्रिलवणक्षारचव्यानलश्यामापिप्पलिमूल
मुस्तकसटीमाक्षीकधातुत्वचः षड्ग्रंथामरदारुवारणकणाभूनिंबदंतीनिशा पत्रैलातिविषाःपिचु
प्रमितयोलोहस्यकर्षाष्टकंसर्वंक्षीरपलिकापुराणपलान्यंशोशिलाजन्मनोमीनाख्याःकुडवःकृते
तिगुटिकासंयोज्यसर्वंभिषक् तत्रैकांप्रतिवासरंसहमधुक्षौद्रेणलिह्यादिमां तक्रंमस्तुपयोघृतंमधुर

रसंपक्वाश्विवेन्मात्रया अर्शांसि प्रदरं ज्वरंच विषमं नाडीव्रणानश्मरीं कृच्छ्रं विद्रधिमग्निमांद्यमुदरं पांडुामयं कामं
लां यक्ष्माणां सभगंदरं सपिडकागुल्मप्रमेहारुचीरेतोदोषमुरःक्षतं कफमरुत्पित्तार्तिमुग्रां जयेत् ॥ वह्निं संजनये
द्द्वात्र मसं भोजस्कं बलं वर्धयेद्देतस्यान निषिद्धमन्नमसकृन्नाध्वागमं मैथुनं विख्यातागुटिकेयमंचिततरा चं
द्रप्रभानामतः सांद्रानंदकरीत नोतिच रुचिं चंद्रेण तुल्यां तनो चंद्रप्रभागुटी ॥ योगः ॥ हेमाभोधरचंदनत्रिकटुकं
धात्रीप्रियालाकुहूमज्जानखसुगंधि जीरकयुगं शृंगाटकं वंशजं जातीकोशलवंगधान्यकयुतं प्रत्ये
कं कर्ष द्वयं पूगस्याष्ट पलं विचूर्ण्य च पयः प्रस्थत्रये सर्पिषः दधा द्रोः कुडवं सिता र्धकतुला धात्री वरीक्ष्व
जली मंदाग्नौ विपच्य द्विवकृ शुभ दिने सुस्निग्धभांडे क्षिपेत् पः खादेद्दिनशः प्रभातसमये मेहाश्च जीर्णा ८५
ज्वरं पित्तं साम्लमसृक् च्युतिं गुदहृद्योर्विक्राद्दिना साक्षसुच मंदाग्निं च विजित्य पुष्टिमतुलां कुर्याच्च शुक्र श्रीः
प्रदं पूगं वाभ्रकिरं परं गदहरं स्त्रीणामसृग्दोषजित् इति पूगपाकः ॥ योगः ॥ श्रीखंडं त्रिसुगंधि केसर
कणा शुंठी मरिच्यां बुदं शृंगाटं जलजं प्रियालवदरी धात्रीजवीजं तुगा द्राक्षा जीरक धान्यकं समुमनः
पुष्पं च जातीदलं शुक्लारं वदरं पलार्द्धिकमिदं सन्नारिकेरं त्र्यषत् पूगं चाष्टपलं ससेरभपयः प्रस्थत्रये
संपच्य त्वक्क्षादामलकी वरीजलशरावार्द्धं थपि षिक्तं शुक्ली कृत्य कराहकेच सघेत मंदाग्निना चूर्णि

कृ वंगाभ्रामपलांशकंच तुलया खंडेन पाकीकृतं भुक्तं प्रातरिदं प्रमेहपवनाध्मानानि शूलानि च्युद्देपं दैन्यमसृक्
६२ स्रुतिं मुखगुदश्रोत्राक्षि दोषं भ्रेमो हन्यादोगजराविपत्तिशमनं मंदाग्नि जिह्वहणं बल्यं वह्निकरं प्रमोदकरणं
पूगं न किं सेव्यते इति पूग ॥ सारः ॥ दंतीदारु सटी शिलाहृदहैनेभल्लातकार्की भपास्नुग्ध करंजयुग्मवरुणौ पि
कूपं च मूलीयुतैः द्वैपुर्भिर्दशपालिकैः शतमपां द्रोणे पृथक् प्रास्थिकैरेभिश्चापि कुलत्थकोलयवकैः पादावशे
षीकृते ॥ अस्मिन्नीपक्वात्तेरी हिंग्वकणा कंपिल्लविश्वौषधैर्भार्गीचव्यगजाह्वपिप्पलियुतैरेभिश्च सिद्धं घृतम्
६६ एतन्मेहहरं त्वपत्यकरं हिक्काप्लीहगुल्मजित् पांडुत्वप्रतिघातिहृद्ग्रहरुजः प्रध्वंसि धान्वंतरम् ॥ घृतं चिकित्सा ॥
सूतं कांतं गंधतीक्ष्णं ताप्यं मोषफलत्रिकं शिलाजतु शिलां कोलवीजं रात्रिक पिप्पलीजं त्रिःसप्तकृत्वोभृंगाद्भिर्भावि
येन्निष्कसंज्ञकः मेघनादाख्यसूतश्च सर्वमेहान्प्रणाशयेत् ॥ महानिंबस्य वीजानि पिष्ट्वा ये तंडुलांबुना सघृता
न्यचिराद्दुःपानान्मेहाश्चिरोत्थिताः ॥ मेघनादः ॥ सूताभ्रमाम तज्जैलैः सप्ताहं भावयेद्रसः हरिशंकर संज्ञः स्या
त्कृच्छ्रः सर्वप्रमेहजित् ॥ रसस्य भस्मनोतुल्यं वंगभस्म प्रकल्पयेत् ॥ अस्य गुंजाद्वयं हंति मेहान् दोषसमन्वि
तं वंगेश्वरः ॥ एलासकर्पूरसिता सधात्री जातीफलं गोक्षुरशाल्मलीत्वक् सूताभ्रवंगायसभस्म सर्वमेत

१ ह्लेषः मुक्तिमितः कुलोत्कलपंले दोष निमूढः शनैः पक्षो पाम दलोपलां कुजठेर पञ्चा मृदुस्वेदितः। वन्येष्टु प्पसंभैः करी मशकेले मत्नेत्र कृत्व
त्तत स्तां मूले फल पुष्प पत्र सचिव मुञ्जामितो भक्षितः॥ प्रातः त्यजीर्णमनुष्य रमेहा त्पयुक्ता अनम्लसेविनां पुंसां अपहंति रसेश्वरः॥

त्समानं परिमर्हनीयं निष्कार्धमानं मधुनाच लिह्य निहंति सर्वांस्त्यपमेहजातं मेहकुठारः रसः॥ इति मेह प्रशमन तरंगः॥
अथ मेदः॥ अव्यायाम दिवास्वप्न श्लेष्मला हारसेविनः मधुरान्नरसात्प्रायः स्नेहान्मेदो विवर्द्धते मेदोमांस
विवृद्धत्वात् स्थूलस्फिगुदरस्तनः अयथोपचयोत्साहो नरोऽतिस्थूल उच्यते॥ प्रातर्मधुयुतं वारि सेवितं
स्थौल्यनाशनं केवलं वा रजन्यंते पीतं मेदस्विनां हितं सचव्य जीरक व्योष हिंगु सौवर्चलाभयाः मस्तुना सक्त
वः पीता मेदोवृद्धि विनाशनाः क्षारं वा तालपत्रस्य हिंगुयुक्तं पिबेन्नरः मेदोवृद्धि विनाशाय भक्तमंड समन्वितं
वासादलरसोपेतः शंखचूर्णेन संयुतः बिल्वपत्ररसो वापि गात्र दौर्गंध्यनाशनः॥ इति मेदः प्रशमन तरंगः॥
॥ अथोदरं॥ रुध्वा स्वेदांबुवाहीनि दोषाः स्रोतांसि संचिताः प्राणाग्न्यपानान्संदूष्य जनयंत्युदरं नृणां रूक्ष ८६
रक्तशाल्यिर्यवा मुद्गा जांगलाम्लरसा हिताः विरेकास्थापनं शस्तं सर्वेषु जठरेषु च क्षीरेणैरंडजं तैलं पिबे श्रीः
न्मूत्रेण वा सकृत् ज्योतिष्मत्याः पिबेत्तैलं पयसा च विरेचनं सर्वेभ्यो जठरेभ्यस्तु शीघ्रं मुच्येत मानवः वातोद
रे पिबेत्तैलं पिप्पली लवणान्वितं शर्करा मरिचोपेतं स्वादु पित्तोदरी पिबेत् यवानी सैंधवाजाजी व्योष
युक्तं कफोदरी सन्निपातोदरी तक्रं त्रिकटुक्षार सैंधवैः त्रिभिरथ परिवृद्धं पंचभिः सप्तभिर्वा दशभिरथ वि
वृद्धं पिप्पलीवर्द्धमानं इति पिबति पयो वा यस्तस्य न श्वास कास ज्वर जठर गुदार्शो वातरक्त क्षयाः स्युः स्नुही

पयो भावितानां पिप्पलीनां पयोन्वितः (घृते) सहस्रमुपयुंजीत शक्तितो जठरामयी पटोलमूलं रजनी विडंगं
त्रिफलात्वचं कंपिल्लकं नीलिनीं च त्रिवृतां चेति चूर्णयेत् षडाद्यान्कार्षिकान्भागानंत्यान्द्वित्रिचतुर्गुणान्
कृत्वा चूर्णं ततो मुष्टिं गवां मूत्रेण वा पिबेत् विरिक्तो जांगलरसैर्भुंजीत मृदु भोजनं मंडं पेयां च पीत्वा वा स र
सं षडहं पयः शृतं पिबेत्ततश्चूर्णं पिबेदेवं ततः पुनः हंति सर्वोदराण्येतच्चूर्णं जातोदकान्यपि कामलां पांडु
रोगं च श्वयथुं चापकर्षति पटोलाद्यं चूर्णं यवानी हपुषा धान्यं त्रिफला सोपकुंचिका कारवी पिप्पली मूलम
जगंधा सटी वचा शताह्वाजीरकं व्योषं स्वर्णक्षीरी सचित्रकं द्वौ क्षारौ पौष्करं मूलं कुष्ठं लवणपंचकं विडंगं च स
मांशानि दंती भागत्रयं तथा त्रिवृद्विशाले द्विगुणे सातला स्याच्चतुर्गुणा एष नारायणो नाम चूर्णो रोगगणाप
हः तक्रेणोदरिभिः पेयो गुल्मिभिर्बदराम्बुना आनद्धवाते सुरया वातरोगे प्रसन्नया दधिमंडेन विट्संगे दाडि
मांबुभिरर्शसि परिकर्त्ते निवृत्ताम्ले रुष्णांबु रजीर्णके भगंदरे पांडुरोगे कासे श्वासे गलग्रहे हृद्रोगे ग्रहणी दोषे ७
कुष्ठे मंदानले ज्वरे दंष्ट्राविषे मूलविषे गरे लकृत्रिमे विषे यथार्हं स्निग्धकोष्ठेन पेयमेतद्विरेचनं नाराय श्रीकृष्ण
चूर्णं कुष्ठं दंती यवक्षारं पाठा त्रिलवणं वचां अजाजी दीप्यकं हिंगु स्वर्जिका चव्य चित्रकं शुंठी चोष्णांभसा पी
तं वातोदररुजां जयेत् कुष्ठाद्यं त्रिवृता त्रिफला पाठा दंती कटुका रोहिणी चतुरंगुल मज्जा च तथा च कटुकत्रय

चित्रकं चव्य हरीचैत पाचगजपिप्पली स्नुहीक्षीरं पलं दद्याद्घृतस्याष्टौ पलानि च पावत्स्विवतितद्धिं दूस्तावद्दृगालु विरिच्यते एतद्बिंदुघृतं सिद्धमृषिभिः समुदाहृतं बिंदुघृतं रोहीतकाभयाशुंठीः पिबेन्मूत्रेण शक्तितः सर्वोदरहरः प्लीहमेहार्शःकृमिगुल्मनुत् वातव्याधिक्षितःक्षारःक्षीरेणोदधिभुक्तिजः पयसा च प्रयोक्तव्याः पिप्पल्यः प्लीहशांत ये आनूपजं मांसं शाके पिष्टकृतं तिलाः व्यायामाध्वदिवास्वापपानाजीर्णं विवर्जयेत् हृत्कण्ठ्यादो पिबेत् सूतगंधक लोहपथ्याकुष्ठगव धकान्वदंट मद्येहस्नुपयसा तन्मात्रं खादयेद्दिनं न एण्जलोदरं हंति पथ्यं भारं स्यादनं दधि चिंचाफलरसं चानुपानमस्मिन्प्रयोजयेत् उदरारीरसः इतिपोग· उदरचिकि· पष्ठतरंगः ॥

अथ श्वयथुः रक्तपित्तकफान्वायुः शिराः प्राप्य वाह्यगाः शोथं करोति नवधा दोषद्वेषडाभिघाततः शुंठीपुनर्नवैरंडपंचमूलीश्रृतं जलं वातिके श्वयथौ शस्तं पानाहारपरिग्रहे पटोलत्रिफलारिष्टदार्वीक्वाथः सगुग्गुलुः हंति पित्तभवं शोथं तृष्णाज्वरसमन्वितं पुनर्नवाविश्वलवं गुडूचीशम्पाकमपामरदारुकल्कं शोथे कफोत्थे महिषाख्यपुक्तं मूत्रं पिबेद्वा सलिलं तथैव कफोत्थकृष्णासिकतापुराणपिण्याकशिग्रुत्वगभिप्रलेपः गुडार्द्रकं वा गुडपिप्पलीं वा गुडाभयां वा गुडनागरं वा कर्षाभिवृद्ध्या त्रिपलप्रमाणं खादेन्नरः पक्षमथापिमासं शोथप्रति

पुनर्नवानिंबपटोलशुंठीतिक्तामृतादार्व्यभयाकषायः सर्वांगशोथोदरपांडुरोगस्थौल्यप्रसेकोर्ध्वकफामयघ्नः

श्वायगलास्परोगान् श्वासकासारुचिपीनसादीन् जीर्णज्वरार्शोग्रहणीविकारान्हन्यात्तथान्यानपि वातरोगान् गो कृष्णाग्निविश्वघनजीरककर्कटकाशीपाठानिशाकरिकणामगधाजयानां चूर्णं कवोष्णसलिलेन विलोड्य पीतं नाशः परं श्वयथुरोगहरं नराणां सर्वतैलघृतमद्यानि गुर्वम्लं लवणानि च जांगलं च दिवास्वप्नं शोथवान्वर्जयेन्नरः इतिपोग· शोथचि· षष्ठतरंगः अथांडवृद्धिः अधोगतिर्दूषणतो मुष्कौ प्राप्य करोति हि· दोषास्त्रमेदोमूत्रांत्रैः स एष्धांडोन्नतिं मरुत् यः पित्तदोषेणाकुरंडरोगो भवेच्छिरा दक्षिणमुष्कभागे ततोर्ध्वभागे च वराम्य वेधं वामस्य कुर्यात्परतोपरत्र यत्नाद्दिवीजमूलं निर्गुंडीनां मिथः समैर्मूलैः घृतमधुसहिता पिंडी नक्तमंते मुष्कवृद्धिकर्या त्रिफलाक्वाथगोमूत्रं पिबेत्प्रातरतंद्रितः कोष्ठवातोद्भवं शूलं निहन्याद्वृषणोद्भवं चंदनमधुकपद्ममुशीरं नीलमुत्पलं क्षीरपिष्टैः प्रलेपः स्याद्दाहशोथव्रणापहः पंचवल्कलकल्केन सघृतेन प्रलेपनं सर्वं पित्तहरं कार्यं रक्तजे रक्तमोक्षणं वचासर्षपतैलेन प्रलेपः शोथनाशनः तैलमेरंडजं पीत्वला सिद्धं पयोन्वितम् आध्मानशूलोपचितां अंत्रवृद्धिं जयेन्नरः गोमूत्रसिद्धां रुबुतैलभृष्टां हरीतकीं चूर्णसैंधवयुक्तां खादेन्नरः कोष्णजलानुपानान्निहंति कुरंडमतिप्रवृद्धम् इतिपे· मूत्रवृद्धिकुरंडचि· सप्ततरंगः अथ श्वास्

वंत्रोदो ध्वजः पौ शो वृध्न दुस्तभि धीयते मूलं बिल्वकपित्थयोः रक्तकस्याग्नेर्हस्तो द्वयोः श्यामार्मूर्तिकरंजशि
ग्रुकतरो दिश्वौषधानकं कुस्माण्डपिक चव्य पंचलवणासाजमो दान्वितं पितं कांजिकको त्तु तोयमपिते भू
र्णी कृतं वृध्नजित भच्च क्रैरंडतैलेन कल्कः पथ्यासमुद्भवः कृस्मोसैंधवसंयुक्तो वृध्नरोगहरः परः इतियोगात
वृध्नचि- पत्तरंगः अथ गंडमाला गंडमालाकभिगंडिः कंठदेशसमुद्भवैः एषैव चिरवक्रास्यादपचीत्रनासं
ज्ञिका मल्लिकाछुस्कुसीतः क्वाथावस्तणाम्रजः गंडमाला निहंत्याशु चिरकालानुबंधिनीं विडंगमलसिं
धूस्यरास्नागः दारदारुभिः तैलंच लघुरोसिद्धं कडुतुंबीरसेशुभे गंडमालाहरं श्रेष्ठं गलगंडे प्रशस्यते इतितुंबीतै
व्योषं विडंगं मधुकं सैंधवं देवदारुच तैलमेभिः श्रतंतच्च कृच्छ्रामप्यपचीं जयेत व्योषाद्यं तैलम् छुछुंदर्यां वि
पक्वं तु लणातैलं वरं ध्रुवं अभ्यंगान्नाशयेन्नूनं गंडमालां सुदारुणां छुछुंदरीतैलं अथ गलगंडः नि ८८ श्रीकृष्ण.
बद्धः श्वयथुर्यस्य मुष्कवल्लंबते गले महान्वाय दिवाह्रस्वो गलगंडं तमादिशेत जीर्णककारुकरसो विड
सैंधवसंयुतः नस्येन तरुणं हंति गलगंडं न संशयः श्वेतापराजितामूलं प्रातः पिष्ट्वा पिबेन्नरः सर्पिषा
निपताहारो गलगंडप्रशांतये तिक्तालावुफले पक्वे सप्ताहमुषितं जलं गलगंडं निहंत्याशु पानात्पथ्यान्न

भ्रीलितं अथ ग्रंथिः वातादयो मांसमसृक्प्रदुष्टाः प्रदुष्यमेदश्च तथा शिराश्च वृत्तोन्नतं ग्रंथिमसल्कठो
फं कुर्वंत्यथो ग्रंथिरितिप्रदिष्टः हिंस्रासरोहिण्यमृता च भार्गी स्योनाकबिल्वागुरु वाजिगंधा गोजी च पि
ष्टा सतताल पत्रा ग्रंथौ विधेयो ऽनिलजे प्रलेपः जलौकाः पित्तकृते हितास्तु क्षीरोदकाभ्यां परिषेचनं च
द्राक्षारसेनेक्षुरसेन वापि चूर्णं पिबेद्वापि हरीतकीनां मधूकजंबर्जुनवेतसानां त्वग्भिः प्रदेहान वचारयेच्च
हृतेषु दोषेषु यथानुपूर्वं ग्रंथौ भिषक् श्लेष्मसमुत्थिते च आमं मजातं प्रशमं प्रयातं तं तत्पक्वमेवापहरेद्विचार्य
देहस्थितेवाससि सिद्धकर्मा सधः क्षारोत्तमं च विधिं विदध्यात शस्त्रेणचोत्पाद्य सुपक्वमाशु प्रक्षाल्य सप्त
तमेः कषायैः संशोध्य चैनं स्तुविशोधयेत्तु क्षारोत्तरैः क्षौद्रघृतप्रगाढैः सिद्धं च तैलं लवतारणीयं विडंगपा
ठारजनीविपक्वं मेदः समुत्थे तिलकल्कदिग्धे कृत्वोपरिष्टाद्विगुणां पटांतं हुताशतप्तेन मुहुः प्रदह्याल्लोहेन
विद्वान वह्नितापः प्रलिप्य दर्व्यात्वधलाद्वपावाप्रतप्तपास्वेदनमस्य कार्यं निपात्य वा शस्त्रमपोह्य मेदो
देहे सुपक्वं त्वथवा विदार्य प्रक्षाल्य मूत्रेण तिलैः सुपिष्टैः सुवर्चलालोध्र हरितालमिश्रैः ससैंधवैः क्षार
घृतप्रगाढैः क्षारोत्तरैरेनमभिप्रशोध्य तैलं विदध्याद्धि करंजगुंजा वंशावलेपं गुदमूत्रसिद्धं ग्रंथिरेवाधिद

पाकी लिप्तं यवक्षारविडंगबीजांश्चोपैलैःस्यान्मसूरीणां कृतैर्यत् रक्तेन मिश्रैः सरसस्य सघृतस्तदर्बुदं शाम्यति ना
न्यथैतत् राज्ञः वातार्बुदं क्षीरघृताम्लसिद्धैः कृशरैः सैतैस्तैरुपनाहयेत्तु कुर्याच्च मुख्यानुपनाहनानि सिद्धैश्च मांसै नतु २
रपि वेसवारैः स्वेदं विदध्यात्कुशलश्च नाड्या भोगेन रक्तं बहुशो हरेच्च वातघ्ननिर्यूहपयोम्लवर्गैः सिद्धं शताह्वं
त्रिवृतं पिबेद्वा स्वेदोपनाहा मृदवस्तु पथ्याः पित्तार्बुदे कायविरेचनं च विकृष्य सोदुंबरशाकगोजीपत्रैर्भृशं तो
द्रपुतैः प्रलिंपेत् मृद्वस्य जंतोः कफजेर्बुदे च रक्ते च सिद्धैः स्वेतार्बुदं यत् मेदःकृतं मांसकृतं पिकार्यं व्रणोदितं स
र्वं चिकित्सितं च इति योग गंडमालापचीगलगंडग्रंथ्यर्बुदचि पंचतरंगः श्लीपदः पादशोथः स्यान्मेदः कफ
समुद्भवः नासाकर्णाक्षिहस्तादावप्यांगुः केप्यमुंपुनः धत्तूरैरंडवर्षाभूनिर्गुंडीशिग्रुसर्षपैः प्रलेपः श्ली
पदं हंति चिरोत्थमपि दारुणं कृष्णा चित्रकदंतीनां कर्षमर्धपलं पले विंशतिश्च हरीतक्या गुडस्य च पलद्वयम् ८१
मधुनाम्लोदकं खादेच्छ्लीपदं हंति दुस्तरं संपिष्ट्वा मारनालेन रूषिका मूलवल्कलं प्रलेपाच्छ्लीपदं हंति बद्धमूल श्रीः
मपि ध्रुवं पिंडारकतरुसंभववंदशिफा जयति सर्पिषा पीता श्लीपदमुग्रं नियतं बद्धा सूत्रेण जंघायाम्
हितं च लेपने नित्यं चित्रको देवदारु च सिद्धार्थशिग्रुकल्को वा सुखोष्णो मूत्रपेषितः विडंगमरिचार्कैषु

नागरे चित्रके तथा भद्रदार्व्येलकाख्ये च सर्वे च लवणेषु च तैलं पक्वं पिबेद्वापि श्लीपदानां निवृत्तये विडंगाद्यैस्तै
पथ्यान्नं कुलत्थं च कूर्ममांसं च योजयेत् श्लीपदं तेन निवर्तेत एवं मध्यांते दाहमग्निना च इति योग श्लीपद षष्ठ
तरंगः अथ विद्रधिः पृथग्दोषैः समस्तैश्च क्षतेन क्षतजेन च गुल्मवद्विद्रधिः प्रायः स्त्री स्तने रक्तविद्रधिः
जलौकापातनं शस्तं सर्वस्मिन्नेव विद्रधौ विपक्वे मंडलच्छन्ने स्वेदः पित्तोत्तरं विना वातघ्नौषधिकल्कैस्तु
वसातैलघृतप्लुतैः सुखोष्णो बहलो लेपः प्रयोज्यो वातविद्रधौ स्वेदोपनाहाः कर्तव्याः शिग्रुमूलसमन्वि
ताः एवगोधूममुद्गैश्च खिन्नपिष्टैः प्रलेपयेत् विलीयेत क्षणेनेव समपक्वश्च विद्रधिः पैत्तिकं शर्करा ला
जमधुकैः सारिवायुतैः प्रदिह्यात्क्षीरपिष्टैर्वा पयस्याशीरचंदनैः पिबेद्वा त्रिफलाक्वाथं त्रिवृताकल्कसंयुतं
इष्टिकासिकतालोहगोशकृत्तुषपांशुभिः गोमूत्रपिष्टैः सततं स्वेदयेच्छ्लेष्मविद्रधिं शोभांजनकनिर्यूहो हिंगु
सैंधवसंयुतः अचिराद्विद्रधिं हंति प्रातः प्रातर्निषेवितः श्वेतवर्षाभुवो मूलं मूलं वरुणकस्य च जलेन क्वथितं
पीतमपक्वं विद्रधिं जयेत् कासीसं सैंधवशिलाजतु हिंगुचूर्णामिश्रीकृतो वरुणावल्कलजः कषायः अभ्यं
तरोत्थितमपक्वमतिप्रमाणं न्यग्रामयं जयति विद्रधिशोथमुग्रं अपक्वे त्वेतदुदितं पक्वे तु व्रणवत्क्रिया ॥ ॥

इतियोगः विद्रधिचिकित्सा ॥ अथव्रणशोथः एकदेशोत्थितः शोथः व्रणानां पूर्वलक्षणं दोषैः पृथक् समस्तैश्च
स्तैः रक्तजागन्तुकौ च षट् ॥ आदौ विम्लापनं कुर्याद् द्वितीयमवसेचनं तृतीयमुपनाहं च चतुर्थी पाटनाक्रिया पंचमं
शोधनं चैव षष्ठं रोपणमिष्यते एते व्रणस्योपक्रमाः स्युः स्वयमेव पेयाश्च अभ्यज्य स्वेदयित्वा तु वेणुना मृदितः शनै
नैः विम्लापनार्थं मृद्नीयात् तलेनांगुष्ठकेन वा शोथमहति संरब्धे वेदनावति वा व्रणे यथा तिशमं लेपः स्वे
दः सेकापतर्पणे सोऽपि नाशं व्रजत्याशु शोथः शोणितमोक्षणात् एकतश्च क्रियाः सर्वा रक्तमोक्षणमेकतः
रक्तं हि विक्रियां याति तन्मोक्षे याति विक्रिया हरस्य शंगाग्रलत्तुंबीभिः जलौकाभिश्च शृंगेण शिरासर्वांगजं रक्तं जलौ
कागंधिमुक्तं तुंबीकफोद्भवं वातोत्थं शृंगीपित्तजं जलौकसः सन्निपाते शिरोक्षेण अथ दोषे प्रयोजयेत् मातु
लुंगाग्निमंथौ च सुरदारु महौषधं अहिंस्रा चैव रास्ना च प्रलेपो वातशोफजित् दूर्वा नलकमूलं च मधु ९०
कं चन्दनं तथा शीतलद्रव्यगणैः सर्वैः प्रलेपः पित्तशोथहा अजगंधाश्वगंधा च काला सरला सह एकैषिका च श्रीवृन्द
शृंगी च प्रलेपः श्लेष्मशोथहा न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतसवल्कलैः ससर्पिष्कैः प्रलेपः स्याच्छोथनिर्वाप
णः परः नरात्रौ लेपनं दद्याद् दत्तं च पतितं तथा नच पर्युषितं शुष्यन्नवासं धारयेत् क्वचित् सतिलाः सातसीबीजा

दध्यम्लाः सक्तुपिंडकाः सकिण्वकुष्ठलवणाः शस्ताः स्युरुपनाहने शणमूलकशिग्रूणां फलान्यसितसर्षपाः स
क्तवः किण्वमतसी च द्रव्याण्येतानि पाचने हस्तिदंतं जले घृष्टं बिंदुमात्रं प्रलेपनात् अत्यर्थकठिने चापि शोथे
पाचनभेदनं चिरबिल्वाग्निकौ दंती चित्रको हयमारकः कपोतकंकगृध्राणां पुरीषाणि च दारणं ततः प्रक्षालने
क्वाथः पटोलीनिंबपत्रजः अविशुद्धे विशुद्धे तु न्यग्रोधादित्वगुद्भवः अपेतपूतिमांसानां मांसस्थानमरोहतां क
ल्कः संरोपणः कार्यस्तिलानां मधुनान्वितः निंबपत्रं मधुभ्यां तु युतः संशोधनः परः निंबपत्रं तिला दंती त्रिवृत्सै
न्धवमाक्षिकं दुष्टव्रणप्रशमनो लेपः शोधनकेसरी निंबपत्रवचाहिंगुसर्पिर्लवणसैन्धवैः धूपनं कृमिरक्षोघ्नं
व्रणार्केडुरुजापहं अग्निदग्धे व्रणे सम्यक् प्रयुञ्जीत चिकित्सितं पित्तविद्रधिवीसर्पशमनं लेपनादिकं वातादि
भिर्भूतान्सर्वांश्च धूपयेद्व्रणवेदनान् यवाघृतभूर्जमदनश्रीवेष्टकसुराह्वयैः श्रीवासगुग्गुल्वगुरुशल्लनिर्या
सधूपिताः कठिनत्वं व्रणा यान्ति नश्यन्त्यास्रावेदनाः करंजारिष्टनिर्गुंडीरसो हन्याद्व्रणक्रिमीन् लशुनेनाथ
यवादयात् लेपनं क्रिमिनाशनं येऽल्पोत्क्लेदवन्तो पाकस्तुतिगंधवन्तो व्रणा महान्तः सरुजः सशोथाः प्रयान्ति तेगुग्गु

तुमिश्रितेन पीतेन शांतिं त्रिफलारसेन त्रिफलागुग्गुलुः अमृतापटोलमूलं त्रिफला त्रिकटु क्रिमिघ्नानां समभागानि रजं सिंकौशिक भागः समः सर्वैः गोघृतवद्गुटिका खादेदनुवासरं सद्धि मितां जेतुं व्रण वातास्र गुल्मोदर श्वयथु २ पांडुरोगान्वे इत्यमृतागुग्गुलुः जाती निंब पटोल पत्र कटुका दार्वी निशा सारिवा मंजिष्ठाऽभयासिक्थ तुत्थम धुकैर्नक्तमाहूवीजैः समैः सर्पिः सिद्धमनेन नख दन्तवदनाम मर्म श्रिताः स्राविणो गंभीराः सरुजेष व्रणाः सगतिकाः २ शुद्धंति शुष्यंति च जात्यादिघृतं स्वर्जिका च यवक्षारः कंपिल्लं च मेहंदिका टंकणं श्वेतखदिरः तुल्यांशं चूर्णयेत् घृतैः सर्वसमांशं स्च चूर्णं मर्द्दयेत्स्महरं इदं स्वर्जिकादि घृतं चैतत्सर्व व्रणविशोधनं पूरणं क्रिमि कंडू घ्न शीघ्रं पाटवा कृन्मतं स्वर्जिकाद्यं घृतं मनः शिलासमं जिष्ठा सलाक्षा रजनीद्वयं प्रलेपः सघृतक्षौद्रस्त्व ग्विशुद्धिक रः परः पुनर्नवा निंब पटोल शुंठि तिक्ता निशा दार्व्यभया कषायः सर्वांग शोफोदर कास शूल श्वासान्वितं पांडु गदं निहंति पुनर्नवाष्टकं अयोरजः सकासीसं त्रिफला कुसुमान्वितं प्रलेपः कुरुते कार्ष्ण्यं सद्य एव नवत्वचि कालीयक फलान्यास्थि हेमकालासुरास्तिभिः लेपः सगोमय रसस्त्वक् सवर्णीकरः स्मृतः अथ सद्योव्रणाः सद्यः क्षतं व्रणं वैद्यः सशल्यं परिषेचयेत् यष्टीमधुक युक्तेन किंचिदुष्णेन सर्पिषा मलागंतुं व्रणं वैद्यो घृतक्षौद्र

६१ श्रीकृष्ण

समन्वितां शीतकिया प्रयुंजीत शीत रक्तोष्मनाशनीं आमाशयस्थे रुधिरे वमनं पथ्यमुच्यते पक्वाशयस्थे दात व्यं रेचनं च समासतः क्वाथो वंशत्वगेरंड श्वदंष्ट्राऽश्मभित्कृतः सहिंगुसैंधवः पीतः कोष्ठस्थं स्रावयेदसृक् पक्वे दा कुलत्थानां निस्नेहेन रसेन वा भुंजीतान्नं यवागूं वा पिबेत्सैंधवसंयुतां इति साहसिकः प्रोक्तः सद्यो व्रणहितो विधिः सप्ताहमतः कार्यो शारीर व्रणवत् क्रिया व्रणोश्वयथु रायासात्स च रागश्च जागरात् तौ च रुक् च दिवास्वा पात्ताश्च मृत्युश्च मैथुनात् सिंदूर कुष्ठ विष हिंगु रसोन चित्र बाणांघ्रि लांगलिक कल्क विपक्व तैलं प्रसाद मंत्र पुत हू कृत्स्न लेपनं सिन्न व्रण प्रशमनो विपरीतमल्लः स्वक्षाभिघात गुरु गंड मेहापदंश नाडी व्रण व्रण वि चर्चिक कुष्ठ पामाः एतान्निहंति विपरीतक मल्लनामैतैलं यथेष्ट शयनासन भोजनस्य विपरीतमल्लं च अथ भग्नानि आदौ भग्नं विदित्वा तु सेचयेच्छीतवारिणा पंकेनालेपनं कुर्याद्बंधनं च कुशान्वितं आलेप नार्थं मंजिष्ठा मधुकं चाम्ल पेषितं शत धौत घृतोन्मिश्रं शालिपिष्टं च लेपनं न्यग्रोधादिकषायस्तु सुशीतं परि षेचनं पंचमूली विपक्वं च क्षीरं दद्यात्सवेदने मलं सगाल छिन्न च्याः पीत्वा मांसरसेन वा तच्चूर्णीकृत्य सप्ताहं २ दस्थि भंगं व्यपोहति आभात्वरां मधुयुतमस्थि भंगे ऽपिबेत् पीत्वा चास्थि भवे सम्यक् वज्रसारनिभं दृढं

उष्णकाले समो गाढं ॐ भिम पुष्पसमं अर्द्धिकि दिवा दंत भागं जाती रसे पचेत् पतेल्लोहे सर्व व्रणान् कार्य प्रयोगः ३

लवणांकडुकंतारमम्लंमैथुनमातपं व्यायामंचननसेवेत भग्नोरूढाननेवच अथनाडीव्रण: नाडीनांगतिमन्वि
षान्नशस्त्रेणत्वाधुकर्मवित्‌ सर्वव्रणक्रमंकुर्याच्छोधनरोपणादिकं नाडींवातकृतांसाधुपाटितांस्वधुर्यद्भिषक् ६२
प्रत्यक्पुष्पीफलयुतैस्तिलैःपिष्टैःप्रलेपयेत्‌ पैत्तिकींतिलमंजिष्ठानागदंतीनिशाहृपैः श्लेष्मिकींतिलयष्ट्याह्व
निकुंभारिष्टसैंधवैः शल्यजांतिलमध्वाज्यैर्लेपयेत्सुपशोधनैः अग्रएवधनिशाशाकालाचूर्णाज्यसंयोद्भसंयु
तः सूत्रवर्त्तिर्व्रणोपाज्यशोधनीगतिनाशनी वर्त्तीकृतंमाक्षिकसंप्रयुक्तंनाडीप्रयुक्तंलवणोत्तमंवा दुष्टव्रण
प्रच्छिहितंचैतेलंतत्सौख्यमानंगतिमाशुहंति जात्यर्कशम्पाककरंजदंतीसिंधूत्थसौवर्चलपावश्लेकैः वर्त्तिःकृता
सेः६ हंत्यचिरेणनाडींस्नुक्क्षीरलिप्तासहैसंधवेन कृशादुर्बलभीरूणांनाडीमर्माश्रिताचया क्षारसूत्रेणतांछिंद्यान्न ६२
शस्त्रेणकदाचन गुग्गुलुत्रिफलाव्योषैःसमांशाज्याज्ययोजितः नाडींदुष्टव्रणंचापिजयेदपिभगंदरं सप्तां श्रीकृष्ण
गोगुग्गुलुः समूलपत्रांनिर्गुंडींपीडयित्वारसंपिबेत्‌ तेनसिद्धमिदंतैलंनाडीदुष्टव्रणापहम्‌ इतिपोगतलि
शोषव्रणसद्योव्रणभग्ननाडीव्रणचिकि: १५तरंग: अथभगंदर: गुदस्यद्व्यंगुलेक्षेत्रेपार्श्वत:पिडिकार्ति
कृत्‌ भिन्नाभगंदरोज्ञेय:सचपंचविध:स्मृत: वातपित्तकफैस्त्रेधा चतुर्थ:सन्निपातत:उन्मार्गग:पंचम:

स्यात्‌पूर्वपंचविधोमत: गुदस्यश्वयथुंदृष्ट्वा विशोष्याद्दोविशोधयेत्‌ रक्तावसेचनंकार्यपपापाकंनगच्छति
खरसूधिरसमेतंभल्लतापाशशीरंदशदिसहितमस्थ्नासारमेयस्यपिष्ट्वा भवतिसमुपलेपादाशुभागंदरीणामपिवि
चि:३ षमतराणामापदांनाशहेतु: वटपत्रेष्टिकाशुंठीगुडूच्य:सपुनर्नवा: सुपिष्टा:पिडिकावस्थैलेप:शस्तोभगंदरे
पं४ पिडिकानामपक्वानामपतर्पणपूर्वकं कर्मकुर्याद्विरेकांतंभिन्नानांवक्ष्यतेक्रिया स्नुह्यर्कदुग्धदार्वीभिर्वर्त्तिं
कृत्वाविचक्षण: भगंदरगतिंज्ञात्वादद्यादुष्टविशोधनीं दुष्टांसर्वशरीरस्थांनाडींहन्यादसंशयं रसेंद्रभागद्वित
यंम्लेच्छदारश्चतुष्टयं काकजंघारसैर्मर्द्य खल्वेदिवसपंचकं ताम्रसंपुटकेरुध्वा सच्छिद्रेहंडिकांतरे निवेश्य
वालुकांदद्याद्योगिनःप्रहराष्टकं स्वांगशीतंसमुद्धृत्यमधुटंकणसंयुतं धर्मेणस्वागतंतावद्यावद्भूमतिता
वत्‌ रूपराजरस:सोयंभगंदरविनाशन: वल्लमात्रमिदंखादेत्रिफलामनुपाययेत्‌ इतिरूपराजोरस:
त्रिफलापुरकृष्णानांत्रिपंचैकभागयोजितागुटिका कुष्ठभगंदरनाडीदुष्टव्रणशोधिनीकथिता नवकार्षि
कोगुग्गुलु: तिलाभयालोध्रमरिष्टपत्रंनिशावचाकुष्ठमगारधूम: भगंदरेनाड्युपदंशयोश्चदुष्टव्रणे
पूणोधनरोपणोयं त्रिफलारससंयुक्तंबिडालास्थिप्रलेपनं भगंदरंनिहंत्याशुदुष्टव्रणविशोधनम्‌:

चित्रकार्कौ त्रिवृत्पाठे मलयूहयमारकौ सुधां वचां लांगलीं च हरितालं मनःशिलां ज्योतिष्मतीं च संहृत्य तैलं धी
रो विपाचयेत् · एतद्विष्यंदनं नाम तैलं दद्याद्भगंदरे शोधनं रोपणं चैव दुष्टनाडीं व्यपोहति · चित्रकाद्यं तैलं
करवीरनिशादंतीलांगलीलवणाग्निभिः मातुलुंगार्कपयसा पक्वं तैलं भगंदरे करवीराद्यं तैलम् · भागोरस
स्यगंधस्य द्वौ कन्याद्भिर्विमर्दयेत् · कृत्वा गोलं ताम्रपात्रं तावत्तस्योपरि क्षिपेत् · भस्मना पूरयेत् भांडं वह्निं कु
र्याद्दिनं तले · शीतमुद्धृत्य जंबीरवारा तत्सप्तधा पुटेत् गुंजास्य मधुसर्पिभ्यां हंति सद्यो भगंदरं तालमूलीं
सतभुनां पिवेद्रनु सकांजिकां रविताडेश्वरसः व्यायामं मैथुनं युद्धं पृष्ठयानं गुरूणि च संवत्सरं परिह
रेदुपरूढव्रणो नरः अथोपदंशाः हस्ताभिघातान्नखदंतघाताद्धावनादत्युपसेवनाद्वा योनिप्र ९३
दोषाच्च भवंति शिश्ने पंचोपदंशा विविधोपचारैः जलौकापातनं चास्य ऊर्ध्वाधःशोधनं तथा पाकोरक्ष्यः श्रीः
९४ प्रयत्नेन शिश्नक्षयकरो ह्यसः पटोलनिंबत्रिफलागुडूचीक्वाथं पिबेद्वा खदिरासनाभ्यां सगुग्गुलुं वा त्रिफला
युतं वा सर्वोपदंशापहरः प्रयोगः त्रिफलायाः कषायेण भृंगराजरसेन च · व्रणप्रक्षालनं कुर्यादुपदंशप्र
शांतये · दहेत्कटाहे त्रिफलां समांशां मधुसंयुतां उपदंशे प्रलेपोयं सद्यो रोहयति व्रणं जयाजात्यश्वमारार्क

शम्पाकानां दलैः पृथक् · कृतं प्रक्षालने क्वाथं मेढ्रपाके प्रयोजयेत् · करंजनिंबार्जुनशालजंबूवटादिभिः कल्कक
षायसिद्धं सर्पिर्निहन्यादुपदंशदोषं सदाहपाकं स्रुतिरुग्णयुक्तं अथ शूकदोषः अक्रमाच्छेफसो वृद्धिं योऽभिवां
छति मूढधीः व्याधयस्तस्य जायंते दश चाष्टौ च शूकजाः हितं च सर्पिषः पानं पथ्यं चापि विरेचनं हितःशोणि
तमोक्षश्च यच्चापि लघुभोजनं शूकदोषे हरेद्रक्तं पक्वे शोधनमिष्यते तिंदुकत्रिफलालोध्रं लेपस्तैलं च रोपणं
इति योग · भगंदरोपदंशशूकदोषचिकित्सातरंगः अथ कुष्ठानि · अत्युष्णपाल्काहारघर्मश्रमविरेकिनां
कुष्ठान्यष्टादश नृणां जायंते चोग्रकर्मणां वातोत्तरेषु सर्पिर्वमनं श्लेष्मोत्तरेषु कुष्ठेषु पित्तोत्तरेषु मोक्षो
रक्तस्य विरेचनं श्रेष्ठं एलाकुष्ठविडंगानि शताह्वा चित्रकं रला दंती रसांजनं चेति लेपः कुष्ठविनाशनः
निंबाम्रनिंबपाठाद्यपटोलत्रिफलानलैः पूपामाशम्याकगापत्री भार्गीवासकचंदनैः वचामृताकरंज
शुंठीसर्वीद्रक्षानि शाहूये वत्सकत्वक्फलानंतामूर्वात्रायंत्यवल्गुजैः एंद्रीगोपाशरणाकृष्णावचाकृष्ण
तिपर्पटैः महाकषायो योगोऽयं सर्वकुष्ठांतकोऽर्कवत् · महाकषायः योगः · दूर्वाभयासैंधवचक्रमर्दकु
ठेरकाः कांजिकतक्रपिष्टाः त्रिभिः प्रलेपैः परिवद्धमूलां दद्रूं च कंडूं च निवारयंति · गोमूत्रवारिसंपि

छेः शिलातालांशतुल्यैकैः लेपः किटिभवीसर्पकुष्ठनाशाय पूजितः आरग्वधस्य पत्राणि कांजिकेन प्रलेपयेत्
दद्रूकिटिभकुष्ठानि हंति सिध्मानमेव च सैंधवैडगजं कूनिशा दूर्वा सप्तवारप्रलेपनात् धत्तूररससंपिष्टैः कं
दुरकसनाशनाः कासमर्दकमूलं तु सौवीरेण प्रयोजितं॥ दद्रूकिटिभकुष्ठानि जयेदेतत्प्रलेपनात् एडगज
स्तिल सर्षपकुष्ठं मागधिका रजनीद्वयमुस्तं प्रतिकृतं दिवसत्रयमेतद्धंति सकुष्ठविसर्पकदद्रूः सिंदूर
गुग्गुलुरसांजनसिक्थतुल्यैः तुल्यांशकैः कटुकतैलमिदं विपक्वं कच्छूश्च वल्पिडकिनीमथवापि मुक्ताम
भ्यंजनेन सकृदुद्धरति प्रसह्य सिंदूराद्यं तैलं कृत्वा कज्जलिकां रसोनं चक्रमर्दनं हेजीरके निशे गोदंतीघृण
नाम एडगजिकाः वाकूचिका सर्षपा लोहे लोहविमर्दितं दद्रूतरं माहेश्वरं खं घृतं कंडूकुष्ठ विचर्चिका दि
शमनं पामाहरं स्वेदनात् माहेश्वरं घृतं खदिरत्रिफलानिंबपटोलामृतवासकैः अष्टकार्यं जयेत्कुष्ठं वे
दुविस्फोटकानि च विसर्पपामाकिटिभरोमांतिकमसूरिकाः खदिराष्टकं अर्कपत्ररसे पक्वं कटुतैलं जये
दूवं रजनीकल्कसंयुक्तं कच्छूं वापि विचर्चिकां इत्यर्कतैलं मंजिष्ठात्रिफलालाक्षाशिलागंधकरात्रिभिः ते
लं मादित्यसंपक्वं पामाकंडूविसर्पनुत् इत्यादित्यपाकं तैलं मरिचालशिलार्कपयोऽश्वारिजरात्रि
त शकृद्रसविशाल्लाकूनिशायुक्दारुचंदनैः कटुतैलं पचेत्स्यं [illegible] विषपलान्वितैः सगोमूत्रं

तदभ्यंगाद्दद्रूकुष्ठविनाशकृत् सर्वेषामपि च कुष्ठानां तदभ्यंगं प्रयोजयेत् लघुमरीच्यादितैलं धात्रीखदिर
योः क्वाथं पीत्वा बाकुचीसंयुतं शंखेंदुधवलं श्वित्रं हंति तूर्णं न संशयः मथितेन पिबेच्चूर्णं काकोदुंब
रिकल्गुजं तैलाक्तो घर्मसेवी स्यात्तक्राशी श्वित्रमुद्धरेत् इंद्रासनं समादाय प्रशस्तेऽहनि चोद्धृतं तच्चूर्णं मधु
सर्पिर्भ्यां लिहेत्क्षीरघृताशनः हत्वा स सर्वकुष्ठानि जीवेद्वर्षशतत्रयं तिलाज्यत्रिफलाक्षौद्रव्योषभल्लात
शर्कराः वृष्यः सप्तसमो मेध्यः कुष्ठहा कामचारिणः पः क्षोदश्च भ्यारिष्टमरिष्टामलकानि वा सजेष्यत्सर्व
कुष्ठानि मासाद्दूर्ध्वं न संशयः [illegible] कुडवो बाकुचीबीजाद्धरितालचतुर्थसंमिश्रः मूत्रेण गवां सुपिष्टः सवर्णकर
णः परः श्वित्रे चत्वारो बालभागाः स्युर्द्वौ भागौ तु कलिंजनात् मस्तकी चैकभागः स्याद्घवानीपोटलीपुते जले
समुच्चितं हंसा घर्ममध्ये दिनत्रयं संस्थाप्य तज्जलालेपात् पांडुतिदद्रूनसंशयः वीतजलं चंद्रसूर्याख्य बीजाः
तिप्रपुन्नाटस्यतानि च कंकसाः अपि बीजानि समांशांस्त्रितयं क्षिपेत् सर्वद्विगुणतक्रेण सम्यक्संपिष्य संध
येत् दिनत्रयं ततो वन्यगोमयेन प्रधर्षयेत् तं कल्केलेपयेत्पश्चाद्दद्रूर्गच्छति निश्चितं निंबगोपारुणाकद्री
चायं तीत्रिवृताघनं पर्प्पटावल्गुजानंतावचाखदिरचंदनं पाठा भुंडी सटी भार्गी वासाभूनिंबवत्सकं शंपोभं
वारुणी मूर्वी विडंगं प्रविष्यानलं हस्तिकर्णमतोद्रक्षापयेलं रजनीद्वयं कणारग्वधसप्तांकुरास्नामूलानि चूर्णं दा

त्यायामनमातप वृष्टि श्रमं मांसं दधि स्त्रियः।
तैला[illegible]न्यथा तथाप्यानने रोगः भल्लातकी त्यजेत्॥

फलं मंजिष्ठालांगलीरास्नानक्तमालः पुनर्नवा दंतीबीजकसारुष्कभंगराजं कुरंटकं एतान् द्विपलिकान्भागान् जलद्रोणे विपाचयेत् अष्टभागावशेषं तु कषाय मवतारयेत् गुडस्यैकतुलां दत्त्वा [illegible] भावयेत् भल्लातकसहस्राणि छिपे छित्त्वा मणिभांसि चतुर्भागावशेषं तु कषायं परिकल्पयेत् तोकषायौ समादाय वस्त्रपूतौ च कारयेत् भल्लातकसहस्राणां मज्जानं तत्र दापयेत् त्रिकटु त्रिफला मुस्तं सैंधवानां पलं पलम् सोमराजिकस्य दातव्यं चूर्णं पलचतुष्टयं क्षीरकस्य पलं चैव चातुर्जातं पलं पलं संमेल्य प्रक्षिपेत्तोयं घृतभांडे निधापयेत् महाभल्लातको ह्येष महादेवेन निर्मितः प्राणिनां तु हितार्थाय नाशाय व्याधिसंघस्य श्वित्र मौदुंबरं दद्रूनृश्च जिह्वं सकाकणं पुंडरीकं त्वचर्मां ख्यं विस्फोटं रक्तमंडलं ऋष्यजिह्वकपालिकं कुष्ठं पामां चापि विपादिकां वातरक्तमुदावर्तं पांडुरोगं च भिक्रिमीन् अर्शांसि षट्प्रकाराणि श्वासं कासं भगंदरं अनुपानेन दातव्यं छिन्नातोयेन वा भिषक् भोजनेन सदा योज्यम् संचाम्लं विशेषतः महाभल्लातकः मुंडीरसेन संसिद्धं घृतं हंति विपादिकां मंजिष्ठा कुटजो वनामृतवचा श्यो ह्रीहरिद्राद्वयं त्वक् पारिषपटोलकुष्ठकटुका भार्गी विडंगान्विकं सर्वादारुक लिंगभंगमगधा धात्री यंतिपाठावरी गायत्री त्रिफला किरातकमहानिंबासनारग्वधम् श्यामावल्गुजचंदनं सवरुणं पूतीकशाकाटकं वासापर्पटसारिवा प्रतिविषानंता विशाला जलं मंजिष्ठादि र्यं कषाय विधिना नित्यं पुमान्यः पिबेत्त्वग्दोषा स्त्वचिरेण यांति विलयं कुष्ठानि चाष्टादश वातरक्तं प्रसुप्तिं च ६५

विसर्पविद्रधी तथा सर्वेषु रक्तदोषेषु मंजिष्ठादिः प्रशस्यते वृहन्मंजिष्ठादिः पिवति सकटुतैलं गंधपाषाणचूर्णं रविकिरणसुतप्तः पामलोपः पलार्द्धं त्रिदिवसमभिषिक्तः क्षीरभोजी सशीघ्रं भवति कनकदीप्तिः कामयुक्तो मनुष्यः दारास्त्र्यूषस्त्रिकटुकं पंचैव लवणानि च स्वाकुष्ठं हरिद्रे द्वे विडंगं चित्रकं वचं हरितालं शिलागंधः सिंदूरं तुथ्य खर्परम् रामठं च रसोनश्च मदनश्च रसांजनं भल्लातकं वाकुचिका चोकं कर्करकं तथा लांगलीं च पटोलीं च हंसपादी तथैव च तेजिनी गृहमांसी च कंपिल्लखदिरांतरं एतच्चूर्णसमांशेन वज्रक्षीरस्य साधुतः षड्गुणं सार्षपं तैलं कारंजं वा विशेषतः तैलं गंधर्वजं वापि तिलतैलं तथैव च तैलाच्चतुर्गुणं मूत्रं गो महिष्यश्वसंभवं गजगर्द्दभजं वापि तथा ष्ठाजाविजं क्षिपेत् सर्वमेकत्र संपक्वं कटाहे मंदवह्निना तैलावशेषं संगृह्य रुजामभ्यंगमाचरेत् वातरक्तविनाशाय दद्रुकंडूविचर्चिकाः अष्टादशानि कुष्ठानि मांसमेदोगतानि च दुष्टव्रणानि सर्वाणि नाडीव्रणानि च भगंदरं च दुर्नाम लूतागर्द्दभजालकम् एतत्तैलं सदाभ्यंगात् सर्वकुष्ठव्यपोहति इति कुष्ठकालानलं तैलं सिंदूरं चंदनं मांसी विडंगं रजनीद्वयं प्रियंगुः पद्मकं कुष्ठं मंजिष्ठा खदिरं वचा जात्यर्कत्रिवृता निंबाः करंजो विषमेव च कृष्णवेत्रकलोध्रं च प्रपुन्नाडं च संहरेत् एतानि पिष्ट्वानि सर्वाणि योजयेत्तैलमात्रया अभ्यंगेन प्रयुंजीत सर्वकुष्ठानि नाशयेत् पामाविचर्चिका कच्छूर्विसर्पादिहरं परं रक्तपित्तोत्थितान् हंति रोगानेवं विधान्बहून् इति सिंदूराद्यं तैलम् सैंधवं मधुकं तालं मधु सर्पिः पुरो गुडं गैरिकं स्फटिको पाद लिप्तो स्यात् पंकजोद्भमा सैंधव घृतम्

कार्पासिकापत्रविमिश्रकाकजंघाकृतोमूलवाबीजयुक्तः तैरेणतेप:चित्रिपुत्रवारेसिधानिसंघोनयतिप्रणाशं
उन्मत्तकस्यबीजानिमातुलुंगरसः खवारिणा कटुतैलंविपक्वंस्यच्छीघ्रंहन्याद्विपादिकां जंबीरैर्द्रवमेषयेतुप्रक्षा
ल्पनटमंडनं दशांशंटंकणंदत्वाखंडशःपरिमेलयेत् चतुर्गुरोगमालप्टेनिबध्यप्रहरद्वयं दोलायंत्रेणसंस्वेद्यं
प्रदीपप्रतिमेऽनले चूर्णितोयकांजिकंचकूष्मांडांबुनिंबतैलके त्रिफलांबुनितत्पश्चात् घृतालिप्तलाम्लवारिणा ततः
पालाशमस्वाल्पवारिपिष्टंप्रशोषयेत् महिषीमूत्रसंपिष्टंपुनस्तंपरिशोषयेत् तंगोलकंशरावाभ्यांसंपुटीकृ
त्यप्लुतः खातेगजपुटेपक्त्वास्वांगशीतंसमुद्धरेत् अजादुग्धैःपुनःपिष्ट्वाशोषयेद्गोलकीकृतं आढकंभस्म
पालाशंहंडिकायांदृढंक्षिपेत् सम्यक्चूर्णस्यकुडवंदत्वातत्रविचक्षणः स्थापयेद्गोलकंतत्रपुनश्चूर्णंचभस्मच
पश्चाद्धमेवह्निर्यातिनतथातांविमुद्रयेत् द्वात्रिंशत्प्रहरांश्चुल्यांवह्निंभक्तवदर्पयेत् स्वांगशीतंसमुद्धृत्यसंचूर्णयेन्नट मनःशिला हरितालं
मंडनं हिमकुंदेंदुसंकाशमधूमकृष्णवर्त्मनि रक्तिकास्यप्रदातव्यापुराणगुडयोजितः पथ्यंतक्रेणकार्यंतंरोटिका ग॰ ९६
क्षीरिकोदनं निलीनांकिंचनाप्यन्यन्नखादेदेकविंशतिं दिनानिनिर्वातगतःसर्वव्यापारवर्जितः गलत्कुष्ठंपुंड श्री:
रीकंश्वित्रंकापालिकंतथा औदुंबरंऋक्षजिह्वंकाकणंस्फोटमुल्बणं वातरक्तंपांडुरोगंदद्रूपामांविचर्चिकां वी
सर्पंमर्मसितथाविपादींचभगंदरं सर्वपाकमशेषांहंतिसेवितंहरितालकं अन्नपानविधानेनसर्वांनंधकारभिवा
नामसेतोवितद्भिद्रसुनिपुणमहेशांवक्रमात्क्षिप्रयुक्त्याजंभाभोघ्नमासंहमरिपुशिलयातिसुपत्रःशराबे।संमुद्याघ्राप्यभस्मा।क्षिपुपा
पक्कनकरीषाग्निसंपक्कयंतेपुंस्तोमल्लशगंधैर्हिंगुरा।हरिपुंतेरा।घलत्रैर्निशापां।१दुग्धेअस्याम्लमात्रेस्थितउपसिद्धं मर्दितंभृंगतु।
ल्यःपत्रव्यःप्रागवदंतेलवणाभसितसन्मृण्मयगुग्गुः।बारा।संचानिदेवीरविपयसिदृढंमर्दयित्वापुटानिदद्यात्रीणिकेवेश।।

भुमान् इतिहरितालम्: तालताप्यशिलासूतंमृतंसैंधवटंकणं समांशंचूर्णयित्वातुसूताद्विगुणगंधकम्
गंधतुल्यंमृतंताम्रंजंबीरैर्दिनपंचकं मर्दितंलघुपुटेःपाच्यंभूधरेसंपुटेदरे पुटेपुटेद्रवैर्मर्द्यं सर्वमेतत्तुलघुपलम्
द्विपलंमारितंताम्रंलोहभस्मचतुःपलं जंबीराम्लेनतत्सर्वदिनंमर्द्यंपुटेल्लघु त्रिंशदंशंविषंचास्यक्षिप्त्वासर्वंवि
चूर्णयेत् माक्षिकाज्येनसंमिश्रनिष्कार्द्धंभक्षयेत्सदा मध्वाज्यैर्वाकुचीचूर्णंकर्षमात्रंलिहेदनु सर्वकुष्ठनिर्हरस्या
भुमहातालेश्वरोरसः गुंजाफलाग्निचूर्णानिलेपयेच्छ्वेतकुष्ठनुत् शिलापामार्गभस्मापिश्वेतकुष्ठविना
शयेत् भस्मसूतसमोगंधोमृताप्यस्ताम्रगुग्गुलु त्रिफलाचमहानिंबश्चित्रकश्चशिलाजतु तुल्येतच्चूर्णितं
कुर्यात्प्रत्येकंशाणषोडशं चतुःषष्टिकरंजस्यबीजचूर्णंप्रकल्पयेत् चतुःषष्टिमृतंताम्रंमध्वाज्याभ्यांविलो
डयेत् स्निग्धभांडेघृतंखादेद्विनिष्कंसर्वकुष्ठनुत् रसःकुष्ठकुठारोयंगलत्कुष्ठनिवारणः कुष्ठकुठारोरसः
इतियोग:कुष्ठचिकि॰ तरंगः अथशीतपित्तोदर्दकोठः वरटीदंशवद्देहेकंडूला:शीतपित्ततः उदर्दःसएवःप्रो
क्तः उत्कोठोभरितोदवान् गैरिकंसैंधवंचैवकुसुंभंकुंकुमंसमं घृतलिप्ताअभीघ्नंतिशीतपित्तमुदर्दकं सगुडं
पिप्पलींपथ्यांखादेत्पथ्यान्नभुङ्नरः तस्यनश्यंतिसप्ताहादुदर्दाःसर्वदेहगाः सिद्धार्थरजनीकल्कैःप्रपुन्ना
टतिलैःसह कटुतैलेनसंमिश्रमेतदुद्वर्तनंहितं शीतपित्तउदर्दउत्कोठचविशेषतः इतियो॰शीतपित्तो
दर्दकोठचिकि॰ तरंगः अथाम्लपित्तं अविपाककमोत्क्लेदतिक्ताम्लोद्गारगौरवः हृत्कंठ

सुनाम… [illegible]

हारुचिभिरम्लपित्तं वदेद्भिषक्‌ वमनानंतरं तत्र विरेकं मृदु कारयेत्‌ः सम्यग्वांतविरिक्तस्य सुस्निग्धस्यानुवासनम्‌ः
तिक्तभूयिष्ठमाहारपाचनं चापि कल्पयेत्‌ः एवमेव धर्मविकृतिं तीक्ष्णसंस्कारवर्जितं पथ्यास्वं[illegible]सिताम
धुयुतां लिहेत्‌ नित्यमेवैवं धात्रीक्वाथविसंयुत घृतमधुयुतः पीतः अपतर्पति श्वाम्लपित्तं यदि उक्तं मुहुः पूर्व
र्या पलातुगाचेन्द्रीशिवाभयानां त्वगंबुपिप्पलीरदलात्ककानां चूर्णं सितातुल्यमपाकरोति प्रोद्भाम्लपित्तं दिवसाऽऽ
स्य उक्तं योगः कुडवमितमिहस्यान्नारिकेरं सुपिष्टं पलपरिमितसर्पिः पाचितं तुल्यखंडं निजपयसि तेदत्तमस्य मा
त्रे विपक्वं गुडवदथ सुशीते शाणमात्रं क्षिपेच्च धन्याकपिप्पलिपयोदत्वगाद्विजीरैः साकं त्रिजातमिभकेसरवह्नि
चूर्णं हंत्यम्लपित्तमचिरेण तृषमस्रपित्तं भ्रमं वमिं सकलपौरुषकारि पुंसा इति नारिकेरखंडः योगः
शुद्धसूतसमं गंधं मृततामाभ्रलोहकं तुल्यांशं मर्दयेद्घात्रं रुद्ध्वा गजपुटे पचेत्‌ अस्य धात्रीहरीतक्याः क्वाथ
द्विपाचयेत्‌ जलेनाष्टगुणेनैव ग्राह्यमष्टावशेषितं अनेन भावयेत्सर्वं भस्मसूतं पुनः पुनः पंचविंशति वारमेताव ६७
तां भंगजैर्द्रवैः शुष्कं तच्चूर्णितं खादेन्मधुना पंचगुंजकं लीलाविलासो यम्लपित्तं नियच्छति लीलाविलासः श्रीकृष्ण
कूष्मांडस्य रसो ग्राह्यः पलानां शतमात्रकं रसतुल्यं गवां क्षीरं धात्रीचूर्णं पलाष्टकं लघ्वग्निना पचेत्तावद्यावद्भव
ति पिंडितम्‌ धात्रीतुल्या सिता योज्या पलार्धं लेहयेत्सदा अम्लपित्तं वातपित्तं मूर्छां श्वासं च नाशयेत्‌ कूष्मांडा
वलेहः रसः पिप्पल्याः कुडवं चूर्णं घृतस्य कुडवद्वयं पलषोडशकं खंडं शतावर्याः पलाष्टकं शिवायाः स्वरस

स्यापि पलषोडशकं मतं क्षीरप्रस्थद्वयं साध्यं लेहीभूतेऽवनिक्षिपेत्‌ त्रिजातकाभयाजाजी धान्यमुस्तशिवा
तुगाः एतेषां कार्षिकं चूर्णं कर्षार्धं कृष्णजीरकं नागरं नागकं जातीफलं समरिचं हिमं दत्वा पात्रे लेपं क्षौद्रस्नि
ग्धभांडे निधापयेत्‌ प्रातर्यथाबलं लिह्यादम्लपित्तप्रशांतये हृल्लासारोचकच्छर्दिः पिपासादाहनाशनं भ्र
लहृद्रोगशमनं हृद्यं चेदं रसायनं खंडपिप्पली खलाः अथापि चंद्रकला रसः त्रिकटुत्रिफलामुस्तविडंगदहनाः
समाः एतेषां चूर्णितानां च प्रत्येकं तु पलं भवेत्‌ कर्षद्वयं गंधकस्य तदर्धं पारदस्य च विडालपदमात्रं तु लिह्या
त्समधुसर्पिषा प्रीतोदकं चानुपिबेत्क्रमाद्वर्धयेत्तथा अम्लपित्तं चाग्निमांद्यं परिणामरुजं तथा कामलां
पांडुरोगं च हन्यादत्र न संशयः रसामृतं चूर्णम्‌ शतावरीमूलकल्के घृतं सिद्धं पयोन्वितम्‌ पचेन्मृद्वग्निना
गव्यं क्षीरं दत्वा चतुर्गुणं नाशयेदम्लपित्तं च वातपित्तभवान्गदान्‌ रक्तपित्तं तृष्णां मूर्छां श्वासं संतापमेव च
इति शतावरीघृतं योगः पटोलपटोलानां क्वाथं क्षौद्रयुतं पिबेत्‌ नाशयेदम्लपित्तं ज्वरं वमिं चारुचिमेव च
अम्लपित्ते प्रयोक्तव्या कफपित्तहरा विधिः गुडकूष्मांडकं चैव तथा खंडामलक्यपि गुडक्षीरकणायुक्तं सर्पिर्वा
अपि प्रयोजयेत्‌ इत्यम्लपित्तचिकित्सातरंगः अथ विसर्पः क्षुद्रपामाकृतिर्देहे परितः परिसर्पणात्‌ विसर्पी
जायते जंतोः स्तोदस्रावरुजाकरः विरेकवमनालेपसेवनास्रविमोक्षणैः उपचरे[illegible] विसर्पान् वि

दार्विभिः शिरीषयष्टीनतबं दैर्लेता मांसीहरिद्राद्यकुष्ठवोलैः लेपोरशंमः सघृतं प्रयोज्यो विसर्प सक्रुराशोषहा
री वृषखदिरपटोलपत्रनिंबत्वगमृतमामलकी कषाय कल्कैः घृतमभिनवमोम्रपक्वं जयति मंदौर्द्ध विसर्पकु
ष्ठगुल्मान् इतियोगा विसर्पचि०द४तरंगः अथ विस्फोटः अग्निदग्धइवस्फोटा विस्फोटाः स्युर्ज्वरानना क
चित्सर्वजेदेहेषु रक्तपित्तसमुद्भवाः किरातातिक्तविषयष्ट्याह्वांबुदवासक पटोलपर्पटोशीरं त्रिफलाकौटजान्वितं
किं गता द्वियंप्रोक्तो गणोविस्फोटनाशनः चक्रदत्तात् पटोलसप्तछदनिंबवासाफलत्रिक छिन्नरुहा विपक्वम्
तत्पंचतिक्तं घृतमाशुहन्यात्त्रिदोषविस्फोटविसर्पकंडूः पटोलामृतभूनिंबवासकारिष्टपर्पटैः खदिराब्दयुतैः
क्वाथो विस्फोटज्वरशांतये चंदनंनागपुष्पंचतंडुलीयकसारिवा शिरीषवल्कलं जातीलेपः स्याद्दाहनाश
नः इतियोगा विस्फोटकचि०द५तरंगः अथस्नायुकः शारवासुकुपितादोषाः शोथं कृत्वा विसर्पवत् कुर्वंत्यंतु 98
निभान्कीटान्स्नायवस्ते निरूपिताः कुष्ठरामठशुंठीभिः कल्कैः शिग्रुसमन्विते पानलेपनयोगेन तंतुकीटविना श्रीकृष्ण
शनं गव्यंसर्पिस्त्र्यहंपीत्वा निर्गुंडीस्वरसं त्र्यहं पिबेत्स्नायुकमत्युग्रं निहंत्येव नसंशयः शिग्रुमूलदलैः पिष्टैः कां२
जिकेन ससैंधवैः लेपनं स्नायुरोगाणां शमनं परमुच्यते इतियोगास्तरंगिण्यां स्नायुचिकित्सा द६तरंगः
अथमसूरिका मसूराकृतिसंस्थाना पिंडिकाः स्युर्मसूरिकाः आसां पूर्वं ज्वरः कंडूर्गात्रभंगोऽरतिर्भ्रमः अमृत

वृषपर्पटं मुस्तकं सप्तपर्णं खदिरमसितवेत्रं निंबपत्रं हरिद्रे द्विविधविषविसर्पान्कुष्ठविस्फोटकंडूरपनयतिमसूरीः
शीतपित्तंज्वरंच इत्यमृतादिः पटोलमूलारुणतंडुलीयांतथैवधात्री खदिरेणसंयुतं पिबेज्जलेनैक्वथितंसुशीतं
मसूरिकारोगविनाशनं परं यस्त्वेकोद्वेकोनामकफमारुतकोपजः सम्प्राहाधूद्गमहाद्दा स्वयमेवोपशाम्यति द्वि
सैरेकविंशत्या शाम्यंतिच मसूरिकाः स्तोत्रपाठग्रहजपैर्धर्मपावनकर्मभिः इतिमसूरिकाचि०द७तरंगः ॥
अथक्षुद्ररोगाः क्षुद्ररोगाः समासेन चतुस्त्रिंशत्प्रकीर्तिताः ग्रंथभूयस्त्वभीत्यातु वृद्धाभिकियेताः तत्रादौ
तत्राजगल्लिकामामां जलौकाभिरुपाचरेत् त्रिवृताभिर्नलुपंच गर्दभीं जालगर्दभं इरिवेल्लीं गंधनामीं जयेत्ति
त्तविसर्पवत् मधुरौषधसिद्धेन सर्पिषा चजयेद्वुणं रक्तावसेकैर्बहुभिः स्वेदनैरपतर्पणैः जयेद्विदारिकांलेपैः
शिग्रुदेवद्रुमोद्भवैः पनसिकां कच्छपिकां तेनैवविधिना जयेत् साधयेत्कठिनानन्यान्शोफानोपसमुद्भवा
न् अंधालजीं कच्छपिकांतथापाषाणगर्दभं सुरदारुशिलाकुष्ठैः स्वेदयित्वाप्रलेपयेत् कफमारुतसंभूते
लेपः पाषाणगर्दभे शोधयेत् वल्मीके क्षारागिनभ्यांप्रसाधयेत् मनःशिलालभल्लातसूक्ष्मैलागुरुचंद
नैः जातिपल्लवचूर्णैश्चनिंबतैलं विपाचयेत् वल्मीकंनाशयेत्तद्धि बहुछिद्रं बहुव्रणं शिरांचपाददारी
तु वेधयेत्तलशोधिनी स्नेहस्वेदोपपन्नौतु पादावालेपयेन्मुहुः मधूच्छिष्टवसामज्जा [illegible] विभिश्रितैः

सर्जाह्वसिंधूद्भवयोश्चूर्णं मधुघृताप्लुतं निर्मथ्य कटुतैलाक्तं हितं पाददारी प्रमार्जनं करंजबीजं [illegible] उशीरं समधु
कं मधु रोचना हरितालं च लेपोऽयं मलसे हितः देहे त्वादौ कुल्यतैलेन दहनेन वा चिप्यमुत्कृत्य नाखिन्नमाकृष्य अभ्यज्य
तं व्रणं दद्यात् सर्जरसं चूर्णं कुष्ठावृणान्वदाचरेत् स्वरसेन हरिद्रायाः पात्रे कृष्णायसे भस्म संस्थाप्य तज्जलके तैल लिंपेद्
गंडं मुहुर्मुहुः निंबोदकेन वमनं पद्मिनीकंटके हितं निंबोदककृतं सर्पिः सक्षौद्रं पानमिष्यते अहिपूतनके धात्र्याः पूर्वं
स्तन्यं विशोधयेत् त्रिफलाखदिरक्वाथेन व्रणानां धावनं हितः रसांजनं विशेषेण पानलेपनयोर्हितं गुदभ्रंशे गु
दं स्नेहे रभ्यज्याशु प्रवेशयेत् प्रविष्टं स्वेदयेत्तूर्णं पि वद्धं गोफणाय [illegible] चर्मकीले जतुमणौ माषके तिलकालके
उद्धृत्य शस्त्रेण हरेत्क्षाराग्निभ्यामशेषतः युवानपिडका न्यच्छं नीलिकाव्यंगशर्कराः शिराव्यधैः प्रलेपैश्च
जयेदभ्यंजनैस्तथा लोध्रधान्यवचालेपस्तारुण्यपिडकापहः वंगेकुचार्जुनत्वक्कं मंजिष्ठा वा समाक्षिकैः ले
पः सनवनीतो वा श्वेताश्वखुरजा मसी रक्तचंदनमंजिष्ठाकुष्ठलोध्रं तं तैलमत्र च नवरांकुराम सरोस्त्र व्यंगघ्नमुद्वर्तकौ
तिलदाः केवलान्यपयसापिष्टा तीक्ष्णाः शाल्मलिकंटकान् आलिंपेदहमेतेन भवेत्पद्मोपमं मुखं पुराणामथ पि
ण्याकं पुरीकं कुक्कुटस्य च मूत्रपिष्टैः प्रलेपोऽयं शीघ्रं रलन्यादरुषिकां हरिद्राद्वयमंजिष्ठा त्रिफलारिष्टचंदनैः
एतैस्तैलमरूषिकाणां सिद्धमभ्यंजने हितं इति हरिद्राद्यं तैलम् इंद्रलुप्ते शिरो विध्वा शिलाकासीसतुत्थकैः ॥ ६६
श्रीकृष्ण

लेपयेत्सरितः कल्कैः तैलमभ्यंजने हितं कुटन्नटशिखा जाती करंजकरवीरकैः अवगाढपदं चापि प्रच्छाद्य च पुनः पुनः
गुंजाफलैश्चिरं लिंपेत् केशभूमिं समंततः इंद्रलुप्तापहो लेपो मधुनाक्षहतीरसः हस्तिदंतमसीं कृत्वा मुख्यं चैव रसांजनं जेर
रोमाण्येतानि जायंते लेपात्पाणितलेष्वपि लोहमलामलकल्कैः सजपाकुसुमैर्नरः सदा स्नायी पलितानीह न
पश्यति गंगा स्नायी यावन्न रकाणि मंजिष्ठा मधुकं लाक्षा मातुलुंगं च यष्टिका कर्षप्रमाणैरेतैस्तु तैलस्य कुडवं तथा आ
जं पयस्तु द्विगुणं शनैर्मृद्वग्निना पचेत् नीलिकापिडकाव्यंगमभ्यंगादेव नाशयेत् मुखं प्रसादोपचितं नीलकाकिश्यप
वर्जितं सप्तरात्रप्रयोगेण भवेत्कमलसुंदरं मंजिष्ठाद्यं तैलं कोमलं पद्मिनीपत्रेयः खोदच्छर्करान्वितं एतन्निविश्य स त्रि
निर्दिष्टं न तस्य गुदनिर्गमः वंशो मक्षिकानां वसाभिर्वा गुदस्याप्रलेपनं स्विन्नमूषकमांसैर्वा स्वेदान्नगुदनि
र्गमः इति योगा क्षुद्ररोगचिकित्सा तरंगः अथ मुखरोगाः सरक्ताः कुपिताः श्लेष्मा करोत्यास्यगदान्बहून् दौर्गंध्य
पिडिकापाकोपजिह्वादीन्समासतः अक्षोटादि रिमेदवल्कलशतावथो चतुर्थांशे गोदुग्धे सजतु द्रवेणापि प
चेदेभिश्च चूर्णीकृतैः पत्तंगागुरुतैरिकैः सखदिरैः कंकोलजातीफलन्यग्रोधैः सलवंगपुष्पजतुभिः कर्पूरलोध्राः
न्वितैः मंजिष्ठामधुकाद्यपद्मकलादिश्चधातकीकेसरैस्तैलं कटुफलसंयुतैरिति कृतं वक्त्रे धार्यं न्दिभिः शीतादा
दिवृदंतजेषु मुखजेष्वन्येषु रोगेषु च प्रोक्तोऽयं जनकात्मजेन तदिदं रोगापहं प्राणिनां इति [illegible] तैलम् २०

चि॰ २

रोगेषु वक्त्रगलतालुसमुत्थितेषु क्काथः फलत्रिककटुत्रयकटुफलानां स्याद्वापयर्पटककट्फल [illegible] प्रतीकधान्य
घनदारुवचाभयानां कलिका संचर्वितेर्वक्त्रं घर्षति प्रशान्तिं वक्त्रामयं प्रघर्षति जातिपत्रैः दंताश्च वीजैर्बकुलद्रुमस्य स्यात
च्युता अप्यचला भवंति माद्धिकं पिप्पलीसर्पिर्भिः मिश्रितं धारयेन्मुखे दंतश्वालाहरं प्रोक्तं प्रधानमिदमौषधं दंतचालेषु
गंडूषो वल्कलत्रयकृतो हितः गडूषसमपवदार पाठाव्योषरसांजनैः तेजोह्वा त्रिफलालोध्रचित्रकैर्मतिसर्वरोगतः सद्यो
धारयेदास्यगतरोगविनाशनं इति कालककषायः सिंधूरसं केवलं धार्यं दंतमूलविनाशनं जेपालर्लेपो दंतानां
पीडाकृमिविनाशनः फलान्यम्लानि शीतांबु रूक्षान्नं दंतधावनं तथातिकठिनं भक्ष्यं दंतरोगी विवर्जयेत् मनः २
शिलायवक्षारो हरितालसैंधवं दार्वीत्वक्च तिसंस्कृतं माद्धिके णसमन्वितं मर्दितं घृतमंडेन कंठरोगेषु धारयेत्
मुखरोगे कफे पित्ते रक्तनामकीर्त्तितं जीवंतिकामदनतुल्य कंचित्रवल्लीमेदायुतं कलमशालिसमन्वितं च दुग्धं १००
भृतं शमयति स्फुटितोपसर्गमालेपनादधरसंभवमाशु हन्यात् सघृतफाणितं तैलमिश्रितं कनकगैरिकस हरीकुष्ठ
जसमन्वितं सलवणं मर्दनं विनिवारयत्यधरजां स्फुटितां व्रणमारुतान् जातीपत्रपुनर्नवातिलकणा कोरंट
कुष्ठवचा शुंठीदीप्यहरीतकी समकृतं चूर्णं मुखे धारितम् वातघ्नं कृमिदंतमूलशमने दुर्गंधिदोषापहं शोफिल्यच
प्रकारिदंतपटुता वीजं च यात्यादिकम् इति जात्यादिकवलः योगरः भागाः अष्टौ खदिरस्य लोचनमिता गंधस्य २
रा मदं जातिपत्रं फलैलेः प्रत्येकं मुष्टिमात्रं निखिलमिति गुटी खादिरी वक्त्रसंस्था हन्यादोषान् मुखस्थान् हृदयसुखकरी एजपोग्याकफघ्नी ॥२॥ इति बृहत्खादिरगुटी दंद
कंकोलं

कस्तूरिका भोगेकोदधिसंयुताः स्वल्पुत्थाजातीदलस्य क्रमात् तच्चूर्णं तुजलेन पक्कचणकाकारं गुटीं कारयेद्रोगास्त १
प्र॰ २ न्मुखपाकजानपहरेत् सम्पूर्णत्यपेषावटी इति खादिरीगुटी कांचनारत्वचः क्काथः प्रातर्गंडूषके हितः जिह्वादरणकं हंति
स्फोटानपि रुजाकरान् ७ कुष्ठैलवालुकैला समधुकधान्याकयष्टिमधुकवलः हरति मुखपूतिगंधं रसोनमदिरादि
गंधं च प्रियंगुकाश्मीरुजकोलमज्जा ह्रीवेरके श्रंदन भागयुक्तैः पिष्टैः प्रलेपो विहितो मुखस्य द्युतिं शशांकादधिकां विध
त्ते तांबूलमध्यस्थितचूर्णकेन दग्धं मुखं यस्य भवेत् कपंचित् तैलेन गंडूषमसौ विदध्यात् स्नात्वा नौलेन पुनः पुनर्वा
राजः जातीदलैला मधुमातुलुंगी पत्रैः सनोजैर्युतपिप्पलीकैः कृतोऽवलेहश्च कुरुते नराणां कंठध्वनिं किन्नरना
दतुल्यम् कुंकुमं चंदनं पत्रमुशीरं कमलोत्पलं गोरोचना हरिद्रे द्वे मंजिष्ठा मधुयष्टिका सारिवालोध्रपत्तंग कुष्ठं गैरि
केसरम् स्वर्णवल्ली प्रियंगुश्च कालेयं रक्तचंदनम् एभिरक्तमितैर्भागैस्तैलप्रस्थं विपाचयेत् अभ्यंगात्राज
पत्नीनां ये चान्ये धनिनो नराः तिलकाः पिडकाव्यंगा नीलिका मुखदूषिकाः नश्यंत्यनेन देहस्य दुश्छायां च वि
लो॰ वर्णतां नाशयित्वा च जनयेद्रूपं चातिमनोहरं पद्मकेसरवर्णाभं मुखं भवति कांतिमत् कुंकुमाद्यं तैलं दंधा
दितेषाम् मुखरोगचि॰ इत्तरंगः अथ कर्णरोगचि॰ करोति विगुणो वायुर्मलं संशोषकरापितः सकफः पाकबाधि
र्यमलस्रावादिकान्यादान् तैलं कांजिकवीजपूरकरसे रोद्रैः समस्तैः भृतं स्यात् रौद्रैर्द्रीकशिग्रु [illegible] निलीनांदद्रवे

देवदारु

वांसैभेः शुंठीतुंबरुहिंगुभिः भक्तम पस्यात्कर्णशूलापहं सिद्धं बिल्वगणैस्तैलं पयसा मूत्रेण वाधिर्यजित् दारुमिसिम
लक भस्म भूर्ज लवणाक्षारसिंधुरुत्थकोद्भिदा भाग विभेदैः सस्वर्जिका बिडवचांजनमातुलुंगमूत्रभारसैः समधुसुक्त मिदं विपक्वं
तैलं प्रसिद्धमिति तत्त्वचूर्णगामयघ्नं कर्णप्रसादवधिरत्वहरं नराणां भूमस्तक वचा शकुलि कांतराल शूलापहं चरक शास्त्र चिकित्सि
तोक्तं इति क्षारतैलं रसोनं निंबपत्राणि फेनसागरसंभवं पत्राणि समभागानि सहितं दयें सितं विषं गोमूत्रेण समायुक्तं कटुतैलं विपा
चयेत् तेनैव पूरयेत्कर्णं नरकुंजरवाजिनां कर्णरोगं निहंत्याशु लेपनाच्छिरसो मदान् नाम्ना कर्णामृतं तैलं ब्रह्मणा निर्मितं पु
रा इति कर्णामृततैलम् आर्द्रकास्सूर्यावर्तकसोभांजनमूलक स्वरसाः मधुतैलसिंधुयुक्ताः पृथग्युक्ताः कर्णशूलहराः
अर्कस्य पत्रं परिणामपीतमाज्येन लिप्तं शिखिना च तप्तं आपीड्य तोयं प्रवणे निषिक्तं निहंति शूलं बहुवेदनं च तीव्रशूला
तुरे कर्णे सशब्दे क्लेदवाहिनि छागमूत्रं प्रशंसंति कोष्णं सैंधवसंयुतं हिंगुतुंबरुशुंठीभिः साध्यं तैलं तु सार्षपं कर्णशूलप्र १०१
शमनं पूरणं हितमुच्यते हिंग्वादितैलं अपामार्गक्षारजलेन कृतकल्केन साधितं तिलजं अपहरति कर्णनादं वा श्रीभूप
धिर्यं चापि पूरणात् इत्यपामार्गतैलं शंबूकस्य तु मांसेन कटुतैलं विपाचयेत् तस्य पूरणमात्रेण कर्णनाडी प्रशाम्यति
शंबूकतैलं चूर्णेन गंधकशिलारजनीभवेन मुष्टप्रमाणेन कटुतैलपलाष्टकं तु धत्तूरपत्ररसतुल्यमिदं विपक्वं नाडीजय
च्छिरभवामपि कर्णजातां गंधकादीनां मिलितपलमत्र ग्राह्यं गंधकतैलं नागर शुक्त मूलक शुंठीनां क्षारो हिंगुस
नागरं शुक्तं चतुर्गुणं स्यात्तैलमेतद्विपाचयेत् बाधिर्यं कर्णशूलं च सस्रावं च कर्णयोः कृमयश्चापि नश्यंति तैल

स्यात्स्रावपूरणात् लशुनादितैलं कृष्णात्रेयात् बाधिर्यं बालवृद्धानां चिरोत्थं च विवर्जयेत् स्नानं शीतांबु पानं च मैथुनं च
विवर्जयेत् इति योगाः कर्णरोगचिकि० ६९ तरंगः अथ नेत्ररोगाः अंजनं पूरणं क्वाथपानं मांक्षिनशस्यते आचतुर्थाद्दिनाद
मम अभिष्यंदे पि लोचनं गंडुषांजनं न स्यात् हीनानां कफकोपतः षट्सप्ततिर्नेत्ररोगाः सहाः सुरूपचिताः रसांजनं कणा सिंधु
स्य व्याघ्रस्वरसेन तु सेकः स नैतत्साक्षौद्रः सद्यो वर्तिर्नेत्रगदापहा रसादि वर्तिः रसत० हुं घनालेपनस्वेदशिरोव्यधनरेचनैः
उपाचरेदभिष्यंदमंजनाश्च्योतनादिभिः आदिकुद्दिभवा रोगाः प्रतिश्यायव्रणज्वराः पंचैते पंचरात्रेण गाम्न शुंठि तिलंघ
नात् षट्सप्ततिर्लोचनजा विकारास्तेषामभिष्यंदसमुद्भवानां श्लेष्माश्रपित्तादिहतं घनं प्रलेपः प्रशस्यते मुहुरसोदनं च घ९
आश्च्योतने सत्रिफला सलोध्रा सचंदना दारुनिशा प्रशस्ता आलेपनं चंदनगैरिकं च सताम्रपित्तो भयमेतदिष्टं अतः परं
च त्रिफलाकषायः पानं पटोलाद्यफलत्रिकाद्यं घृतं हितं काय विशोधनं च सरक्तसंश्रोधनमंजनादि ततः संपक्वदोषस्य
पूरणं अंजनमाचरेत् हेमंते शिशिरे चैव मध्याह्नेंजनमिष्यते पूर्वाह्ने वापराह्ने वा ग्रीष्मे शरदि चेष्यते व भास्वन भ्रेनाभ्युदरे
वसंते तु संदेवाह्नि प्रथमं सव्यमं जितला पश्चाद्दक्षिणमंजयेत् शलाकां पासं हजनपा तच्चांतनिपनं स्पृशन् सान्द्रौ रोगाः सप
टोलनिंबकटुकात्रायंतिका चंदनैर्दार्वीपाठसवृषैः फलत्रयप्रातस्याधैं नतुल्यैः श्रृतैः कृष्णाचंदनकौटजाब्दमधुकैर्भूनिं
बयुक्तैः श्रृतं श्रोत्रघ्राणमुखाक्षिरुक्प्रशमनं सर्पिः पटोलादिकं इति पटोलाद्यं घृतं कल्कि त्रिफलायाः रस प्रस्थं प्रस्थं
भृंगरसस्य च वृषस्य च रसप्रस्थं शतावर्याश्च सत्समं अजाक्षीरं गुडूच्याश्च आमलक्या रसं तथा उ कलिमधुकाद्दीर

काकोलीत्रिफलाकणा प्रद्राक्षा सितोत्पला माध्वी चैषां कल्कैर्विपाचयेत् गव्यं घृतं च तत्सिद्धं महात्रैफलनामकं ऊर्ध्वपानमधः
पाने मध्यपाने च शस्यते यावंतो नेत्रजा रोगास्तावंतो घृतपकर्षति नक्तांध्ये तिमिरे काचे नीलिकापटलार्बुदे अभिष्यंदे
धिमंथे च पक्ष्मकोपे च दारुणे नेत्ररोगेषु सर्वेषु रक्तपित्तकफेषु च अदृष्टिं मंददृष्टिं च कफवातप्रदूषिताम् स्रवतो वातपि
त्ताभ्यां सकंडूसन्नदूरदृक् यद्दृष्टिकर्षं सघो वलवर्णाग्निवर्धनम् सर्वनेत्रामयं हन्यान्महात्रैफलकं घृतं महा० योगर०
धापेनकल्कविधिना च फलत्रिकस्य पक्वं घृतं जयति नेत्ररुजः समस्ताः कुष्ठप्रमेहमुखकर्णकपोलनासारोगानभ
गंदरगतिप्रगाणगंडमालान् त्रिफलाघृतं कलि० श्वेतकरवीरकिसलयविघृष्टरसेन पूरिता त्वस्य तत्कालसमुत्पन्नो नय
ने कोपः शमं याति ए० रुज० सैंधवं लोध्रं धाज्यभृष्टं सौवीरपिष्टं सितवस्त्रबद्धं आश्च्योतनेन नयनस्य कुर्यात्कंडू
रुजान्दाहविनाशमाशु निंबत्वचा दुंवरवल्कलेन वातारिपिष्टामधुचंदनेन पिंडीकृतातीव हितादिकोपे वातेन पित्तेन कफे
न वापि हरीतकीसैंधवतार्क्ष्यशैलैः सगैरिकैरंबुजलप्रपिष्टैः बाह्यप्रलेपं नयनस्य कुर्यात्सर्वाक्षिरोगोपशमार्थमेत १०२
त् वासामृता व्याघ्रीपटोलत्रिफलादिकैः मतिमान्पाययेत्क्वाथं सर्वाभिष्यंदनाशनं निशाद्वत्रिफलादार्वीसि श्रीकृष्ण
तामधुसमन्वितं अभिघातादिमर्दलघूभासरीक्षीरसुपूरितं के प्रसकुसुम्भोन्मलितान्नमये भाजने ससिंधवं मधु
नासहितं घृष्टं चक्षुःकोपं हरत्याशु रा० वातारिपत्रपुटपाचितानां द्रव्यं दलानां वरमल्लिकायाः संमर्द्य सिंधुफलेन
कांस्ये तेनांजनेनांजितलोचनस्य सद्योऽक्षिनिष्यंदमकांडकंडूरयाधिमंथोदिगदान्निहंति सार० आटरूषाभयानिंब

धात्रीमुस्ताक्षकूलकैः स्रावं रक्तकफं हंति चक्षुष्यं वासकादिकं वासाघनं निंबपटोलपत्रं तिक्तामृताचंदनवत्सकं च कलिंग
दार्वी दहनेचमुंडीभूनिंबधात्री विजयादि भीतं तथा पवक्वाथमथाष्टशेषं पिबेदिनं पूर्वदिने कषायं तैमिर्यकंडूपटला
र्बुदं च शुक्रं तथा सव्रणमव्रणं च दाहं सरागं सरुजं सपिष्टं हन्यात्समस्तान्नपि नेत्ररोगान् इति वृहद्वासादिगणः
पटोलवासकारिष्ट गुडूची त्रिफलाघनं पंचमूली सपथ्याहूचंदनं विश्वभेषजं पुटोलादिगणः प्रोक्तः सर्वनेत्रामयाप
हः वातिकं पैत्तिकं चैव श्लैष्मिकं सान्निपातिकं स्रावं रक्तप्रकोपं च पटोलादिर्व्यपोहति इति पटोलादिगणः चित्रक
टो६ मूलाद्यत्रिफला पटोलपक्वसाधितं पिबेत्नरः सघृतं निशि चक्षुष्यं तिमिरं च विशेषतो हंति धात्रीफलं निंबपटोलपत्रं य
ष्टीमधूलोध्रं खदिरं तिलाश्च क्वाथः सुशीतो नयनेन निषिक्तः सर्वप्रकारं विनिहंति शुक्रं वह्नीरेशासंयुक्तं श्लक्ष्णं कर्पूरजं र
जः शिग्रुमंजनतो हंति शुक्रं वापि घनोन्नतं रा० किंशुकस्वरसभावितं मुहुर्नत्तमालातरुबीजजं रजः वर्तियोगविधिना
विनाशयत्याशु नेत्रगतपुष्पपांडुतां यस्त्रैफलं चूर्णमपथ्यवर्जी सायं समश्नाति समाक्षिकाज्यं समुच्यते नेत्रगतैर्वि
कारैर्भृत्यैर्यथा क्षीणधनो मनुष्यः मतिमुकुरात् जातो रोगाक्रिनश्यंति नभवंति कदाचन त्रिफलायाः कषायेण
प्रातर्नयनधावनात् हरीतकी वचा कुष्ठ पिप्पली मरिचानि च विभीतकस्य मज्जा च शंखनाभिर्मनःशिला सर्वमे
तत्समीकृत्य छागीक्षीरेण पेषयेत् नाशयेत्तिमिरं काचं पटलान्यर्बुदानि च अधिकान्यपि मांसानि रात्र्यंध्यं पुष्पकं त

या वर्त्तिरक्षेद्रोऽपानामनन्तरांनेत्रप्रदायिनी यो॰ निशाद्रुपाभयामांसीकुष्ठकुसुमविचूर्णितं सर्वनेत्र[illegible]प्रसादेतेसो
गतमंजनं मणि॰ रसेंद्रभुजगौ तुल्यौ तयोर्द्विगुणमंजनं ईषत्कर्पूरसहितमंजनं नयनामृतं तिमिरं पटलं काचं शुक्र
मर्मार्बुदानि च क्रमात्स्यपाशिना हंति तथान्यानपि दृग्गतान्॰ हिंगुनाक्वणुष्पावारसेनांजितलोचन: मच्चिरम्
कामलाव्याधिं नरो जयति निश्चितं गुंजामूलं वस्तमूत्रे रोपिष्टं निर्गुंडा वा वारिणा भद्रमुस्ता आंध्यंस घस्ते तिमिरं
हंति पुंसा मधुनाढ्यं नेत्रयोरंजनेन कतकरुफलमज्जा स्निग्धपेष्ट्र प्रपिष्टा हरति नयनपुष्पं तत्प्रयोगांजनेन भव
णमलसमेतं मारिचं पैकमहत्वा: चषयति किल नेत्रे शीघ्रमेधतां स्त्रीपयो यत्ने वे घदर्शनात् पिप्पलीत्रिफला लाक्षा
लोध्रकं वसैंधवं भृंगराजरसे घृष्टं गुटिकांजनमिष्यते अर्मस्तिमिरं काचं कंडूशुक्रं तथार्जुनं अंजनं नेत्रजान् १०२
रोगान्निहंत्येव न संशय: कुमारसंहितायां श्वेतस्य कांचनारस्य मूलं दुग्धेन पेषितं: घृष्टं ताम्रे जितं हंति सद्यो श्रीकृष्ण:
नेत्ररुजं पृष्ठं तुलस्या बिल्वपत्रस्य रसो ग्राह्यो समांशिकौ ताभ्यां तुल्यं पयो नार्या स्त्रितयं ताम्रपात्रके गजकेल्याद
ढमर्घ्यं ताम्रेण प्रहरं पुन: कज्जलत्वं समुत्पाद्य तेनांजितविलोचन: सद्यो नेत्ररुजं हंति सभूतो पाकसंभवा म॰ ११
योगप्र॰ हरेणुकांसैंधवसंप्रयुक्तो स्रोतोंजयुक्तामुपकुल्यया च पिष्ट्वा जमच्छेण कृता च वर्तिर्नेत्रांध्यविध्वंसकरी न
राणां क॰ निर्वापयेत्त्रिफलेन कषायेनागंधि पिद्रः शतधप्रुतांश संताप्यसंताप्य तत: शलाकां कृत्वास्य स्त्रोतेन रसेन लिं

पेत: तयांजिताक्षो मनुजा क्रमेण शास्त्रपर्णी दृष्टिर्भवति प्रसह्य जयेदभिष्यंदमथाधिमंथं मर्मार्जुनौ वै तिमिराणि पि
ल्लान् साससे नेत्रसंजीवनी शालाका शाकाम्लमद्यमत्स्याश्च धूमैर्मैथुनमातकान् तीक्ष्णानि धूलिंधर्मं च नेत्ररोगी
विवर्जयेत् इतियोगनेत्ररोगचिकि॰ ७० तरंग: अथ नासारोगा: अर्शी सि पीनसस्त्राव: कच्चिद्घ्राणशीतपूयपी: रोगा
नासोद्भवास्तेषां द्येयानस्यादिभिर्भवेत् गुडमरिचविपक्वे पीतमाश्रुप्रकामं हरति दधिनराणां पीनसं दुर्निवारम्॰
यदि तु सघृतमन्नं तु सगोधूमचूर्णं कृतमुपहितमेषां तत्कुतो स्यावकाश: पिवति शिशिरमंभोय: प्रभूते निशार्धा
तदनु च सह नार्या धिष्ठितोयाति निद्रां ध्रुवमति विषमाद्दीपते स्पात्रिरात्रादधिगतपरिपाक: पीनसश्वास हेतु: नवोत्प
न्नं प्रतिश्यायं स्नातस्य हरते चिरात् मरिचं दोद्रसंयुक्तं सगुडं दधि भक्षितम् चत्वार्यत्र शतानि च्छिन्नकजटा शुकंपच
म८ मूलात्कृता धात्रीणामुदकार्मणोस्त्रिभिरपांद्रोणेन चक्वाथयेत् पादस्थक्वथेन गुडस्य च शतं पथ्याष्टकेनान्वितं पक्त
वांम्लतशीतलेत्च मधुन: प्रस्थार्द्धमात्रं क्षिपेत् व्योषस्य त्रिसुगंधिकस्य च पलान्यत्रैव चद्रू प्रक्षिपेत् क्षारस्यार्धपलं रसा
पनमिदं संसेव्यते सर्वदा कासश्वासमलावकोशावमथुश्लेष्मप्रतिश्यायिभि: क्षीरोगार: क्षतहिक्किभि: कफशिरोरुग्भि:
प्रनष्टाग्निभि: इतिचित्रहरीतकी योगर॰ पाठा[illegible]द्विरजनी मूर्वा पिप्पली जातिपल्लवै: दंत्या च तैलं संसिद्धं नस्य
त: पीनसापहं हिंगुव्योषविडंगकट्फलवचा रुक्कुतीक्ष्णागं धायुतं लाक्षाश्वेतपुनर्नवाकुटजजै:[illegible]सोरभै:

इत्येभिः कटुतैलमेतदनले मंदे समूत्रं श्रतं पीतं नासिकयाप्यथा विधिमभेदेन्नासामपि भ्योदितं [illegible] तैलम् कलि-
इति योग·नासारोगचिकि· ११ तरंगः अथ शिरोरोगाः अकालपलितपीडासूर्यावर्त्तार्द्धभेदकौ इत्याद्य शिरोरोगा
स्तान्यथादोषमाचरेत् कुष्ठमेरंडजं मूलं लेपात्कांजिकपेषितं शिरोर्त्तिं नाशयत्याशु पुष्पं वा मुचुकुंदजं देवदारुनतं
कुष्ठं नलदं विश्वभेषजं लेपः कांजिकसंपिष्टस्तैलयुक्तः शिरोर्त्तिनुत् सारिवोत्पलकुष्ठानि मधुकंचाम्लपेषितम्
सर्पिस्तैलयुतो लेपः सूर्यावर्त्तार्द्धभेदयोः सितोपलापुतघृष्टं मदनं गोपयोन्वितं नस्यतोनुदिते सूर्ये निहंत्येवार्द्धभेद
कं स्मरफलतिलपर्णीबीजसंयुक्ता हताकुशादलपटबीजत्वगजोधीशातुल्या प्रधमनविधिनातद्दत्तमात्रं शिरोरुक्
प्रलपनकफतंद्रासंनिपातं निहन्यात् स्मरफलादिप्रधमनं सशर्करंकुंकुमंमाज्यभृष्टं नस्यं प्रदेयं पवनासृगुत्थे।
भ्रूकर्णनासाक्षिशिरोर्धभवेलेदिनादिवृद्धिप्रभवेपिरोगे अर्धभेदः एरंडमूलं तगरं शताह्वा जीवंतिरास्ना सहसैंधवेन
भृंगं विडंगं मधुयष्टिकाच विश्वौषधं कृष्णतिलस्य तैलं आजंपयस्तैलचतुर्गुणं तु चतुर्गुणं भृंगरसं च दत्वा पक्वं च १४॥
षड्बिंदवएतदीयानस्येनहन्युः शिरसोविकारान् च्युतांश्च केशान्पलितांश्चदंतान्दुर्बद्धमूलांश्च दृढीकरोति सुपर्णगृ श्रीकृष्ण
ष्टिप्रतिमाश्च दृष्टिर्बाह्वोर्बलं चाप्यधिकं ददाति इति षड्बिंदुतैलम् वटप्ररोहकेशिन्याश्चूर्णेनादित्यपाचितम् गुडूचीस्व
ॡ रसे तैलमभ्यंगात्केशवर्धनरोहणं मांसीकृष्णतिलाः कुष्ठाः सारिवामूलमुत्पलं सक्षौद्रक्षीरपिष्टानि केशसंवर्द्धनं प
रं मार्कवस्वरसभावितगुंजाबीजचूर्णपरिपाचितैतैलं मिश्रितं रुचिरं जपाकुरकोष्ठे केशभारजननं जनतायाः

मांसीबलाचकुलताभल्लकैः सकुष्ठैः पिष्टैः प्रलिप्तशिरसोनपतंतिकेशाः स्निग्धाघनातिकुटिलाकृतपोभवंतितेप्र
च्युता अपिभिनिंदकलप्रकाशाः बृहतीफलरसपिष्टं गुंजापाः फलमथवापिमूलं हेमनिघृष्टं लिप्तं व्यपहरतिमहेंद्र
लुप्ताख्यं नीलोत्पलान्तफलमज्जातिलाजगंधासार्धं प्रियंगुलतया समधूकवल्काः संपेषयः प्रकुरुते वलुशः प्रलेप
खालित्यमस्यनपदंविदधातिमूर्ध्नि फलत्रयमाविफलं हरीतक्याः फलं तथा आमलक्यास्तु सप्तैव पलैकं खदिरस्य
च तुल्यस्यापि पलैकं तु नीलवृक्षाद्भवेत्तु नवसादरकैस्यैकंलोहचूर्णस्य चैककं तुवर्याः पलमेकं तु पलं ताम्रविशास्त
पा अतिम्लाद्द्रमिदं पिष्टं भृंगराजरसे स्थिरं संधितं त्रिदिनं लोहे भिन्नांजनसमप्रभम् रूक्षीकृत्य कचान्वादौ पुनस्ते
नावलेपयेत् वातारिपत्रैरावेष्ट्य सुप्तिं कुर्याद्द्विचक्षणः प्रातः स्तैलामलैः स्नात्वा नरोजायेतनिश्चितं भिन्नकज्जलभृंगा
लीनिभकुंतलसंततिः इतियोग·शिरोरोगचिकि· १२ तरंगः अथ प्रदरः अतिमार्गाश्वगमनप्रभृतसुरतादिभिः॥
प्रदरोजायतेस्त्रीणां योनिरक्तस्रुतिः पृथुः अशोकवल्कलंकाथश्रतं दुग्धं सुशीतलं यथाबलं पिवेत्प्रातः शीघ्रासृ
ग्दरनाशनं जीरकप्रस्थमेकं तु क्षीरस्याढकमेव च घृतप्रस्थार्द्धसंयुक्तं शनैर्मंदाग्निनापचेत् सुशीते शर्कराप्रस्थद
यं चापि विनिक्षिपेत् चातुर्जातकणाविश्वमजाजीचघनंजलं दाडिमं रसजं धान्यं रजनीपठवासकं वंशजातं त
वक्षीरं प्रत्येकं तु पलार्द्धकं जीरकस्यावलेहोयं प्रदरापहरः परं ज्वरभ्रमहृल्लदाहकृष्णद्वेष्यविनाशनः [illegible] लेहः

दार्वीरसांजनवृषाब्दकिरातबिल्वभल्लातकैरवकृतो मधुनाकषायः पीतोजयत्यतिबलं प्रदरं सशूलं [illegible] दूरादिव
लोहितनीलशुक्लं कुशमूलं समुद्धृत्य पेषयेत्तंडुलांबुना एतत्पीत्वा व्यहंनारी प्रदरात्परिमुच्यते भूम्यामलकमूलं हि पीतं पा २
तंडुलवारिणा दिनद्वयंत्रयं वापि स्त्रीरोगं नाशयेद्ध्रुवं धात्रीरसं सितायुक्तं यो निदाहापहं पिबेत् शर्करा घृतसंयुक्तं लो
ध्रं प्रदरनाशनं क्वाथितिलानां विनिधाय पीतं कटुत्रयं ग्रालराप्यथिचूर्णं निहंतिसद्यः कुसुमं सलोध्रं स्त्रीणाम सृग्दाह
मतिप्रवृद्धं पारदं टंकणं गंधं त्र्यं एकभागं समाहरेत् मुष्टकं मलिनीकंदं वेदभागं विमर्दयेत् लिंगीरसेन ततसंदद्वि
सप्तितयं बुधः मधुनाभावितः पश्चात्तवोदह्वल्लचतुष्टयं सिताकर्षं क्षीरपलमनुपानं पिबेदनु प्रदरं योनिशूलं च ज्वर १०५
कातीसारसृत्वुणं रक्तभेदं मूत्रकृच्छ्रं त्रिदिनान्नाशयेद्ध्रुवं गुह्यरोगारिः कल्पतरोः इति योगः प्रदरचिकित्सा अंततरंगः क्री:
प्रथगर्भस्थितिः ऋतौ समेह्नि सुतो विषमे च कन्या सुता मता ऋतः समदिने गच्छेत्पुत्रकामो वरांगनां क्षीरेण श्वेत
बृहतीमूलं नासिकया पिबेत् पुत्रार्थे दक्षिणानासा वामनासा सुताप्रदा पयसा लक्ष्मणामूलं पुत्रोत्पत्तिस्थितिप्र ह्म १
दं नासयास्येन वा पीतं वटशृंगाष्टकेनवं वारिणा शुक्लपक्षे दिपुष्ये तत्तु समाहृतं वा भवत्यतः एरंडस्यतु बीजानि
मातुलुंगस्य चैव हि सर्पिषा परिपिष्टानि पिबेद्गर्भप्रदानितु चक्रः गोघृतेन सह नागकेसरं श्लक्ष्णचूर्णकमृतौ नि
तंबिनी गव्यदुग्धमिरता पिबेद्यदा सा तदा नियतमेव वीरसूः लिंगाकारं लक्ष्मणायाश्च मूलं योगैर्लब्ध्वा सर्पिषा
नि

गर्भनाशकं रजो नाशकं मनु गुला

।। रजोनिवारणं मोवरस्नु ग सार्द्र क्षमितितः ।। वंदरीलोत्पाद्ये धमरि जलमेरातन्मयेसंश्चापय दातज्जलं ट बुक च तु
धूपपरिमितमथ शिशुः स्यात त दातजलं तस्य पानप्रयेत् एवमे वदिन द्वयेन त्र्यतः कृते चेद्रजोनिवारणं भवत्येव ल्ली ।। ।। हैं जो वर्षकना
वा ऽब्तक पुरिमितं २ रजो
नस्य योगात् पीत्वा स्रते पुत्रमत्यंत वीर्यं पश्चात्स्नान प्पमंदांग यष्टिः वत्समूत्रं च स घृतं नवनीतं च माहिषं पलत्रयं पिबेन्ना शकुम कैसगु
रीवंध्यास्तते सुतोत्तमं इति गर्भस्थितिः तैलाबिलंसैंधव खंडमादौ निधाय रंडा निजयोनिमध्ये नरेण सांद्ररतमात यदीराण सपा
नोतिपा सानगर्भं ऋतुमातनेयत्ति लभेत कदाचिदेवं धत्तूरमूलिका पुष्ये गृहीता कटिसंस्थिता गर्भनिवारयेत्सव रंडा वेश्यादियोषि गुटिका ३ ऽ का
तां तंडुलीयकमूलानि पीत्वा तंडुलवारिणा ऋतौ ते महापातान्निवंध्याः कुर्वंति योषितः धूपिते योनिरंध्रे तु निंबकाष्ठेन पुत्रिकाः नाःसपपंते
मलोत्तरमेत या स्त्री न सा गर्भमवाप्नुयात् गंजनबीजं पंकत्रितयं तावत् दाडिमीमूलं तुवरीटंकद्वितयं सिंदूरं टंकयुगलं च संम तान्ये ४ परि
र्धरवल्लमध्ये तोयेनैतन्निपीय गर्भवती रंडापि विधिगर्भं विश्या वा पातयत्याशु पलाशबीजमध्याज्यपलेपा सामर्थ्ययोगतः मितान् जले
योनिमध्यस्थितो गर्भं निधत्ते स्त्री कदाचन तालीसगैरिक पीते बिडालपदमात्रके प्रीतांबुना चतुर्थेऽह्नि वंध्या नारी प्रजा से र १ तन्मये
येत इति गर्भनिवारणं मधुकं शाकबीजं च पयसा सुरदारु च अश्मंतकः कृष्णतिला स्ताम्रवल्ली शतावरी वटादनीप पक्तोट तु क ४
पयसा च तथैवोत्पलसारिवा अनंतासारिवा कृष्णपद्मा मधुकमेव च बृहतीद्वयकाश्मर्यः क्षीरशृंगात्वचो घृतं पय परिमितं श्र
कृपर्णी बला शिग्रु श्वदंष्ट्रा मधुपर्णिकाः शृंगाटकं बिसं द्राक्षा कसेरू मधुकं सिता वृत्सैते सप्तश्लोकाः स्युरर्धश्लोक श्रम १ शिख
समापनाः यथाक्रमप्रयोक्तव्या गर्भस्रावपयोयुताः कपित्थबिल्वबृहती पटोलं च निदिग्धिका मूलानि क्षीरसिद्धानि द तचतस्थे पाय
पयेद्विषगष्टमे नवमे मधुकानंता पयस्या सारिवाः पिबेत् लज्जालु धातकीपुष्प मुस्तंतं मधुकोत्पलं [illegible] स्थया क्षिप्रा येत् पयना
शोभवति ।।
३

पीतं गर्भपातं निवारयेत् पतंतं स्तंभयेद्गर्भं कुलालकरमृत्तिका मधुच्छागीपयः पीता किंवाम्बेताद्रिकर्णिका पारावतमलं
पीतं ग्रहं तंदुलवारिणा गर्भिणीगर्भतो रक्तं स्तंभयेन्निपतं ध्रुवं शर्करा विसतिलं समांशकं माक्षिकेन सहभक्षयेत यथा
नस्तिगर्भपतनो ध्रुवं भयं पापभीतिरक्तीर्यसेवया श्रृंगाटकेविसं द्राक्षा केसरं मधुकं सिता निवारयेत्स्रवणं गर्भं पीताः
पयसेवेदनं कंकती मूलमावद्धं कुमारी सूत्रकैर्दृढं कटिदेशे नितंविन्या गर्भं स्तंभयति ध्रुवं कासेरु शृंगाटक जीवनीय प
द्मोत्पलैरंड शतावरीभिः सिद्धं पयः शर्करया समेतं संस्थापयेद्गर्भमुदीर्णमूलं कुशकाशोरुवूकाणां मूलैर्गोक्षुरक
स्य च शृतं दुग्धं सितायुक्तं गर्भिण्याः शूलनुत्परं इतिगर्भसंरक्षणम् उन्नेतदक्षिणकुक्षौ गर्भं च परिमंडलं पुत्रं प्रसूय
ते कन्यां वामकुक्षौ च संभंगना प्रत्यक्पुष्प्याःपारिभद्रस्य पद्ममूलं यद्वा काकजंघा समुत्थं कण्ठावद्धं योषितां सत्प्रसूतिं यो
गयुक्त्या संहृतं साधुकुर्यात् मूलं प्रत्यक्पुष्प्याः पाठायावा निरो वितसुमुखे क्षिप्रं गांदुःप्रसवानां प्रसवं कुरुते सुखेनैव ॥ १०६
यदितत्प्रत्यक्पुष्प्या उद्धृति मूलं तदर्थमुद्धृतं कन्या भवतितदानीमुद्धृतिते तत्र पुत्रः स्यात् पुरदग्धभुजगकंचुककं श्रीकृष्ण
ज्जलमधुपूरिते सराद्रु सद्यो भवति विशल्या विमूढगर्भापि गर्भवती रज० पाठा सुरससिंहास्य मयूरकजटाः पृथक्
नाभिवस्ति भगेव लिप्ता सुखं नारी प्रसूयते हिमवदुत्तरेपार्श्वे सरसाना भयक्षिणी तस्यान्नुपुरशब्देन विशल्या भवगर्भि
णि मुक्ताः पाशा विपाशाश्च मुक्ताः सूर्येण रश्मयः मुक्ताः सर्वभयाद्गर्भ एहि माचिरं माचिरं स्वाहा इत्याम्रतंत्रं च सोमभक्ष्यि

अभानुप्रभामिनि ऊँह्रीं श्रीवाञ्छतुरणो मंदिरे निवसंतुमे इत्युक्तात्क्षिपेत् इत्यमृतमपांसमुद्भवेवै तत्क्षणगर्भविमोक्षणा
यदेवि तदनलपवनार्कवासवास्ते सहलवणांबुधैरादिशंतुशांतिं जलं च्यावनमंत्रेण सप्तवाराभिमंत्रितं पीत्वा प्रसूयेत नारीह
ष्टा वा चक्रवर्द्धनं कलापत्राके गतुदिङ्मन्वृषाघोड्दशांवुधीन् विलिखेन्नवकोष्ठेषु त्रिंशद्यंत्रमुत्तमं गुंजामूल

१६	२	१२
६	१०	१४
८	१८	४

स्य खंडानि सप्तसप्तदलानि च खंडितानि कटिस्थानि सुप्रसूतिं प्रकुर्वते वाणपुंखा जयावाथ विश्व
ल्यां कुर्यात् गतौ आर्द्रहेमफलं पिष्ट्वा कटुतैलं चतुर्गुणम् विपचेद्धरिका पुंगं तत्तैलं हेमसुंदरम् दुष्ट
प्रस्वेदशमनं सतिकादोषनाशनं इतिहेमसुंदरं तैलं रसकनकसंभवे कटुकेतैलमापाचयेद्ध
त्याकनककुण्डिकारजनिनागरैः कल्कितैः इदंकनकसुंदरं भवति दुष्टसंस्वेदजित्समस्तपवना
मयप्रणाशनं सुकांतिप्रदं तैलं पिप्पलीपिप्पलीमूलं चव्यं शुंठी यवानिका जीरके द्वे हरिद्रे द्वे बिडं सौवर्चलं वचा ए
तैरेवौषधैः पिष्टैरारनालं विपाचयेत् आमवातहरं वृष्यं कफघ्नं वह्निदीपनं कांजिकेवजूंके नाम वलवर्णाग्निदीपनं
मकुल्लशूलशमनं परंक्षीराभिवर्द्धनम् आज्यस्यांजलियुग्ममत्र पयसः कंसं तुलार्द्धं तथा खंडस्यापि पचेद्धरिद्रि
तमिदं विश्वौषधं प्रक्षिपेत् अस्यांभ्रगुडवद्विपाच्य विधिना मुष्टित्रयं धान्यकं मिस्याः पंचपलं पलं कृमिरिपोः साजाः
जिजीरं तथा ब्राह्मं नोददलोरगं प्रविडकाभं गा स्य च प्रक्षिपेत्तत् कासश्वासज्वरपांडुरोगशमनं विद्धविध्वंसनं शूलारो
चकनाशनं कृमिहरं मंदाग्निसंदीपनं सूतानां खलु खंडनागरमिदं सौभाग्यदं सेवितं ॥ इति सौभाग्यसुंठी ॥ ५ ॥

देवदारुवचाकुष्ठं पिप्पलीविश्वभेषजं भूनिंबः कट्फलं मुस्तं तिक्ता धान्यं
हरीतकी ॥ गजकृष्णा सदुःस्पर्शगोक्षुरः धन्वयासकः बृहत्यतिविषाछि
न्नाः पर्पटः कृष्णजीरके ॥ २ ॥ समभागानि सर्वाणि सिंधुरासक्षेपुनः पिबेद
शावशेषं तु प्रसूतापथ्यमाचरेत् ॥ ३ ॥ सद्यःशूल ज्वरं कासं श्वासं मूर्च्छां त्रिदोषज
मूर्च्छां विशेषतः ॥ जयेत् सर्वान् रोगान् सूतिकाख्यानं दिव्यदेवदार्वादिको ॥ ४ ॥

नागरेपूरे पलान्यष्टौ घृतस्य पलविंशतिः क्षीरद्रोणेन संयुक्तं खंडस्यार्धशतं तथा शतकं उशीरकं व्योम त्रिसुगंधि यवानिका ॥
कारवी मिसिवद्यग्निमुस्तानां च पलं पलं लेहीभूत मिदं सिद्धं घृतभांडे निधापयेत् तद्यथाग्निबलं खादेत् सस्ता च विशे
षतः तद्वल्पं वरपिमाणं पुष्पवलीपलितनाशनं वयसः स्थापनं हृद्यं मंदाग्निवृद्धिकरं परं आमवातप्रशमनं सौभाग्यकरमु
त्तमं मक्कल्लरशूल शमनं सू तिकारोग नाशनं इति सौभाग्यशुंठी वा भवात् सूतो भृंगी धौंधरा तोहशारवं वन्या
पलौ भस्म विवं सुपिष्टं एकं सुवं प्रानल वार्धिकुंभि कलेक भागेः क्रमशो विवर्द्धं प्रसूतवातानिलदत्तवंध क्रमात्री वुना २
घोरतरे निपाते निजानुपाने निजपथ्ययोगेः सर्वातिसारग्रहणी गदेषु प्रतापलंकेश्वरनामधेयो रसः प्रयुक्तो गिरिरा
जपुत्र्या इति प्रतापलंकेश्वरः अमृतानागर सहचरभद्रोत्कटपंचमूल जलदजलं भृतशीतं मधुसहितं हरति परं स्व
तिकाशूलं इति सूतिका चिकित्सा संयोजितं पल्लवपंचकेन जातीप्रसूनैर्मधुकान्वितेन सर्पामृतं घृतमंगना
यामभ्यंगतो हंति वरांगगंधम् मृणालपद्मोत्पलवीजयुक्तं तैलं तथा शीरयुतं विपक्वम् योनिश्लेष्मपिच्छिलविगंधि १०७
तानां नाशं करोति स्मरमंदिरस्य हरितालभागपंचक मेको भागः पलाशभस्मभवः भागमेकं क्षययवक्षारः स्यात्लेपो २ श्रीकुल
यानिलोमहरः राजमा दग्धाशंखं क्षिपद्भारसेच चारयो जितं तुल्यांशं लेपितं हंति लोमगुह्यगतं ध्रुवं इति योनि
चिकित्सा इति श्रीयोग स्त्रीरोगचिकि० तरंगः अथ बालरोगाः त्रिविधः कथितो वालः क्षीरान्नोभयवर्त्तनः
स्वास्थ्यं ताभ्याम दुष्टाभ्यां दुष्टाभ्यां रोगसंभवः कुष्ठं वचाभया ब्राह्मी कतकं क्षौद्रसर्पिषा वर्णायुःकांतिजननो २

लेहो वालस्य सर्वथा स्तन्याभावे पयश्छागं गव्यं वा तद्गुणं पिबेत् मृत्पिंडेनाग्नितप्तेन क्षीरसिक्तेन सोष्मणा स्वेदयेदु
चि० २ च्छ्रितां नाभिं शोथस्तेनोपशाम्यति नाभिपाके निशा लोध्रप्रियंगुमधुकैः शृतं तैलमभ्यंजनेशस्तमेभिर्वाप्यव चूर्णि
कं वचाकुष्ठं खराङ्गलौहैः शिशूनां शरीरे धृतैर्यांति तिस्रो सिनाशं कनयकं दुग्धाज्य विश्वैः सकुष्ठैः प्रलेपो भवा नि
त्यमेवं विधेयः प्राचीगतं पांडुरसिंदुवारमूलं शिशूनां गलके निबद्धं करोति दंतोद्भववेदनाया निःसंशयं नाशमको
इएव सप्तच्छदार्कछदनक्तमालमंडलेस्तुरंगारिजटासमेतैः उत्सादिता गः पयसुमक्तत्रपिष्टैः हीवेरमुंडी सलिलाभिषि
क्तः दिने दिने याति शिशुः प्रवृद्धिं पतिर्नदीनामिव शुक्लपक्षे गज हरिद्राद्वय रुख्यालु सिंही शक्रयवैः कृतं शिशो
र्ज्वरातिसारघ्नं कासश्वासवमीहरं पक्षिपर्णी शतावृक्षा च लीढा माक्षिकसर्पिषा गुडूची गोक्षुरी दीपनी हंति मारुतार्त्ति
सकामलां ज्वरातिसारपांडुघ्नी वालानां सर्वरोगजित् भंगी सकृष्णा द्विविधा विश्वर्णपलेह विदध्यान्मधुना शिशू
नां स छर्दिकासज्वरपीडितानां समाक्षिको वातिविषा मथैकः द्विवात्ती कीफलरसं पंचकोलं च लेहयेत् पत
द्विप्राणि घस्त्राणि वातपित्तकफज्वरे विल्वं च पुष्पाणि च धातकीनां जलं सलोध्रं गजपिप्पली च कायावलेहो
मधुना विमिश्रो वालेषु योज्यः प्रवरातिसारे तु नागरातिविषामुस्ता वालेकं द्रयवैः कृतं वालकं पाययेत् प्रातः सर्वा
तीसारनाशनं कल्कः प्रियंगु कोलास्थि मध्यमुस्तरसांजनैः क्षौद्रलीढः कुमारस्य छर्दिः तृष्णाति सारजित् यस्ताम्र

चूडा विहगो भय पार्श्वपत्तपुच्छेर्गवाज्यसहितैः कृतधूपकोंगे आरभ्य जन्मदिवसाद्दिन सप्तकं हि वालस्य तस्य कुतश्चन
भीतिरस्ति रक्षा लोह स्तैलसितो द्रौ तिलपच्चाहृ कल्कितः वालस्य ध्यान्नियते रक्तस्रावप्रवाहिको हरितकीवचाकु
ष्ठकल्कमाक्षिकसंयुतं पीत्वा कुमारस्तत्र्पेन मुच्यते तालुकंटकात् गृहधूमनिशाकुष्ठ राजिकेन्द्रयवैः शिशोः लेपस्तक्रेण
हंत्याशु सिध्मपामाविचर्चिकाः पंचमूली कषायेण ससघृतेन पयः श्रृतं सशृंगवेरं सगुडं शीतं हिक्काहितः पिबेत् द्रा
क्षायासाभयाकृष्णा चूर्णं सद्यो प्रसर्पिषा लीढं श्वासं निहंत्याशु कासं चतमकं तथा भेषजं पूर्वमुद्दिष्टं महतां यज्ज्वरादिषु
कार्यं तदेव वालानां तेषु दाहादिकं विना तत्र वेदोषाद्दृष्यास्ते ज्वराद्याव्याधयस्त्रवैते अतस्तदेव भेषजं किंतुमात्रा त
न्नोपसी अतसी कारवी मुस्ता सर्पिषेः सपेयाघ्रैः दार्वीभिर्निंवमूर्वाका हरिद्राभिश्चलेपकं ज्वरं निहंति वालस्य महांत
मपि वासैः गंधकस्यैको भागो भागद्वितयं च जातिफलं जातीपत्रं तावद्भागत्रितयं च खदिरस्य वल्कलजैतैः काथैः १०८
संमिलितं काचनास्य पीतंस्तन्यविमिश्रं नाशयति शिशो ज्वरं तद्वज्जिह्वापिटकापाकं गुदपाकं लेपनाच्च पानाच्च धा श्रीः
वनतत्तन्तोपि नश्यंति शिशोर्गुदरोगाः सर्पत्वग्लशुनं मूर्वा सर्षपारिष्टपल्लवाः विडालविड्जानोमं मेषशृंगी वचा
मधु धूपः शिशोर्ज्वरघ्नोयं सर्वग्रहनिवारणः इत्याद्युद्दिजेत वालः त्रसति रुदति रोदिति नखैर्दंतैर्दारयति धात्रीमात्मा
नमेव च ऊर्ध्वं निरीक्षेद्दंतान् खादेत् कूजति जृंभते भ्रुवौ क्षिपति दंतौष्ठ फेनं वमति चासकृत् क्षामोतिनिशि जागर्ति

मूर्नांगो भिन्नविट्स्वरः मत्स्यशोणितगंधश्च न चान्नाति यथा पुरा सामान्यं ग्रहजुष्टानां लक्षणं समुदाहृतं वचा कुष्ठ
तथा ब्राह्मी सिद्धार्थकमथापिवा सारिवा सैंधवं चैव पिप्पली घृतमष्टमं मेध्यं घृतमिदं सिद्धं पातव्यं च दिने दिने दृढस्मृतिः
क्षिप्रमेधाः कुमारो बुद्धिमान् भवेत् न पिशाचा न रक्षांसि न भूतानि न मातरः प्रभवंति कुमाराणां पिवतामष्टमंगलं घृतं
सधीकिरात सिद्धार्थ मूर्वा मुस्ता पकुंचिकाः श्वेताशिरिषकुष्ठपथ्या गोंदीरसा लेपनं ज्वरदाह भौवे रेके रक्षास्त्र एना शनं शि
शोः वेधा पादकल्कश्चंगधायाः क्षीरेष्वगुणिते पचेत् घृतं देयं कुमाराणां पुष्टिकृद्वलवर्द्धनं त्यश्वगंधा घृतम् ना
शतस्त समं सिद्धं तैलं मस्तु चतुर्गुणं रास्नाचंदनकुष्ठाद्वाजिगंधानिशायुतैः शताह्वादारुयष्ट्याह्वमूर्वा तिक्ता हरेणुभिः
वातानां ज्वररक्षोघ्नमभ्यंगात् वलवर्णकृत् इति लाक्षातैलं वंदात इति श्रीरोगान्ते वालरोगचि० अष्टांगः अथ विष०
स्थावरं जंगमं चैव द्विविधं विषमुच्यते स्थावरं वत्सनाभादि सर्पादीनां तु जंगमं यः पिबति पुष्यदिवसे जलपिष्टं सितपु
नर्नवामूलं तस्य न निधो नवर्षं वृश्चिकभुजगाः प्रसर्पति मसूरं निंबपत्राभ्यां पिबेन्मेषगते रवौ अब्दमेकं न भीतिः स्या
द्विषार्त्तस्य न संशयः तंदुलीयकमूलं तु पीतं तंदुलवारिणा तत्क्षेकनापि दष्टं हि निर्विषं कुरुते नरं शिरीषपुष्पस्वरसे सप्ता
हं मरिचं सितं भावितं सर्पदष्टानां पाननस्यांजने हितं दंशोपरि निबध्नीयात्तत्क्षणाच्चतुरंगुलं लोमादिभिर्वेणिका सि
द्धमंत्रेश्च मंत्रयेत् अंबुवत्सेतुबंधेन स्तंभ्यते विषमं विषं नक्तमालफलं व्योषबिल्वमूलनिशाद्वयं सोरसं पुष्पमाजंबा
मूत्रं वा धनमंजनं वंध्याकर्कोटकीमूलं छागमूत्रेण भावितं नस्यं काजनसंपिष्टं विषोपहतचेतसः शतसर्पोविषम्

अआस्तीरेणसंपिष्टा शिरीषफलमिश्रिता उपकुल्या विषं हंति वृश्चिकस्य प्रलेपतः कार्पासपत्रैः संपिष्टैः साज्यैर्लेपो वि
षापहः वृश्चिकस्याप्यवस्त्रनाग लेपः प्रशस्यते मनःशिला कुष्ठकरंजबीज शिरीषकाश्मीरमेतैः समांशैः विनिर्मिता स्य
विषतावलिप्ता संहारिणी वृश्चिकैवैकृतस्य अवतारयेधोनीत मूर्ध्नमारोपितं तु वर्धयति वृश्चिकगरलं विधिवत्सायक
पुंखा भवंमूले छित्वापुरीषसमुत्स छत्रकबहुवारफलकृता गुटिका वृश्चिकविषस्य कुरुते संक्रमणमाशु करे विषता
मंत्रः आदित्यरथवेगेन विष्णुबाहुबलेनच सुपर्णपक्षपातेन भूम्यां गच्छ महाविष ॐ पक्षिपोगिपादाज्ञा श्री शिवा
त्तम पादाज्ञा भूम्यां गच्छ महाविष इति वृश्चिकविषस्य करो जपेदेकविंशतिवारं दंशांस्यैषुक एकविंशतिवारमभिमंत्र १.८
यन्निर्विषो भवति इति वृश्चिकविषं ॥ काकोदुंबरिकामूलं धत्तूरकफलान्विते पीतं तंडुलतोयेन सारमेयविषापहं ॥ श्री हृष्म
इतिश्वविषे अंकोलमूलनिःक्वाथं फाणितं सघृतं लिहेत् तैलाक्तं श्वित्रनाशं गरदोषविषापहः शर्कराचूर्णसंयुक्ते
चूर्णं ताप्यसुवर्णयोः लेहः प्रशामयत्युग्रं नानायोगकृतं विषं इति कृत्रिमे पिचुमंदशमीवल्कयुतं क्वथितं जलमा
शुविलेपनतः नखदंतविषाणि निहंति नृणां विषमं परिवलान्यपि सम्भिदं इति नखदंतजविषं सोमवल्क च
कर्णिकारो जिह्वां सपघापि रजन्यो गैरिकं लेपः पिडकामक्षिकाविषे पिडकामक्षिकाविषे मरिचं नागरं पेतं सिं
धुसौवर्चलान्वितं नागवल्लीरसाहन्यात् लेपनात् लूता विषं नागरं गृहकपोतविट् बीजकपूरकरसो हरितालं सैं
धवं च विनिहंति विलिपाद्यान्भं जनितं विषमेतत् अगार धूममंजिष्ठा रजनीलवणोत्तमैः लेपो जयत्याखुविषं

कोशातक्यथवा सिता शिरीषबीजैः कुलिशद्रुमस्य क्षीरेण पिष्टैः कृतलेपनानां विषं विनाशं व्रजति क्षणेन मंडूकदंशप्र
भवं नराणां शुनो निर्मोकपर्श्विच पूर्वपुष्यं दिरौ स्थितं रवौ प्रातस्तत्र गत्वा विद्वान्संयतमानसः तडागसंस्थितस्तंभात्को
छमानीय खंडशः पिबेद्भूः प्रमुच्येत नार्या वृंद्रियोपिच कृष्णवेत्रस्यनिःक्वाथः कल्को घृतविमिश्रितः भृंगीमत्स्य वि
षं हंति वर्हिपक्षेण धूपनं ॥ पिपीलिकाभिर्दष्टानां मक्षिका मशकैस्तथा गोमूत्रेणावरालेपः कुष्मवल्लीकमकृ
तः ॥ इति श्री योगत विषचिकि ४५ तरंगः ॥ पञ्चशत्याधिशमनं भेषजं तत्प्रसाधनं पूर्ववयसि मध्ये वा शुद्धकायः
समाचरेत् अविकृतशरीरस्य युक्तो रसायनो विधिः नभारतिवासससिद्धिं रोगयोगादनार्पितः सिंधूत्थशर्करा शुंठी क
णामधुगुडैः क्रमात् वर्षादिष्वभयासेव्या रसायनगुणैषिणा मंडूकपर्ण्याः स्वरसः प्रयोज्यः क्षीरेण यष्टीमधुक
स्य चूर्णं रसो गुडूच्यास्तु समूलपुष्प्याः कल्कः प्रयोज्यः खलु शंखपुष्प्याः आयुःप्रदान्यामयनाशनानि बला
ग्निवर्णस्वरवर्द्धनानि मेध्यानि चैतानि रसायनानि सेव्यानि शंखपुष्पी यः कृष्णचूर्णं रजनीविशेषम
ध्वाज्यसंमिश्रितमत्ति नित्यं समत्तमातंगबलः सुगंधिर्वाग्मी चिरायुश्च भवेन्मनुष्यः शिशिरे योश्वगंधायाः कंदचू
र्णं पलोन्मितं मासमत्ति सम ध्वाज्यं सवृद्धोपि युवा भवेत् घृतामलकशर्करा तिलपलाशबीजानि यः समानि
प्राश्नन्स्थितो मधुयुतानि खादन्निशि वलीविलितवर्जितस्तरुणनागतुल्यो बली बृहस्पतिमतिः पुमान्भवति

सोचिरेण ध्रुवं राजयक्ष्मा समेकं स्वरसंपिबंति दिने दिने भृंगसमुत्थमत्र क्षीराशिनस्तेवलवर्णयुक्ताः समाः शतं जीवि
तमाप्नुवंति · अमिततिलविमिश्रान्पल्लवान्भक्षयेद्यः ससुरभिपयसो वै भृंगराजस्य मासं भवति स चिरजीवी व्याधि
भिर्निर्विमुक्तो भ्रमरसदृशकेशाः कामचारी मनुष्यः · पीताश्वगंधा पयसार्धमासं घृतेन तैलेन सुखांबुनावा कृशस्य पुष्टिं
वपुषो विभर्ति नरस्य सस्यस्य यथा तु वृष्टिः ॥ सततमरुष्करपिप्पलिवृद्धिर्वपुषि निरामयतां विदधाति कनकशिला
जतुगुग्गुलु धात्रीफलत्रिफलामप्ययोगः घृतदधिमधुरपयोदधिमंडेरूपसिकृताः कणिकर्णिपलाशः स्थगपति
स्थिरताः स्थविराणामपि विदधाति वपुर्बलवत्ताः एरंडतैलमथ निंबफलास्थितैलमेतद्रसायनमनामयकायका
रि ज्योतिष्मतीफलपलाशफलोद्भवं वा तैलं वलीपलितहारि भिषक्प्रदिष्टं धात्रीफलानि पयसासन वारिणा वा
खिन्नानि यः शिशिरकालसमुद्भवानि निःकेवलान्यपि तिलैः सितेः समानि स्यादेदृशामपवपुः सपुमान्शतायुः ॥ ११०
ससितया क्षयामलकै रिह त्रिफलया लपवा घृतमिश्रया कनकलोहदलैरजसेव दलैः कृतं परमिदं हि रसायनमुच्यते श्रीः
कलिका · अंभसा प्रसृतीः षट् खादन्नु दिते पिबेत् वातपित्तकफान्जित्वा जीवे[illegible]र्षशतं दृढं · व्यंगवली पलितघ्नं विन
सेवे स्वर्ण शोषघ्नं रजनी तोयेन स्यं रसायनं दृष्टिजननं च मलकंचुकपरिमुक्तः पूतः षड्गुणगंधक जारितः सूतः
निजसेवक जनन्स्तन कल्पः सुरतविधौ दलितोत्तम तल्पः सिंदूराख्यः सूतो नरपा प्रातर्जग्धो घृतमधुरया चित

रतितरुणीमरूसमुदारं वृद्धस्यापि विमोहितदारं वलिरेको घृतमरिच नियुक्तः पलितवलिघ्नः प्रातर्भुक्तः तद्वन्मारितमभ्रं सत्वं
किमपरमस्ति रसायन तत्वं ॥ ५ चर्पटितः ॥ इति श्रीयोगत रसायनं ७६ तरंगः अथ वाजीकरणं अतिव्यवायशीलो वान
च वाजीक्रिया रतः ध्वजभंगमवाप्नोति स भुक्तो लपेहतुकं असाध्यं सहजं क्लैब्यं मर्मच्छेदाच्च जायते साध्यानामवशि
ष्टानां कार्या वाजीकरो विधिः पिप्पलीलवणोपेतौ वस्तांडौ क्षीरसर्पिषा साधितौ भक्षयेद्यस्तु सगच्छेत्प्रमदाशतं
वस्तांडसिद्धे पयसि भावितानसकृत्तिलान् यः खादेत्सगुमानाघेत्स्त्रीणां शतमपूर्ववत् · चूर्णं विदार्याः सुकृतं स्वर
सेनैव भाविते शर्करामधुसर्पिभ्यां युक्तं लीढ्वा पयः पिबेत् · एतेनाशीतिवर्षोपि युवेव परितुष्यति विदारीकंदकल्कं तु
घृतेन पयसा नरः उदुंबरसमं खादेत् वृद्धोपि तरुणायते गोक्षुरकः क्षुरकः शतमूली वानरि नागबलातिबला च चूर्णं
मधुना८ इदं मैथुने निशि लेह्यं यस्य गृहे प्रमदाशतमस्ति घं · शतावरी नागबलाविदारिका त्रिकंटकेरामलकीफलान्विते
विदारितैः पंचभिरेकशः पृथक्प्रकल्पितैर्वा घृतमाक्षिकप्लुतैः इति प्रयोगाः षडिमे भिषग्वरैरुदीरिताः शर्करया
समन्विताः नृणामनेकप्रमदोपसर्पिणां प्रधानधातो रतिरेककारणं स घृतमधु बलात्मगुप्तस्य चूर्णं समधु सिताघृ
तमुच्चटयेवंवा समधुकमथ माषमृत्पर्णीपारसतलता मन्तक त्रिकंटकं वा इति कथितमिदं हि पुष्पिता ग्राच्चूर्णाच्च
तुल्य पंचकेन शिष्टैः अभिमतमसकृद्व्यवायभाजामिह खलु योगचतुष्कमाकलय्य पिबति पयः पयसा कृतशो

घनः त्रिकटुकंमधुकंवहुपुत्रिको अतिवलामपनागवलांवलामिहहिनागवलः सपुमान्भवेत कपिः कुष्ठकटूफलसैंधवं त्रिकटुकं मेथीयवानीद्वयं वासामोचरसं विदारिमुसली जाती फलं चित्रकं जीरंचापरजीरकं गजकराद्राक्षा भयावानरी तालीसं त्रिसुगंधिकं त्रिलवणं भीतकं शृंगिका रंभाकंदशतावरीहयसरी यष्टी प्रियाला मता जातीपत्रलवंगकेसरजलंगो क्षुरकं शाल्मली धात्रीमाषपुनर्नवाग्नि कतकं शृंगाटकं मस्तकी मांसी चापिवलात्रयं सनलदं भार्गी भवेदगंति

वापु हरीतकी तां कंकोलः करहाटकंच विजया श्रीमत्त्वगंधा कुहूमज्जा पथ्यजवीजं मेतदखिलं चूर्णी कृतं स्निग्धकं एतत्कृमितं पध कृष्णगणेतुर्फ शातप्तं जपं तस्याम् अर्धमितं भ्रकमहिर्वंगं तदर्धं क्षिपेत लोहं मारितमेतदर्धममलं सूतं तदर्धं मतं सर्वेभ्यो द्विगुणा सिताः घनमधुना चाज्येन संमिश्रयेतः कार्षास्तस्य पलप्रमाणवटका खादेदग्निप्रयोगतः तंचापि जरा विपत्तिशमनी मिकांच दुग्धं पिवेत पवासोगतसिंहनामभिषजा लोकेप्र काशीकृतां हंमीरायमहीभुजे शतवधसंभोगभाजेभृशं पुष्टिवीर्यकरी महाभयहरी वुद्धो धृतेजस्करी कांतिस्थैर्यस्मतिप्रकामजननी चिंताः १११

मयध्वंसिनी तारुण्योपाकृतकामिनीजनमहादर्पद्विपानां महासिंही सर्वमनोविनोदजननी श्रीकामदेवाभिधा कर्पूरागुरुवोलचोचनलिकानात्वासरीधातकीपुष्पैः सहदैलवालुतुरसोशैलेयमांसीप्लवैः एलाकुंकुमरोचनाद मनकश्रीवासजातीफलैः कंकोलक्रमुकाज्जरामदसुरा कोंतीलवंगामयैः वालोशीरमरालभजातिकुसुमस्थौरोय।

चंडाख्यै वि जीतीको शकुलीरपद्मकयुतैः स्पृक्कान्वितैः पालिकैः लाक्षापेजनवल्लिलोध्रसलिलैः तैलं विपाच्याद कं तेनाभ्यज्य तनुं जरन्नपि भवेत् स्त्रीणां परं वल्लभः भुक्तो घ्राणघुतिमान्नरस्य तनयः खंडोपि रस्युत्सुको वंध्यागर्भवती भवेदपि तथा वृद्धापि सस्तेत सुतं कडूखुदविचर्चिकामलहरंदौर्गंध्यकुष्ठापहं दसूप्रपापविकी र्तितं वहुगुणं तैलं सुगंधाभिधं तैलं पलंगोक्षुरवीजस्य द्विपलं कपिकच्छुरा पलंनागवलावीजं पलमेकं शतावरी विदारीकंदचूर्णस्य पलद्वयमथापरं द्विपलं त्रापुसं वीजं वाजिगंधापलत्रयं वासाचतालमूलीच गुडूचीरक्तचंदनं त्रिसुगंधिकणाधात्री लवंगं नागकेसरं एतानि कर्षमात्राणि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत वालशाल्मलिमूलंच भवेदेकैकविंशतिः कुशकाशशिफासमशर्करासमये जितं दुःस्थशुक्रं वीर्यहानिं मूत्रकृच्छ्राणि यानिच मूत्राघातं मूत्रदोषं जयेच्छुक्रविवर्द्धनं शतंगच्छति च स्त्रीणां हयतुल्यपराक्रमः वंध्यापुत्रमवाप्नोति भुक्त्वा चूर्णमिदं क्रमात कामदेवाभिधं चूर्णं धन्वंतरिनिरूपितं चत्वारो व्योमभागाः स्तदनु निगदितं भागयुग्मं च वंगं भोगैकं शंभुवीजं त्रितयमपि मतं तत्समा सिद्धमूली चातुर्जातं सजातीफलमरिचं कणा नागरं देवपुष्पं जातीपत्रं च भाग द्वितयमथ पृथक्सर्वमेकत्र चूर्णं सर्वद्विधा सिता स्याद्घृतमधुसहितामोदकी कृत्य चैतत खादेदग्निं समीक्ष्य प्रसभमभिनवानंदसंवर्द्धनाख्यो योगो वाजीकराख्यो पमिह निगदितो भैरवानंदनाम्ना निःशेषव्याधिहंता दलितवहुवधूदाम कंदर्पदर्पः इतिमदनमंजरी अभ्रकृष्णाभ्रचूर्णं द्विपल

परिमितं शाणमानं ततोन्यत्कर्पूरं जातिकोशं सजलमिभकणातेजपत्रं लवंगं मांसीतालीसचैवेगजकुसुमगंद
धातकी चैतितुल्यं पथ्याधात्री विभीतं त्रिकटुरपयस्यार्धभागं द्विभागं पुत्रा जाती फलास्य चितितलविधिना च
दुग्धाध्मकोलंकोलांग्र पारदस्य प्रतिपदर्विहितं पिष्टमकत्रमिश्रं। पानीयं नैव कार्याः पसिणतवरा कस्विन्नतुल्या च
रघः प्रातःरवाघाक्ष तिलः तदनुमधुकिय घृगंवेरं सपर्यो। पानीयं पीतमंते ध्रुवमपहरति व्याधिसंघानेशोद्यानं अश्व
द्रू५ कं॥ स्तंभः कटुत्यवीजानि विशुद्धितानि तन्नलपासदव धूपयेभिः छायायां सम्यकूमुनिशोविभाव्य तैलं ततः पुष्क
रतोयगृहीत्वा तेनमर्दितमिदं शिवबीजंयं जया परिमितं परितोल्य भक्षितं पलितनाशनं भवेत्तलतो वलितनाशनं क्रमा
तः सदाहि फेनविमर्दितपारद कनकवीजरसेनविमर्दिते सममिता विजयायदिभक्षितेन रजनीन दिवान दिवाकरः जा १३२
तीफलार्ककरहाटलवंगमुंडीकं कोलकुंकुमकणाहरिचंदनंच पतत्समानमहिफेनमचंद्रमभ्रं सर्वैः सम्मनसहते
पातं९ एतिबिंदुपोक्त अत्र सर्वैः समांशास्वनुशर्करातुदेयाभिस्सभिस्तरविलार्थविद्धिः घृतेन साकं मधुनाच सांद्रकृताव श्री।
टींटंकमितां चदघात्॥ नो हृतांम्रा भ्रस्तं सुरकुसुमजलं चंद्रसं जातिपत्रं पत्रं जाती फलेलासमरिच करिहाटा जमोदाहिफे
नम्रसाकुपासिंधुशेणावपि घृतमधुनी मर्दयित्वा स्यटंक खादेदन्नेति जीर्णे नियतमिहरतौ स्तंभनं रेतसः स्यात् खस
फलशुंठी क्वाथः षोडशप्रोषेण गुडेन निशिपीतः कुरुते रतेतेपुंसो रेतःपतनं विनाम्लेन चटकांडतुसंग घृनवनीतेनेप

लेपयेत् तेन प्रलिप्तपादस्य शुक्रस्तंभस्तु जायते यावन्न स्पृशतेभूमिं तावत्स्यान्नात्र संशयः॥ अश्वगंधाप्र
स्थमेकं पचेत् क्षीरे चतुर्गुणे घृतप्रस्थं समादाय खंडप्रस्थत्रयं तथा प्रस्थार्धं च तिलान् माषान्याचेयन्मदुवक्लिन्ना
व्योषत्रिजातहपुषाशताह्वाशतमूलिका दीप्यपोष्करकाजाजी सपिंगोक्षुरकंवला यवानी ग्रंथिकं लोहं नागं शुल्वं
पलं पलं दत्वा सिद्धं त्रविधिवत्प्रातः खादेद्यथाबलं सर्ववातामयान्हंति कटिपृष्ठगुदस्थितान् हृद्रोगकासगुल्मा
र्शः श्वासमेहांश्चनाशयेत् इत्यश्वगंधापाकः खसफलतिलपलमेकं मुंडीकार्धसितापलद्वंद्वं एतच्चूर्णं पयसा
पीतं रेतोरूपंधुवं धत्ते पारदगंधकचंपककेसरसुरकुसुमकरहाटाः अजमोदाबुधिशेखो जातीपत्रंच जातिफलं
प्रत्येकं भागैकं भागद्वितयं च शुद्धमहिफेनं नववदरसदृश गुटिकाः कार्या मधुनाय भक्षयेदेकां यामेऽतीते ललना सवि
धे स्थित्वा जवानिकाकर्षं तैलांघ्रिभुंजीयादनुपानं चैतदेतस्य लिंगं कठिनतरं स्यात् दीर्घं संस्तंभयेद्यामं पशोसोगतगु
नि९ टिकासत्यं सत्यं च शुक्रोराधकरी कर्पूरं टंकणं सूतं तुल्यं मुकुरंमधु संमर्घ्य लेपये लिंगं स्थित्वा यामं तथैव च ततः प्र
क्षाल्य रमयेद्वनितानां शतं सुखं वीर्यस्तंभकं पुंसां सम्यङ्नागार्जुनोदितं॥ प्रस्थं गोक्षुरचूर्णकं विमर्दितं दुग्धाढ
के पाचितं गायत्रीसलवंगलोहमरिचं कर्पूरमौक्तिकं अश्वः शोषमजाजियुग्मरजनीधात्रीकणाकसेरुजातीको

अकरकस६१

शाद्वलांसदीप्यनलंदंष्ट्रिकुबेराद्यकं तुल्यंभार्किरपातदर्धविजयाप्रस्थार्धकंगोघृतंपुत्तवौवधुवेराणिनिर्मितमिदंप्रोक्तंगतान्दर्पनुत
वीर्यस्तंभकरंचपुष्टिजननंवाजीकरंकामिनांप्रातःसेवितमोवधंसुविधिनाव्याधौघविध्वंसनं इतिमोदकरसाकः ॥ चक्र॰
अहिफेनदुग्धस्तुंदरीतिकान्वितयोन्मितं विंदुवेगध्रुवंधत्तेसितयानिषिभक्षितं जातीफलटंकमितमहिफेनस्चटंकरामं
अजमोदश्चैकटंकाचंद्रस्चैकटंकके सितोपलात्रिटंकास्यात्सर्वटंकोगुडोमतः तुद्भ्यांसंमेल्यवटिकाःकार्याद्वादशतुल्य
श्राः तैत्रैकांभक्षयेद्धीमान्स्तुंभस्तंभयतिध्रुवं टंकंपत्तगचूर्णस्यजातीपत्रस्यटंककं अहिफेनस्यटंकंहिदरदंटंकयुग्मकं
अर्द्धवाप्यथवासर्वंचूर्णंखादेद्यथावलं पिवेदनुपयःस्वल्पंवीर्यस्तंभंकरोतिहि महापागोपमुदितःशुक्रस्तंभकरःपरः कर ति९
वीरजटालेपंयःकरोतिनरामणो वीर्यस्तंभंसलभेतकामिनीसुरतेष्वपि स्तोमाषमितःस्वदोषरहितस्तत्तल्पभागावलि
स्तान्मानस्तुभुजंगफेनउदितंचुद्राफलंस्यात्तुना एतत्द्रावकमात्रकाप्युदिपत्वेतच्चुद्राफलेहमे नोनावेरवमितेभवेदितिरसः १३२
क्षीकामदेवाभिधः मात्रास्यैषादपंगुंजाप्यथवाम्लचतुष्टये गुंजाचतुष्टयंदेयंनागवल्लीदलान्वितं दुग्धोदनमनवशाश श्रीः
त्रौदारंपथ्येदद्या नागाहिफेनफणिनोविषमुष्टिदिग्धेवस्त्रेनिवध्यरसगंधककर्पराणि गोर्यापचेत्तदनुलावपुटैःशतेन
सोवर्णवीजजठरेविनिपाजितानि निःपेषयेद्दृढमदंष्ट्रांतरतश्चतैषांतैयैरदृपमुपकल्पविशुष्यमर्के ततकर्दमैःप्रतिपुटं
प्रविधायदिग्धमेवंपुटेदधिशतंरसराजएषः रेतःस्तंभंविधत्तेवपुषिचघनतामग्निमांद्यंनिहन्याद्धस्तानांचचक्षोनर
चेपयतिसहसापोरुषंव्यातनोति उच्चैःश्लप्रतिश्यानिलकफगदहृद्रोगपांडुप्रमेहान्कासश्वासोदरादिश्वयशमु

खगरसनाश्चखादस्यवश्यं इतिरसराजविधिः रसनागाभ्रकतीदरान्समंखल्वेविमर्दयेत् धत्तूरवीजविजयाशाल्म
लीमधुकेनच नागवल्लीद्रवैर्भाव्यंत्रिवारंचार्कशोषितं चतुर्गुंजामितंखादेच्छर्करादघृतसंयुतं खंडस्वमग्निमांद्यंचप्र
मेहंकृशतांतथा हरतेकुरुतेवीर्यपुष्टिधन्वंतरेसान्दरः रसराजविधिःपाठांतरेणालिख्यते नागाहिफेनफणिनोविष
मुष्टिविलिंपितेवस्त्रेनिवध्यविधिवद्रसगंधकखर्परम् गोर्यापचेल्लावपुटैःशतेनविनियाज्यतु ऊर्ध्वाधोहमवीजानि
प्रक्षेपद्दृढमातःक्रमात् तेषांतोयैःपुनःकृत्वापूपिकामर्कशोषितां तत्कर्दमैःप्रतिपुटंदिग्धांकृत्वापुटेच्छतम् रसराजोभव
त्येषःसर्वरोगहरोरसः जंबवणोतिकठिनोस्तृतोजीर्णवद्रिर्भवेत् जातीफललवंगाभ्यांरतौवीर्यंनिरोधयेत् पटुदीप्याग्नि
वाविश्वैर्वैश्वानरविवर्द्धनैः चपघ्नस्तुंगपाऽर्शोघ्नस्तक्रकुसुमभयान्वितः गहसांपाजातिकोशानरेकेकुटजवारिणा प्रमेहशा
ल्मलीद्रावैर्वृरयाऽद्विगदेहितः सोमवापिनिरामवासमेवाविषमेज्वरेदेयानंताद्दकटुकावारिविश्वकरतेनवेरास्नाभसा
वातरोगेपित्तरोगेसितात्रुटी अन्तलचाकफव्याधौपांडुरोगेजमृतेकेः अश्मर्यामश्मभेदनक्रकेवलंगुजवायसेः भगंदरेगुडेने
वक्रोपुरवरायुतःमेदोरोगेंवुमधुनाप्रदरेऽशोकवारिभिःमलेहिंगुकरंजाभ्यांमरुचौरुचकेनच छर्द्यांधात्रीरसेनैवदोषेप
परीनदापयेत् श्वासेरसेनशोषेचसंज्ञानाशेकिरातकेः मूर्छापांचंदनांभोभिर्विद्रधौवरुणांबुना सर्वेष्वन्येषुरोगेषुता
म्बूलीपर्णयोगतः इतिरसराजः क्षापंपुटेहारवसवल्कलान्नासर्पिर्जेत्वानीगुडमिश्रितंयःलभेतदर्पंसुरतेषुभूयोभवे
द्धीरसुःकलविंकवत्सः॥ सकर्पूरोरसःसोद्रजातीरसविमर्दितः लिंगलेपात्करोत्येषद्रावणांहरिणीदृशाम् लिंगनाडी

मुकर्पूरं पातीधित्वा विमर्द्दयेत् महिषीनवनीतेन तद्वेत्खरलिंगवत् श्वेताश्वमारमूलत्वक् रसराजमोदकं कुलध
स्तूरी जातिसम्यग्जाती फलं तथा एतेषां जलपिष्टानां गुटिकाः मरिचोन्मिताः एकपार्णी लेपो हि नरमूत्रनिघृष्टा लिंगेतप्रदर्षः
वीर्यलंभो भवेत्सव सत्येमवनंसशयः किरिनयवसापूरौ कूर्म खर्परवेधिया रक्तकार्पासिकावर्त्या दीपः शुक्रनिरोध
कृत् अथ ध्वजवृद्धिचिकित्सा भल्लातकास्थिजलशूकनपाकपत्रमंतर्विदग्धमतिमान्सह सैंधवेन एतद्विरू
ढवृती फलं तोयपिष्टमालेपयेन्महिषिविष्टिमली कृतेंगे स्यूलं महद्भवतु तुंगमतुल्यमाशु शेफकरोत्यभिमतं नहि
संशयोस्ति कासीसतुरगगंधासावरगजपिप्पली विपक्वेन तैलेन याति वृद्धिं स्तनकर्णवरांगलिंगानि दोर्वल्यमु
खशोषक्रमपांडुत्वंसदनंभ्रमः क्लैव्यंशुक्रविसर्गश्चक्षीणशुक्रस्यलक्षणं सेवाल सैंधवसोरारूढिणी दलानि भल्ला ११४
तकानि च फलानि च कंटकार्याः हैयंगवीनमपि माहिषमत्र वंगं धार्कदे सुधीः प्रणिदधाति दिनानि सप्त तैरूढते श्रीकृष्ण
स्तदनुपन्महिषीमलेन चोद्वर्त्य लिंगमुपलेपितमादरेण तस्याग्रतः खरतुरंगमतंगजानां लिंगानि लाघवप
दं परमं प्रयांति अथवा उन्मत्तकस्वरसेपषितवाजिगंधार्कदोपगत्महिषीनवनीतमोदो धार्यफलेवकभ
वाहनवल्लभस्य निःशेषवीजरहितेकतिचिद्दिनानि उद्वर्त्तितं तदनुपन्महिषीपुरीषैर्धत्तूरकांबुनवनीतविले

पितंत्व तत्साधनं निधुवने प्रमंदो कृतानां स्त्रीणां वरांगदलनक्षमतां दधाति इति ध्वजवृद्धिः दोषघ्नमातगरमरिचैः पि
प्पलीसैंधवाभ्यां प्रत्यक्पुष्पीप्रवतिलगुड श्वेतसिद्धार्थमोचेः श्लक्ष्णैश्चैतैर्भवतिभिलितैर्वाजिगंधासनाथैः श्रोणी
श्रोत्रस्तनभुजशिरः श्रेफसां वृद्धिराशु राज उत्पलानि सपद्मानि क्षीरेणाजेन पेषयेत् गुटिकां सुकृशां कृत्वा नारीयो
नौ प्रवेशयेत् दशावारप्रसूतापि पुनर्भवति कन्यका भंगोपार्दलिंदत्तांप्रहरं काममंदिरे नितंविन्याः करोत्येवकुमारी
भगवल्गी जातीफलमहिफेनंदार्वीचितत्रिभिः समाभंगा वरटीघत्रसमाऽसौ गुटिकासंकोचनीपोनेः संकोचः
इति श्रीयोगतरंगिण्यां वाजीकरणं शुक्रस्तंभसंकोचाधिकारः ॥ मल्लीवल्लीसमेरुसमुदितकुसुमामोदमत्ता
लिमाला झंकारसनाद कुलवकुलकुलव्याकुलप्राधितासु ॥ माकंदास्वादमाद्यन्मधुरपिककुलालापहृद्यन्म
नोज्ञः प्राप्तः कांतो वसंतस्त्रिभुवनविजयीप्राणबंधुः स्मरस्य ॥ चौर्णंशार्द्रविधाय प्रकृतमभ्युजंघूर्णमभ्यर्णसि
द्धे प्राग्भीया दुष्करश्मि प्रतपनसहनं पंचकर्मैककर्म कुर्याद्दापुःशिवायभ्रमणमनुदिनं तोयपानं तदिन्याः शा
ल्पन्नं सिद्धमुद्गं कफमलहरणं पथ्यमेतद्वसंते ॥१॥ ग्रीष्मे गर्त्तान्मयूखैरखिलरसमयं चंडधामाति कामान्निर्लुप्यदा
हापशांत्यै प्रभवति चविधुः खिन्नजन्मा सुजन्मा ॥ दंपत्याश्चंदनाद्यैरुपचितवपुषोः शीतलात्ये सुतल्पेकर्पूराम्भः
सुसिक्तव्यजनपरिचुण्याह्रायुरायुस्वरूपः ॥ ज्येष्ठे श्रेष्ठं गुडाढ्यमकं शाम्भयजेच्चूर्णमभ्यर्णसिद्धं संसिक्तं शीत

तोयै गेहमधिशयनं स्वादुशीतं बुपानं नव्यायामो नैरोद्यं प्रतपनसहनं नैव पथ्यं कटुः स्नं नस्तारो नातनालैः नदिन
निधुवनं स्वप्नभावः प्रशस्तः ॥२॥ गर्जद्भीमांबुवाहः स्तरणरुचिराचुंबितं चद्दिगंतः कामं कूजत्कलापी निशितरुचि
खरद्योतिखद्योतपातः धारासंपातजातश्रवणसुखलसद्दूकभेरीनिनादः प्रावृट्कालोऽगम्यः कुसुमशरसुहृद्
गसंगीतसंगी· पेयं कूपजलं ससैंधवयुतं भक्त्या ऽभयाप्राश्यतिस्थेयं सौधतले सुखोष्णसलिलैः स्नानं मुहुर्मर्दनं
स्नेहैर्नीति विधीयते निधुवनं भोज्यं च पेयं ज्यं जैनैः साज्यं सामिषमाषमीनमुचितं साम्लं सदध्यादिकं ॥३॥ संभूष्य
त्यं कर्संघा रविकिरणा स्त्वाफुल्लराजीवराजीराजत्कल्हारवल्लीकुसुमचयमिलद्वासनावासिता शा॰दुग्धाभो
घेस्तरंगद्युतिरिव विलसत्काशपुष्पप्रकाशा चंचच्चंद्रांशुशोभा सकलजनमुदे शारदी रीतिरास्तां· स्वादुचूर्णाभि ११५
वापाः शरदि समसितं रेचनं रक्तमुक्तिस्तोयं पेयं विशुद्धं विशाधिकिरणैः रत्तमं वासरोऽबु· शाल्यन्नं सिद्धमुद्गं सघृ श्रीकुसुर
तमनुपयः पानकं शार्करांद्यं पथ्यं तिक्तं कषायं रतिरतिनहिता सापि मिं दुर्हिताय ॥४॥ आलिंग्यालिंग्य गाढं सु
रवशयनगता वल्लभा भावयंत्यः सोत्कंठं कंठदेशे पुनरपि सुरते शक्तिमुद्भावयंति· हेमंते शीतभीतिव्यथिततनु
रीतिव्याजमुत्साघसद्यः प्रारब्धा कालवक्षि ध्वनितिमिरवहद्वातविघुल्पयोदे· पथ्यापाः स्वच्छचूर्णैः समगुणा

तुलितं नागरेणान्नभक्ष्यं शाल्यन्नं भक्तमुद्गं वरुविधरचितं मांसमन्त्रानुप्रयोगैः सर्पिर्मांसं समीनं दधिलवणयुतं
दुग्धमुस्च पथ्यं वातश्लेष्मानुसारं हिमवति सततं सेवेप दग्निभानूः ॥५॥ मंदं मंदं दिनांते ज्वलति हुतवहे प्रद्योतावग
तोवा धन्या लोकस्तरुणपाः स्तनजघनपरीरंभसंभोगसंगी· उच्चैः स्तूली वितानसुललितशयने कापि तैलं सुगंधं
तां बूलं तत्प्रतोयं भजति सुखसहं वासरे शैशिरेऽस्मिन्· हेमंते प्रयुक्तं हितमिह भिषजा वासरे शैशिरेऽस्मिंस्तत्तत्सर्वं हितं वा
तापप्रभवति करणा स्पशेनांप्रभूतम् किंचाप्यन्यत्तल्पे शयनमभिनवा प्राणरामाभिरामा श्रेयस्याः श्ल
घ्याम्बूर्णा सुचिरमग धजा युक्तमुक्तानुपानं ॥६॥ इतिऋतुचिकित्सा सारसंग्रहात्· कर्कशः कोमलः स्तब्धः २
कुग्रामी स्वयमागतः पंचैवे धान्नप्रज्यंते धन्वंतरिसमाअपि ॥ आतुरस्य पिता वैद्यः स्वस्थीभूतस्य बांधवः ॥ ततः
स्वस्थतरे जाते न पिता न च बांधवः ॥ संदेह्यास्तेनपैः साध्या नारभंते चिकित्सितुं कुवैद्यजीविनां सिद्धिः स्याद्गुणा
त्तस्त्वकचित् आयुर्हिताहितव्याधिर्निदानं शमनं तथा विद्यते यत्र धीमद्भिः स आयुर्वेद उच्यते ब्रह्मदक्षाश्विरुद्र
द्रेंद्रभूचंद्राकीनिलानला· ऋषयः सौषधिग्रामाभूतसंघाश्च पांतु नः ॥ स्वार्थं चापि परार्थं मादरतया दृष्ट्वा
चतुःसंख्यानां ग्रंथानेव कृतस्मा सिद्धप्रयोगान्मेहेस्त्विमल्ला भिधैः एकत्रोपागतरंगिरिणीसंभाभिधा सा कृता

संहितासंछिन्नासरसा सुखेन सुचिरंजीयाद्देनेकाः समाः ॥ इति श्रीयोगतरंगिण्यां त्रिमल्लभट्टभट्टारक
ग्रथितायां षट्‌त्रिंशति चिकित्सानामाष्ट सप्ततितमस्तरंगः ॥ ॥ भंगराजदशमूलकुरंटधूर्त्तभास्करबलासु
रसानां पाच्यसिद्धपितमुत्तमंतैलं सस्येन पतिश्यतस्तत ॥ १ ॥ कल्कमग्निलशुन त्रिकटुग्रागंधिदारुमि
श्रि चव्यपटूनां कटुफलाब्दकपिकच्छुपयानी पोष्करा ब्वगिरिउ प्रतिवरीयांग ॥ २ ॥ यासगोक्षुरकुरंटकगुंजावत्स
नाभविषतिंदुकस्याणां माषकुष्ठसरणातिरसानां मीशावंधे समभेव विदध्यात् ॥ ३ ॥ पुत्तनीरपरिपूरणपंकगा
ढवस्त्रपरिपीडनभद्रं ॥ आजगव्यपयसा तु युतानि पुक्तमल्पदहनेन पचेत ॥ ४ ॥ शोधनापगतपंकमदस्त्री
न्वासरान्नहसि साधु निदध्यात् · लोधराात्रिविकसामदुपंके वर्णसंपदमनुष्यविदध्यात् ॥ ५ ॥ कुंकुमादिक ११६
सुगंधिभरेण वासितं दृढघटे निहितं तत ॥ वातपीडितनराणामतिवेलं मर्द्दनेन सुखकृद्बलवीर्यं ॥ इति वातघ्नते · श्रीकृष्ण
केतुः स्वर्गोहयारिर्वदरवहति केका कमाच्चिन्दुदर्वी जातीवब्बूलभंगा त्रिदल कुम हानिंबनिर्गुंडिपत्रापु:
पाद्यांशैस्तैलमेभिः कटुदहनवचाब्दत्रियामामरदुग्धास्नारु भिष्क्रपक्वं परिमलवहलं वातहृत्सिद्धतैलम् ॥
॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ संवत् १७८१ शाक १६४६ कार्त्तिक कृष्ण ७ सप्तम्यां लिखितमिदं पुस्तकं ॥ ॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

योगतरंगिणी ११६

श्रीगणेशायनमः ॥ ११६ ॥